

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

الرحمن
علیه صاب

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

« ۲ »

عالمساز دینی

کتابت و تدوین

نویسنده

میرزا محمدعلی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مشاهير مدفون در حرم رضوي

نويسنده:

غلامرضا جلالی

ناشر چاپي:

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوي

ناشر دیجیتالی:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۵	مشاهیر مدفون در حرم رضوی جلد ۲
۱۵	مشخصات کتاب
۱۶	اشاره
۲۰	فهرست مطالب
۳۹	مقدمه مدیر گروه تراجم
۴۱	بخش اول: شاعران و هنرمندان
۴۱	اشاره
۴۳	آ
۴۳	(۱)
۴۴	(۲)
۴۵	(۳)
۴۷	ا
۴۷	(۴)
۴۸	(۵)
۵۱	(۶)
۵۳	(۷)
۵۵	(۸)
۵۵	(۹)
۵۶	(۱۰)
۵۸	(۱۱)
۶۰	(۱۲)
۶۲	(۱۳)
۶۴	(۱۴)

٦٤ (١٥)

٦٦ ب

٦٦ اشاره

٦٦ (١٦)

٦٦ (١٧)

٦٧ (١٨)

٦٨ (١٩)

٧٠ پ

٧٠ اشاره

٧٠ پارسى احمد

٧١ ت

٧١ (٢١)

٧٢ (٢٢)

٧٤ (٢٣)

٧٦ (٢٤)

٧٨ (٢٥)

٧٩ (٢٦)

٨٠ (٢٧)

٨٠ (٢٨)

٨٣ (٢٩)

٨٥ ث

٨٥ اشاره

٨٥ (٣٠)

٨٧ ج

٨٧ اشاره

٨٧ (٣١)

٨٧ (٣٢)

٨٩ ح

٨٩ (٣٣)

٨٩ (٣٤)

٩١ (٣٥)

٩١ (٣٦)

٩٣ (٣٧)

٩٧ خ

٩٧ (٣٨)

٩٩ (٣٩)

١٠٠ د

١٠٠ (٤٠)

١٠٠ (٤١)

١٠٢ ر

١٠٢ (٤٢)

١٠٧ (٤٣)

١٠٨ (٤٤)

١١٠ (٤٥)

١١٢ ز

١١٢ (٤٦)

١١٣ س

١١٣ (٤٧)

١١٤ (٤٨)

١١٤ (٤٩)

١١٨ (٥٠)

١١٨ (٥١)

١٢٠ (٥٢)

١٢١ (٥٣)

١٢٣ ش

١٢٣ (٥٤)

١٢٤ (٥٥)

١٢٤ (٥٦)

١٢٧ (٥٧)

١٢٩ (٥٨)

١٣٠ (٥٩)

١٣٢ (٦٠)

١٣٤ (٦١)

١٣٥ (٦٢)

١٣٤ (٦٣)

١٣٤ (٦٤)

١٣٧ (٦٥)

١٣٨ (٦٦)

١٤٠ (٦٧)

١٤١ ص

١٤١ (٦٨)

١٤٣ (٦٩)

١٤٤ (٧٠)

١٤٤ (٧١)

١٤٨ (٧٢)

١٥٢ ض

١٥٢ (٧٣)

١٥٣ ط

١٥٣ ----- (٧٤)

١٥٥ ----- (٧٥)

١٥٧ ----- (٧٦)

١٦٠ ----- (٧٧)

١٦١ ----- ع

١٦١ ----- (٧٨)

١٦٢ ----- (٧٩)

١٦٥ ----- (٨٠)

١٦٦ ----- (٨١)

١٦٨ ----- (٨٢)

١٧٠ ----- (٨٣)

١٧١ ----- (٨٤)

١٧٤ ----- ف

١٧٤ ----- (٨٥)

١٧٥ ----- (٨٦)

١٧٩ ----- (٨٧)

١٨٣ ----- (٨٨)

١٨٤ ----- (٨٩)

١٨٦ ----- ق

١٨٦ ----- (٩٠)

١٨٦ ----- (٩١)

١٨٨ ----- (٩٢)

١٨٨ ----- (٩٣)

١٩٢ ----- (٩٤)

١٩٧ ----- (٩٥)

١٩٩ ----- (٩٦)

۲۰۰ ----- (۹۷)

۲۰۲ ----- (۹۸)

۲۰۴ ----- ک

۲۰۴ ----- (۹۹)

۲۰۵ ----- (۱۰۰)

۲۰۶ ----- (۱۰۱)

۲۰۹ ----- (۱۰۲)

۲۱۱ ----- (۱۰۳)

۲۱۲ ----- گ

۲۱۲ ----- (۱۰۴)

۲۱۳ ----- (۱۰۵)

۲۱۷ ----- (۱۰۶)

۲۲۱ ----- م

۲۲۱ ----- مازندرانی-محمد صالح-جلد اول

۲۲۲ ----- (۱۰۸)

۲۲۵ ----- (۱۰۹)

۲۲۷ ----- (۱۱۰)

۲۲۸ ----- (۱۱۱)

۲۳۰ ----- (۱۱۲)

۲۳۰ ----- (۱۱۳)

۲۳۲ ----- (۱۱۴)

۲۳۴ ----- (۱۱۵)

۲۳۵ ----- (۱۱۶)

۲۳۶ ----- (۱۱۷)

۲۳۷ ----- (۱۱۸)

۲۳۷ ----- (۱۱۹)

۲۳۹ (۱۲۰)

۲۴۱ (۱۲۱)

۲۴۱ (۱۲۲)

۲۴۲ (۱۲۳)

۲۴۴ (۱۲۴)

۲۴۵ مؤذن-محمد علی-جلد اول

۲۴۵ (۱۲۵)

۲۴۷ (۱۲۶)

۲۴۸ (۱۲۷)

۲۵۰ (۱۲۸)

۲۵۱ ن

۲۵۱ اشاره

۲۵۱ (۱۲۹)

۲۵۲ (۱۳۰)

۲۵۳ (۱۳۱)

۲۵۶ (۱۳۲)

۲۵۹ (۱۳۳)

۲۶۰ (۱۳۴)

۲۶۴ (۱۳۵)

۲۶۵ (۱۳۶)

۲۶۶ و

۲۶۶ واعظ-مهدی متخلص به واعظ-جلد اول

۲۶۶ واعظ کرمانشاهی-محمد علی-جلد اول

۲۶۶ وجدی خراسانی-محمد اسماعیل-ازغدی-محمد اسماعیل، جلد اول

۲۶۷ ه

۲۶۷ (۱۳۷)

۲۶۹ ی

۲۶۹ (۱۳۸)

۲۷۱ بخش دوم: دانشوران

۲۷۱ اشاره

۲۷۳ آ

۲۷۳ (۱۳۹)

۲۷۵ ا

۲۷۵ (۱۴۰)

۲۷۶ (۱۴۱)

۲۷۸ (۱۴۲)

۲۸۰ ب

۲۸۰ (۱۴۳)

۲۸۱ ج

۲۸۱ (۱۴۴)

۲۸۸ (۱۴۵)

۲۹۰ (۱۴۶)

۲۹۲ خ

۲۹۲ (۱۴۷)

۲۹۵ ر

۲۹۵ اشاره

۲۹۵ (۱۴۸)

۲۹۷ ز

۲۹۷ (۱۴۹)

۲۹۹ س

۲۹۹ (۱۵۰)

۳۰۰ (۱۵۱)

٣٠١ ----- (١٥٢)

٣٠٢ ----- (١٥٣)

٣٠٣ ----- (١٥٤)

٣٠٤ ----- (١٥٥)

٣٠٧ ----- ش

٣٠٧ ----- (١٥٦)

٣٠٩ ----- (١٥٧)

٣١١ ----- (١٥٨)

٣١٣ ----- (١٥٩)

٣١٧ ----- (١٦٠)

٣٢٠ ----- (١٦١)

٣٢٤ ----- ص

٣٢٤ ----- (١٦٢)

٣٢٨ ----- ط

٣٢٨ ----- (١٦٣)

٣٢٩ ----- ع

٣٢٩ ----- (١٦٤)

٣٣٢ ----- ف

٣٣٢ ----- (١٦٥)

٣٣٤ ----- (١٦٦)

٣٣٦ ----- ق

٣٣٦ ----- (١٦٧)

٣٣٨ ----- م

٣٣٨ ----- (١٦٨)

٣٤١ ----- (١٦٩)

٣٤٢ ----- (١٧٠)

۳۴۴	ن
۳۴۴	(۱۷۱)
۳۴۵	(۱۷۲)
۳۴۹	ه
۳۴۹	(۱۷۳)
۳۵۳	ی
۳۵۳	اشاره
۳۵۳	(۱۷۴)
۳۵۹	فهرست منابع
۳۵۹	اشاره
۳۷۰	مقالات
۳۷۲	فهرست اسناد
۳۷۳	فهرست روزنامه ها
۳۷۴	درباره مرکز

سرشناسه: زنگنه قاسم آبادی، ابراهیم، 1314 -

عنوان و نام پدیدآور: مشاهیر مدفون در حرم رضوی / ابراهیم زنگنه؛ با همکاری و ویراستاری علمی غلامرضا جلالی.

مشخصات نشر: مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1381 -

مشخصات ظاهری: 5 ج. مصور، عکس، نمونه.

شابک: دوره 978-964-971-202-4؛ ج. 1 964-444-548-1؛ 36000 ریال: ج. 2 978-964-971-204-8؛ 36000

ریال (ج. 3، چاپ اول)؛ 60000 ریال: ج. 4 978-964-971-239-0؛ 60000 ریال: ج. 5 978-964-971-324-3؛

یادداشت: ج. 2 و 3 و 4 (چاپ اول: 1387).

یادداشت: ج. 5 (چاپ اول: 1388).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج. 1. عالمان دینی. - ج. 2. شاعران، هنرمندان، دانشوران. - ج. 3. شاعران و هنرمندان. - ج. 4. رجال سیاسی ' اجتماعی و نظامی. - ج. 5. اعلام و اسناد/ گروه تراجم و انساب غلامرضا جلالی... [و دیگران]. -

موضوع: سرگذشتنامه -- مجموعه ها

موضوع: مشاهیر -- سرگذشتنامه

موضوع: مجتهدان و علما -- ایران -- سرگذشتنامه

موضوع: آرامگاه ها -- ایران -- مش

شناسه افزوده: جلالی، غلامرضا، 1333 -

شناسه افزوده: بنیاد پژوهش های اسلامی

رده بندی کنگره: BP21/ز9 م 1381 5

رده بندی دیویی: 297/92

شماره کتابشناسی ملی: م 81-39911

ص: 1

اشاره

مشاهیر مدفون در حرم رضوی

ابراهیم زنگنه

با همکاری و ویراستاری علمی غلامرضا جلالی.

ص: 3

بخش اول: شاعران و هنرمندان 1 آذر حقیقی - غلامرضا (1280-1358 ه.ش) 19

2 آستانه پرست - حسین (1303-1360 ه.ش) 20

3 آگاهی - محمد (1292-1350 ه.ش) 21

4 اختر طوسی - عباسعلی (1268-1334 ه.ق) 23

ادیب بجنوردی - سید حسین - جلد اول

ادیب خاوری - حسن - جلد اول

ادیب نیشابوری - عبد الجواد - جلد اول

ادیب نیشابوری - محمد تقی - جلد اول

ادیب هروی - محمد حسن - جلد اول

5 استادی - قاسم (1306-1372 ه.ش) 24

6 اسد آبادی - اسد الله (قرن 14 ه.ق) 26

7 اسفراینی - محمد تقی (قرن 12 ه.ق) 27

8 اصفهانی - بابا شاه (ح 980-1012 ه.ق) 28

9 اصفهانی - عبد الله (ح 1074 ه.ق) 28

10 اصفهانی - محمد علی (-1073 ه.ق) 29

11 اعتماد الاسلام مشهدی - احمد (-1342 ه.ق) 30

12 امامی اصفهانی - محمد رضا (-بعد از 1087 ه.ق) 32

انوار - قایینی - ابو تراب - جلد اول

13 امتی خراسانی-ابراهیم(-941 ه.ق) 34

14 اوبهی-محمد(-951 ه.ق) 35

15 اوحدی مشهدی-عماد الدین(-914 ه.ق) 35

بافقی-شرف الدین علی-جلد اول

16 براتعلی-حاجی میرزا(-بعد از 1262 ه.ق) 37

17 بغدادی-قطب الدین محمد(-970 ه.ق) 37

بمرودی قاینی-علی-جلد اول

بنی هاشمی کردکوهی-سید آقازرگ-جلد اول

18 بهار شیروانی-نصر الله(1252-1304 ه.ق) 38

بینوا-میرزا داود، جلد اول

19 بیدوازی-میرزا(قرن 13 ه.ق) 39

20 پارسی-احمد(-1254 ه.ش) 41

21 تائب تبریزی-اسماعیل(1286-1374 ه.ق) 42

تجلی-نهاوندی-محمد

22 تبریزی-محمد رضا(ح 1053-پیش از 1083 ه.ق) 43

23 تجلی سبزواری-رجب علی(1260-1319 ه.ش) 44

24 تربتی-سلطان محمد(قرن 10 ه.ق) 46

تربتی-میرزا نصر الله-جلد اول

25 تفضلی-غلامرضا خان(1276-1360 ه.ق) 47

26 تقیای مشهدی(-1064 ه.ق) 48

27 توحیدی-محمد تقی(-1355 ه.ش) 49

28 تهرانی-محمد حسین(-1337 ه.ق)49

تهرانیان-محمد کاظم-جلد اول

29 تیرگر هروی-یوسف شاه(قرن 9 و 10 ه.ق)51

تیموری-ابو القاسم بابر-جلد چهارم

ص:6

30 ثنایی مشهدی-خواجه حسین(-995 یا 996 ه.ق)52

جابری اصفهانی-سلیمان-جلد چهارم

31 جعفرزاده-علی اکبر(-1323 ه.ش)54

32 جودی خراسانی-عبد الجواد(ح 1175-1301 یا 1302 ه.ق)54

33 حائری-موسی(-1333 ه.ق)56

حافظیان-سید ابو الحسن-جلد اول

34 حبیب اللهی-ابو القاسم(1281-1359 ه.ش)56

35 حرفی اصفهانی(-971 ه.ق)58

36 حسرت مشهدی-محمد(-زنده 1153 ه.ق)58

37 حسینی-محمد شفیع(-1081 ه.ق)59

حکیم مشهد-قمی سدید

38 خدیو گیلانی-مهدی(-1309 ه.ق)(39)62

39 خواجه جعفر(قرن 11 ه.ق)64

40 دانای جواهری-سید احمد(1286-1366 ه.ق)65

41 دبیر السلطنه-اسماعیل خان(1250-1330 ه.ق)65

42 رجایی بخارایی-احمد علی(1295-1357 ه.ش)67

43 رسا-قاسم(1290-1356 ه.ش)72

رضوی-علی-جلد اول

رضوی-محمد علی-جلد اول

44 رضوی-میر رضی الدین(-زنده 1366 ه.ش)73

45 رضوی کرمانی-نواب(-1366 ه.ش)74

رفیع الدین-سید محمد-جلد اول

روغنی-سید محمد صالح-جلد اول

46 زرگر اصفہانی-محمد حسن(-1280 ه.ق)76

ص:7

47 سارو خواجه-محمد رضا(-1030 ه.ق)77

ساعد خراسانی-محمد باقر-جلد اول

48 ساعد تیری-حسینعلی(1307-1367 ه.ق)78

49 سالک سبزواری-محمد حسن(1265-بعد از 1360 ه.ق)80

50 سایر مشهدی(قرن 10 ه.ق)81

سرابی-سید مصطفی-جلد اول

51 سرخوش هراتی(-1280 ه.ق)81

52 سمنانی-محمد(-1321 ه.ش)82

53 سیرجانی-یوسف علی(-1281 ه.ق)83

54 شاملو-احمد(-1264 ه.ق)85

55 شاملو-حسن(-1050 ه.ق)86

56 شاملو-سلطان علی بیگ(-1064 ه.ق)88

57 شانی تکلو-وجیه الدین(ح 950-1023 ه.ق)89

شرفی شیرازی-مرتضی-جلد اول

58 شعوری نیشابوری(-997 ه.ق)90

59 شفایی-ابو الحسن(-1303 ه.ق)91

شفتی-میرزا محمد باقر-جلد اول

60 شهاب فردوسی-هدایت الله(-1347 ه.ش)92

شهودی-یزدی-عبد الله-جلد اول

61 شهیدی-نظام الدین(-1337 ه.ش)94

شیخ زاده-محمد جواد-جلد اول

62 شیرازی-حسین(قرن 11 ه.ق)95

63 شیرازی-سید ابو القاسم(1202-1286 ه.ق)96

64 شیرازی-عبد الله(-زنده 984 ه.ق)96

65 شیرازی-محمد(-1135 ه.ق)97

66 شیرازی-معصوم علیشاه(1270-1344 ه.ق)98

ص:8

- 67 شیشه گر شیرازی-غلامرضا(1221-1301 ه.ق)100
- 68 صاحب الزمانی-سید حسن(-1355 ه.ق)101
- 69 صالحی خراسانی-محمد میرک(-997 ه.ق)103
- 70 صبوری-محمد کاظم(1259-1322 ه.ق)104
- 71 صفای اصفهانی-محمد(1269-1322 ه.ق)106
- صفوی-ابراهیم میرزا-جلد چهارم
- 72 صیدی تهرانی-سید علی(-1069 ه.ق)108
- 73 ضیاء الادباء-محمد مهدی(-1353 ه.ق)111
- 74 طباطبایی-سید محمد(1279-1347 ه.ش)112
- 75 طباطبایی نائینی-رضا خان(1250-1310 ه.ش)114
- 76 طغرل اصفهانی-علی محمد(-1332 ه.ق)116
- 77 طنپوره ای-محمود(-974 ه.ق)118
- 78 عابد اصفهانی-زین العابدین(-1229 ه.ق)119
- عاملی-بدر الدین-جلد اول
- عاملی-حسین-جلد اول
- عاملی بازوری-ابراهیم-جلد اول
- 79 عراقی-ابو الحسن(-429 ه.ق)120
- 80 عزتی شیرازی-میرزا جانی(قرن 11 ه.ق)122
- 81 عشرتی فروشانی اصفهانی-علی(قرن 11 ه.ق)123
- عصار-سید محمد-جلد اول
- 82 عطار هروی-محمد علی(1288-1372 ه.ش)124

83 عقیلی-سید رضا(-1330 ه.ش) 126

84 عیشی شیرازی(-980 ه.ق) 127

عینائی-سید محمد-جلد اول

85 فاضل قندهاری-عبد اللہ(1227-1312 ه.ق) 130

فانی-تربتی-میرزا نصر اللہ، جلد اول

ص: 9

86 فرخ خراسانی-محمود(1274-1360 ه.ش) 131

فرید-نهادندی-محمد

87 فیاض-علی اکبر(1277-1350 ه.ش) 134

88 فیروزی شیرازی-علی(-پیش از 1296 ه.ق) 138

89 فیضی تربتی-علی(قرن 10 ه.ق) 139

90 قاطع بدخشانی-ندر علی(قرن 10 و 11 ه.ق) 141

قاینی-ابو تراب-جلد اول

91 قاینی-محمد رضا(995-1055 ه.ق) 141

92 قدسی خراسانی(-1270 ه.ق) 143

93 قدسی مشهدی-محمد جان(989 یا 990-1056 ه.ق) 143

94 قدسی نژاد-غلامرضا(1304-1368 ه.ش) 147

قریب-گرگانی-محمد حسین، جلد اول

95 قزوینی-سلطان الفقراء(قرن 10 ه.ق) 152

96 قصاب کاشانی-سعید(-پیش از 1164 ه.ق) 153

97 قمی-سدید(قرن 11 ه.ق) 154

98 قوچانی-سلیم(-1250 ه.ق) 155

99 کاشانی-باقرا(-پیش از 1081 ه.ق) 157

100 کامی سبزواری(ح 975-1014 ه.ق) 158

101 کفاش خراسانی-رمضانعلی(-1314 ه.ش) 159

102 کوثر قمی-عبد الکریم(1256-1314 ه.ق) 161

103 کوه بنانی کرمانی-مظفر(-1071 ه.ق) 163

104 عصمت (حدود 1250-1310 ه.ش) 164

105 گلچین معانی - احمد (1295-1379 ه.ش) 165

گلستانه - سید محمد علی - جلد اول

106 گلشن آزادی - علی اکبر (1280-1353 ه.ش) 169

مازندرانی - محمد صالح - جلد اول

ص: 10

- 107 مانی مشهدی (-913 ه.ق) 173
- 108 مایل هروی-غلامرضا (1301-1374 ه.ش) 174
- مجتهد خراسانی-میرزا حبیب الله-جلد اول
- 109 مجتهدزاده-سید علیرضا (1301-1372 ه.ش) 177
- مدرس-عبد الرحمن-جلد اول
- مدرس-میرزا محمد تقی-جلد اول
- مدرس یزدی-سید جلال-جلد اول
- 110 مذهب مشهدی-غیاث الدین محمد (-942 ه.ق) 179
- مروج خراسانی-علی اکبر-جلد اول
- 111 مسعودی خراسانی-محمد حسن (1255-1334 ه.ش) 180
- 112 مشهدی-ابو المعالی (-بعد از 1145 ه.ق) 182
- 113 مشهدی-باقر (-1070 ه.ق) 182
- مشهدی-برهان الدین-جلد اول
- 114 مشهدی-رستم علی (-970 ه.ق) 183
- 115 مشهدی-سلطان علی (841-926 ه.ق) 184
- مشهدی-سید برهان الدین-جلد اول
- 116 مشهدی-طاهر عطار (-زنده 1044 ه.ق) 185
- 117 مشهدی-عبد الوهاب (قرن 9 ه.ق) 186
- 118 مشهدی-علیرضا (-پیش از 986 ه.ق) 187
- 119 مشهدی-محمد امین (-زنده 1006 ه.ق) 187
- 120 مشهدی-میرزا مهدی (-زنده 1141 ه.ق) 188

121 مشهدى-نعمت الله (-زنده 1015 ه.ق) 189

122 مصور مشهدى-عليقلی (1227-بعد از 1294 ه.ق) 189

مظلوم-واعظ کرمانشاهی-محمد علی، جلد اول

123 معرف اصفهانی-آقا ملک (-1002 ه.ق) 190

124 مقبل گلبایگانی (قرن 12 و 13 ه.ق) 191

ص: 11

مؤذن-محمد علی-جلد اول

موسوی گرامرودی-محمد علی-جلد اول

125 مولانا خیالی(-951 ه.ق) 192

مولوی قندهاری-محمد حسن-جلد اول

126 میرخدیوی-علی اصغر(-1372 ه.ش) 193

127 میردامادی سدهی-محمد رضا(1300-1333 ه.ش) 194

میرزا داود-جلد اول

میرزا عسکری-جلد اول

128 میرمفلسی مشهدی(-قبل از 896 ه.ق) 195

نادری-محمد حسین-جلد سوم

ناظر-محمد مهدی-جلد سوم

129 نایی هروی-محب علی(-973 ه.ق) 196

نجومیان-اسماعیل-جلد اول

130 نصاص اروسانی-محمد قاسم(-پیش از 1145 ه.ق) 197

131 نصرت خراسانی-عبدالحسین(1251-1334 ه.ش) 198

132 نقیب الممالک شیرازی-احمد(1238-1302 ه.ق) 201

نوقانی-علی اکبر-جلد اول

نهاوندی-محمد-جلد اول

نهاوندی-محمد-جلد اول

133 نیشابوری-سلیم کاتب(-990 ه.ق) 203

134 نیشابوری-شاه محمود(-بعد از 976 ه.ق) 204

135 نیشابوری-عطاء اللّٰه(-919 ه.ق)208

136 نیلی-رجبعلی(ح 1194-1284 ه.ق)209

واعظ-مهدی متخلص به واعظ-جلد اول

واعظ کرمانشاهی-محمد علی-جلد اول

وجدی خراسانی-محمد اسماعیل-ازغدی-محمد اسماعیل-ازغدی-محمد اسماعیل، جلد اول

ص:12

137 هراتی-کمال الدین حسین(-974 ه.ق) 211

138 یتیم همدانی-محمود(قرن 11 ه.ق) 213

یزدی-عبد الله-جلد اول

یوسفی-غلامحسین-بخش دوم

بخش دوم: دانشوران 139 آموزگار-سید اسماعیل(1296-1376 ه.ش) 217

140 احتشام کاویانیان-ماشاءالله(ح 1285-1349 ه.ش) 219

141 اسدی-حسین(1291-1351 ه.ش) 220

142 امین زاده-مهدی(1328-1360 ه.ش) 222

143 بزرگ نیا-علی(1276-1351 ه.ش) 224

144 حائری-عبد الهادی(1314-1372 ه.ش) 225

145 حامد مقدم-احمد(1329-1380 ه.ش) 232

حسینی بجنوردی-اسماعیل-جلد اول

146 حکاک-شیر محمد(ح 1223 ه.ش-) 234

147 خواجهویان-محمد کاظم(1317-1372 ه.ش) 236

رجایی بخارایی-احمد علی-بخش اول

148 رضوی-سید اطهر عباس(1300-1369 ه.ش) 239

149 زوّار-حسین(1275-1359 ه.ش) 241

150 سالاری-احمد(1282-1335 ه.ش) 243

151 سالاری-حسین(1234-1321 ه.ش) 244

152 سالاری-رضا(1275-1331 ه.ش) 245

153 سالاری-علی(1289-1352 ه.ش) 246

154 سالاری-محمود(1277-1367 ه.ش) 247

155 سامی راد-حسین(1284-1368 ه.ش) 248

ص: 13

- 156 شاملو-علی (1284-1376 ه.ش) 251
- 157 شاملو-میرزا غلامعلی (1212-1302 ه.ش) 253
- 158 شریعتی مزینانی-محمد تقی (1286-1366 ه.ش) 255
- 159 شکورزاده بلوری-ابراهیم (1303-1381 ه.ش) 257
- 160 شهیدی-حسن (1283-1378 ه.ش) 261
- 161 شیخ-مرتضی (1286-1355 ه.ش) 264
- 162 صادقی-رضا (1356-1376 ه.ش) 268
- 163 طبیب سرکار خاصه-سید احمد (-1134 ه.ق) 272
- 164 عدالتی شعریاف-محمد تقی (1324-1383 ه.ش) 273
- 165 فاطمی-سید محمد تقی (1283-1374 ه.ش) 276
- 166 فراهانی-تاج ماه بیگم (-1282 ه.ق) 278
- فیاض-علی اکبر-بخش اول
- 167 قوامی شهیدی-حسین (1301-1358 ه.ش) 280
- 168 مجتهدی-سید ابو الفضائل (1309-1384 ه.ق) 282
- منجم باشی-عبد الحسین-جلد اول
- 169 منجم خراسانی-محمد اسماعیل (-1287 ه.ق) 285
- 170 مؤید قرشی-محمود (1293-1345 ه.ش) 286
- 171 ناصح-ذبیح اللہ (-1345 ه.ش) 288
- 172 نبئی-ابو الفضل (1316-1381 ه.ش) 289
- 173 هاشمیان-سید حسن (1313-1380 ه.ش) 293
- یزدی-سید علی-جلد اول

فهرست منابع 303

مقالات 314

فهرست اسناد 316

فهرست روزنامه ها 317

ص: 14

هو الفتحا کندوکاو حیات انسان های کارآمد و مؤثر، و انعکاس تکاپوی آنها در جامعه، جان مایه علم تاریخ است و در شکل گیری این علم از ارکان اصلی شمرده می شود. گروه تراجم و انسباب، از بدو تأسیس آن در سال 1380 شمسی، با راهنمایی های مشفقانه مدیرعامل محترم بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، حضرت استاد حاج شیخ علی اکبر الهی خراسانی، شناسایی مشاهیر مدفون در حرم رضوی را به عنوان یکی از فعالیت های خود، دنبال کرد. پژوهشی که پس از 5 سال به ثمر نشست و طی این زمان با تحمل سختی ها، و پی گیری های توان فرسا، ترجمه 1200 شخصیت دینی، علمی، سیاسی، هنری و صاحب منصبان آستان قدس رضوی که در حرم مطهر امام رضا علیه السلام یا حریم حرم از سده چهارم تا عصر حاضر دفن شده اند، در پنج جلد به شرح زیر تدوین گردید:

جلد اول: عالمان دینی

جلد دوم: شاعران، هنرمندان و دانشوران

جلد سوم: صاحب منصبان آستان قدس رضوی

جلد چهارم: چهره های سیاسی و تجاری

جلد پنجم: اسناد و نمایه ها

ص: 15

در کنار پژوهش درباره مشاهیر مدفون در حرم رضوی دو پروژه دیگر نیز به سامان رسید:

«مشاهیر مدفون در شهرستان مشهد» که معرفی نزدیک 190 چهره علمی، سیاسی و دینی را به عهده دارد. و «مزارات شهرستان مشهد» که به شناسایی مزار چهارده امامزاده و شصت عارف و حکیم و بزرگان سادات می پردازد.

کتاب حاضر اختصاص به زندگی نامه 174 چهره ادبی، هنری و علمی مدفون در حرم مطهر دارد، این نام آوران به لحاظ پراکندگی زمانی از قرن پنجم تا عصر حاضر حضور داشته اند.

در نگارش این اثر 162 منبع و تعداد زیادی اسناد، روزنامه ها و مجلات مورد استفاده قرار گرفته است.

بجز همکارانی که در صفحه اول کتاب به نام آنها اشاره شده است، از همکار دانشور آقای اسماعیل رضایی باید تقدیر کرد که نمونه خوانی و کنترل استنادی و اسنادی کتاب را به عهده گرفت و آقایان حمید جلالی و محمود رسولی که حروفچینی و صفحه آرایی آن را عهده دار بوده اند، تشکر کرد.

مدیر گروه تراجم و انساب غلامرضا جلالی مشهد آذر 1385

ص: 16

آذر حقیقی - غلامرضا

(1280-1358 ه.ش)

حاج غلامرضا آذر حقیقی فرزند محمد ولی متخلص به «آذر» در سال 1280 ه.ش در یکی از دهات کوهپایه مشهد به نام «کاهو» متولد شد. پس از آشنایی با خواندن و نوشتن به سرودن شعر و مرثیه و تعلیم و تربیت مداحان، روی آورد و کوشید تا سنت مرثیه سرایی برای اهل بیت علیهم السلام را گسترش دهد. غزل زیر نمونه ای از اشعار اوست:

بزیر تیغم و این آخرین سلام من است عزیز فاطمه سوی تو این پیام من است

به کوی عشق نخستین فدایی تو منم هزار شکر که سربازیت مرام من است

لبم به ذکر تو گویاست تا توان دارم که عشق روی تو کار علی الدوام من است

به جرم یاری دین گر شوم شهید چه غم که این عقیده و این قیام من است

به راه عشق تو جان می دهم ولی شادم از اینکه قرعه جان باختن بنام من است

فروتنی و اخلاص آذر زبانه مردم بود. مجموعه اشعار و نوحه های وی در پنج جلد منتشر و بارها تجدید چاپ گردید. آذر پس از عمری عرض ارادت به خاندان عصمت و طهارت در سال 1358 ه.ش فوت و در صحن نو حرم رضوی به خاک سپرده شد. (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 19

حسین آستانه پرست متخلص به «شاهد» در سال 1303 ه.ش در شهر مشهد به دنیا آمد. وی پس از طی دوران تحصیلات ابتدایی به خدمت نظام وظیفه درآمد و در سال 1327 ه.ش وارد آموزش و پرورش شد و چند سالی در مدرسه غیر دولتی تدین، واقع در اول کوچه خامنه ای تدریس نمود. در کنار معلمی، با علوم حوزوی در مهدیه آشنا شد. او مردی متدین، و اخلاق و رفتارش زبانزد عام و خاص بود، از اوایل جوانی به سرودن شعر و سرودهای مذهبی روی آورد:

عمرم تمام گشت ز هجران روی تو ترسم شها به خاک برم آرزوی تو

با آنکه روی ماه تو از دیده شد نهان عشاق را همیشه بود دیده سوی تو

خورشید چهره ات چون نهان شد ز چشم خلق شد روزشان سیاه از این غم چو موی تو

دامن پر از ستاره کنم شب ز اشک چشم چون بنگرم به ماه و کنم یاد روی تو

گردش بیباغ بهر تماشای گل بود گل های باغ را نبرد رنگ و بوی تو

همچون مسیح جان به تن مردگان دهد گر بگذرد نسیم سحرگه ز کوی تو

تا کی ز هجر روی تو سوزیم همچو شمع شب ها بیاد روی تو و گفتگوی تو

رحمی به حال «شاهد» از یافتاده کن تا کی به هر دیار کند جستجوی تو؟

آستانه پرست در هنگام پیروزی انقلاب در شمار انقلابیون بود و پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در سال 1360 ه.ش کاندیدای نمایندگی مجلس شورای اسلامی شد و چند ماه بعد در

اوایل شهریور به دست منافقین ترور شد و به شهادت رسید و در صحن آزادی بلوک هفتم دفن شد. (1) از آثار منشور وی می توان به «طوفان حقیقت»، «توحید و توکل» که ترجمه و اقتباس از «محجۀ البیضاء فی تهذیب الاحیاء» است نام برد. برخی از سروده های آستانه پرست در جلد سوم «غم ها و شادی ها» آمده است. آثار منظوم وی به صورت مستقل به چاپ نرسیده است. (2)

رسول سعیدی زاده

(3)

آگاهی-محمد

(1292-1350 ه.ش)

محمد آگاهی فرزند عبد الحسین ملباشی از شاعران غزل سرای معاصر خراسان است. (3) پدرش عبد الحسین آل داود شاعر و موسیقی دان (متوفی 1326 هجری) به علت انتشار روزنامه آگاهی به همین نام خوانده می شد. (4)

محمد در سال 1292 ه.ش در مشهد متولد شد. (5) وی در مشهد تحصیل و پس از آن سال ها به کارهای دفتری دادگستری مشغول داشت تا اینکه در سال 1350 ه.ش بازنشسته شد.

محمد آگاهی مردی مؤدب و مهربان و به

ص: 21

1- (1) - پس از شهادت شهید آستانه پرست، بازارچه جنب حرم رضوی واقع در حدفاصل خیابان طبرسی و شیرازی به همین مناسبت «آستانه پرست» نامگذاری شد.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/313.

3- (3) - همان؛ عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/19.

4- (4) - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان/102.

5- (5) - عبد الرفیع حقیقت: پیشین/19.

دلیل اعتیاد، دچار ضعف قوا بود. (1)

وی در شعر «آگاهی» تخلص می کرد. (2) و تخصص اصلی او در شعر سرودن غزل است، هرچند در غزل و قصیده بسیار وسواس داشت و حتی بر روی یک غزل چند ماه کار می کرد. (3) از آگاهی مجموعه شعری به نام «نوای آگاهی» در سال 1348 ه.ش به وسیله کتابفروشی «زوار» چاپ شد. (4) وی سرانجام در هشتم دیماه 1350 ه.ش در مشهد چشم از جهان فرو بست و در آنجا مدفون گردید. (5) از اوست:

دوران عمر یک سره در آرزو گذشت در آرزوی وصل تو ای ماهرو گذشت

پنهان نبود گوهر مقصود از نظر بیهوده عمر من ز پی جستجو گذشت

جز های وهو نبود جوانی، چه خوب شد پیری رسید و زودتر این های وهو گذشت

بگذار روزگار تو با عشق بگذرد در بند آن مباح که بد یا نکو گذشت

عشق تو آبروست، ز سر کی شود بدر هرگز نمی توان ز سر آبرو گذشت

همچون کمان خمیده شد آگاهی از غمت زان تیر کز نگاه تو بر قلب او گذشت (6)

رسول سعیدی زاده

ص: 22

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/50.

2- (2) - همان جا.

3- (3) - محمد باقر برقی: سخنوران نامی معاصر، 268/1.

4- (4) - محمد باقر برقی: پیشین 267/1.

5- (5) - همان.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/51-52.

اختر طوسی-عباسعلی

(1268-1334 ه.ق)

میرزا (ملا-) عباسعلی اختر طوسی عارف و شاعر و متخلص به «اختر»، در خراسان به دنیا آمد. از کودکی به تحصیل علوم پرداخت و در فارسی و عربی و خوشنویسی مهارت یافت.

عروض و قافیه و فن بدیع را نیک می دانست. از جوانی به سرودن اشعار پرداخت. [\(1\)](#) به گفته معصوم علیشاه «شاعری پاک دامن و پاک دهان» بود و هیچ گاه اعیان و ارکان مملکت را نستود. به شیراز، اصفهان، تهران سفر کرد و به زیارت حج رفت. در عتبات مشاهد ائمه: را زیارت نمود. در اواخر عمر به مشهد بازگشت و به خدمت آستان قدس درآمد. [\(2\)](#) از شعرای معاصر وی می توان سید احمد دیوان بیگی مؤلف حدیقه الشعراء، [\(3\)](#) دانا، نصرت، طلوعی، گوهری، مقدم و محرم افشار را نام برد. [\(4\)](#)

اختر طوسی عمرش را در قناعت بسر برد و مجرد زیست و جز با اصحاب فضل و کمال مصاحبت نکرد. [\(5\)](#)

صاحب تاریخ تذکره های فارسی

ص: 23

1- (1) - احمد گلچین معانی: تاریخ تذکره های فارسی 348/2، دایره المعارف تشیع 13/2.

2- (2) - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق 548/3.

3- (3) - اثر آفرینان 216/1.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان 58-56.

5- (5) - دایره المعارف تشیع 13/2.

نام وی را غلامحسین آورده است. (1)

برادر وی متخلص به «راقم» نیز شاعر بوده است. (2)

اختر اشعار خود را در اثری به نام «گلزار حسینی» گردآورده است که شامل مدایح و مرثی معصومین:

خصوصاً حضرت علی علیه السلام و شهدای کربلا است. (3) وی هشت هزار بیت شهر در قالب غزل و قصیده دارد که بیشتر آنها را در اصفهان و خراسان سروده است. (4)

اشعار اختر طوسی در کتبی نظیر حدیقه الشعراء، طرائق الحقائق، نامه آستان قدس رضوی و سفینه فرخ بازتاب یافته است. قطعات زیر از اوست:

امام ثامن و ضامن علی بن موسی که قطره ای است ز دریای فیض کمال (5) حب او را

پیشه کن از بغض او اندیشه کن خواهی ار بوی بهشت جاودانی بشنوی (6)

تا نیامد در بر آن دلدار سیمین تن مرا دل نشد در سینه آرام آنی از شیون مرا (7)

محمد جواد هوشیار

ادیب بجنوردی-سید حسین-جلد اول

ادیب خاوری-حسن-جلد اول

ادیب نیشابوری-عبد الجواد-جلد اول

ادیب نیشابوری-محمد تقی-جلد اول

ادیب هروی-محمد حسن-جلد اول

(5)

استادی-قاسم

(1372-1306 ه.ش)

قاسم استادی متخلص به «ثابت» از شعرا و نوحه سرایان معاصر خراسان،

- 1- (1) - احمد گلچین معانی: پیشین 347/2.
- 2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/56-58.
- 3- (3) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 61/9.
- 4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین 56-58.
- 5- (5) - تقی بینش: «اختر طوسی»، نامه آستان قدس، شماره 36، ص 249-250.
- 6- (6) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 3/549.
- 7- (7) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء 1/94.

سال ها در مناقب و فضائل اهل بیت علیهم السّلام شعر می سرود. سال 1306 ه.ش در مشهد متولد شد و در اوان کودکی پدرش را از دست داد و تحت سرپرستی مستقیم مادرش قرار گرفت.

او چون امور معیشت خانواده را به عهده داشت، تحصیلات خویش را در مدارس شبانه گذراند و از ابتدای جوانی با مجالس ذکر مصیبت سید مظلومان مأنوس گشت. او با توجه به شوق فراوانی که داشت به سرودن اشعار مذهبی در ذکر مصائب اهل بیت:

پرداخت و در این زمینه از تعالیم مرحوم آذر، شاعر خراسانی مدد گرفت.

خانه او محفل علاقه مندان بود.

حرص و آز و طمع ورزی را از صفات زشت می شمرد. او خود می گوید:

مرد خداشناس اگر جان دهد ز فقر دستش بسوی هرکس و ناکس دراز نیست

ثابت بعضی از اشعارش را در رثای ائمه اطهار علیهم السّلام به همراه اشک فراوان سروده است.

او سالیانی چند از بیماری قلبی رنج می برد. عاقبت در شصت و ششمین بهار زندگیش به سال 1372 ه.ش قلبش از تپش ایستاد و جنازه اش در صحن عتیق حرم مطهر حضرت رضا علیه السّلام به خاک سپرده شد.

دیوانی از وی بر جای ماند. شعر ذیل تحت عنوان شرط توحید در مدح حضرت رضا علیه السّلام از این دیوان انتخاب شده است:

ای وجود تو ثبوت احدیت به صفات وی ز بود تو بود چرخ فلک را حرکات

ای رضایی که خداوند جهان از تو رضاست حق رضا از تو و برحق تو شدی مظهر ذات

ای نگاهت ز وفا زنده کن عظم رمیم وی حریم تو به ابنای بشر باب نجات

با ولای تو شود آتش نیران خاموش بی ولای تو گناهست همه صوم و صلوات

ای به مدح تو زبان فصحا آمده لال وی به وصف تو عقول عقلا آمده مات

ای به هر صبح جبین سای به کویت خورشید وی به شوق تو پراکنده به عالم ذرات

هرکه سر سود به درگاه تو از صدق و صفا سینانش شود از لطف جنابت حسنات

بر تو آرند ملائک ز خداوند و درت پنج نوبت به همه روز سلام و صلوات

شرط توحید تویی کس نرود سوی بهشت تا نباشد به کفش روز حساب از تو برات

سخنان تو هدایتگر هر گمراه است هر حدیث تو به هر مرده دلی داده حیات

عجز باشد به حضور تو سخندانان را که ثنای تو ننگجد به خدا در کلمات

به مدیحت نتوانم سخنی غیر از این که تو بر خلق امامی و خدا را مرآت

با چنین جاه و شرف ای پدرم قربانت چه جفایی که نیامد به تو از اهل طغات

کشته ز هر جفا گوشه غربت گشتی ماند داغت به دل اهل ولا تا عرصات

ثابتم گر به جهان نامه سیاهم اما دارم امید که آیی به سرم وقت ممات

ابراهیم زنگنه

(6)

اسدآبادی-اسد الله

(قرن 14 ه.ق)

سید اسد الله اسدآبادی متخلص به «حیرت» از شعرای نیمه دوم قرن سیزده و اوایل قرن چهاردهم هجری قمری است. اصل او از اسدآباد همدان بود.

در اوایل جوانی در اردبیل می زیست. گروهی قصد جانش را کردند، اما سید به تبریز فرار کرد و پیشکار مظفر الدین میرزای ولیعهد شد.

او برای حفظ سید وی را زندانی کرد، سپس مبلغی به او داد و محرمانه وی را به مشهد فرستاد. سید در مشهد به کسب و کار پرداخت و

دکان کفاشی و چرم فروشی باز کرد و با شعرای معاصر خویش جلساتی داشت.

از اشعار برجای مانده از سید برمی آید

ص:26

که وی شاعری توانا بود و طبع خوب داشت، فوت حیرت در سال های قبل از پیروزی انقلاب مشروطیت (1285 ه.ش/1324 ه.ق) در مشهد واقع شد. از غزلیات اوست:

چشمان تو خواب از اثر جام شراب است بختم شده بیدار که این فتنه به خواب است

شد کشف به ما سرّ خدا، باده پیمای که این رتبه ام از باطن مینای شراب است

آتش زدی اندر دل و دین من حیران آبی بفشان بر سر آتش که ثواب است

زاهد به گذشت از سر این آب که سیراب گردد ز می کوثر و غافل که سراب است

تلخ است مرا عیش که اندر یک بوس امروز میان من و لعلت شکراب است

ای حیرت دل خسته تو از شعر چه خواهی بر موزه بزن بخیه که بغداد خراب است(1)

رسول سعیدی زاده

(7)

اسفراینی - محمد تقی

(قرن 12 ه.ق)

محمد تقی فرزند محمد قاسم شاعر اهل بیت علیهم السلام و عارف قرن دوازدهم هجری است. وی در اسفراین زاده شد.

در مشهد سکونت یافت و در همین شهر درگذشت.

از او کتابی بسیار ارزنده به نام «مقامات العارفین» به یادگار مانده است که نسخه های خطی آن در کتابخانه سپهسالار به شماره

7455(2) و در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره 9127 نگهداری می شود.(3)

این اشعار از اوست:

محمد، صیقل مرآت بینش نظر سیمای چشم آفرینش

شفاعت سنج جرم آباد هستی قناعت گنج ملک تنگدستی

به خلقت ز انبیا پیشی گرفته ز سبقت با خدا خویشی گرفته(4)

محمد جواد هوشیار

- 1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/220-221.
- 2- (2) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 12/22.
- 3- (3) - غلامرضا فسنگری: مشاهیر رجال اسفراين/140.
- 4- (4) - همان.

اصفهانى-بابا شاه

(ح 980-1012 ه.ق)

بابا شاه اصفهانى ملقب به رئيس الرؤسا، خوشنويس و شاعر. در سن هشت سالگى خط را نزد على هراتى فرا گرفت و در آن فن استاد شد. صاحب رساله قطبيه آورده است: «من در سال 995 ه.ق در اصفهان به خدمت بابا شاه رسيدم و او را در عنفوان جوانى و حسن جمال فوق العاده و با كمال ديدم و از حسن خط او در بحر حيرت فرورفتم و كسى را در آن وقت در نيكويى خط در اصفهان به پايه او نيافتم». (1)

با اينكه جوان سال بود، بيشتر صاحب هنران خط او را بر خط خوشنويسان ديگر ترجيح مى دادند. او بدون ترديد اگر عمرى طولانى داشت، كمتر از مير على هروى و سلطان على نبود. (2)

از معاصرين وى مى توان مير على هراتى را نام برد.

بابا شاه اصفهانى در سال 1012 ه.ق درگذشت و در مشهد به خاک سپرده شد. (3) و بعضى محل دفن او را بغداد نوشته اند. (4)

از جمله آثارش مى توان به «رساله اى منظوم در تعليم خط» اشاره كرد. (5)

محمد جواد هوشيار

اصفهانى-عبد الله

(ح- 1074 ه.ق)

ميرزا عبد الله فرزند ميرزا محمد شفيع مستوفى متخلص به «عشق» و از سادات حسيني اصفهان، (6) در اصفهان زاده شد و در همان جا به تحصيل علوم

ص: 28

1- (1) - عبد المحمد اصفهانى ايرانى: پيدائش خط و خطاطان/ 140-141.

2- (2) - ميرزا حبيب اصفهانى: تذکره خط و خطاطان/ 119.

3- (3) - عبد المحمد اصفهانى ايرانى: پيشين/ 140-141.

4- (4) - ميرزا حبيب اصفهانى: پيشين/ 119.

5- (5) - همان.

6- (6) - آقاي بزرگ تهرانى: الذريعه 722/9.

پرداخت. (1)

وی از معاصرین میرزا طاهر نصرآبادی (1099 ه.ق) و شاه عباس دوم صفوی (1052-1077 ه.ق) می باشد. (2)

وی در سال 1074 ه.ق در تهران وفات یافت. جسد او را به مشهد منتقل و در همین جا دفن نمودند. (3)

اصفهانی دارای دیوان شعر بالغ بر ده هزار بیت است. (4) این اشعار از اوست:

آرزو به چندین رنگ از دلم کند پرواز آشیان طاوس است این دلی که من دارم (5)

فرزند وی داود اصفهانی (1065-1133 ه.ق) نیز شاعر بود.

محمد جواد هوشیار

(10)

اصفهانی - محمد علی

(-1073 ه.ق)

میرزا محمد علی اصفهانی شاعر متمایل به تصوف. در روستای مهاباد اصفهان متولد گردید. (6)

به قصد تجارت از ایران به هندوستان رفت (7) و پس از چندی در مشهد ساکن شد و در همین شهر به سال 1073 ه.ق فوت نمود. (8)

وی غزلیات مولوی را در هشتاد هزار بیت جمع نمود. (9) و به تقلید از مولوی شعر می سرود.

این دو بیت از اوست:

شبم ز گل به دامن جان پاک می کنم گل را خیال روی عرفناک می کنم

تسبیح، ره به کوی خرابات کی دهد؟ من استخاره از گره تاک می کنم (10)

محمد جواد هوشیار

ص: 29

1- (1) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 104/2 - 105.

2- (2) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن/ 547؛ آقابزرگ تهرانی: پیشین 722/9.

3- (3) - ولی قلی شاملو: پیشین 104/2 - 105.

4- (4) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 722/9.

- 5- (5) - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین 34/2.
- 6- (6) - محمد طاهر نصر آبادی: تذکره نصر آبادی /138.
- 7- (7) - نصر آبادی: پیشین /139.
- 8- (8) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی، 119/2.
- 9- (9) - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین /138.
- 10- (10) - ولی قلی شاملو: پیشین 119-118/2.

سید احمد اعتماد الاسلام مشهدی متخلص به «اعتماد» فرزند میرزا ابو القاسم طیب از شعرای سده چهاردهم مشهد.

تحصیلات مقدماتی و علوم عصر مانند فقه، اصول، معانی و بیان و نیز حکمت را در زادگاهش به اتمام رساند.

معاشرت و مجالست با بزرگانی از جمله حاج میرزا حبیب مجتهد موجب تشویق و ترغیب او به سرودن شعر گردید. اعتماد الاسلام از مشروطه خواهان بود. قبل از مشروطه و اوایل آن با حاج سید زین العابدین مجتهد سبزواری که از پیشروان مشروطه بود رابطه صمیمی داشت. با شاهزاده ابو الحسن میرزا شیخ الرئیس و شیخ محمد علی فاضل خراسانی نیز آشنایی و الفت داشت.

اعتماد الاسلام دارای خط خوش بود، یک جلد کلام الله مجید به خط نسخ و مقداری متون نظم و نثر عربی از وی بر جا مانده است. در تفسیر آیات قرآن، ذوق و سلیقه مخصوص و اطلاعات کافی داشت. با مطالعات طبی خود خویشان و رفقا را معالجه می کرد و به قوانین شرع و دادگستری نیز مسلط بود.

در اوایل مشروطه با خانواده به زیارت عتبات رفت. در میامی همسرش دار فانی را وداع گفت. مدتی بعد با یکی از بستگان همسر قبلی ازدواج کرد اما همسر جدیدش که زن جوانی بود نیز فوت کرد. این رویداد تلخ موجب تندخویی و بی حوصلگی وی شد. این اخلاق او علاوه بر رنجش مردم، مانع پیشرفت و ترقی وی گردید تا جایی که در زمان حیات هرچه داشت مصرف کرد و بجز یک خانه چیزی از خود بر جای نگذاشت.

اعتماد دیوان شعری مشتمل بر چهارده هزار بیت دارد. اشعارش لبریز از صنعت است. صنایعی مثل التزام و تجنیس در شعرش فراوان دیده می شود. بیشتر اشعار وی در قالب غزل

است. قصیده، رباعی و مثنوی نیز سروده است. او موضوعات مختلفی از قبیل وصف طبیعت، توحید، مدح ائمه اطهار علیهم السلام و مضامین روز را مورد استفاده قرار داده است. یک مثنوی موسوم به «طرماع نامه» دارد که به بحر متقارب است و آغازش چنین است:

هو الله ربی زهی کردگار به نامش کنم نامه را زرنگار

نثار ثنا و سپاس جدیر به درگاه پروردگار قدیر

و مثنوی دیگری به نام «حکمت بالغه» دارد که با این بیت شروع می شود:

آن شنیدستم سه گاورنگ رنگ یک سیاه و زرد و ابلق چون پلنگ

در چرا بودند اندر کوهسار شرزه شیری گشت با ایشان دچار

از اعتماد الاسلام رساله های علم حروف، شیمی ادویه، تطبیق دستورات بهداشتی، طب قدیم و جدید بر جای ماند. از آثار چاپی وی می توان به کتاب «منتخب اشعار اعتماد» اشاره کرد که در سال 1335 ه. ش به کوشش تقی بینش و سرمایه فرزندش سید جلال الدین نبی پور مدیر بنگاه چاپ و نشر ممتاز به چاپ رسید.

فوت اعتماد مشهدی در سال 1342 ه. ق در مشهد اتفاق افتاد. از اشعار جالب اوست:

یاد دارم از صدیقی این مثال که تنی چند از کلاب خردسال

باهم اندر لعب خوش آمیخته سالک ضدیت ز هم بگسیخته

کرده آمیزش به هم در تاز و تک لعب با هم باختندی یک به یک

سرخوش و سرگرم با الفت تمام مختلط باهم رئوف و شادکام

یک بزرگی دید چون احوالشان رشک برد از نیکی افعالشان

گفت انسانی که از حسن قبول خود لقد کرم به شانس شد نزول

کاش بودندی به هم مشفق چنین خالی از شر و فساد و نازنین

از چنین آمیزش خوش رو متاب درخور آموزش آمد زان این کلاب(1)

رسول سعیدی زاده

(12)

امامی اصفهانی-محمد رضا

(-بعد از 1087 ه.ق)

محمد رضا امامی کتیبه نویس و خطاط جلی نویس قرن یازدهم هجری و معاصر شاه عباس ثانی.(2)

اصلش از اصفهان و کارش را از سال 1039 ه.ق از همین شهر شروع کرد.(3) خطش در بیشتر عمارات شاهی، اماکن متبرکه، مدرسه ها و مساجد دیده می شود.(4)

بیشتر کتیبه های او در اصفهان است، در شهرهای قم، قزوین و مشهد نیز می توان آثارش را دید. کارهایش با امضای «محمد رضای اصفهانی»، «محمد رضا الامامی» و یا «محمد رضا الامامی الاصفهانی الادهمی» است.

پسرش محمد محسن و نوه اش علی نقی نیز از خوشنویسان بودند که در سال های 1090 تا 1127 ه.ق برای بناهای ایران کتیبه نویسی کرده اند.

اولین کتیبه امامی در اصفهان به سال 1039 ه.ق و آخرین آن تاریخ 1081 ه.ق را نشان می دهد. کتیبه های دیگر وی که در سال های 1084 ه.ق و 1087 ه.ق نوشته است در مشهد می باشد.(5)

از آثار وی در حرم مطهر رضوی می توان به: کتیبه سوره ایوان عباسی واقع در صحن کهنه، کتیبه سوره کهکعیص تا آیه (ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ)، دور ایوان طلای صحن کهنه.(6) کتیبه

ص: 32

1- (1) -منتخب اشعار اعتماد، مقدمه/72، 112.

2- (2) -محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 729/2.

3- (3) -ا.گذار: آثار ایران 243/1.

4- (4) -میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/74.

5- (5) -محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 436/1-547؛ آ.گذار: پیشین 244/1-245.

6- (6) -محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 411/1.

صفحه رو به مشرق مسجد جدید عباسی که به سال 1040 ه.ق به اتمام رسید. (1)

کتیبه دور گنبد ایوان مقصوره از سمت محدب، سوره مبارکه «یس» تا «حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ» به خط ثلث که در تاریخ 1077 ه.ق نوشته شده است. (2) و نیز دو کتیبه در جلوی ایوان مقصوره مسجد جامع گوهرشاد: یکی سوره «إِنَّا فَتَحْنَا» تا «لَيْسَ عَلَيَّ الْأَعْمَىٰ حَرْجٌ» و دیگری سوره «تبارک» کوچک تا «فِي عُنُقٍ وَ نُفُورٍ» به رقم محمد رضا امامی است. (3)

در طاق سوم در پایه دهنه ایوان مقصوره بر کاشی معرق به خط محمد رضا امامی ولی بدون رقم نوشته شده است: (قَالَ اللَّهُ تَعَالَىٰ لِحَمْدِ اللَّهِ الَّذِي لَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَ لَمْ يَكُنْ لَهُ... تَكْبِيرًا). (4)

در پایه دیوار خروجی جلوی ایوان مقصوره کتیبه ای است که گویا تعمیر گردیده و آیه «نور» تا «وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ» به خط محمد رضای امامی منعکس شده است. (5) در پیشانی این ایوان به خط ثلث زرد معرق رقم شده است: بالعطيه و الكبرياء و بالعزه و البقاء... کتبه محمد رضا الامامی الاصفهانی فی سنه 1087 ه.ق. (6)

در پایه دهنه دور ایوان جنوبی در بالای محل عبور، آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ» تا آخرش به خط نستعلیق به تاریخ 1084 ه.ق نوشته شده است. و کتیبه دور مسجد به خط محمد رضای امامی است ولی خیلی جاهای آن با کاشی کاری تعمیر شده و به خط وسطی است و سه سوره نگاشته شده است. (7)

فهرستی از آثار محمد رضا اصفهانی همراه با دو عکس از کتیبه ترنج گنبد طلای حرم رضوی را در جلد اول کتاب «آثار ایران» نوشته آندره گدار و نیز جلد های اول و دوم کتاب مطلع الشمس می توان دید. امامی آخرین سال های

ص: 33

1- (1) - عبد الحسين خاتون آبادی: وقایع السنین / 510.

2- (2) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 427/1.

3- (3) - همان 429/1.

4- (4) - همان 432/1.

5- (5) - همان 434/1.

6- (6) - همان 436/1.

7- (7) - همان 439/1-440.

عمرش را در مشهد گذراند و بعد از پنجاه سال کار هنری در مشهد درگذشت. (1)

رسول سعیدی زاده

انوار-قائینی-ابو تراب-جلد اول

(13)

امتی خراسانی-ابراهیم

(-941 ه.ق)

ابراهیم امتی از مشاهیر شعرای خراسان، در اوایل از خدمه سلطان حسین بایقرا بود. (2)

مدتی نیز ملازم قاضی سلطان تربتی بود و در زمان شاه عباس تولیت آستان قدس رضوی را به عهده داشت و در مدحش قصیده سروده است. (3)

وی در انشاءپردازی و سخن سرایی از معاصران خود برتر و دارای اشعار نغز است:

منم آن میوه کز خامی به بستان هوس ماندم ز بس ایام با من کرد سردی نیم رس ماندم

من آن مرغم که هرگه کرد عشقم میل آزادی نوای تازه پرداختم تا در قفس ماندم

هرگه بتان به سوی اسیران نظر کنند اول به کاوش مژه دل را خبر کنند

آنان که گل به گوشه دستار می زنند توفیقشان مباد که خاکی به سر کنند

دل خسته ای که از تو به حسرت جدا شود در حیرتم که با که دگر آشنا شود

از بس که در غم تو کشیدم ز سینه آه چندان اثر نماند که صرف دعا شود (4)

امتی در سال 941 ه.ق به دست ازبکان کشته شد. (5)

از وی دیوان شعری بر جای مانده است. (6)

رسول سعیدی زاده

ص: 34

- 2- (2) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/38-39.
- 3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی /261.
- 4- (4) - همان.
- 5- (5) - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/38-39؛ محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 1/175.
- 6- (6) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 9/95.

اوبهی - محمد

(-951 ه.ق)

محمد اوبهی خوشنویس، در روستای «اوبه» هرات متولد شد. وی در عصر خود از استادان مشهور نستعلیق بشمار می رفت. محمد اوبهی گویا همان احمد اوبهی است که ابو الفضل علامی در آیین اکبری از او یاد کرده است. (1)

اوبهی در نوشتن نثر و انشاء نیز از تبحر خاصی برخوردار بود. یک قطعه از خطش در مرقع امیر غیب بیگ خزانه ی اوقاف استانبول به قلم دو دانگ عالی به رقم «الفقییر محمد الاوبهی غفر ذنوبه» نگهداری می شود. (2)

فوت وی به سال 951 ه.ق در مشهد گزارش شده است. (3)

رسول سعیدی زاده

اوحدی مشهدی - عماد الدّین

(-914 ه.ق)

خواجه عماد الدّین اوحدی شاعر اوایل قرن دهم هجری و شاگرد حاجی محمد خوبوشانی است. (4)

تخلص شعری وی «اوحدی» است. (5) از خواجه رباعی زیر در تذکره ها آورده شده است:

در مشهد دوست تحفه جز جان نبریم دردش چو دهند نام درمان نبریم

بی درد ز درد عشق نالان گشتیم خاموش که نام دردمندان نبریم (6)

ص: 35

1- (1) - دانشنامه ادب فارسی 3/886.

2- (2) - همان؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 2/652.

3- (3) - مهدی بیانی: پیشین 2/652.

4- (4) - محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 3/209؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن 91-92.

5- (5) - محمد مظفر حسین صبا: پیشین 91-92.

6- (6) - محمد علی مصباحی نائینی: پیشین 3/209.

خواجه عماد الدین به وسیله محمد خان شیانی از یک در سال 914 ه.ق در مشهد کشته و در همین شهر دفن گردید. (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 36

1- (1) - همان؛ محمد مظفر حسین صبا: پیشین/ 92- 91.

بافقی-شرف الدین علی-جلد اول

(16)

براتعلی-حاجی میرزا

(بعد از 1262 ه.ق)

حاجی میرزا براتعلی شاعر و عارف قرن سیزدهم هجری از فقرای نعمت الهی، افتاده، آرام و کریم الطبع بود. اول به خدمت حسین علیشاه رسید و سپس دست ارادت به مجذوب علیشاه، مست علیشاه و رحمت علیشاه داد. در سال 1262 ه.ق به قصد مشهد مقدس حرکت کرد و در این شهر درگذشت و در همین جا دفن شد. (1)

رسول سعیدی زاده

(17)

بغدادی-قطب الدین محمد

(-970 ه.ق)

مولانا قطب الدین محمد بغدادی ملقب به «جلنجو» و مشهور به قاضی اوغلی از دانشمندان اوایل دوره صفوی، در فن انشاء و ترسل عربی و فارسی سرآمد منشیان و در شیوه سخنوری مقتدای سایرین بود. در جامعیت علوم عقلی و نقلی بر معاصران خود برتر و از ذهن قوی و نقاد برخوردار بود.

از اساتید او می توان از امیر غیاث الدین منصور نام برد، که لقب «جلنجو» را به وی داد. مولانا را باید از دانشمندان دربار صفویه دانست. طبق تصریح

ص: 37

مورخان، ایشان مقام والایی در نزد شاه طهماسب اول داشت.

فوت مولانا در روز دوشنبه بیست و هفتم ماه رجب سال 970 ه.ق در قزوین واقع شد. جسدش را از قزوین به مشهد مقدس انتقال و در این شهر به خاک سپردند. (1)

رسول سعیدی زاده

بمرودی قاینی - علی - جلد اول

بنی هاشمی کردکوهی - سید آقابزرگ - جلد اول

(18)

بهار شیروانی - نصر الله

(1304-1252 ه.ق)

میرزا نصر الله معروف به بهار شیروانی از شعرا و دانشوران نیمه دوم قرن سیزدهم هجری است. در سال 1252 ه.ق در شیروان از توابع قفقاز به دنیا آمد. خاندانش از بزرگان آن ناحیه بودند. او در جوانی برای کسب علم و دانش، عازم هندوستان شد و چندی در آن سرزمین ماند و سپس به وطن بازگشت و از محضر دانشمندان ایرانی بهره برد. بهار به اصفهان رفت و در آنجا به دیدار غلامحسین میرزا صدر الشعراء رفت. تا زمانی که او در اصفهان اقامت داشت، آن دو مونس و همدم یکدیگر بودند. مدتی بعد هر دو به تبریز رفتند.

در تبریز بهار به تدریس پرداخت. از جمله ایرج میرزا جلال الملک از خدمت وی بهره مند شد.

در تبریز با ادیب ناصر دیلمی آشنا شد، و در سال 1275 ه.ق همراه با او به تهران و سپس به مشهد آمد. در مشهد با صبوری ملک الشعراء آستان قدس آشنا گردید. توقف بهار در مشهد زیاد طول نکشید، بار دیگر به تبریز بازگشت و منشی گری کنسولگری فرانسه را عهده دار شد. گویند لغت نامه فرانسه به فارسی «نیکلا» را نوشت و کنسول آن را

ص: 38

1- (1) - قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ/440؛ حسن بیگ روملو: احسن التواریخ/538؛ قاضی احمد غفاری قزوینی: تاریخ جهان آرا 308/.

به مبلغ بسیار جزیی از وی خریداری و به نام خودش به چاپ رساند.

سرانجام بهار شیروانی در حالی که بیش از 52 سال از عمرش نگذشته بود، در سال 1304 ه. ق دعوت حق را لیبیک گفت و به سرای باقی شتافت. بنابه قولی پیکرش را در مشهد دفن کردند.

از آثار بهار شیروانی می توان به کتاب های «تحفه العراقین»، «نرگس و گل»، «دیوان اشعار» که به دست ملک الشعراى بهار رسید و لغت نامه فرانسه به فارسی نیکلا در دو جلد اشاره کرد. (1)

رسول سعیدی زاده

بینوا- میرزا داود، جلد اول

(19)

بیدوازی- میرزا

(قرن 13 ه. ق)

میرزا بیدوازی فرزند موسی الرضا بیدوازی از کاتبان قرآن. وی در قرن سیزدهم هجری در بیدواز- یکی از روستاهای اسفراین- متولد گردید و نزد علمای بیدواز به تحصیل علوم اسلامی بویژه علوم قرآنی پرداخت. در بین مردم اسفراین و بیدواز به «ملا میرزا» شهرت داشت. وی در روستای خود با حداقل امکانات زندگی می کرد، با این حال آوازه او به شهرهای اسفراین، قوچان، شیروان و مشهد رسید. ملا میرزا علاوه بر کتابت قرآن، کار صحافی، تذهیب، تجلید و شیرازه، تهیه جوهر و مرکب را خود انجام می داد. تا پایان عمر به تدریس قرآن اشتغال داشت و از این طریق امرار معاش می نمود. ضمن تدریس بنا بر سفارش طلاب به کتابت قرآن مشغول بود.

قرآن هایی که وی کتابت نموده در ابعاد مختلف است، از قرآن کوچک در اندازه ی 7*10 تا قرآن های بزرگ در اندازه ی 23*35 کتابت کرده است. وی 199 جلد قرآن را با جوهر مخصوص از گیاهان به خط زیبا نوشته و همه آنها را

ص: 39

نیز صحافی، تذهیب و شیرازه نموده است. فسقری یکی از محققین در زینت کتابت قرآن می نویسد:

قرآن هایی که تاکنون به خط ملا میرزا دیده شده است عبارتند از:

1- جلد 34 سال 1256 ه. ق کتابت شده است.

2- جلد 80 که به سال 1268 ه. ق به سفارش شخصی به نام فرج الله تهیه شده است.

3- جلد 128 تاریخ کتابت آن جمعه سوم صفر 1331 ه. ق است.

4- جلد 132 که به سال 1286 ه. ق کتابت شده و در روستای قزاقی در دست خانواده مرحوم حاج پیرعلی ایمانی است.

5- جلد 171 که در سال 1350 ه. ق تحریر شده است.

شاید بتوان گفت تاکنون کسی در ایران و دنیای اسلام به اندازه ملا میرزا بیدوازی کتابت قرآن نکرده است.

قرآن های نوشته شده ی این عالم بزرگ تا جلد یک صد و هشتاد و یکم آن به دست آمده است. نیز بیاض و شرح صحیفه سجاده ای به خط او در بیدواز در منزل آقای محمد جعفر هژبری نگهداری می شود.

میرزا بیدوازی سرانجام در سن 120 سالگی به رحمت ایزدی پیوست.

جنازه اش با شتر به مشهد مقدس انتقال یافت و در صحن مطهر علی بن موسی الرضا علیه السلام به خاک سپرده شد.

از او دو پسر و چهار دختر باقی ماند که پسران او از جمله محمد قاضی از علمای برجسته نجف و از هم دوره ای های مرحوم آخوند خراسانی بوده است. (1)

علیجان سکندری

ص: 40

1- (1) - غلامرضا فسقری: مشاهیر رجال اسفراین / 91-93؛ روزنامه رسالت / 16 مرداد 1377.

احمد پارسی فرزند شیخ محمد حسین شیرازی جدش شیخ عبدالحسین مجتهد اصطهباناتی صاحب کتاب های «قسطاس المستقیم» و «مصاییح» در فقه استدلالی و اصول بود. پارسی شاعر و ادیب و خوشنویس قرن سیزدهم هجری. وی در مشهد متولد شده و در همین شهر زیست. و از محضر پدرش - که در تدریس علوم ادبی و دینی استاد و مدرس «مدرسه نو» بود و همچنین در تعلیم خطوط شکسته و نستعلیق دستی داشته است - کسب علم نمود. و در جوانی وارد خدمات آستان قدس رضوی گردید. او علاوه بر اینکه ادیبی توانا و شاعری نغز گفتار بوده در خط شکسته مهارت داشت و از خوشنویسان عصر خویش بشمار می رفت.

این دو بیت از سروده های اوست:

گر مرد رهی صفای جان پیدا کن راهی به درون آسمان پیدا کن

تن را ز غبار حس بدبینی شوی وانگه دل موسی شبان پیدا کن

وی در تیرماه 1254 ه.ش به مرض سکنه در تهران درگذشت و جنازه اش را به مشهد حمل و در آستان قدس رضوی مدفون گردید. (1)

ابراهیم زنگنه

ص: 41

تائب تبریزی-اسماعیل

(1286-1374 ه.ق)

اسماعیل فرزند حسین تائب تبریزی معروف به «مسأله گو» شاعر و نویسنده، سال 1286 ه.ق در شهر تبریز به دنیا آمد. در زادگاهش درس خواند و در علوم ادبی مهارت یافت. (1)

در سال 1329 ه.ق به مشهد سفر نمود و تا پایان زندگی در این شهر بسر برد. (2)

شیخ محمد بهاری، ملا حسینقلی همدانی و ابراهیم موسوی تهرانی از معاصرین وی می باشند. (3) وی در 27 ربیع الثانی 1374 ه.ق در سن هشتاد و هشت سالگی وفات یافت و در باغ رضوان مدفون گردید. (4)

از وی آثار فراوانی به نظم و نثر باقی مانده است و بنابه گزارش شیخ آقا بزرگ تهرانی تعداد آثار ایشان بالغ بر چهل اثر است: البلاغ المبین به فارسی در رد آیین مسیحیت، عقاید الاسلام، مرآه المتقین به فارسی در اخلاق و معارف که خلاصه آن را مجله المحققین نامیده است. روح و ریحان کشکولی است به نظم و نثر در سه جلد، حاوی مطالب اخلاقی، عرفانی، قصص، حکایات و تاریخ. معیار الفهم و منشار الوهم نیز به فارسی و در رد مسیحیت

ص: 42

1- (1) - دایره المعارف تشیع 63/4.

2- (2) - عزیز دولت آبادی: سخنوران آذربایجان 270/1-271.

3- (3) - محمد باقر ساعدی: ضمیمه تاریخ علمای خراسان/266؛ دایره المعارف تشیع 63/4.

4- (4) - محمد باقر ساعدی: پیشین/266.

است. تذکره المتقین به فارسی در اخلاق و آداب معاشرت می باشد. (1)

ایشان دارای دیوان شعر در هشت هزار بیت مشتمل بر قصیده، غزل، رباعی و قطعه است و از جمله قصاید آن مرثی و مدایح چهارده معصوم:

می باشد. (2) این دیوان در سال 1365 ه. ق در تبریز به چاپ رسیده است. (3)

این بیت از اوست:

مژده ای دل که یار یار من است گردش دهر سازگار من است (4)

محمد جواد هوشیار

تجلی - نهایندی - محمد

(22)

تبریزی - محمد رضا

(ح 1053 - پیش از 1083 ه. ق)

میرزا محمد رضا فرزند حاج صالح تبریزی مشهور به «چلبی» و متخلص به «عنوان» معروف به عنوان تبریزی است.

به اشتباه محل ولادت او را قسطنطنیه دانسته اند. (5) طبق آنچه که محمد عارف شیرازی (زنده 1083 ه. ق) مؤلف تذکره لطائف الخیال گزارش داده است وی در حدود سال 1053 ه. ق در مشهد زاده شد و در همین شهر رشد نمود. (6) سپس به قندهار رفت. (7)

میرزا محمد طاهر نصرآبادی، محمد عارف شیرازی و میرزا صائب تبریزی (1087 ه. ق) در مشهد با «عنوان چلبی» ملاقات داشته اند و از او در تذکره و بیاض خود اشعاری را نقل کرده اند.

این دو بیت از بیاض صائب است:

ص: 43

1- (1) - آقابزرگ تهرانی: نقباء البشر 1/165.

2- (2) - دایره المعارف تشیع 4/63.

3- (3) - عزیز دولت آبادی: پیشین 1/270-271.

4- (4) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 9/163.

5- (5) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 2/105؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 9/774.

6- (6) - احمد گلچین معانی؛ «عنوان تبریزی» دانشکده ادبیات تبریز، ش 4، ص 11، ص 404.

7- (7) - ولی قلی شاملو: پیشین 105/2، محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 217/4.

در این دریا کدامین گوهر یکتا وطن دارد که مانند صدف سر بر سر آوردند ساحل ها

تنک چشمان بهر دنیا ترک عقبی کرده اند اعتبار دانه پیش مور بیش از گوهر است (1)

وی به میرزا صائب تبریزی ارادت کامل داشته و از سبک او پیروی کرده است چنانکه خود گوید:

باشدت گر هوس گوهر معنی عنوان نظر از صائب پاکیزه سخن می باید

عنوان بسی بلندست معراج فکر صائب کی می توان رسیدن جایی که او رسید (2)

وی (قبل از 1083 ه.ق) در قندهار در سن سی سالگی درگذشت. به فرمان ذوالفقار خان حاکم قندهار، جسدش را به مشهد انتقال و در دار السیاده دفن نمودند. (3)

عنوان تبریزی، صاحب دیوان شعری است. (4) که نسخه ای از آن به سال 1078 ه.ق توسط محمد رفیع کتابت یافته و نسخه ی دیگر آن به سال 1269 ه.ق. (5) تذکره نویسان دیوان شعر او را پنج هزار بیت گزارش کرده اند. (6) اما در دو نسخه ی یادشده، دیوان شعر ایشان مشتمل بر دو هزار بیت است. (7)

محمد جواد هوشیار

(23)

تجلی سبزواری - رجب علی

(1319-1260 ه.ش)

رجب علی سبزواری ادیب و شاعر، متخلص به «تجلی». وی فرزند ملا حسن سبزواری است و به سال 1260 ه.ش در سبزواری متولد شد و پس از تحصیلات مقدماتی به صف مشروطه خواهان پیوست و با استبداد مبارزه کرد. (8)

ص: 44

1- (1) - محمد علی تربیت: دانشمندان آذربایجان / 108.

2- (2) - احمد گلچین معانی: پیشین / 404/5.

3- (3) - ولی قلی شاملو: پیشین / 105/2، محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 397.

4- (4) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه / 774/9.

5- (5) - احمد گلچین معانی: پیشین / 402.

6- (6) - ولی قلی شاملو: پیشین / 105/2؛ آقابزرگ تهرانی: پیشین / 774/9.

7- (7) - احمد گلچین معانی: پیشین / 402.

8- (8) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر

در این راه سختی های فراوانی تحمل نمود تا اینکه به دستور حاکم سبزواری او و چند تن از یارانش تحت پیگرد قرار گرفتند. ناگزیر شبانه از سبزواری گریخت و به مشهد آمد. (1)

او شرح مبارزات مشروطه طلبان خراسان را طی یک منظومه به رشته تحریر کشید:

دوستان یک حکایتی است مرا وز خراسان روایتی است مرا

روایت از آنچه دیدم خویش جمله گفتم به نظم بی کم و بیش

شه محمد علی شه ایران مرتد دنیا و رانده یزدان

پس از آن کز جفای آن نادان شد خزان مجلس بهارستان

تجلی کارمند دارایی خراسان بود و به سلسله نعمت الهی گناباد سرسپردگی داشت. در تجدیدنامه گوید:

طریقت را شدم طالب به دلخواه گزیده خدمت سلطان علیشاه

میان از فقر با صد فخر بستم به خوان نعمه الله برنشستم (2)

تجلی اگرچه از جمله شعرای پرکار است، ولی شاعری متوسط شمرده می شود. در انواع قالب های شعری بیشتر به مثنوی متمایل بود. (3) هرچند در سرودن غزل نیز مهارت داشت. (4)

او در اوایل «مؤمن» و بعد «تجلی» تخلص می کرد. (5) سراسر زندگیش سادگی و بی تکلفی بود. وی سرانجام در سال 1319 ه. ش/ 1360 ه. ق و بنا بر قولی 1368 ه. ق درگذشت و پیکرش را در صحن نو حرم رضوی دفن کردند. (6)

مثنوی های تجلی عبارت است از:

ص: 45

1- (1) - سید حسن امین: «تجلی سبزواری»، مجله وحید، شماره 218؛ خان بابا مشار: مؤلفین کتب چاپی فارسی عربی 104/3-105.

2- (2) - همان.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/173.

4- (4) - حسن مرسل وند: زندگی نامه رجال و مشاهیر ایران 258/2.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/173.

6- (6) - عبد العلی اوکتایی: فهرست کتابخانه آستان قدس رضوی 363/6.

راز تجلی، تجلی نامه، نیاز تجلی، ارمغان تجلی، طالب نامه تجلی و ذم الاستبداد که در سال 1326 ه.ق سرود انقلاب خراسان که در سال 1328 ه.ق و تجدیدنامه که در سال 1347 ه.ق آن را سرود. (1)

معراج الخیال و گنکاش نامه (2) و منظومه دعای ابو حمزه ثمالی ایشان در تهران به چاپ رسیده است. (3)

از سروده های اوست:

زاهد، به رخ خود در تزویر و ریا بند از شید و ریا بگذر و دل را به خدا بند

بر راه خدا رو به از این سلطنتی نیست بگشا در این دولت و درهای هوا بند

زنجیری زلفت منم ای دوست نه هرکس این بند ز پای همه بگشای و مرا بند

بر ما و تو هرچ آید بی حکم قضا نیست قدرت اگر نیست برو دست قضا بند

در حضرت معشوق تجلی من و ما نیست شو خاک در آن درگه و لب از من و ما بند (4)

رسول سعیدی زاده

(24)

تربتی - سلطان محمد

(قرن 10 ه.ق)

سلطان محمد تربتی از خطاطان سده دهم هجری و شاگرد شاه محمود نیشابوری، مرتبه هنری او به دوری هروی نزدیک است. وی در مشهد مدفون می باشد. (5)

در کتاب هنروران نام وی سلطان محمود تربتی ثبت شده است. (6)

رسول سعیدی زاده

تربتی - میرزا نصر الله - جلد اول

ص: 46

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/173.

2- (2) - حسن مرسل وند: پیشین 2/258.

3- (3) - عبد العلی اوکتایی: پیشین 6/363.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/174-173.

5- (5) - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/129؛ عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران/282؛ اثر آفرینان 258/3.

6- (6) - اثر آفرینان 258/3.

تفضلی-غلامرضا خان

(1276-1360 ه.ق)

غلامرضا تفضلی معروف به میرزا غلامرضا خان مصدق السلطان تفضلی عارف و ادیب. وی در یکی از روستاهای شاهرود در 1276 ه.ق به دنیا آمد. (1) او پدر ابو القاسم تفضلی نماینده مردم کاشمر در دوره بیستم مجلس شورای ملی (2) و دکتر تقی تفضلی رئیس کتابخانه مجلس شورای ملی و شاعر (3) و جهانگیر تفضلی روزنامه نویس و وکیل مجلس از سیستان، (4) محمود تفضلی (1297 - 1363 ه.ش) نویسنده و روزنامه نگار (5) و نزهت سلیمانی از بانوان شاعره مشهور می باشد. (6)

وی اهل علم و عرفان و از مریدان و تربیت یافتگان حاج ملا-سلطان علی گنابادی بود و در عرفان و ادب فارسی مقامی شامخ داشت. (7) در مشهد در اداره گمرک اشتغال داشت. (8) نقل شده است که علت دوستی دکتر تقی تفضلی با دکتر اقبال، به دلیل روابطی بوده است که پدران آن دو با هم داشته اند.

مقبل السلطنه پدر دکتر اقبال، در کاشمر املای کی داشت و با غلامرضا تفضلی دست برادری داد. او و مقبل السلطنه یک قالی به حرم حضرت رضا علیه السلام هدیه کردند و هر دو مقبره ای متصل در گوشه شمال غربی صحن عتیق خریداری و در آنجا مدفون شدند.

برخی از منابع فوت او را ذیحجه 1359 ه.ق نوشته اند، ولی به نظر می رسد تاریخ فوت ایشان محرم

ص: 47

1- (1) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الآثار 2125/6.

2- (2) - تاریخ معاصر ایران 203/6.

3- (3) - عزیز الله عطاردی: فرهنگ خراسان 475/3؛ علی اکبر گلشن آزادی، صدسال شعر خراسان 180.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین 180.

5- (5) - ایرج افشار: نادره کاران 552.

6- (6) - عزیز الله عطاردی: پیشین 508/7.

7- (7) - دکتر باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران 499/1.

8- (8) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین 2125/6.

(26)

تقیای مشهدی

(-1064 ه.ق)

تقیای مشهدی متخلص به «الفت» از شعرای معاصر شاه عباس دوم، در مشهد متولد و نشو و نما یافت و به سال 1064 ه.ق در این شهر درگذشت. (2) هر چند براساس گفته بعضی از محققین وی در اواخر عمر به مازندران مهاجرت و در همان جا فوت کرد. (3)

نصرآبادی در تذکره خود از فردی به نام ملا محمد تقی مشهدی یاد کرده است که تشابه زیادی به اتقیای مشهدی دارد. بنابه گفته او ملا محمد تقی متولد مشهد بود که برای فراگیری علم به اصفهان رفت و در آن شهر مدتی شاگردی عارف ربانی میرزا ابو القاسم میرفندرسکی را نمود. پس از اندک زمانی ملا محمد تقی در علوم الهی و نظری سرآمد عصر گشت و خود بدون هرگونه تکلفی مردم را ارشاد می کرد.

در میانه سلطنت شاه عباس دوم (1064 ه.ق) برای دیدن مادر روانه زادگاهش شد، اما در بین راه فوت کرد و پدر پیر و تمام دوستان خود را در آتش فراق سوزاند.

بیت زیر از قصاید اوست که در جواب قصیده حکیم سنایی گفته است:

که انگشت وجود اول بر این طاس معلق زد که دایم این صدا پیچیده در هفت آسمان بینی (4)

از ملا محمد تقی مشهدی دیوان شعری بر جای مانده است. (5) از اشعار اوست:

ص: 48

1- (1) - همان.

2- (2) - محمد علی مصباحی نایینی: تذکره مدینه الادب 209/3.

3- (3) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 714/2؛ محمد علی مصباحی نایینی: پیشین 209/3.

4- (4) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی 160.

5- (5) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 175/9.

دورنگی فلک و جور یار باید دید چها، ز کشمکش روزگار باید دید(1)

رسول سعیدی زاده

(27)

توحیدی-محمد تقی

(-1355 ه.ش)

شیخ محمد تقی توحیدی از شعرا و مداحان پیش کسوت اهل بیت طاهرین مشهد. وی عمری را به ذکر مناقب و مصائب خاندان وحی سپری کرد. از حافظه ای قوی برخوردار بود و قصاید طولانی می سرود. توحیدی در حالی که بیش از پنجاه سال از عمرش سپری نشده بود در آبان ماه 1355 ه.ش در مشهد فوت کرد و در همین شهر به خاک سپرده شد.

از توحیدی مجموعه کوچکی با عنوان «عصاره توحیدی» در دست است. ابیات ذیل در این مجموعه آورده شده است:

من مونسی گزیده ام از بهر خود، مرا یک لحظه بر مفارقتش صبر و تاب نیست

خوش رو و نغزگو، ادب آموز و نکته دان هرگز نیاورد سخنی کان صواب نیست

گویند بی زبان و سراینده بی صدا میلش به قیل و قال و سؤال و جواب نیست

بی هیچ کلفتی نبود الفتی- ولی زین دوست کلفتی به من از هیچ باب نیست

این همدم عزیز که شد وصف او بیان هرکس شنید گفت به غیر از کتاب نیست(2)

رسول سعیدی زاده

(28)

تهرانی-محمد حسین

(-1337 ه.ق)

محمد حسین تهرانی ملقب به «کاتب السلطان» از خوشنویسان دربار محمد شاه قاجار (1250-1264 ه.ق)(3) و از شاگردان میرزا غلامرضای

ص: 49

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/181-182.

3- (3) - عبد الرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایران/1037.

اصفهان (متوفی 1344 ه.ق) و میرزا علی صفا (متوفی 1299 ه.ق) است. (1)

او خط نستعلیق را از شش دانگ تا غبار استادانه می نوشت. (2) و در نوشتن نستعلیق جلی شیوه های مخصوص داشت. (3)

در سال 1295 ه.ق که وزارت تجارت به کامران میرزا «نایب السلطنه» (1272-1347 ه.ق) -فرزند سوم ناصر الدین شاه- واگذار شد. نامبرده از کارمندان وزارتخانه مزبور شده و عنوانش چنین بود: «میرزا محمد حسین کاتب السلطان احکام نویس» و بدین ترتیب وارد دستگاه کامران میرزا گشت. (4)

سپس به خراسان آمد و مدتی در دستگاه دیوانی رکن الدوله -حاکم خراسان- کار کرد. به علت بدرفتاری رکن الدوله با او کار دیوانی را رها کرد و در شمار صوفیه در آمد ولی او در این تغییر حال باز اوقات خود را به تعلیم و تربیت نوآموزان خط مصروف داشت. (5)

کاتب السلطان عاقبت در سال 1337 ه.ق در مشهد درگذشت و در همین جا به خاک سپرده شد. (6) فرزندش کاتب الخاقان از استادان خط مهدی بیانی می باشد. (7)

از آثار هنری او ترجمه «الف لیله و لیله» و نسخه های دیگر و مرقعات و قطعات موجود در کتابخانه سلطنتی (8) و نیز چند قطعه به قلم سه دانگ متوسط و یک مکتوب به قلم نیم دودانگ در مجموعه مهدی بیانی موجود است. (9)

محمد جواد هوشیار

ص: 50

1- (1) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 237/5؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 163/1.

2- (2) - مهدی بامداد: پیشین 237/5؛ مهدی بیانی: پیشین 163/1.

3- (3) - علی راهجیری: تذکره خوشنویسان معاصر 79-78/1.

4- (4) - مهدی بامداد: پیشین 237/5.

5- (5) - علی راهجیری: پیشین 79-78/1.

6- (6) - مهدی بامداد: پیشین 237/5.

7- (7) - مهدی بیانی: پیشین 163/1.

8- (8) - عبد الریف حقیقت: پیشین 1037، فهرست مرقعات کتابخانه سلطنتی شماره 1450-1454-1456-1564.

9- (9) - مهدی بیانی: پیشین 163/1.

تیرگر هروی-یوسف شاه

(قرن 9 و 10 ه.ق)

یوسف شاه معروف به درویش مقصود شاعر و متخلص به «مقصود». از مردم هرات (1) یا از بخارا است. (2) در اوایل زندگی به مشهد آمد و به تیرسازی اشتغال داشت و در کمال فقر و تنگدستی سالک طریق حق بود. (3)

یوسف شاه از اقسام شعر بیشتر به رباعی تمایل داشت. (4) و به همین دلیل در نزد خراسانیان به شیخ رباعی معروف بود. (5) رباعیات او در نهایت خوبی است:

ای دل غم یار و ناله ی زار خوشست خون جگر و دیده خونبار خوشست

غیر از غم یار هر چه حاصل کردی حاصل همه هیچ است غم یار خوشست (6)

زاهد شدن دو زلف عنبربویت آزرده همی شود گل خود رویت

ز انگشت نمای مردمان در کویت ترسم که نشان بماند اندر رویت (7)

درویش مقصود دیوان شعر داشت، میرزا سنگلاخ دیوان او را به خط سلطان محمد نورا دیده است. (8)

درویش در سن نودسالگی به احتمال زیاد در مشهد دار فانی را وداع، و به دیار باقی شتافت و در همان جا دفن شد. (9)

رسول سعیدی زاده

تیموری-ابو القاسم بابر-جلد چهارم

ص: 51

1- (1) -لطف علی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر /154-155؛ محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/650-651.

2- (2) -محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن /759.

3- (3) -لطف علی بیگ آذر بیگدلی: پیشین/154-155، امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم /164/1.

4- (4) -لطف علی بیگ آذر بیگدلی: پیشین/154-155..

5- (5) -همان.

6- (6) -امین احمد رازی: پیشین /164/1.

7- (7) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین/154-155.

8- (8) - اثر آفرینان 272/5.

9- (9) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین/154-155، محمد قدرت اللہ گوپاموی: تذکرہ نتایج الافکار/650-651.

ثقفی-محمد-جلد اول

(30)

ثنایی مشهدی-خواجه حسین

(-995 یا 996 ه.ق)

خواجه حسین فرزند خواجه غیاث الدین محمد مشهدی خطاط، شاعر و مداح متخلص به ثنایی(1) و معروف به ثنایی مشهدی.(2) در مشهد زاده شد و نزد شاعر و حاکم معروف «ابو الفتح ابراهیم میرزا صفوی» متخلص به جاهی(983 ه.ق) شاگردی کرد.(3) ثنایی در سال 972 ه.ق در نیشابور قصیده ای در مدح سلطان ابراهیم میرزا سرود(4) و در سال 983 ه.ق از خراسان به قزوین رفت و ضمن قصیده ای شاه اسماعیل دوم(984-985 ه.ق) را مدح گفت(5) ولی قصیده ثنایی مورد قبول شاه واقع نشد و او از بیم جان به هندوستان رفت و جزو شاعران دربار اکبر شاه(963-1014 ه.ق) قرار گرفت.(6)

شاعرانی چون لسانی شیرازی(942 ه.ق)، غزالی مشهدی(980 ه.ق)، میلی هروی(985 ه.ق)، محتشم کاشانی(966 ه.ق)، عرفی شیرازی(999 ه.ق)، میرزا محمد ولی

ص:52

-
- 1- (1) - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 777/2.
 - 2- (2) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/133.
 - 3- (3) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/111.
 - 4- (4) - ذبیح الله صفا: پیشین 785/2.
 - 5- (5) - ملا عبد النبي فخر الزمان قزوینی: تذکره میخانه/204.
 - 6- (6) - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/133.

دشت بیاضی (999 ه.ق.)، فیضی دکنی (1004 ه.ق.)، حیاتی گیلانی (1015 ه.ق.) معاصر او بودند. (1)

ثنایی به سال 995 ه.ق. (2) یا 996 ه.ق. (3) در لاهور درگذشت و سال ها بعد

خواهرزاده اش «میر محمد باقر مشهدی» جسدش را به مشهد منتقل و در این شهر دفن کرد. (4)

دیوان شعر (5) شامل قصاید، غزلیات، قطعات، رباعیات، بالغ بر پنج هزار بیت و نیز «اسکندرنامه»، که یک «مثنوی حماسی» در هفتصد و پنجاه بیت (6) در مدح ابو الفتح ابراهیم میرزای صفوی سروده است، (7) از آثار برجای مانده ثنایی مشهدی می باشد.

محمد جواد هوشیار

ص: 53

1- (1) - صادق کتابدار: تذکره مجمع الخواص / 149؛ ذبیح الله صفا: پیشین 2/ 779-780؛ عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / 137.

2- (2) - ملا عبد النبی فخر الزمانی قزوینی: پیشین / 205.

3- (3) - احمد گلچین معانی: پیشین / 259/1.

4- (4) - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم / 735/2.

5- (5) - حاجی خلیفه: کشف الظنون / 781/1.

6- (6) - احمد گلچین معانی: پیشین / 259/1-261.

7- (7) - صادق کتابدار: تذکره مجمع الخواص / 149.

جابری اصفهانی-سلیمان-جلد چهارم

(31)

جعفرزاده-علی اکبر

(-1323 ه.ش)

میرزا علی اکبر جعفرزاده متخلص به «طی» و معروف به «طی یزدی» از شعرای نامی یزد، در جوانی به مشهد آمد و به حسابداری استانداری خراسان اشتغال ورزید. وی طبعی شیوا و روان داشت و در ادب فارسی از بزرگان به شمار می رفت و شعر را نیکو می سرود و قریب دو هزار بیت از او باقی مانده است. طی یزدی سال ها در مشهد زندگی کرد و در نزد جوامع علم و ادب احترام خاصی داشت تا اینکه در 70 سالگی در تابستان سال 1323 ه.ش دار فانی را وداع گفت و جنازه اش در صحن عتیق به خاک سپرده شد.

این ابیات از اوست:

از غمت من به ناله ام چون نی سوزم از نار هجر تو تا کی

مرض عشق را دوايي نيست عمر من شد ز هجر رویت طی

از لب لعل، جرعه ای بخشم و من الماء کل شیء حی (1)

ابراهیم زنگنه

(32)

جودی خراسانی-عبد الجواد

(ح 1175-1301 یا 1302 ه.ق)

عبد الجواد خراسانی متخلص به «جودی» شاعر اهل بیت: در نیمه دوم

ص: 54

قرن دوازدهم هجری (1) در عنبران - دهستان مرکزی طرقله شهرستان مشهد - متولد شد. (2) او مغازه قنادی داشت و از این طریق هزینه زندگی اش را فراهم می آورد. (3) خانه و مغازه او به روی مداحان و نوحه خوانان باز بوده است. (4)

محمد کاظم صبوری (متوفی 1322 ه.ق.)، ملک الشعراء بهار (متوفی 1370 ه.ق.)، مینای تربتی (متوفی 1284 ه.ق.) از شعراء معاصر او بودند.

جودی در سال 1301 ه.ق. (5) یا 1302 ه.ق. (6) در مشهد وفات یافت و در صحن نو در اتاقی مجاور با مقبره شیخ بهایی به خاک سپرده شد. (7)

وی دارای دیوان شعری مشتمل بر سه هزار بیت (8) است که محتوای اشعارش مدح و مرثیه اهل بیت:

می باشد. لذا دیوان او را «دیوان مرثی» نیز نامیدند. (9)

نخستین بار دیوان جودی در سال 1299 ه.ق. به دستور «میرزا سعید خان» نایب التولیه و به خط «میرزا شفیع اعتماد التولیه آستان قدس» در مطبعه سنگی آستانه چاپ شد. (10) این کتاب گویا اولین کتابی بوده که در آن چاپخانه طبع شده است. (11) در سال 1372 ه.ش کلیات اشعارش به کوشش مهدی آصفی چاپ شد. از ویژگی های دیوان جودی کاربرد آیات، قصص قرآنی، احادیث و روایات در اشعار به صورت تلمیح، اقتباس و ترجمه است.

محمد جواد هوشیار

ص: 55

1- (1) - دایره المعارف تشیع 517/5.

2- (2) - نامه آستان قدس، شماره 236/36-238.

3- (3) - همان.

4- (4) - دایره المعارف تشیع 517/5-518.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/191.

6- (6) - هاشم خراسانی: منتخب التواریخ/706.

7- (7) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/191.

8- (8) - همان.

9- (9) - سید محسن امین: اعیان الشیعه 297/4.

10- (10) - نامه آستان قدس، شماره 236/36-238.

11- (11) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/191.

حائری-موسی

(1333 ه.ق)

حاج شیخ موسی معروف به «حائری» فرزند محمد علی بن مراد خراسانی، در خانواده علم و ادب پا به عرصه ی وجود نهاد و پس از تحصیل علوم الهی به ترویج دین مشغول شد. و به سال 1333 ه.ق زندگی را بدرود گفت و در حرم دفن شد. حاج شیخ موسی شعر می سرود و صاحب دیوان است. رساله ی غوثیه و کتاب بحر الدرر از آثار اوست. (1)

غلامرضا جلالی

حافظیان-سید ابو الحسن-جلد اول

حیب الهی-ابو القاسم

(1281-1359 ه.ش)

ابو القاسم حیب الهی فرزند آقا میرزا محمد و نوه «حاج سید حیب الله مجتهد خراسانی» متخلص به «نوید» شاعر، استاد دانشگاه و نویسنده، شاعری خوش ذوق و توانا و فردی فاضل و فروتن بود. (2) در سال 1281 ه.ش در مشهد زاده شد. تحصیلات مقدماتی را در مدرسه «رحیمیه» به پایان برد. آنگاه در نزد اساتیدی چون

ص: 56

1- (1) - محمد باقر ساعدی خراسانی: ضمیمه ی تاریخ علمای خراسان/268؛ سید محسن امین: اعیان الشیعه 195/10.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/579.

ادیب نیشابوری (متوفی 1304 ه.ش) و سید حسن مشکان طبسی (متوفی 1327 ه.ش) به تحصیل علوم صرف و نحو، معانی و بیان، منطق، حکمت و فقه و اصول پرداخت. (1)

در سال 1301 ه.ش همراه پدر خود به عراق، سوریه و لبنان مسافرت کرد سپس به مشهد بازگشت. (2) در اوایل تأسیس دانشکده معقول و منقول به عنوان استاد آن دانشکده و سپس در سال های آخر عمرش به عنوان استاد ادبیات عرب در دانشکده ادبیات به تدریس پرداخت. (3)

وی سرانجام روز جمعه 28 آذر 1359 ه.ش در مشهد به مرض سرطان درگذشت. (4) از خدمات فرهنگی استاد می توان به تأسیس انجمن ادبی خراسان اشاره کرد. (5)

مقالات ذیل از آثار قلمی نوید است:

«ابن مفرغ در سیستان»، «ابو تمام در نیشابور»، «امثال قدیم فارسی»، «بنیانگذاران علوم در اسلام بیشتر ایرانی بوده اند»، «تأثیر زبان و ادبیات فارسی در عربی»، «چند تن از مشایخ طوس در قرون چهارم و پنجم»، «شریف رضی و ابو اسحاق»، «متنبی در شیراز»، «مضامین مشترک در عربی و فارسی»، «مقایسه ای بین بعضی از حالات و افکار سعدی و حافظ»، «نمونه هایی چند از ترجمه شعر به شعر در قرن چهارم و پنجم»، (6) علاوه بر آن دیوان شعری بالغ بر سه هزار بیت دارد. (7)

استاد علاوه بر اشعار فارسی، اشعاری نیز به زبان عربی سروده است. اشعار نوید از لحاظ انسجام لفظ و لطف کلام و معنی بهره کافی دارد. این اشعار از اوست:

یارب ز چیست آدمی کاندز زمان عمر هرگز نگشته است به یک حال پای بست

ص: 57

1- (1) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/ 581.

2- (2) - همان.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/ 579.

4- (4) - احمد گلچین معانی: گلزار معانی/ 720.

5- (5) - حسن مرسل وند: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 76/3-77.

6- (6) - ر.ک: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، سال 12.

7- (7) - احمد گلچین معانی: پیشین/ 720.

صد جهد می کند که به یک آرزو رسد و آنگه ملول گردد از آن چو فتد به دست(1)

محمد جواد هوشیار

(35)

حرفی اصفهانی

(-971 ه.ق)

ملا- حرفی مردی ادیب، شاعر، خطاط، انشاءپرداز، عالم و آگاه به تاریخ(2) در مشهد متولد شد.(3) مدتی در آنجا زندگی نمود سپس به قزوین سفر کرد و هفت بند معروف محشم کاشانی (متوفی 996 ه.ق) را در آنجا جواب گفت و از شاه طهماسب اول صفوی (930-984 ه.ق) صله دریافت نمود.(4)

سفری به گیلان داشت و به طعن مذهب زیدیه پرداخت.(5) و گیلانی ها زبانش را بریدند. وی به مشهد آمد و در سال 971 ه.ق درگذشت.(6) حرفی اصفهانی خواهرزاده ملا نیکی (1000 ه.ق) شاعر بود.(7)

این رباعی از اوست:

جانا ز تو بر سرم بلا می آید وز تو به دلم تیر جفا می آید

گفتی سگ خویش خوانده ام حرفی را حرفی است کزو بوی وفا می آید.(8)

محمد جواد هوشیار

(36)

حسرت مشهدی-محمد

(-1153 ه.ق)

سید محمد حسرت فرزند میرزا صدرا،(9) از شاعران و سخنوران شیعی قرن دوازدهم هجری.(10) از سادات

ص: 58

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/76-77.

2- (2) - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم 529/1.

3- (3) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/971.

4- (4) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/181-182.

- 5- (5) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پيشين / 971.
- 6- (6) - همان / 971؛ محمد علي مصباحي نائيني: تذکره مدینه الأدب 210/3.
- 7- (7) - امين احمد رازی: پيشين 994/2.
- 8- (8) - محمد قدرت الله گوپاموی: پيشين / 182.
- 9- (9) - محمد مظفر حسين صبا: تذکره روز روشن / 201.
- 10- (10) - ع. خيام پور: فرهنگ سخنوران / 158.

موسوی مشهد(1) و خادم آستان قدس رضوی بود.(2) که در هند متولد شد.(3)

حسرت در کودکی همراه پدرش به مشهد آمد و نزد «میرزا مهدی عالی مشهدی» (زنده 1141 ه.ق) فن سخنوری آموخت.(4) آذر بیگدلی (متوفی 1195 ه.ق) در حدود سال 1153 ه.ق در مشهد با وی دیدار داشته است.(5)

حزین لاهیجی نیز از معاصران او می باشد.(6) سید محمد حسرت تا سال 1144 ه.ق در قید حیات بوده است.

دیوان شعر او(7) مشتمل بر نه هزار بیت در قالب غزل، رباعی، مثنوی است.

«منظومه سراپا» و «سفر به هند» از آثار دیگر او می باشد.(8) از اوست:

زهی از شمع اوصافت فروزان بزم دیوان ها به رنگ مردمک روشن ز مهتر مهر عنوان ها(9)

جان پیوسته به حق را خطر از دشمن نیست هیچ حرزی چو دل خود به خدا بستن نیست

بی تو گل را در گلستان خار می دانیم ما سبحة را بی ذکر تو زنار می دانیم ما(10)

نمونه اشعارش در تذکره های دیگر نیز آمده است.(11)

محمد جواد هوشیار

(37)

حسینی - محمد شفیع

(-1081 ه.ق)

محمد شفیع هروی حسینی معروف به «شفیعا» از خطاطان، شاعران، نقاشان، مذهب کاران اواخر دوره صفویه است. پدر او میر حسن جان اوبهی و ملقب به پیشوا از سادات

ص: 59

1- (1) - معصومه سالک: تعلیقات تذکره المعاصرین /389.

2- (2) - محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود/594؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/716.

3- (3) - حزین لاهیجی: پیشین/223.

4- (4) - همان.

5- (5) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر /489/2.

6- (6) - محمد مظفر حسین صبا: پیشین/201.

7- (7) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه /238/9.

8- (8) - احمد منزوی: فهرست نسخه های خطی 3/2295، 4/2905، 2911.

9- (9) - معصومه سالک: پیشین/390.

10- (10) - همان/389.

11- (11) - ر.ک: لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین 2/489؛ محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود 4/594؛ محمد مظفر حسین

صبا: پیشین/201.

حسینی هرات (1) و به قولی باخزر یا نصرآباد بود. (2)

خط را از «مرتضی قلی خان شاملو» (متوفی 1100 ه.ق) و یا «فصیحی هروی شاعر» (متوفی حدود 1047 ه.ق) که در دستگاه مرتضی قلی خان بود، فراگرفت. (3) مدتی منصب «منشی باشی» مرتضی قلی خان را داشت. (4)

شفیعا خط نسخ، نستعلیق و شکسته را خوش می نوشت و خط شکسته را به جایی رساند که به نام وی «شفیعا» خوانده شد. (5) بعدها «عبدالمجید طالقانی» (متوفی 1185 ه.ق) این خط را تکمیل کرد و به حد کمال رساند. (6)

وی همچنین در شعر ادب و نقاشی و تذهیب استاد بود. سفری به هند کرد و در بازگشت مدتی در اصفهان بسر برد.

او خوشنویس دربار شاه عباس دوم (1052-1077 ه.ق) بود چنانکه در بعضی قطعات، عباسی رقم کرده است. (7)

وی در مشهد در سن 85 سالگی درگذشت. (8)

از نظر دکتر بیانی دو محمد شفیع حسینی در یک عصر، (نیمه دوم قرن یازدهم و نیمه اول قرن دوازدهم) با کمی تأخیر از یکدیگر می زیسته اند و یکی از آن دو جز شکسته در خط نستعلیق دست داشته است و دیگری در خط نسخ و همچنین خوشنویس دیگری هم به نام محمد شفیع در عهد شاه عباس دوم یعنی معاصر دو شفیعای مذکور می زیسته که عباسی رقم می کرده و علاوه بر خوشنویسی در

ص: 60

- 1- (1) - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران 890/2؛ اثر آفرینان 350/3.
- 2- (2) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن 425/.
- 3- (3) - حبیب الله فضایی: اطلس خط 613/.
- 4- (4) - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین 228/3.
- 5- (5) - حبیب الله فضایی: پیشین 613/.
- 6- (6) - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 228/3.
- 7- (7) - حبیب الله فضایی: پیشین 613/.
- 8- (8) - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین 891/2؛ میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان 131/.

تقاشی و تذهیب نیز دست داشته است. (1)

واله داغستانی و نصرآبادی که هر دو از معاصران شفیعا بوده اند، سال وفات او را 1081 ه. ق نوشته اند. (2) او دارای دیوان شعر بود.

از اشعار محمد شفیع هروی است:

نسیم می رسد از کوی آن نگار امروز بدیده نور نظر می دهد غبار امروز

به مرگ تو نشینم بخون زهد طیم ز دست ساقی اگر نشکنم خمار امروز

بنفشه خط و ریحان زلف و غنچه لب به روی یار شکفته است نو بهار امروز (3)

میرزا حسن کرمانی متخلص به غیور (زنده 1086 ه. ق) از شاگردان او می باشد. (4)

آنچه از خطوط نستعلیق با رقم محمد شفیع حسینی دیده شده است به شرح ذیل است:

یک قطعه از مرقع به قلم سه دانگ و نیم دودانگ و کتابت جلی خوش با رقم: «کتابه العبد المذنب محمد شفیع»، یک قطعه پنج دانگ و کتابت متوسط با رقم: «کتابه الحقییر محمد شفیع الهروی»، یک قطعه، به قلم نیم دودانگ خوش با رقم: «مشقه العبد محمد شفیع» در کتابخانه ملی تهران موجود است. دو قطعه به قلم دودانگ و نیم دودانگ خوش با رقم: «مشقه العبد محمد شفیع غفر ذنوبه» و «مشقه العبد محمد شفیع». (5) قطعه ای به نستعلیق با رقم:

«کتابه العبد خادم المساکین محمد شفیع ابن میر حسن حسینی 1042». (6)

محمد جواد هوشیار

حکیم مشهد-قمی سدید

ص: 61

1- (1) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان / 763-764.

2- (2) - جواد یساولی ثانی: پیدایش و سیر تحول هنر خط / 268-269.

3- (3) - میرزا محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 406؛ محمد مظفر حسین صبا: پیشین / 426.

4- (4) - حبیب الله فضاییلی: پیشین / 614-615.

5- (5) - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین / 763-764/2.

6- (6) - اثر آفرینان / 350/3.

خدیو گیلانی- مهدی

(-1309 ه.ق)

میرزا مهدی گیلانی متخلص به «خدیو» معروف به میرزای خدیو، خطاط، (1) شاعر (2) و متخصص در هیئت، نجوم، طب، تشریح، الهیات، ریاضیات و طبیعیات قدیم. (3)

در کاظمین متولد شد، نخست در زادگاهش سپس در نجف به تحصیل فقه و اصول مشغول گردید. (4) در آنجا با حاجی میرزا زین العابدین (1245-1335 ه.ق) - برادر میرزا ابراهیم شریعتمداری سبزواری - هم حجره بود سپس خدیو گیلانی به همراه او به کاظمین رفت و در آنجا به «غلامعلی خان هندی» عارف دست ارادت داده و در مدت اقامتشان به صحبت او دل بسته و مرید وی گردید. (5)

پس از چندی غلامعلی خان درگذشت زن و پسر او بی سرپرست شدند. خدیو زن را به همسری خویش اختیار نمود و کفالت پسر را هم به عهده گرفت بعد به اتفاق حاجی میرزا زین العابدین به مشهد آمد و اندکی بعد حاج

ص: 62

1- (1) - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق 550/3.

2- (2) - همان 552/3.

3- (3) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 270/6-271.

4- (4) - همان 271/6.

5- (5) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 551/3؛ میرزا حبیب الله خراسانی: دیوان حبیب خراسانی/23.

میرزا حبیب مجتهد که خود در مدت اقامتش در عراق از مریدان «غلامعلی خان هندی» بود، به اتفاق حاج غلامحسین شیخ الاسلام (1246-1319 ه.ق) وارد مشهد شد. (1)

خدیدو پس از ورود به مشهد در سراچه ای که بنا بر سفارش حاج میرزا حبیب مجتهد برای او تهیه کرده بودند، منزل کرد. (2) جمعی از بزرگان مشهد از قبیل محمدعلی معروف به حاجی فاضل و حاج میرزا حبیب مجتهد به وی گرویدند. (3) چون حاج میرزا حبیب مجتهد مرید او شد دیگران هم به وی تاسی و با وی مراوده پیدا کردند و کارش بالا گرفت و مدتی رونق داشت.

چون مریدان خدیدو در سراچه جمع می شدند به «اصحاب سراچه» مشهور شدند. (4)

چندی گذشت و بعد چون علیه آنان غوغایی بر پا شد، و جمعی هم درصدد کشتن میرزای خدیدو برآمدند بدین جهت اصحاب متفرق شدند و عده ای از آنان را والی خراسان تبعید کرد. (5)

میرزا زین العابدین که از اصحاب سراچه بود، روابط خودش را به کلی با خدیدو قطع نمود. (6) و میرزای خدیدو ناچار سفر کرد و پس از چندی دوباره به مشهد بازگشت. و در خانه خود در حال انزوا بسر برد تا اینکه در سال 1309 ه.ق درگذشت. (7) محمد معصوم شیرازی از کسانی است که در مشهد با او دیدار داشته است. (8) از شاگردان خدیدو گیلانی می توان به «سیدعلی خان دره گزی» نسابه معروف خراسان و «جلال» فرزند «غلامعلی خان هندی» طیب اشاره کرد. (9) «بارقه ربانیه» و «بازغه الهیه» از قصاید او می باشد. (10)

ص: 63

1- (1) - میرزا حبیب الله خراسانی: پیشین/25.

2- (2) - مهدی بامداد: پیشین 6/76، 112، 271.

3- (3) - همان: 6/112.

4- (4) - همان.

5- (5) - همان 6/271.

6- (6) - همان 6/112.

7- (7) - همان 6/271.

8- (8) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 3/551.

9- (9) - مهدی بامداد: پیشین 6/123، 271، میرزا حبیب الله خراسانی: پیشین 22، 29.

10- (10) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 3/552.

این ابیات از اوست:

پیش ازین کاندلر فلک انوار مهر و ماه بود در سویدای دلم سبحات إلاّ الله بود

پرده پندار تن تا گشت منشق شد عیان چهره خورشید جانم در حجاب ماه بود

از مقامات تبّئ تا مقامات فنا با همه خوبان دلم در هر نفس همراه بود

تا در پیر مغان شد باز بر روی خدیو شد عیانم کین گدا خود خاصه درگاه بود(1)

محمد جواد هوشیار

(39)

خواجه جعفر

(قرن 11 ه.ق)

خواجه جعفر یا میر محمد جعفر تهرانی شاعر، طیب و خطاط (2) در اواخر قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری در اصفهان می زیست. طبق گزارش «سید علی حسن خان» (زنده 1295 ه.ق) وی سفری به تهران نمود و در آنجا با ملا-خلیل اصفهانی (3) دیدار داشت. تهرانی به مشهد آمد و مدتی در این شهر بود تا اینکه درگذشت. (4)

این رباعی از اوست:

ای چرخ تو را عناد با من تا کی آزار دلم به کام دشمن تا کی

زین مرتبه بلند شرمت بادا با همچون منی ستیزه کردن تا کی (5)

محمد جواد هوشیار

ص: 64

1- (1) - همان.

2- (2) - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم 1227/2.

3- (3) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 303/9.

4- (4) - امین احمد رازی: پیشین 1227/2.

5- (5) - همان.

(40)

دانای جواهری-سید احمد

(1286-1366 ه.ق)

سید احمد دانای جواهری پدر استاد محمود فرخ (متوفای سال 1360 ه.ش) حکیم و لغت شناس. در سال 1286 ه.ق در مشهد متولد شد و به تحصیل پرداخت. او از شاگردان معروف حاجی فاضل بشمار می رفت.

و در حکمت اشراق و لغت عرب تخصص داشت. ملک الشعراى بهار او را استاد خود می دانست. جواهری در سن 80 سالگی در 28 محرم سال 1366 ه.ق درگذشت و در حرم مطهر حضرت ثامن الحجج علیه السلام دفن گردید. (1)

ابراهیم زنگنه

(41)

دبیر السلطنه-اسماعیل خان

(1250-1330 ه.ق)

میرزا اسماعیل مستوفی ملقب به مجد الادباء فرزند محمد باقر از ادباء و کارگزاران خراسان در زمان حکمرانی مظفر الدین شاه قاجار و ولایت شاهزاده رکن الدوله علینقی میرزا بر مشهد.

پس از تحصیل علوم ادبی وارد خدمات دولتی شد. (2) مجد الادباء در ادبیات فارسی و عربی و رموز

ص: 65

1- (1) - خان بابا مشار: فهرست مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی 71/6 و نیز اطلاعات دریافت شده از آقای فروزان فرخ.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/506.

نویسنده‌گی شهرت داشت و صاحب هنر خطاطی و خوشنویسی بود. (1) غیر از دیوان اشعار خطی اش که بالغ بر هزار بیت بوده و به خط خودش نوشته است کتاب منهاج الکرامه تالیف حلی را به نام کرامت المنهاج در اثبات ولایت امیر المؤمنین علیه السلام (2) و نیز کتاب مسکن الفؤاد شهید ثانی تحت عنوان تسلیه العباد از عربی به فارسی ترجمه نمود. نخستین بار تسلیه العباد در سال 1374 ه.ش به کوشش محمد رضا انصاری چاپ گردید. (3)

مجد الادباء در قصاید خود جنگ‌هایی را که در خراسان اتفاق افتاده به نظم درآورده است.

از جمله قصاید وی است:

ای خراسان، تختگاه شاه بودی سال‌ها کوکبت را بود از فر و سعادت فال‌ها

در فراخای بسیطت روز و شب آماده بود دولت و اقبال‌ها و نعمت و افضال‌ها

چندگهت حال اگر برگشت و کارت زار شد از روش گاهی بگرد آری آری حال‌ها

دور ادبارت گذشت و نوبت اقبال شد از پی ادبار می‌آید بسی اقبال‌ها

یسر بعد از عسر را ایزد مقرر داشته است بندگان خویش را در گردش احوال‌ها (4)

علیجان سکندری

ص: 66

1- (1) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: المآثر و الآثار/ 224.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/ 506-507.

3- (3) - اسماعیل مجد الادباء: تسلیه العباد/ 10.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/ 507.

رجایی بخارایی - احمد علی

(1295-1357 ه.ش)

احمد علی رجایی بخارایی فرزند غلام علی از نویسندگان و محققان معاصر. در سال 1295 ه.ش در مشهد متولد شد. (1) نیاکانش همه از ده پاژ واقع در 18 کیلومتری شمال مشهد (توس) بودند که از خویش زمین و آب داشتند و به رفاه روزگار می گذرانیدند. جدش محمد علی در حالی که کودکی بیش نبود در یورش ترکمانان به خراسان رفته شد و به بخارا برده شد. و به وزارت بخارا دست یافت. وی از همان جا همسری گرفت و از او فرزندی پدید آمد که بزرگترین آنها غلام علی بود که با دختر عمویش پیوند زناشویی بست و دکتر رجایی حاصل آن ازدواج می باشد. (2)

رجایی تحصیلات دوره ابتدایی را در مدرسه علمیه و متوسطه را در

ص: 67

1- (1) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان فارسی/ 224.

2- (2) - احمد علی رجایی بخارایی: لهجه بخارایی، مقدمه/ 3-4.

دبیرستان دانش مشهد گذراند. (1) پس از گرفتن دیپلم به شغل معلمی روی آورد و در فرهنگ خراسان به تدریس مشغول شد. در سال 1322 ه.ش به تهران رفت و در رشته زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران تحصیل نمود. در سال 1334 ه.ش مدرک دکترا گرفت و در زمانی که دکتر سنجابی وزیر فرهنگ بود، ریاست دفتر او را عهده دار شد. (2)

سال 1336 ه.ش به منظور تدریس به دانشگاه تبریز رفت و در سال 1339 ه.ش به دانشگاه مشهد منتقل و در دانشکده ادبیات به تدریس متون عرفانی، ادبی و حماسی مشغول گردید و سمت ریاست دانشکده ادبیات را نیز عهده دار شد. (3)

در سال 1348 ه.ش او را وادار به بازنشستگی کردند. در تابستان همان سال به دعوت باقر پیرنیا استاندار وقت خراسان، ریاست امور فرهنگی آستان قدس را قبول کرد. تا اینکه در سال 1351 ه.ش به تهران رفت و در دانشگاه تهران بعضی از دروس فوق لیسانس و دکترا را تدریس می نمود. در کنار تدریس در دانشکده ادبیات تهران با بخش لغت بنیاد فرهنگ ایران و سازمان رادیو و تلویزیون و نیز قسمت مشاوره حقوقی در وزارت راه همکاری می نمود. برنامه رادیویی «شناختی نو از شاهنامه» در سال آخر عمرش از جمله کوشش های او بود. (4)

مشاغل رسمی دکتر رجایی به ترتیب عبارت بودند از: معلم کشاورزی، دبیری، ریاست مدرسه، ریاست بازرسی فرهنگ مشهد، ریاست اداره انتخابات و برنامه وزارت فرهنگ،

ص: 68

1- (1) - محمد باقر برقی: سخنوران نامی معاصر ایران 1485/3؛ علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/254.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/254.

3- (3) - علی سلطانی گرد فرامرزی: از شمار دو چشم یک تن کم، نگین 31 مرداد 1357/38-41.

4- (4) - احمد علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات قرآن خطی آستان قدس، مقدمه/8؛ محمد مهدی رکنی: شرح حال و آثار دکتر رجایی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره 2، سال 14/247.

دکتر رجایی در سال 1344-1345 ه.ش برای مطالعه علمی به اروپا مسافرت کرد و در کتابخانه ملی پاریس و بروکسل و کتابخانه موزه بریتانیا تعداد زیادی از نسخه های خطی نفیس را از نظر گذراند و در تهیه میکروفیلم برخی از آنها برای کتابخانه دانشگاه مشهد اقدام نمود. (2) تابستان 1349 ه.ش رجایی به دعوت دولت شوروی به آن کشور سفر نمود و کنفرانس هایی در انجمن های خاورشناسی مسکو، لنینگراد، تاشکند، سمرقند و بخارا داد، میکروفیلم هایی از کتاب های خطی ایرانی که در کتابخانه های شوروی موجود بود با خود آورد. (3) بار دیگر که برای درمان بیماری خود به خارج رفته بود، در هنگام بازگشت از نسخه خطی «غایه الامکان فی درایه المکان» تاج الدین محمود اشنه‌ی سراغ گرفت تا عکسی از آن تهیه و در فرصتی مناسب تصحیح و چاپ کند. (4)

رجایی را باید از شعرا، سخنرانان، محققان و از استادان معاصر ادب فارسی دانست. از خصوصیات فردی وی شوق مفرط به راهپیمایی و شکار بود. (5) اگر کسی به معتقداتش توهین می کرد برمی آشفته و بی محابا پاسخ می داد. این اخلاقش موجب گردید تا دشمنانی برای خود فراهم کند، در هنگام ریاست دانشکده، قاطع، اصولی و سختگیر بود. بی قانونی را نادیده نمی گرفت و در برابر قانون شکنان مقاومت می کرد، در عین حال ممکن بود ساعت ها به درد دل دانشجویان گوش دهد. مسایل دانشجویان را حتی الامکان در دانشکده حل می کرد تا لازم نشود کسی در خارج از دانشکده آنها را

ص: 69

1- (1) - محمد مهدی رکنی: پیشین/246.

2- (2) - همان/247.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/254.

4- (4) - احمد علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات قرآن های خطی آستان قدس، مقدمه/8.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/254.

اظهار و یا حل و فصل کند. اگر دستوری از ما فوق صادر می شد و به ضرر دانشجو بود به آن عمل نمی کرد. جانب بسیاری از دانشجویان تنگدست را می گرفت و از راه های گوناگون به آنها کمک می کرد. وی تا آخر عمرش در یک خانه استیجاری زیست. (1)

در هنگامی که در کتابخانه آستان قدس بود بیشتر اوقات تا دو و گاهی تا سه بامداد به امور خارجی آستانه می پرداخت، بسیاری از شب ها غذای خود را به مستخدم اتاقش می داد تا به خانه ببرد و خود یا چیزی نمی خورد و یا به اندکی نان و پنیر اکتفا می کرد. کار زیاد و کمی استراحت موجب شد تا دو بار به حالت اغما فرورود. دکتر رجایی در مدت دو سال خدمت در حوزه فرهنگی آستان قدس وضع داخل حرم را منظم کرد و نشریاتی را برای معرفی نفایس کتابخانه منتشر کرد که بعدها متوقف شد. وی توانست دو فقره دزدی کلان را در حوزه حرم کشف کند. چند شعبه کتابخانه از جمله وزیری یزد را به همت بزرگان محلی در شهرستان ها دایر کرد. (2)

رجایی در سرودن شعر توانا بود و از شعرای معاصر محسوب می شد. (3) او شعر را به شیوه قدامت استادانه و استوار می سرود. (4) در اشعارش تعریض و انتقاد و شکایت از روزگار وجود دارد. (5) این حس بدبینی که در زندگی داشت و همواره از آن گلایه و شکوه می کرد در شعرهایش به خوبی نمایانگر است. (6)

از قطعات اوست:

ای جوان قدر وقت دان که ترا فرصتی بهتر از جوانی نیست

غلط است که دیگران گویند: (بخت و دولت به کاردانی نیست)

یا شنیدی از این و آن که اقبال (جز به تأیید آسمانی نیست)

ص: 70

1- (1) - علی سلطانی گرد فرامرزی: پیشین/38-41.

2- (2) - همان.

3- (3) - عبد الرفیع حقیقت: پیشین/224.

4- (4) - محمد مهدی رکنی: پیشین/247.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/255.

6- (6) - محمد باقر برقی: پیشین 1486/3.

آسمان نیز چون تو مخلوقی است سبب رنج و شادمانی نیست

بخت و اقبال، کوشش من و توست دولت و بخت رایگانی نیست

سعی ناکرده عزتی گر هست به یقین دان که جاودانی نیست

کار، قانون خلقت است و ترا غیر از این، راه زندگانی نیست(1)

سرانجام دکتر رجایی پس از سه سال مبارزه با سرطان، در تابستان 1357 ه.ش در سن شصت و دوسالگی به دیار باقی شتافت و در صحن عتیق حرم رضوی دفن گردید.(2)

از کتاب های وی می توان به آثار زیر اشاره کرد:

«راهنمای آموختن املاى فارسى» با مقدمه احمد بهمنیار، «ترجمه متون عربى سال دوم دبیرستان» با مقدمه احمد بهمنیار، «تصحیح و تحشیه درس عبرت از توسیدید» ترجمه دکتر کاویانی، «فرهنگ اشعار حافظ» که پایان نامه دکترای اوست، «یادداشتی درباره لهجه بخارایی» از انتشارات دانشگاه مشهد، «متنی پارسی از قرن چهارم هجری» از انتشارات آستان قدس، «خلاصه شرح تعریف» براساس نسخه منحصر به فرد مورخ 713 ه.ق، «نمونه ای از قرآن مجید» به خط ثلث با ترجمه پارسی کهن، «سوره مائده از قرآن کوفی کهن» با ترجمه استوار پارسی، «منتخب رونق المجالس و بستان العارفین و تحفه المریدین»، «پلی میان شعر هجایی و عروض فارسی»، «فرهنگ لغات قرآن خطی آستان قدس رضوی»، «گزیده شاهنامه فردوسی»، «فرهنگ نامه قرآنی» که با نظارت دکتر محمد جعفر یاحقی در پنج جلد چاپ شد.(3)

از دکتر رجایی مقالات بسیاری نیز بر جای مانده که در مجلات یغما،

ص: 71

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/255.

2- (2) - علی سلطانی گرد فرامرزی: پیشین/38-41؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/254.

3- (3) - محمد مهدی رکنی: پیشین/247؛ احمد علی رجایی بخارایی: فرهنگ لغات قرآن خطی آستان قدس، مقدمه/10.

دانشکده ادبیات تبریز، دانشکده ادبیات مشهد، فرهنگ خراسان و نامه آستان قدس به چاپ رسیده است. (1)

رسول سعیدی زاده

(43)

رسا-قاسم

(1290-1356 ه.ش)

دکتر قاسم رسا فرزند حسن، پزشک و ملک الشعراء آستان قدس رضوی.

وی در سال 1290 ه.ش در شهر مشهد متولد شد. (2) پس از طی دبستان و دبیرستان به دانشکده پزشکی تهران وارد گردید و بعد از گرفتن دکترا به مشهد بازگشت. چند سالی رئیس بهداری کاشمر بود.

دکتر رسا عضو انجمن ادبی مشهد و از مشاهیر شعراء معاصر بود. وی از اوایل عمرش به شعر روی آورد و در اعیاد مذهبی و جشن ها در آستان قدس و بیت آیت الله سید محمد هادی میلانی قصیده می خواند. غالب اشعارش نصایح و پند و اندرز و مناقب ائمه معصومین است. وی بعضی کلمات قصار را به نظم کشید. و ملک الشعراء آستان قدس رضوی عنوان یافت.

درگذشت دکتر رسا در بیست و پنجم آذر سال 1356 ه.ش رخ داد.

جسدش را در صحن عتیق جلوی پنجره فولاد حرم رضوی دفن کردند. (3)

دیوان کامل رسا در سال 1340

ص: 72

1- (1) - محمد مهدی رکنی: پیشین/249-251.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/263.

3- (3) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/227؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/263.

ه.ش در تهران چاپ شد. از آثار دیگرش می توان به «اشک ها و شادی ها»، «مجموعه شعر» و «کلیات اشعار دکتر قاسم رسا» اشاره کرد.

از اوست:

حجت حق، رحمت مطلق علی بن الحسین دره التاج شرف ماه عجم شاه عرب
آن شنیدستم که در عهد ولیعهدی شام رهسپار کعبه شد با مردم شام و حلب
خواست تا بوسد حجر را گشت مانع ازدحام شد ز جمعیت برون کاساید از رنج و تعب
دید ناگه صف ز هم بشکست و ماهی شد پدید کافتاب از پرتو صبح جمالش در عجب
ماه گرد کعبه می گردید و خلقی گرد ماه سنگ را با بوسه ای سیراب کرد از لعل لب
چون هشام آن عزت و قدر و جلال و جاه دید از شرار آتش کین و حسد شد ملتهب
زان میان یک تن ازو پرسید کاین آزاده کیست؟ کاین چنین چنین بر دامن مطلوب زد دست طلب؟
کرد در پاسخ تجاهل گفت شناسم که کیست زان تجاهل ها که در اعجاز احمد بو لهب
چون فرزندق آن سخن دان گرامی از هشام این سخن بشنید شد آشفته از خشم و غضب
گفت گر نامش ندانی با تو گوید نام او گر بپرسی خاک بطحا را و جب اندر و جب
از زمین و آسمان و آفتاب و مشتری زهره و پروین و ماه و مشتری و ذو ذنب
مروه و بیت و صفا و زمزم و رکن و مقام می شناسندش نکونام و نسب، اصل و حسب
خسرو ملک فصاحت آنکه در قدر و بهاست خطبه های دل فریبش دره التاج [خطب \(1\)](#)

رسول سعیدی زاده

رضوی-علی-جلد اول

رضوی-محمد علی-جلد اول

(44)

رضوی-میر رضی الدین

(-زنده 1076 ه.ش)

میر رضی الدین محمد رضوی ادیب، عارف، حکیم و شاعر متخلص به «دانش». او فرزند میرابو تراب مشہدی متخلص به فطرت است کہ
سال

ص: 73

1- (1) - قاسم رسا: دیوان کامل دکترا قاسم رسا/ 84-83.

1060 ه.ق در حیدرآباد دکن درگذشت.

میر رضی الدین در مشهد زاده شد و رشد نمود. (1) در سال 1060 ه.ق راهی سفر حج و از آنجا به هندوستان شد. در زمان حکومت شاه جهان (1037-1068 ه.ق) به آن سرزمین رسید و به دربار دهلی راه یافت و قصیده ای در مدح داراشکوه فرزند شاه جهان (متوفی 1069 ه.ق) سرود. (2) و از داراشکوه یا شاه جهان صله گرفت. (3)

مدتی در بنگاله نزد محمد شجاع (1068-1070 ه.ق) فرزند شاه جهان بسر برد و از آنجا به حیدرآباد دکن رفت. (4)

در سال 1072 ه.ق عبد الله قطب شاه (1020-1083 ه.ق) او را مأمور کرد که به نیابت وی در مشهد مراسم زیارت را به جا آورد و سالیانه دوازده (5) و به قولی سی تومان تبریزی (6) برایش معین کرد. دانش در مشهد بود تا اینکه در سال 1076 ه.ق درگذشت. (7)

او دارای دیوان شعری مشتمل بر غزلیات پراکنده و یک مثنوی می باشد. (8)

محمد جواد هوشیار

(45)

رضوی کرمانی - نواب

(-1366 ه.ش)

نواب رضوی کرمانی قرآن پژوه، عارف، ادیب، شاعر و متخلص به «راضی». وی در معارف دینی صاحب

ص: 74

-
- 1- (1) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 253؛ ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 163/2 - 164.
 - 2- (2) - ولی قلی شاملو: پیشین 163/2-164؛ 253، محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/253؛ شیر علی خان لودی: مرآه الخیال/147.
 - 3- (3) - آزاد بلگرامی: تذکره سرو آزاد/87-89، محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 718/2.
 - 4- (4) - آزاد بلگرامی: پیشین/78-79.
 - 5- (5) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 394/1.
 - 6- (6) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/253.
 - 7- (7) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/247.
 - 8- (8) - دایره المعارف تشیع 428/7؛ اثر آفرینان 13/3.

نظر و از آراستگی اخلاقی، حافظه قوی، عدم دلبستگی به دنیا برخوردار بود.

دیوان شعر او بالغ بر ده هزار بیت می باشد. راضی کرمانی در دی ماه 1366 ه.ش در کرمان درگذشت و جسدش را به مشهد حمل و در جوار امام رضا علیه السلام به خاک سپردند. (1)

محمد جواد هوشیار

رفیع الدین-سید محمد-جلد اول

روغنی-سید محمد صالح-جلد اول

ص: 75

1- (1) - حسین بهزادی اندوهجردی: تذکره شاعران کرمان/428-429.

زرگر اصفهانی-محمد حسن

(-1280 ه.ق)

آقا محمد حسن زرگر مشهور به اصفهانی اصلا اهل خراسان و مقیم مشهد بود و به شغل زرگری اشتغال داشت. وی پس از کسب علوم متداوله از خدمت مستعلی شاه ذکر گرفت و سالها در طریقت مرتضوی از سر صدق و صفا و راستی سیر سلوک نمود و به ریاضتهای شافی مشغول گشت.

بالاخره از رحمت علیشاه اجازه ی دستگیری در ارض اقدس یافت و فقرای خراسان به او سپرده شد. تا اینکه در حدود سال 1280 ه.ق درگذشت و در صحن جدید حرم حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 76

سارو خواجه-محمد رضا

(-1030 ه.ق)

محمد رضا فرزند خواجه ملک قزوینی ملقب به «فدوی دودمان ولایت نشان» از کارگزاران شاه عباس (996-1038 ه.ق) و از شاعران قرن یازدهم هجری. وی در روستای جوین از توابع قزوین متولد شد، پدرش خواجه ملک در خراسان به کار نویسندگی و سیاق اشتغال داشت. (1)

خواجه محمد رضا به قزوین آمد و بنابه استعداد شعری و سخنوری که داشت با بزرگان قزوین ارتباط برقرار نمود، آنگاه به آذربایجان رفت و مورد توجه «ذو الفقار خان قرمانلو» حاکم آنجا قرار گرفت. (2) وی در سال 1015 ه.ق از سوی شاه عباس به وزارت و ممیزی کل آذربایجان برگزیده شد. (3)

سال 1022 ه.ق به گرجستان رفت و چون در آن سفر کفایت و حسن تدبیر از خود نشان داد به پاس فداکاری و از خودگذشتگی مقرر گردید در احکام و فرامین لقب «فدوی دودمان ولایت نشان» را بر القاب وی بیفزایند. (4)

ص: 77

1- (1) - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی 1244/2.

2- (2) - همان 1244/2-1245.

3- (3) - همان 1248/2.

4- (4) - همان 1245/2، 1271، 163/3؛ میرزا بیگ حسن بن حسینی جنابدی: روضه الصفویه 849/.

خواجه مدت ده سال وزارت آذربایجان را به عهده داشت. (1) در سال 1026 ه. ق شاه عباس یکی از کنیزکان خود را به ازدواج وی در آورد. (2) او در تقدیم سپاس از این بخشش، نامه تشکر آمیزی به پیوست قطعه ای منظوم با مضمون زیر تقدیم شاه نمود:

شکر الله که شاه دین پرور ساخت بر خوان تازه ام مهمان

کدخدایی شدم به دولت شاه سر فخرم گذشت از کیوان

بهر تاریخ این عطا گفتم خانه شاه باد آبادان

(1026 ه. ق) (3) خواجه محمد رضا در سال 1031 ه. ق (4) و به قولی 1030 ه. ق در اثر بیماری در شهر تون (فردوس کنونی) در محل امامزاده محمد درگذشت. جنازه او را به مشهد آوردند و به خاک سپردند. (5) وی دارای دیوان شعری است. (6)

از رباعیات اوست:

آنم که حزین و خسته تن می آیم جان بسته به تار پیرهن می آیم

مانند غباری که به پیچد بر باد پیچیده به آه خویشتن می آیم (7)

محمد جواد هوشیار

ساعد خراسانی - محمد باقر - جلد اول

(48)

ساعد نیری - حسینی

(1307-1367 ه. ق)

حسینی میرزا فرزند حسینی میرزا فتح السلطنه (متوفی 1324 ه. ق) نواده حسین میرزا نیر الدوله متخلص به

ص: 78

1- (1) - اسکندر بیگ منشی: پیشین/1575.

2- (2) - سید محمد علی گریز: مینودر/461/2.

3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی/74.

4- (4) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی/203/1.

5- (5) - اسکندر بیگ منشی: پیشین/1643/3؛ محمد تقی مدرس رضوی: سالشمار وقایع مشهد 98.

6- (6) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه/364/9.

7- (7) - لغتنامه دهخدا ذیل کلمه سارو خواجه، سید محمد علی گریز: پیشین/462/2.

«ساعده» (1) معروف به «ساعده نیری» کارمند وزارت کشور و شاعر. وی در 16 رمضان 1307 ه.ق/1269 ه.ش در نیشابور متولد گردید. (2)

پدرش فتح السلطنه مدتی حاکم نیشابور (3) و جدش نیر الدوله (متوفی 1333 ه.ق) چندی والی خراسان بود. (4)

ساعده نیری از هجده سالگی یعنی از سال 1286 ه.ش/1325 ه.ق به فرمانداری نیشابور منصوب گردید و بعدها ملقب به سردار ساعده شد (5) و بعد از آن فرمانداری سبزوار، تربت حیدریه، شاهرود، قوچان، بجنورد و اواخر عمرش بخشداری مشهد را به عهده داشت. (6)

وی مردی شریف و مهربان و شاعر بود. (7) عاقبت در سال 1367 ه.ق (8) و به قولی 21 دیماه 1330 ه.ش/1370 ه.ق (9) در مشهد درگذشت و در زاویه شمال شرقی ایوان کشیک خانه صحن عتیق آستان قدس رضوی مدفون گردید. (10)

از آثار او دیوانی است در دو جلد شامل بیست هزار بیت - که تنها دو هزار بیت آن باقی مانده است - (11) گفته شده علاوه بر دیوان شعر دو جلد کتاب دارد که نام آنها مشخص نیست. (12)

ایشان کتابخانه بزرگی داشت که سه هزار نسخه کتاب از جمله تعدادی دیوان خطی در آن بوده و در حادثه سیل سال 1327 ه.ش از بین رفت. (13)

از اوست:

ص: 79

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/275.

2- (2) - پوراندخت ساعده: «ساعده نیری»، وحید، شماره 47، سال 4، ص 1016.

3- (3) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 73/5.

4- (4) - علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس/340.

5- (5) - پوراندخت ساعده: پیشین/1016.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/275.

7- (7) - همان/275، پوراندخت ساعده: پیشین/1016.

8- (8) - پوراندخت ساعده: پیشین/1016.

9- (9) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/275.

10- (10) - پوراندخت ساعده: پیشین/1016.

11- (11) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/275.

12- (12) - پوراندخت ساعده: پیشین/1016.

13- (13) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/275.

با هزاران حسرت آخر بستم از کوی تو بار اشکم اندر چشم و خونم در دل و دل بی قرار

محمد جواد هوشیار

(49)

سالک سبزواری-محمد حسن

(1265-بعد از 1360 ه.ق)

شیخ محمد حسن بیهقی معروف به سالک سبزواری و به قولی سالک بیهقی، شاعر. در حدود سال 1265 ه.ق/1228 ه.ش در سبزواری متولد شد در جوانی به مشهد آمد و تا آخر عمر در همین شهر ماند هر چند برخی منابع فوت سالک را در سال 1347 ه.ق ذکر کرده اند. (1) اما با توجه به ماده تاریخی که سالک در سال 1320 ه.ش / 1360 ه.ق برای فوت شیخ عباس تربتی سروده است. (2) به احتمال زیاد وی تا این سال زنده بوده است.

اشعار او نزدیک به بیست هزار بیت و بیشتر در قالب رباعی بوده است.

اشعارش در جایی گردآوری نشده و قسمت زیادی به صورت پراکنده نزد اهل ذوق مانده است. (3) فقط بخشی از اشعار سالک را امین الشریعه گردآوری و در ملحقات کتاب اخلاق امینی آورده است.

قسمتی دیگر اشعار او در تاریخ بنای حجره های متعدد و مقبره های خانوادگی بر رواق های صحن آستان قدس رضوی در مشهد بازتاب یافته است. (4)

سالک در دو نوع شعر استاد بود، یکی ماده تاریخ چنانکه به سال 1289 ه.ق قطعه ای در مرثیه و ماده تاریخ فوت حاج ملا هادی سبزواری سروده است:

هادی دین اصل حکمت حاوی فقه و اصول تا روان شد طایر روحش سوی خلد برین

بیهقی پای نیاز آورد و بیرون زد رقم گنج حکمت آمده در سبزواری اینک دفین

دیگر مدح و ذم. چند سال بعد

ص: 80

1- (1) - سید حسن امین: «سالک سبزواری»، وحید، شماره 250-251، سال 49/1357-50، علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان / 278-279.

2- (2) - محمد باقر ساعدی: ضمیمه تاریخ علمای خراسان / 269.

3- (3) - سید حسن امین: پیشین / 49.

1332 ه. ق هنگامی که نیر الدوله برای لوله کشی آب مسجد گوهرشاد بر مردم مشهد مالیات بست گفت:

شهرزاده کجا رواست کز دست یتیم نان گیری و آب بهر مسجد آری(1)

این در حالی است که وقایع نگاران خراسان نوشته اند. نیر الدوله ساختمان منبع و لوله کشی را با سرمایه شخصی اش راه انداخته. (2) اشعار سالک از جهت ارائه نمای روشنی از زندگی و طرز فکر مردم در صدسال اخیر از اهمیت برخوردار است. (3) او قصیده ای مفصل برای ضبط تاریخ به توپ بستن حرم مطهر در سال 1330 ه. ق به دست روس ها سروده است. (4)

محمد جواد هوشیار

(50)

سایر مشهدی

(قرن 10 ه. ق)

سایر مشهدی از شعرای معاصر شاه اسماعیل صفوی (907-930 ه. ق) بود که از اصفهان به مشهد آمد. در همین شهر درگذشت و به خاک سپرده شد. (5)

از اشعار اوست:

پرتو عشق چراغی است که در بزم وجود به نسیم مژه برهم زدنی خاموش است. (6)

محمد جواد هوشیار

سرایبی - سید مصطفی - جلد اول

(51)

سرخوش هراتی

(-1280 ه. ق)

سرخوش هراتی از شعرای باذوق مشهد. وی در اصل از هرات بود که به مشهد آمد و رحل اقامت افکند و در عصر خود رئیس و مقدم شاعران

ص: 81

2- (2) - همان/50.

3- (3) - دایره المعارف تشیع 25/9.

4- (4) - همان.

5- (5) - محمد علی مصباحی نایینی: تذکره مدینه الادب 216/3.

6- (6) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/720.

خراسان بشمار می رفت. اشعار فراوانی گفت که همگی خوب و از سر ذوق است. ترکیب بند زیر در مدح محمد شاه قاجار و آصف الدوله و فتح کلات از اوست:

از شاه چین گرفت هزیمت چون شاه زنگ ناگه ز در در آمده آن ماه شوخ و شنگ
در سر هوای عشرت و بر لب نوای عیش در دست جام باده و در چنگ نای و چنگ
بنشست و گفت نیست چو عمرت مرا شتاب برجست و گفت و نیست چو صبرت مرا درنگ
گفتم هنوز نامده رفتی سبب چه بود ای روشن از فروغ رخت بخت تیره رنگ
گفتا رسید مژده که از فضل کردگار بی هیچ گونه زحمت و آزیر و آدرنگ
بگرفت بخت شاه مظفر کلات را افکند در عجب همه کاینات را

فوتش در سال 1280 قمری در مشهد واقع شد. (1)

رسول سعیدی زاده

(52)

سمنانی - محمد

(-1321 ه. ش)

علی محمد سمنانی متخلص به «خرّم» شاعر و عارف و داروساز. وی در سمنان متولد شد در جوانی به فراگیری ادبیات زبان فارسی و صرف و نحو عربی پرداخت و بعد از کسب تحصیلات مقدماتی به مطالعه طب قدیم در رشته داروسازی روی آورد. بعد از اخذ گواهینامه داروسازی در سال

ص: 82

1297 ه.ش، داروخانه ای در دامغان افتتاح کرد. (1)

وی از پیروان طریقه نعمت اللهی گنابادی بود و با فانی سمنانی (متوفی 1321 ه.ش) معاشرت داشت. (2) و در اواخر عمر به مشهد سفر نمود و در سال 1321 ه.ش در این شهر درگذشت. (3)

او دیوان شعری دارد که هنوز به چاپ نرسیده است. این اشعار از اوست:

دل که دلدارش ببرد از دست باز آید؟ نیاید صید از این خوش تر نشان تیر ناز آید؟ نیاید

شیوه فرهاد کشتن عادت خسروپرستی غیر از آن لعل لب شیرین طراز آید؟ نیاید

با وجود عارضش گل جلوه ای دارد؟ ندارد سرو پیش قامت او سرفراز آید؟ نیاید (4)

محمد جواد هوشیار

(53)

سیرجانی - یوسف علی

(-1281 ه.ق)

درویش یوسفعلی سیرجانی کرمانی از عرفای عهد ناصرالدین شاه (1264-1313 ه.ق) ملقب به «مظهر علی». وی جد بزرگ خاندان شهابی و رسولی سیرجان و از پیروان رحمت علیشاه (متوفی 1278 ه.ق) در «زیدآباد» سیرجان متولد شد. (5) حاجی درویش فردی نیکوخصلت و درعین حال دنیاگرا بود. (6) شیخ محمد حسن معروف به پیغمبر دزدان و اسماعیل خان وکیل الملک نوری مازندرانی حاکم کرمان متوفی 1284 ه.ق از معاصران او می باشند. (7)

حاجی درویش در سال 1281 ه.ق در سیرجان درگذشت جسدش را به مشهد حمل و در همین شهر به خاک

ص: 83

1- (1) - نصرت الله نوحیان: تذکره شعرای سمنان / 52-53؛ عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی / 188.

2- (2) - عبد الرفیع حقیقت: پیشین / 188.

3- (3) - نصرت الله نوحیان: پیشین / 52-53.

4- (4) - همان / 52-53.

5- (5) - محمد ابراهیم باستانی پاریزی: پیغمبر دزدان / 173.

6- (6) - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق / 412/3.

7- (7) - همان / 412/3، محمد ابراهیم باستانی پاریزی: پیشین / 173.

سپردند. وی دارای شش پسر بود: اکبر حاجی محمد ابراهیم معروف به درویش منور، آقا نجفعلی (1304 ه.ق)، ابو الحسن خطاط (1288 ه.ق)، آقا نصر الله، محمد هادی (1312 ه.ق)، آقا موسی. نواده حاجی درویش محمد حسن سیرجانی (1340 ه.ق) فرزند آقا نجفعلی از شخصیت های علمی و فرهنگی است که صاحب طرائق الحقائق او را دیده و درباره اش می گوید: «...جامع کمالات شرقی و غربی است... در تعلیم زبان فرانسوی اولین معلم ایرانی است».⁽¹⁾ شیخ محمد حسن نقش مهمی در تاریخ ایران داشته است. قلعه معروف به حاجی درویش در زیدآباد منسوب به سیرجانی است.⁽²⁾

محمد جواد هوشیار

ص: 84

1- (1) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 412/3.

2- (2) - محمد ابراهیم باستانی پاریزی: پیشین 173.

شاملو-احمد

(1264 ه.ق)

میرزا احمد شاملو فرزند محمد حسین خوشنویس و متخصص در خط نسخ (1) وی از کاتبان محمد علی میرزا فرزند فتح علیشاه قاجار و نیز استاد وی در خوشنویسی بود. (2)

از شاملو مخطوطات پرارزشی بر جای مانده است، از جمله آثار وی می توان به نسخه ای از صحیفه سجادیه به خط نستعلیق در مجموعه مهدی بیانی، یک نسخه از رساله «ذخیره الآخره» به تاریخ 1217 ه.ق در کتابخانه کاخ گلستان، مرقعی بزرگ که همه اقلام خطوط از جمله کوفی در آن نوشته شده است، در یک مجموعه خصوصی به تاریخ 1222 ه.ق، یک قطعه نسخ مذهب به تاریخ 1318 ه.ق، یک قطعه کتابت نسخ خوش به تاریخ 1222 ه.ق موجود در مرقع آستان قدس، یک قطعه از مرقع رقاع در کتابخانه ملک، قرآن جانمازی با دو صفحه اول و آخر مذهب و به خط نسخ عالی به تاریخ 1227 ه.ق موجود در کتابخانه کاخ گلستان، یک قطعه به قلم شکسته به تاریخ جمادی الثانی 1220 ه.ق در مجموعه امیر الکتاب تهران،

ص: 85

1- (1) - علی راهجیری: تذکره خوشنویسان معاصر 51/1؛ عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران/60؛ محمد تقی سپهر: ناسخ التواریخ 998/3.

2- (2) - علی راهجیری: پیشین 51/1، عباس سرمدی: پیشین/60.

چهار قطعه به قلم های مختلف کتابت به خط نستعلیق به تاریخ های 1218، 1219، 1245 و 1249 ه.ق در مجموعه بیانی، یک نسخه دعای ابو حمزه ثمالی که متن آن به خط نسخ و ترجمه نستعلیق و حواشی شکسته به تاریخ محرم 1232 ه.ق که در حال بیماری نوشته و در کتابخانه کاخ موزه گلستان است، یک مرقع شامل سی قطعه به اقلام مختلف از جمله شکسته کتابت خفی غبار به تاریخ 1232 ه.ق در مجموعه سرهنگ طیفوری تهران، دو قطعه یکی به نسخ چلیپا و دیگری به خط رقاع به تاریخ 1222 ه.ق در موزه هنرهای تزیینی. (1)

مرگ شاملو در مشهد به سال 1264 ه.ق مصادف با اولین سال سلطنت ناصر الدین شاه قاجار رخ داد. کلمه «قد مات بعده الخط» تاریخ وفات اوست. (2)

رسول سعیدی زاده

(55)

شاملو-حسن

(-1050 ه.ق)

حسن خان فرزند حسین خان عبدلوی شاملو، دولتمرد، شاعر و خوشنویس.

پدرش در عهد شاه عباس (996-1038 ه.ق) حاکم خراسان بود. (3) بعد از درگذشت پدرش یعنی سال 1027 ه.ق والی هرات و بیگلربیگی خراسان شد.

حسن خان به شیوه میر عماد می نوشت. (4)

و در نستعلیق شهرت داشت. (5) او شعر می گفت و به نام خود تخلص می کرد:

ص: 86

1- (1) -عباس سرمدی: پیشین/59-60.

2- (2) -محمد تقی سپهر: پیشین 998/3؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: المآثر و الآثار/202.

3- (3) -اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی/942؛ ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 1112/5.

4- (4) -عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان/180.

5- (5) -لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر/13؛ محمد قدرت الله گویاموی: تذکره نتایج الافکار/190.

دارد چو حسن سری به درگاه رضا بیرون نرود یک قدم از راه رضا

خواهی که سرت به عرش توفیق رسد بگذار بر آستانه شاه رضا

توان ز سیر گل و گشت لاله زار گذشت نمی توان ز تماشای روی یار گذشت

بروی لاله و گل خواستم که می نوشم ز شیشه تا به قدح ریختم بهار گذشت(1)

با شعرای عصر خود چون اوجی نطنزی، فصیحی هروی، مشرقی مشهدی همدم بود.(2)

حسن خان در سال 1050 ه.ق در هرات درگذشت.(3) پیکرش را در دار السیاده حرم مطهر در کنار پدرش به خاک سپردند.(4)

فرزندش عباس قلی خان بعد از وی والی خراسان گردید.(5) پسران دیگرش حسین قلی خان، مرتضی قلی خان، علی قلی خان بودند.(6)

از آثار او دیوان شعری است شامل سه هزار بیت و در قالب غزل.(7) نسخه ای از این دیوان در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می شود.(8) حسن خان گذشته از دیوان شعر مجموعه ای از «منشآت» نیز دارد که در 1971 میلادی به کوشش دکتر ریاض الاسلام در کراچی چاپ عکسی شده است.(9)

از جمله خدمات وی تأسیس کتابخانه ای بود که گروهی از خوشنویسان و هنرمندان به کتابت و تذهیب و تجلید و تصویر در آن اشتغال

ص: 87

1- (1) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 21-22.

2- (2) - همان/ 20؛ محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/ 190؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن/ 203.

3- (3) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین/ 13.

4- (4) - همان/ 13؛ محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/ 190؛ دایره المعارف تشیع / 310/6.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/ 22.

6- (6) - همان/ 22-24؛ محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران / 1144/3.

7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/ 20؛ محمد مظفر حسین صبا: پیشین/ 203.

8- (8) - ذبیح الله صفا: پیشین / 1113/5.

9- (9) - دایره المعارف تشیع / 310/6؛ دانشنامه ادب فارسی / 333/3.

شاملو-سلطان علی بیگ

(-1064 ه.ق)

سلطان علی بیگ شاعر و از نوادگان علی قلی خان شاملو (متوفی 997 ه.ق) (2) و متصدی مقام دیوان بیگی (دیوان قضایی) و ایشیک آقاسی باشی (رئیس تشریفات دربار) (3) و مهرداد (مهر شرف نفاذ) شاه صفوی (4)

او مهر کردن قسمتی از نامه ها و فرمان های شاهی را برعهده داشت (5) و همچنین یکی از هشت یا نه تن «یساولان صحبت» شاه بود (6) که در مجالس خصوصی به جای ایشیک آقاسی باشی به شاه خدمت می کردند (7)

سلطان علی بیگ شاعری مثنوی گوی، خیال پرداز و در انواع شعر تبحر داشت (8) سال 1064 ه.ق و در دوران جوانی درگذشت و در جوار امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد (9)

دیوان شعر او بالغ بر پنج هزار بیت است و همچنین مثنوی در بحر «تحفه العراقین خاقانی» متوفی 582 ه.ق موسوم به «تحفه الصباحین» - که نزدیک به سه هزار بیت است - دارد (10)

ص: 88

1- (1) - دایره المعارف تشیع 310/6.

2- (2) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 95/2.

3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی 27؛ اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی 1368/2.

4- (4) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 27.

5- (5) - نصر الله فلسفی: زندگی شاه عباس اول 821؛ مهردادان شاه سه تن بودند: یکی مهرداد مهر همایون، دیگری مهرداد مهر شرف نفاذ سومی مهرداد قشون که اولی و دومی مهر کردن قسمتی از نامه ها و فرمان های شاهی را برعهده داشتند و سومی فقط احکام مربوط به سرداران و سپاهیان و وسائل جنگی را مهر می کرد.

6- (6) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 27.

7- (7) - نصر الله فلسفی: پیشین 821.

8- (8) - ولی قلی شاملو: پیشین 96/2؛ محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 27.

9- (9) - ولی قلی شاملو: پیشین 96/2.

10- (10) - همان، محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 28؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 395/9.

از اشعار اوست:

از نگاهش فتنه‌ها در زیر سر دارد بهار از لب شیرین او شور دگر دارد بهار

شوق کویش، عزم رویش، آرزوی دیدنش بیشتر از بیشتر از پیشتر دارد بهار

از رگ ابر از هجوم ابر از طوفان ابر چشم تر، مژگان تردامان، تر دارد بهار(1)

محمد جواد هوشیار

(57)

شانی تکلو-وجیه الدین

(ح 950-1023 ه.ق)

وجیه الدین نسف تکلو شاعر دربار صفوی و متخلص به «شانی» (2) وی در نیمه دوم سده دهم هجری در تهران (3) و به قولی در هرات (4) متولد شد. شانی از شاعران دربار شاه عباس صفوی بود (5) و به اصفهان، همدان، تهران و ری سفر نمود اما بیشتر عمرش را در اصفهان گذراند. (6)

او در قزوین سال 1000 ه.ق این قصیده را در منقبت امام علی (ع) سرود: (7)

اگر دشمن کشد ساغر و گر دوست به طاق ابروی مستانه ی اوست

شاه عباس دستور داد ترازو آوردند و او را در یک کفه ترازو گذاشتند و در کفه دیگر، آن قدر زر ریختند تا با او برابر شد و آنها را به او بخشید. (8)

شانی در پایان عمر از اصفهان به مشهد آمد و مجاور شد. سالی بیست تومان از دربار صفوی وظیفه دریافت می کرد. (9) او در سال 997 ه.ق که از یک ها به مشهد حمله کردند، زنده

ص: 89

1- (1) - ولی قلی شاملو: پیشین 96/2.

2- (2) - ملا قاطعی هروی: تذکره مجمع الشعراء جهانگیر شاهی/ 213-214.

3- (3) - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 943/2-944.

4- (4) - ملا قاطعی هروی: پیشین/ 45.

5- (5) - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی 818/2-819؛ مولوی احمد علی احمد: تذکره هفت آسمان/ 132.

6- (6) - ذبیح الله صفا: پیشین 944/2.

7- (7) -صادقی کتابدار: تذکره مجمع الخواص /113؛ اسکندر بیگ منشی: پیشین 818/2-819؛ لطف علی بیگ آذر بیگدلی: آتشکده آذر /66.

8- (8) -اسکندر بیگ منشی: پیشین 818/2، محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی /9.

9- (9) -آزاد بلگرامی: تذکره سرو آزاد/28-29.

بوده و این واقعه را از نزدیک دیده و قصیده ای با مطلع زیر در وصف آن واقعه سروده است:

هنوز اگر بفشارند خاک مشهد را سفینه از شط خون تا به کربلا برود(1)

شانی در سال 1023 ه.ق در مشهد درگذشت.(2)

او دیوانی(3) دارد مشتمل بر نه هزار بیت که بیشتر اشعار آن در ستایش پیشوایان شیعه و مدح شاه عباس و بعضی از بزرگان دربار اوست. نسخه ای از این دیوان در موزه بریتانیا نگهداری می شود.(4) فرزندش حسن بیگ معروف به ملا حسن ثانی(متوفی 1067 ه.ق) نیز شاعر بود.(5)

محمد جواد هوشیار

شریفی شیرازی-مرتضی-جلد اول

(58)

شعوری نیشابوری

(-997 ه.ق)

شعوری نیشابوری خوشنویس و شاعر قرن دهم هجری. او بیشتر عمرش را در مشهد گذراند(6) و در این شهر مورد توجه ابراهیم میرزا صفوی(983 ه.ق) قرار گرفت. خط نستعلیق را خوش می نوشت.(7) و شعر نیکو می سرود. اغلب اشعارش در قالب غزل است.(8)

شعوری در سال 997 ه.ق در مشهد به دست سپاهیان ازبک کشته شد.(9)

برخی او را با شعوری هروی و شعوری

ص:90

-
- 1- (1) - اسکندر بیگ منشی: پیشین 664-663/2.
 - 2- (2) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/370-371.
 - 3- (3) - صادقی کتابدار: پیشین/112-113.
 - 4- (4) - ذبیح الله صفا: پیشین 945/2.
 - 5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/295؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند 256/1-257.
 - 6- (6) - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 527/1.
 - 7- (7) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/111؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 309/2.
 - 8- (8) - سعید نفیسی: پیشین 527/1.
 - 9- (9) - قاضی احمد قمی: پیشین/111؛ صادقی کتابدار: تذکره مجمع الخواص/269؛ دایره المعارف تشیع 596/9.

مشهدی- که در قرن یازدهم هجری قمری می زیسته اند- یکی دانسته اند. (1)

این شعر از اوست:

به یک کرشمه کزان چشم نیم باز کنی هزار همچو مرا نیم کشت ناز کنی (2)

(59)

شفایی-ابو الحسن

(-1303 ه.ق)

حاج سید ابو الحسن متخلص به شفایی از سادات خراسان بود. او در سال 1288 ه.ق که هنوز در قید حیات بود، لوح مزارش را تهیه کرد و نسب خویش را تا حضرت امام موسی بن جعفر علیه السلام بر آن نگاشت. در رمضان سال 1303 ه.ق درگذشت و در حجره سمت چپ مقبره جودی شاعر معروف اهل بیت: واقع در صحن جدید حرم مطهر حضرت ثامن الحجج علیه السلام مدفون گردید و ابیات ایشان بر ازاره صفه به شرح زیر نگارش یافته است:

بحمد الله که بر این سرفراز از جان گذر کردم بنام ایزد عجب عمری به کام دل به سر کردم

غبار آستانش را به جاروب مژه رفتم پس از بهر ضیاء دیدگان کحل بصر کردم

ندادم تن به هجران تا سپردم جان به جانانه ز کوی او نرفتم تا به سوی او سفر کردم

ز شام پیرهن صد شکر در صبح کفن خفتم تعالی الله شب هجران به وصل آخر سحر کردم

گشودم تا به رویش چشم، چشم از عالمی بستم جمالش دیده تا دید از جهان قطع نظر کردم

فدای یار باقی شد مر آن جان و تن فانی به عین مدعا دیدم ره و ترک اثر کردم

شفایی تا بدین در خفته ام چون کلبهم باسط به عالم خویشان را در وفاداری سمر کردم (3)

ابراهیم زنگنه

شفتی- میرزا محمد باقر- جلد اول

ص: 91

1- (1) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/723؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 529/9.

2- (2) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن/424؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الأدب 56/1.

(1347 ه.ش)

سید هدایت الله متخلص به «شهاب» فرزند سید عبد الکریم نوه حاج میرزا محمود فردوسی فقیه، شاعر و سرسلسله ی یکی از خاندان های خراسان. (1) وی از مردم فردوس بود و نسبش به حمزه بن موسی الکاظم علیه السلام می رسد. اجداد وی در آغاز ورود به ایران، مدتی را در ری و سپس در مشهد و عاقبت در آفریز قاین گذرانیدند. (2)

شهاب در آغاز جوانی پس از تحصیل مقدمات صرف و نحو به حوزه درس ادیب نیشابوری راه یافت. (3) وی در ضمن تحصیل به سرودن شعر روی آورد و به سبک خراسانی قصایدی ساخت و چون بیانی شیوا و رسا داشت اغلب مداحان و مبلغان از اشعار وی در منابر و محافل بهره می جستند. (4)

همان طور که خودش در کتاب حیرت می نویسد و از اسم کتابش نیز برمی آید، وی مدتی حیران و سرگردان بوده و دنبال چیزی می گشته است و سرانجام در کرمان به صحبت شاعر و عارفی به نام «میرزا فتح الله» متخلص به فؤاد رسیده از سرگشتگی عمیق نجات یافت. در همین دوره بود که در کرمان دستگیر و محبوس شد ولی به کمک دوستانش آزاد و به خراسان تبعید گردید. (5)

ص: 92

1- (1) - سید هدایت الله شهاب فردوسی: پایان حیرت/4؛ علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/336.

2- (2) - سید هدایت الله شهاب فردوسی: پیشین/5.

3- (3) - همان/6.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/336.

5- (5) - سید هدایت الله شهاب: پیشین/123 به

شهاب در سال 1206 ه.ش به مساعدت امیر تیمور کلاسی نماینده فردوس در مجلس شورای ملی وارد خدمت فرهنگ شد و در سال 1312 ه.ش به مساعدت علی اصغر حکمت وزیر فرهنگ به سمت دبیری ادبیات به کرمان رفت و مدتی در آنجا به معلمی پرداخت. (1) حضور وی در کرمان موجب شد گروهی علیه وی به مخالفت برخیزند. تیمورتاش والی آن روز کرمان از وی خواست کرمان را ترک و به تهران برود. (2)

شهاب ریاست فرهنگ خراسان، رئیس دفتری ملک الشعرا بهار در وزارت فرهنگ و عضویت در لغت نامه دهخدا را عهده دار بوده است. (3)

در طی سال های 1337-1340 ه.ش از بیماری روحی و عصبی رنج می برد. (4) او از سال 1341 تا اواخر سال 1342 ه.ش ریاست دفتر آستان قدس رضوی را هم زمان با تدریس در دانشکده ادبیات مشهد برعهده داشت. (5)

شهاب از فرهنگستانی بود که عمر خود را در راه خدمت به فرهنگ صرف کرد. او مقالات مفصلی تحت عنوان «بسوی خدا»، «سیری در دنیای روز»، «کارخانه آدم سازی کجاست» در روزنامه آزادی منتشر و چاپ نموده است. (6) وفات ایشان در خردادماه سال 1347 ه.ش بر اثر سقوط از بام منزلی در کوهپایه مشهد اتفاق افتاد. (7) شهاب در روان سازی الفبای فارسی ابتکاراتی بوجود آورد و مقالاتی در این زمینه به چاپ رسانید. وی همچنین طرحی برای آموزش سریع و آسان زبان فارسی داشت که آن را در 1308 ه.ش طی نامه ای به کفیل ایالتی معارف اوقاف خراسان ارائه کرد. (8)

این چند بیت از اوست:

ص: 93

1- (1) - همان/138.

2- (2) - همان/140.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/332.

4- (4) - سید هدایت الله شهاب: پیشین/152.

5- (5) - همان/153.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/337.

7- (7) - همان.

8- (8) - فرهنگ خراسان، آذر 1348، شماره 10، سال 51/7-56.

من بنده درگاه یزدانم خواننده ناشناس کیهانم

اکنون به ری در اندرم ولی در اصل از مردم خطه خراسانم

دیری است که از شداید گیتی افسرده و مستمند و پژمانم

گه خسته تهمت بدآموزم گه بسته افترای نادانم

علی جان سکندری

شهودی-یزدی-عبدالله-جلد اول

(61)

شهیدی-نظام الدین

(-1337 ه.ش)

نظام الدین شهیدی فرزند میرزا هاشم، فرزند میرزا محمد باقر فرزند میرزا هدایت الله مجتهد از فضلا و ادبای معاصر است و سال ها خزانه دار آستان قدس رضوی بود. شرح حال دقیقی از او در دست نیست. همین قدر می دانیم که ایشان از اعضای انجمن ادبی بوده است و 29 خرداد 1329 ه.ش و هفتم دیماه 1330 ه.ش نامه هایی به مرحوم سید علی محمد وزیری، مؤسس کتابخانه وزیری یزد نوشت. این نامه ها هم اکنون در دفتر یادبود کتابخانه وزیری موجود است.

از اشعار اوست:

الهی راه توفیق از تو جوئیم هران راهی که بنمودی بیویم

تو ما را از عدم موجود کردی نبودی را به عالم بود کردی

تو اندر فهم و در ادراک نایی خداوندا خدایی را سزایی

هرآن کس صاحب هوش است و ادراک نبیند هیچ غیر از ایزد پاک

ص: 94

چه خوش فرموده است استاد دانا همان مرد سخنگوی توانا

همه حیران و سرگردان چو پرگار پدیدآرنده ی خود را طلبکار

مرحوم نظام الدین به سال 1337 ه.ش در مشهد دار فانی را وداع گفت. (1)

غلامرضا جلالی

شیخ زاده-محمد جواد-جلد اول

(62)

شیرازی-حسین

(قرن 11 ه.ق)

میرزا حسین خان فرزند میرزا جانی عزتی، (2) منشی دربار و شاعر سده یازدهم هجری. پدر وی میرزا جانی مدتی منشی دیوان انشاء شاه عباس اول (996-1038 ه.ق) (3) و همچنین منشی الله وردی خان-حاکم فارس-بوده است. (4) میرزا حسین خان نیز همانند پدرش منشی دیوان انشاء شاه عباس دوم (1052-1077 ه.ق) بود. مدتی در آن شغل خدمت نمود و پس از آن کار کناره گرفت و از تعلقات دنیوی دست برداشت و به شیوه صوفیان روی آورد عاقبت از اصفهان به مشهد آمد و تا آخر عمر در این شهر بود تا درگذشت. (5)

او دارای دیوان شعر است. از اشعار اوست:

به خدا کار چو افتاد خداساز شود گره قطره به دریا چو رسد باز شود (6)

فرزند او میرزا محمد علی متخلص به «جامع» نیز شاعری صاحب دیوان بود. (7)

محمد جواد هوشیار

ص: 95

1- (1) - دفتر یادبود خطی کتابخانه وزیری یزد 61/1.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی 90/.

3- (3) - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین 29/2.

4- (4) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 715/9.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 90-91.

6- (6) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 252/9.

7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 91؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن 209/.

شیرازی-سید ابو القاسم

(1202-1286 ه.ق)

میرزا ابو القاسم شیرازی معروف به میرزا بابا و متخلص به «راز» فرزند میرزا عبد النبی از ناحیه پدر از سادات شیراز و اولاد میر سید شریف و از ناحیه مادر نوه آقا محمد هاشم ذهبی خطاط و منشی نادر شاه و از عرفای طریقه ذهبیه است. (1)

اجدادش در شیراز از قضات و ائمه جمعه بوده اند. (2) خود وی اهل ادب و عرفان بود، در شیراز می زیست و در سال 1286 ه.ق به مشهد آمد و در مراجعت در راه مورچه خورت اصفهان درگذشت. جنازه ایشان را به مشهد برگرداندند و در ایوان طلای ناصری حرم مطهر دفن شد. (3) از تألیفات اوست:

تباشیر الحکمه فی الحکمه و العرفان، آیات الولاية در دو جلد، قوائم الأنوار و طوامع الأسرار، قواطع الأوهام (4) در پاره ای از مسائل حلال و حرام.

غلامرضا جلالی

شیرازی-عبد الله

(-زنده 984 ه.ق)

مولانا عبد الله شیرازی نقاش، مذهب کار و از ملازمان سلطان ابراهیم میرزا صفوی (متوفی 984 ه.ق). او از مقام و منزلت ویژه ای برخوردار بود. (5) احتمالاً در شیراز متولد شد و به مشهد آمد و مدت بیست سال در کتابخانه ابراهیم میرزا خدمت نمود. (6) سال 982 ه.ق به همراه او به قزوین رفت و پس از کشته شدن ابراهیم میرزا مدتی در کتابخانه اسماعیل میرزا (متوفی 985 ه.ق)

ص: 96

1- (1) -سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء 650/1.

2- (2) -همان 535/1.

3- (3) -عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/219.

4- (4) -سید محسن امین: اعیان الشیعه 416/2.

5- (5) -اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی 276/1؛ قاضی احمد قمی: گلستان هنر/148.

6- (6) -قاضی احمد قمی: پیشین/148.

مشغول شد. (1) و بعد از آن به مشهد آمد و در آستان قدس رضوی به خدمت مشغول و در این شهر درگذشت. (2)

از جمله آثارش «تذهیب دیوان سلطان ابراهیم میرزا» و تصویرپردازی از شاهزاده ای است که در آلاچیق مزین و الوانی که پوشش پارچه ای آن با انواع نقوش طلاکاری آراسته گشته بود نشسته و به پذیرایی میهمانان اشتغال دارد (3) و تصویر مرد رهگذری که کلاه ساده نمدی به سر کرد و لباس و کفش هایی بسان شیوه دوران صفوی به تن داشت. (4) نیز تصویر جوانک بلندقدی که لباس قرمز رنگی پوشیده است و در حال نواختن ساز می باشد. (5)

محمد جواد هوشیار

(65)

شیرازی-محمد

(-1135 ه.ق)

میرزا محمد شیرازی شاعر و خطاط. او از سادات بنی مختار و از ذریه ابوعلی عمر مختار بن ابو علاء مسلم احوال از احفاد عبید الله اعرج بن حسین اصغر بن امام زین العابدین علیه السلام بود. خطوط را خوش می نوشت و در سیاق ماهر و مراتب علمی را دیده و طبع روان داشت. (6)

وی با محمد علی حزین (متوفی 1180 ه.ق) معاصر و در اصفهان با او دیدار داشته است. (7) در پایان عمر به مشهد آمد و در این شهر به سال 1135 ه.ق درگذشت. (8) او صاحب دیوان شعر

ص: 97

1- (1) - اسکندر بیگ منشی: پیشین 276/1؛ محمد یوسف واله اصفهانی: خلد برین/272.

2- (2) - قاضی احمد قمی: پیشین/148.

3- (3) - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران 313/1-314.

4- (4) - عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران/373-374.

5- (5) - محمد علی کریم زاده تبریزی: پیشین 314/1.

6- (6) - دایره المعارف تشیع 488/3.

7- (7) - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین/227-228؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 998/9.

8- (8) - حزین لاهیجی: پیشین/398؛ ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/521.

است. (1)

این شعر از اوست:

من افتاده را صدایی نیست در نی بوریا نوایی نیست

جلوه ای بوالهوس به ما مفروش گل باغ تو را وفایی نیست

چه گشاید ز مسجد و محراب طاق ابروی دلگشایی نیست

دل رنجور من شفا چه کند چشم بیمار را شفایی نیست

چه زخم دست و پا که در کف من چون قلم هم شکسته پایی نیست

کوه و صحرا گرفت جلوه یار شهر عشق است و روستایی نیست (2)

و در منابعی چون الذریعه الی تصانیف الشیعه، اثر جاوید مرحوم آقا بزرگ تهرانی جلد 3/9 صفحه 998 و کتاب فرهنگ سخنوران نوشته ی عبد الرسول خیام پور صفحه 521 نیز از زندگی ایشان سخن به میان آمده است.

محمد جواد هوشیار

(66)

شیرازی-معصوم علیشاه

(1270-1344 ه.ق)

حاج میرزا معصوم فرزند حاج میرزا زین العابدین معروف به «میرزا آقا» ملقب به «نایب الصدر» و مشهور به معصوم علیشاه عارف، شاعر و سیاستمدار (3) در 14 ربیع الاول 1270 ه.ق در شیراز تولد یافت. (4) او

ص: 98

1- (1) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 998/9.

2- (2) - حزین لاهیجی: پیشین 227/228.

3- (3) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 265/6.

4- (4) - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 343/5؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 427/3،

تحصیلات مقدماتی خود را در شیراز نزد بزرگانی چون آقا سید حسین جهرمی، آقا میرزا محمد علی نوری و میرزا محمد علی واحد العینی آتشی گذراند. (1) در محرم سال 1288 ه.ق به عزم زیارت و ادامه تحصیلات به عراق رفت، مدت چهار سال در کربلا نزد شیخ محمد حسین معروف به «فاضل اردکانی» (متوفی 1305 ه.ق) و میرزا محمد حسن شیرازی (متوفی 1355 ه.ق) (2) و در نزد «میرزا ابو الحسن جلوه» (1314 ه.ق) درس خواند. در سال 1293 ه.ق پس از فوت برادرش میرزا محمد حسین به شیراز بازگشت. (3) در آغاز مشروطیت در زمره آزادی خواهان درآمد و سمتی در مجلس داشت، بعد از به توپ بستن مجلس در سال 1326 ه.ق ابتدا به حضرت عبد العظیم پناهنده شد بعد به مشهد آمد. (4) در سال 1303 ه.ق به گناباد نزد ملا سلطان محمد معروف به «سلطان علیشاه» رفت، پس از مدتی ادعای جانشینی «منور علیشاه» نمود و خود را «معصوم علیشاه» خواند.

او در اواخر عمر مدتی رئیس اوقاف گرگان بود و چندی ریاست اوقاف گناباد را داشت سپس به مشهد آمد. (5) و روز 11 شعبان 1344 ه.ق در سن 74 سالگی در همین شهر درگذشت. (6)

از آثار او می توان به «تحفه الحرمین؛ و سعاده الدارین» که به فارسی است و حاوی گزارشات زیارت او از بیت الله الحرام می باشد (7) و نیز «طرائق الحقائق» در شرح حال عرفا و شعرا حاوی سه جلد (8) و «دیوان شعر» و «جنگل مولی» اشاره کرد. (9)

محمد جواد هوشیار

ص: 99

-
- 1- (1) - معصوم علیشاه: پیشین 477-476/3.
 - 2- (2) - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین 344/5؛ معصوم علیشاه: پیشین 500-497/3.
 - 3- (3) - مهدی بامداد: پیشین 264/6.
 - 4- (4) - همان 265-264/6.
 - 5- (5) - همان 265/6.
 - 6- (6) - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین 344/5؛ آقابزرگ تهرانی: پیشین 157/15.
 - 7- (7) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 427/3.
 - 8- (8) - همان 156/15.
 - 9- (9) - همان 1071/9.

شیشه گر شیرازی-غلامرضا

(1221-1301 ه.ق)

استاد غلامرضا شیشه گر (1) مرشدی معتبر و کامل و از بزرگان سلسله نعمت‌اللهی (2) و معروف به «فیض‌علیشاه» به سال 1221 ه.ق در شیراز متولد شد. (3) در اصل از ساری مازندران می‌باشد. سفری به هندوستان کرد و از آنجا به ایران آمد، (4) مدتی در ساری و قم اقامت داشت (5) سپس در سال 1289 ه.ق به حج رفت. (6)

در اواخر عمر ساکن تهران شد. جمع‌کثیری از عوام و خواص تهران چون «میرزا محمود خان محمودی مشارالملک» (1250-1338 ه.ق) به او ارادت داشتند. استاد غلامرضا در ماه شعبان 1301 ه.ق (7) در تهران درگذشت. جسدش را به مشهد حمل (8) و در دارالسعاده دفن نمودند. (9)

رساله «فیضیه» که انتساب به شیشه گر

شیرازی دارد از آن مشتاق علی شاه ملقب به ظهورعلیشاه است. (10)

محمد جواد هوشیار

ص: 100

- 1- (1) - میرزا عبد‌الکریم قمی: دیوان/140، 294.
- 2- (2) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 522/2؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: المآثر و الآثار/198.
- 3- (3) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 16/3-17.
- 4- (4) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 692/2.
- 5- (5) - مهدی بامداد: پیشین 16/3-17.
- 6- (6) - اثر آفرینان 415/3.
- 7- (7) - مهدی بامداد: پیشین 16/3-17.
- 8- (8) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 692، 522/2.
- 9- (9) - محمد هاشم خراسانی: منتخب التواریخ/630.
- 10- (10) - خان بابا مشار: مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی 3850/4.

صاحب الزمانی-سید حسن

(1355 ه.ق)

سید حسن صاحب الزمانی آشنا به فلسفه و فقه و حدیث و تفسیر. از شاگردان میرزا مرحوم میرزا ابو الحسن جلوه و شیخ فضل الله نوری و میرزا حسن آشتیانی است. (1) علامه محمد قزوینی در یادداشت های خود درباره او می نویسد: «مردی بود فوق العاده باهوش و تندفهم و سریع الانتقال با ذهنی وقاد و خاطری نقاد و بسیار خوش مشرب و خوش محضر ولی در عین حال بسیار جدلی و سریع الغضب و متلون و هوسناک و متناقض در اقوال و افعال و عقاید، مثلاً گاه مانند مردی متدین بلکه متصلب در دین و مواظب بر ادای وظایف عبادات و اجتناب از محرّمات و محظورات خود را نشان می داد. گاه برعکس ظاهر به مظهر مردی سست اعتقاد بلکه ملحد و زندیق و آشکارا تارک تکالیف شرعی و مرتکب معاصی و مناهی می گشت و بلکه گاه از این معدود نیز تجاوز کرده به کَلّی منکر ادیان و شرایع و نبوت و امامت و بعث و نشور می گردید و چندان در مجالس در این مقوله مباحثات پای می فشارد و جدالی و نزاعی می کرد که مکرر دیده می شد کار به جایی می کشید که مخالفین او چون از عهده جواب اعتراضات او بر نمی آمدند بر

ص: 101

1- (1) - محمد قزوینی: وفیات معاصرین، یادداشت های تاریخی، مجله یادگار، عباس اقبال آشتیانی، شماره 4، سال 3، ص 7.

می خواستند و او را تا می توانستند با مشت و لگد و چوب می زدند و تمام اعضای او را از شدت ضرب کبود و مجروح می کردند. باری مجموع این صفات و حالات عجیب متناقض مجتمع در شخص او مصحوب با فضل سرشار و اطلاع وسیع او از علوم متداوله وقت از حکمت و فلسفه و کلام و فقه و حدیث و تفسیر و آراء و مقالات و غیرها و ذهن تند فروزان او و حافظه خارق العاده اش و شدت ولع او به خوض در مباحث حکمی و کلامی و مذهبی و جدال و نزاع در امثال این گونه مسایل به اندازه ی صحبت و مجالست او را مطبوع کرده بود که شخص هیچ وقت به اختیار نمی خواست از او جدا شود و دوستاناران فضل و کمال و ارباب ذوق و حال صحبت او را به جان و دل خریدار بودند و با یکدیگر در این باب مسابقه می نمودند و بدخلقی ها و تندلی لهجه او را برای تمتع از مجالست او با کمال تسلیم تحمل می کردند»⁽¹⁾.

وجه شهرت او به «صاحب الزمانی» به این دلیل بوده است که وی در اوایل جوانی در یکی از سفرهایش به تحریک شیخ احمد کرمانی در حدود همدان یا کرمانشاه ادعا کرده بود که صاحب الزمان موعود شیعه، اوست و چون علاوه بر اینکه سید بود خوش تیپ و خوش صورت و ریش سیاه رنگ و عمامه ژولیده سیاه که روی هم رفته بسیار شبیه به شمایل خیالی که نقاشان از بعضی ائمه ترسیم نموده اند، بود.

از این رو گروهی زیاد از اهالی قصبات و اکراد و الوات آن نواحی به او گرویده بودند و به مجرد انتشار این خبر و وصول آن به گوش حاکمان وقت، وی با شیخ احمد کرمانی به دستور حاکمان توقیف و به تهران انتقال داده شدند.

شیخ احمد کرمانی به دلیل شکنجه و بیماری در زندان درگذشت.⁽²⁾ ولی سید حسن به خاطر اینکه جوانی بی تجربه بود و علاوه بر قرابتی که با میرزا احمد خان مشیر السلطنه داشت با وساطت او

ص: 102

1- (1) - همان.

2- (2) - همان.

از زندان آزاد گردید. (1) پس از اینکه سید حسن آزاد شد توبه نمود و پس از آن عقاید خرافی و اخلاق ناپسند گذشته را ترک نمود. عاقبت صاحب الزمانی در سال 1350 ه.ق در مشهد وفات یافت. (2)

کلنل محمد تقی خان پسیان درباره ی او می گوید: «این شخص تریاک می کشید، حتی یک روز خودم حضورا او را ملامت کردم و به ترک تریاک دعوتش نمودم، جواب داد اگر نکشم می میرم، گفتم من شما را با اعتیاد به این سم انسان کش جزو اموات محسوب می دارم خوشش نیامد». (3)

علیجان سکندری

(69)

صالحی خراسانی - محمد

میرک

(-997 ه.ق)

محمد میرک صالحی مشهدی معروف به صالحی خراسانی، خطاط، شاعر متخلص به «صالحی» (4) جدّ وی خواجه عبد الله مرورید کرمانی (5) (متوفی 992 ق). صاحب آثاری مثل تاریخ شاهی، دیوان قصاید، غزلیات، خسرو شیرین، تاریخ منظوم و منشآت بود. (6)

محمد میرک در مشهد به دنیا آمد و همان جا پرورش یافت. وی در فن شعر و انشاء مهارت کامل داشت و از منشیان شاه طهماسب (930-984 ه.ق) و شاه عباس (996-1038 ه.ق) بود. (7) بانی تربیت و باعث ترقی او را «رکن الدوله مرشد قلی خان استاجلو» دانسته اند. (8) در زمان اکبر شاه (963-1014 ه.ق) به هند رفت و در مدح او اشعار بسیار

ص: 103

- 1- (1) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 339/1.
- 2- (2) - محمد قزوینی: پیشین.
- 3- (3) - علی آذری: قیام کلنل محمد تقی پسیان 409.
- 4- (4) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 689/1.
- 5- (5) - همان 689/1؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 590/9.
- 6- (6) - محمد یوسف واله اصفهانی: خلد برین 317-316.
- 7- (7) - صادقی کتابدار: تذکره مجمع الخواص 48.
- 8- (8) - احمد گلچین معانی: پیشین 689/1.

سرود. (1) صادقی کتابدار صاحب مجمع الخواص، تقی الدین محمد اوحدی اصفهانی (973- زنده 1022 ه.ق) صاحب عرفات العاشقین، علاء الدوله قزوینی (زنده 979 ه.ق) صاحب نفایس المآثر و ملک شاه حسین سیستانی (زنده 1019 ه.ق) صاحب خیر البیان از معاصران او می باشند.

صالحی در سال 997 ه.ق به دست سپاه عبد الله خان ازبک در مشهد (2) و به قولی در هرات کشته شد. (3) از آثارش دیوان شعر است. (4)

این رباعی از اوست:

نقش دیوار شدم پیش تو ای رشک پری تاز صورت نکنی فرق و به سویم نگری

میل داری که بمیرد جهانی از رشک غرض این است که بر تربت ما می گذری (5)

محمد جواد هوشیار

(70)

صبوری- محمد کاظم

(1259-1322 ه.ق)

محمد کاظم متخلص به «صبوری» ملک الشعرای آستان قدس رضوی، فرزند محمد باقر رئیس حریربافان مشهد فرزند حاج عبد القدیر خراباف کاشانی (6) و پدر استاد بزرگ سخن ملک الشعرای بهار، از شعرا و سخندانان بلندپایه ی قرن سیزده و چهارده هجری است.

وی به سال 1259 ه.ق در

ص: 104

1- (1) - همان 688/1.

2- (2) - همان.

3- (3) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 327/.

4- (4) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 590/9.

5- (5) - احمد گلچین معانی: پیشین 694/1.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/346.

خانواده ی کاسب و فاضل در مشهد متولد شد. (1) در دوران جوانی با علوم ادب و نیز فقه و فلسفه آشنا شد و چون در زمینه ی شعر استعداد درخشانی داشت، شاعری پیشه کرد و از آنجا که نسبش به احمد صبوری کاشانی می رسید، «صبوری» تخلص کرد و به تشویق ابو نصر فتح الله خان شیبانی صاحب کتاب های «گنج گهر» و «درج در» به تکمیل فنون شعری پرداخت و سبک خراسانی را در شعر انتخاب نمود. (2)

پس از مرگ مینای تربتی در سال 1284 ه. ق مؤتمن السلطنه، پیشکار دارایی، در زمان استانداری جلال الدوله، وی را در سال 1294 ه. ق به پیشنهاد میرزا سعید خان نایب التولیه آستان قدس رضوی، از طرف ناصر الدین شاه قاجار به ملک الشعرائی آستان قدس برگزید. (3)

دیوان ملک الشعرائی صبوری دوازده هزار بیت است و سال 1342 ه. ش به همت فرزند کوچکش محمد ملکزاده به چاپ رسید. (4)

مرحوم صبوری بعد از پشیمانی از شناگویی ارباب جاه و مقام دنیوی، این ابیات را سروده است:

هرچه گفتم ز مدحت و ز غزل روسیاهی برای دیوان بود

بجز از مدح آل پیغمبر هرچه گفتم تمام هذیان بود

شب اگر مدح ناکسی گفتم روز، طبعم از آن پریشان بود

هرکه را گفتم این فرشته بود چون بدیدم بتر ز شیطان بود

بود دیوی ربوده خاتم جم هرکه پنداشتم سلیمان بود

سیرتش بود کافر مطلق هرکه را صورت مسلمان بود

کوه با آن شکوه را دیدم سنگ بی ارزشش به دامان بود

ص: 105

1- (1) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/343.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/347.

3- (3) - عبد الرفیع حقیقت: پیشین/344.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/348.

آنچه وز کاخ مهتران بردم گرچه از خرّمی گلستان بود

علم الله دلم نیافت خلاص که همه بند بود و زندان بود. (1)

مرحوم صبوری در سال 1322 ه.ق به علت بیماری وبا در مشهد درگذشت (2) و در صحن عتیق (انقلاب) حرم رضوی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(71)

صفای اصفهانی-محمد

حسین

(1322-1269 ه.ق)

محمد حسین صفای اصفهانی عارف، حکیم، متکلم، فقیه و شاعر. وی در سال 1269 ه.ق در فریدن اصفهان به دنیا آمد. (3) مقدمات علم و دانش را در زادگاهش گذراند و برای ادامه تحصیل با برادرش میرزا علی محمد به تهران رفت. در تهران با معیشت اندک به کسب علوم پرداخت تا آنکه در حکمت و فلسفه و کلام و فقه به مقام استادی رسید. (4) در بیست سالگی به عرفان و تصوف گرایش یافت. (5) و ارباب ذوق دورش را گرفتند. (6)

پس از آشنایی با محمد رضا مستشار الملک معروف به «مؤتمن السلطنه» وزیر خراسان با وی به مشهد آمد و همواره در خانه او بسر می برد و هیچ گاه در مدارس زندگی نکرد. گویند مؤتمن السلطنه نهایت پذیرایی را از صفا به عمل می آورد. پس از فوت مؤتمن السلطنه در سال 1309 ه.ق، وزارت خراسان به فرزندش میرزا علی محمد مؤتمن السلطنه رسید. وی نیز

ص: 106

1- (1) - همان.

2- (2) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 259/5؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/346.

3- (3) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الآثار در احوال رجال 1941/6؛ ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 224/2-225.

4- (4) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین 1941/6.

5- (5) - ذبیح الله صفا: پیشین 224/2-225.

6- (6) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین 1941/6.

صففا را گرامی داشت، خانه ای در سال 1313 ه.ق برای صففا در کوچه پشت باغ نادری نزدیک خانه اش خرید و وسائل راحتی را برایش آماده ساخت.

پس از عزل مؤتمن السلطنه از وزارت، وی صففا را به پسرعموی خود میرزا حسن خان معروف به آبا خان سپرد تا مراقب احوال او باشد. (1) صففا در مشهد گوشه عزلت گرفت و به جز با معدودی از جمله میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری با کسی معاشرت نکرد و تا آخر عمر مجرد زیست. (2)

محمد حسین اصفهانی ذوق شعر داشت و «صففا» تخلص می کرد. در دیوانش هیچ کس را مدح نکرد، مدایح خود را در مسجد گوهرشاد جنب مناره با خضوع و خشوع خاص می خواند. (3)

از صففا دیوان شعری بر جای مانده که در سال 1362 ه.ش به وسیله «احمد سهیلی خوانساری» در تهران به چاپ رسید. (4)

صففا در سال 1314 ه.ق مریض شد، پس از بهبودی برای اجتماع قوای دماغی گاهی حشیش استعمال می کرد.

اما بر اثر اعتیاد حواسش مختل گردید و بدون پوشیدن لباس سر به کوچه و خیابان می نهاد. علاوه بر مستمری که مؤتمن السلطنه به وی می داد از دیوان دولتی نیز مبلغی می گرفت، تا آنکه میرزا کریم خان بنان الدوله آن را قطع کرد. (5) سرانجام پس از پنجاه سال عمر، صففا در سال 1322 ه.ق چند سال بعد از مرگ آبا خان به مرض وبا مرد و جسدش را در مدرسه ملا تاج واقع در شمال صحن عتیق در پای مناره متصل به بنای ایوان عباسی که در زمان نادر شاه افشار ساخته شده بود دفن

ص: 107

1- (1) - همان.

2- (2) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/ 350-351؛ ذبیح الله صففا: پیشین 224/2-225.

3- (3) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین 1942/6.

4- (4) - ذبیح الله صففا: پیشین 225/2-226.

5- (5) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: پیشین 1942/6.

کردند. (1)

از اشعار اوست:

کسی که بنده عشق است جاه را چه کند؟ مقیم خلوت خورشید، ماه را چه کند؟

نشسته بر سر خاک است و چرخ زیر قدم گدای میکده اورنگ شاه را چه کند؟

کشد سر ار فکند عرش سایه بر سر او سربرهنه ز هستی، کلاه را چه کند؟

هزار بادیه گویش باش راه طلب رسیده است به مقصود، راه را چه کند؟

شئون بی حد ذاتست حد ذاتی دل رسوم مدرسه و خانقاه را چه کند؟

ز کس پناه نجوید گدای دولت فقر پناه سلطنت او، پناه را چه کند؟

امیر مملکت بارگاه فقر و فناست فقیر مملکت او، بارگاه را چه کند؟

پناه می برم از دست زلف دوست به دوست جز آنکه داد دهد دادخواه را چه کند؟

گرفت بی مدد غیر یار پست و بلند شکوه شاه حقیقت سپاه را چه کند؟

گناه عیب بود، شاه عیب پوش «صفا» به غیر آنکه بپوشد گناه را چه کند؟ (2)

رسول سعیدی زاده

صفوی-ابراهیم میرزا-جلد چهارم

(72)

صیدی تهرانی-سید علی

(-1069 ه.ق)

میر سید علی، شاعر خوش فکر قرن یازدهم هجری. وی در تهران متولد و در اصفهان نشو و نما یافت و در آن شهر به تحصیل دانش و

شاعری پرداخت. (3)

پس از سیر و سیاحت عراق و همدان و تهران در سال 1064 ه.ق به هندوستان رفت و ملازمت شاه جهان را اختیار نمود. با یک قصیده به

دریافت عطای هزار روپیه مفتخر گردید.

روزی جهان آرا بیگم دختر شاه جهان به تماشای باغی که خود در شاه جهان آباد ساخته بود برآمد، صیدی تهرانی در یکی از حجره های بیرونی باغ بود، او با کمک یکی از همراهان

ص: 108

1- (1) - همان.

2- (2) - ذبیح الله صفا: پیشین 225/2-226.

3- (3) - اثر آفرینان 65/4.

شاهزاده پنهان شد و چون فیل سواری شاهزاده نزدیک رسید میر از بالای حجره سربر آورد و گفت:

برقع به رخ افکنده بر و ناز به باغش تا نکهت گل بیخته آید به دماغش

بیگم گفت این کیست؟ او را بیاورید. خواجه سرایان میر را کشان کشان آوردند. گفتند چه می خواندی دوباره بخوان. میر همان بیت را دوباره خواند، بیگم بسیار خوشحال شد و امر کرد تا پنج هزار روپیه به میر بدهند و او را از شهر بیرون کنند. (1)

میر در سی سالگی در سال 1069 ه. ق. (2) و بنا بر قولی دیگر در سال 1100 ه. ق. در شاه جهان آباد هند از دنیا رفت. (3) جنازه اش را به مشهد نقل و در حرم رضوی مدفون ساختند. (4)

از صیدی دیوان شعری مشتمل بر سه هزار بیت بر جای ماند، قصایدی در مدح شاه جهان دارد و در تعریف کشمیر یک مثنوی سرود که این بیت درباره دشواری راه آنجا است:

زییم جان در و صد جا زیاده شود از باد، بوی گل پیاده

دیوان صیدی به کوشش محمد قهرمان همراه با مقدمه ای مفصل در سال 1364 ه. ش به چاپ رسید. ابیات زیر از این دیوان است:

جهان شکفته کند بر تو زندگانی را که رنگ و بوی دگر داده ای جوانی را

ز آستان تو گاهی چو گرد بر خیزم که سجده تازه کنم شکر ناتوانی را

ز پرسشت دلم از کار رفت و می ترسم که بر غرور کنی حمل، بی زبانی را

کشیده بدگهران را به سلک دولت چرخ که گم شد دست سررشته، کاردانی را

همین خود از شکر خویش کام می گیرد لب تو خاصه ی خود کرده کامرانی را

ص: 109

1- (1) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/418-419.

2- (2) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 89/2-90.

3- (3) - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/419.

4- (4) - ولی قلی شاملو: پیشین 89/2-90.

امید هست که از شیوه تو جان یابد اگر به روی تو دارند نقش مانی را
هزار حیف که عمرم به هجر یار گذشت ندید از من دل خسته جان فشانی را
ز لطف آن قدر اعتبار ده که شبی به من دهد سگ کوی تو پاسبانی را
علاج درد دلت خواستی ز من صیدی دواست لطف نهانی غم نهانی را(1)

رسول سعیدی زاده

ص: 110

1- (1) - سید علی سعیدی تهرانی: دیوان سعیدی تهرانی/ 77-78.

ضیاء الادباء-محمد مهدی

(-1353 ه.ق)

میرزا محمد مهدی تنکابنی ملقب به ضیاء الادباء و متخلص به «ذوقی» از ادبا و نویسندگان و شعرای باذوق قرن چهاردهم هجری است. در اواخر عمر مجاور شد و به تحقیق و تألیف پرداخت و کتبی چند از جمله ذخیره المصائب و کشکول بحر اللثالی را نوشت. و دومی را در سال 1318 ه.ق به چاپ رسانید. او در 13 ربیع الثانی سال 1353 ه.ق در حدود هشتادسالگی درگذشت و در ایوان صحن عتیق حرم دفن گردید. (1)

غلامرضا جلالی

ص: 111

طباطبایی-سید محمد

(1279-1347 ه.ش)

سید محمد طباطبایی فرزند سید محمد باقر طباطبایی نویسنده و روزنامه نگار. وی در سال 1279 ه.ش به دنیا آمد. اجداد ایشان از تبریز بودند. سید محمد در تهران نشو و نما یافت و در مدارس علمیه تهران و مشهد به تحصیل پرداخت. وی از نویسندگان بزرگ ایران در اوایل دوره پهلوی است که به زبان های خارجی آشنایی داشت و شیوه و سبک سید ضیاء الدین طباطبایی را در نویسندگی اش دنبال می کرد. (1)

وی در حالی که 21 سال بیش نداشت، روزنامه خراسان را در اردیبهشت سال 1300 ه.ش در مشهد به مدت چهار سال منتشر کرد. وی در روزنامه اش به انتقاد از اشخاص مختلف می پرداخت و در نخستین شماره های آن به انتقاد از امور مالیه خراسان و «دبوا» پیشکار مالیه خراسان که چندی قبل همکار وی بود اقدام کرد و این امر باعث شکایت «دبوا» از وزارت معارف و عدلیه گردید و پس از آن توقیف روزنامه خراسان را برای مدتی در پی داشت. (2)

در خصوص قیام کلنل محمد تقی خان پسیان و رابطه وی با سید محمد

ص: 112

1- (1) - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان از آغاز تا شهریور 130/1320.

2- (2) - غلامحسین میرزا صالح: جنبش کلنل محمد تقی خان پسیان/52.

طباطبایی برخی منابع معتقدند که وی از این قیام حمایت می کرد. (1) ولی برخی دیگر معتقدند که او در جبهه مخالفین پسیان و یاران و اقدامات او بوده و با گروه مخالف وی ارتباط داشته است و دلیل آنان نیز این است که اگر چنین نبود وی نمی توانست در ادوار بعدی مجلس شورای ملی صاحب کرسی نمایندگی شده و به معاونت پارلمانی کابینه ساعد درآید و مقالات روزنامه اش نیز دلیل دیگری بر این مدعاست.

روزنامه خراسان سید محمد یک بار دیگر در 23 بهمن سال 1302 ه.ش به علت انتقاد شدید از «صدرالتجار» و «شیخ رئیس»، توقیف شد و طباطبایی به ظاهر به کلات تبعید ولی به منطقه ای در دوفرسنگی مشهد فرستاده شد. (2)

سید محمد پس از چندبار گرفتاری و تبعید در سال 1304 ه.ش در تهران روزنامه «فریاد» را منتشر کرد. (3) و در 7 اردیبهشت سال 1306 ه.ش روزنامه «تجدد ایران» را که به صورت هفتگی نامنظم منتشر می شد، انتشار داد که دوبار در سال 1321 ه.ش توقیف و مجددا در سال 1336 ه.ش انتشار یافت. (4)

سید محمد در مرداد سال 1322 ه.ش به «جبهه آزادی» که از مدیران برخی مطبوعات تشکیل شده بود، پیوست. (5) وی از جمله افراد حزب «تجدد» محسوب می شد و در دوره رضا خان دوبار از ساوه و بعد از شهریور 1320 ه.ش یک بار از سبزوار به نمایندگی مجلس شورای ملی انتخاب شد. (6) او در سال 1327 ه.ش رئیس انتشارات و تبلیغات و معاون نخست وزیر گردید ولی دیری نگذشت که در مقابل توقعات بی جای دوستان تاب

ص: 113

-
- 1- (1) - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران 969/2.
 - 2- (2) - حسین الهی: پیشین/134.
 - 3- (3) - محمد صدر هاشمی: تاریخ جراید و مجلات ایران 245/2.
 - 4- (4) - حسین ابوترابیان: مطبوعات ایران از شهریور 1320 تا 66/1366.
 - 5- (5) - محمد علی سفری: قلم و سیاست/91.
 - 6- (6) - حسین الهی: پیشین/130.

مقاومت نیاورد و استعفا داد و برای همیشه از کار کنار رفت. در خصوص سید محمد گفته شده که وی عقیده ثابتی نداشته و جهت پیشبرد مقصود به هر کاری دست می زد. او فردی زرننگ، سیّاس، ناطق، صریح اللهجه، خراج و خون سرد بود. و در سال 1347 ه. ش درگذشت. و بنا به روایتی در دار السیاده حرم مطهر به خاک سپرده شد. (1)

سید حسن حسینی

(75)

طباطبایی نائینی - رضا خان

(1310-1250 ه. ش)

میرزا رضا خان طباطبایی نائینی فرزند حسن خان مستوفی سیاستمدار، روزنامه نگار و رئیس انجمن ادبی ایران و از واقفین عمده کتاب به حرم مطهر رضوی. وی در سال 1290 ه. ق/ 1250 ه. ش در روستای حصار واقع در میان بروجرد و اصفهان متولد شد.

پدرش از جانب کریم خان زند، حاکم یزد و نائین و مادرش «شاهزاده خانم» دختر خانلر میرزای احتشام الدوله، پسر عباس میرزای نایب السلطنه بود. (2)

وی از پنج سالگی به تحصیل قرآن و شرعیات، مقدمات زبان عربی و فارسی پرداخت آنگاه برای تحصیل ادبیات عرب، فلسفه، ریاضیات، کلام و نجوم به حوزه علمیه اصفهان رفت. پس از پایان تحصیلات به تهران سفر کرد و برای آشنایی با علوم جدید، فلسفه اروپا، زبان انگلیسی و فرانسه را در مدرسه

ص: 114

1- (1) - باقر عاقلی: پیشین 969/2؛ علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس/343.

2- (2) - میرزا رضا خان نائینی: ارمغان، شماره 2، سال 13، ص 97.

آمریکایی گذراند. در تهران با سید جمال الدین اسدآبادی آشنا شد و تحت تأثیر افکار وی قرار گرفت و در زمره آزادی خواهان درآمد. مدتی در مدارس علمیه تهران و اصفهان به تدریس حکمت، فلسفه و عرفان پرداخت. (1)

زمانی که فرمان مشروطیت صادر شد، میرزا رضا خان در اصفهان به عضویت انجمن ولایتی انتخاب و «روزنامه انجمن» را در سال 1324 ه. ق انتشار داد، سپس به تهران رفت و روزنامه «تیتر» را منتشر ساخت. (2)

هم زمان با انتشار این روزنامه معاونت روزنامه «ندای وطن» را نیز به عهده داشت. (3) بعد از استبداد صغیر (1286-1287 ه. ش) وی از سوی مردم یزد و نائین به نمایندگی در مجلس شورای ملی انتخاب گردید. (4)

بعد از تعطیلی مجلس میرزا رضا خان نائینی در سال 1329 ه. ق به دعوت مشیر الدوله - وزیر عدلیه - در وزارت عدلیه اشتغال یافت. در سال 1300 ه. ق به مدت پنج سال به معاونت وزارت معارف و سپس در سال 1305 ه. ق به عنوان وزیر عدلیه منصوب شد و بعد از یک سال به دعوت علی اکبر داور رتبه یازده قضایی دادستان کل کشور (مدعی العموم کل) را پذیرفت، مدتی نیز رئیس استیناف و چندی مستشار دیوان عالی تمیز بود. (5)

از کارهای مهم نائینی محاکمه احمد شاه قاجار بود که به دلیل احتکار گندم و فروش آن صورت گرفت. میرزا رضا خان پس از مدتی از کار در دادگستری کناره گرفت و اوقات خود را بیشتر به کار تحقیقاتی اختصاص داد. (6) وی عشق مفرطی به جمع آوری کتب خطی قدیم داشت و کتابخانه اش پس از کتابخانه «حاجی حسین آقا ملک»

ص: 115

1- (1) - حسن مرسل وند: زندگینامه رجال و مشاهیر ایران 272/4-273.

2- (2) - میرزا رضا خان نائینی: پیشین/97.

3- (3) - مهدی سجادی نائینی: نائین بلده طیبه /111-112.

4- (4) - میرزا رضا خان نائینی: پیشین/97.

5- (5) - حسن مرسل وند: پیشین 273/4-274.

6- (6) - میرزا رضا خان نائینی: روزنامه تیتر/9.

دومین کتابخانه تهران به حساب می آید. (1) بعد از مرگش دختر او به توصیه عمویش مرتضی قلی خان، همه کتاب های خطی پدر را در تاریخ 1311/5/11 ه.ش وقف امام رضا 7 نمود. (2)

میرزا رضا خان مدتی ریاست انجمن ادبی ایران را عهده دار بود. (3)

عاقبت در 18 رمضان سال 1350 ه.ق/6 بهمن 1310 ه.ش در تهران درگذشت، جسدش را به مشهد حمل (4) و در صحن انقلاب کنار مقبره برادرش دفن نمودند. (5)

عبرت نائینی در رثای او گفته است:

دردا و حسرتا که از این ملک پا کشید سرمایه سعادت ملک افتخار ما

دردا و حسرتا که برفت از جهان فضل آن اهل فضل را به جهان میر و مقتدا (6)

از آثارش می توان به روزنامه تیاتر، شرح حال متنبی شاعر عرب، مقاله ای در موضوع علم نحو و همچنین انتقادی به کتاب نفایس الفنون اشاره نمود. (7)

از اشعار اوست:

حسین از نور احمد بود کاندلر عالم امکان تجلی کرد بر ذرات موجودات نورانی

از این ماتم ملائک در عزا افلاک سرگردان خدا صاحب عزا پیغمبرانش در پریشانی (8)

محمد جواد هوشیار

(76)

طغرل اصفهانی-علی محمد

(-1332 ه.ق)

میرزا علی محمد فرزند میرزا محمود بن ملا محمد بن ملا ملک احمد

ص: 116

1- (1) - میرزا رضا خان نائینی: ارمغان شماره 2، سال 13، ص 97؛ محمد صدر هاشمی: تاریخ جراید و مجلات ایران 150/2.

2- (2) - رمضانعلی شاکری: واقفین عمده کتاب به کتابخانه های آستان قدس/20-21.

3- (3) - میرزا رضا خان نائینی: پیشین/98-99.

4- (4) - میرزا رضا خان طباطبایی نائینی: روزنامه تیاتر/10.

- 5- (5) - محمد احتشام كاويانيان: شمس الشموس /326.
- 6- (6) - ميرزا رضا خان نائيني: پيشين/99؛ جلال بقايي: تذكرة سخنوران نائين/53-54.
- 7- (7) - مهدي سجادي نائيني: پيشين/113.
- 8- (8) - جلال بقايي: پيشين/54.

چهار محالی متخلص به «شهاب» و «طغرل» شاعر سرشناس قرن چهاردهم اصفهان. پدرش میرزا محمود و نیز اجدادش از علمای اصفهان شمرده می شدند و برخی از آنان به منصب قضاوت در ارتش اشتغال داشتند. وی اهل قریه لاه، سمیرم علیا بود که در اصفهان متولد شد و چون علاقه فراوان به شعر و ادب داشت غالباً با عمویش تاج الشعراء اصفهانی معاشرت می کرد و در شعر ابتدا شهاب و بعد از آن طغرل تخلص می نمود.

بعد از مرگ پدر و عمویش در همان اوایل عمر از اصفهان به شیراز و سپس به تهران و از آنجا به شهرهای دیگر سفر نمود و بالاخره به اصفهان بازگشت و در دادگستری به خدمت مشغول گردید.

وی در روز دوشنبه 13 رجب سال 1332 ه. ق راهی مشهد شد اما در شهر سمنان دار فانی را وداع گفت و جنازه اش به دستور مرتضی قلی خان نایب التولیه آستان قدس رضوی به مشهد حمل و در پای پنجره فولاد حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام دفن گردید. (1)

این مسمط مولودیه حضرت شاه ولایت را که سه روز بعد از آن نوروز سلطانی بوده، سروده است:

فروردین ماه جلالی علم جاه افراخت عالم پیر و کهن را به جوانی نوساخت

بر سر بهمن و دی با سپه گشن بتاخت بهر گرفتن کشور به عدو شمشیر آخت

تیره شد چشم سپندار از آن کس نشناخت همچو از رستم دستان پسر گشتاسب

دست یزدان به جهان مانده بخشید و نعم نامیه روح قدس گشت و زمین چون مریم

روح بخشید صبا همچو مسیحا از دم بتم ای زلف چلیپای تو چین چین خم خم

باده ام بخش که ناقوس نواز ز حرم در کلیسای چمن مرغ به سان راهب

شد ز مولود علی روی زمین خلد آیین سرو طوبی شد و از بار همه ماء معین

ص: 117

1- (1) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الآثار در احوال رجال 2072/6؛ سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء 1121/2-1122.

ساقی ای غلمان از خرمن تو سنبله چین قلب هم بیشتر از قلب می آور که زمین

شد ز قلب من شاداب چو فردوس برین ای ز حوران بهشتی تو چو قلب از قالب (1)

ابراهیم زنگنه

(77)

طنبوره ای- محمود

(-974 ه.ق)

استاد سلطان محمود طنبوره ای موسیقی دان برجسته قرن دهم هجری.

او از جمله هنرمندانی بود که مورد پشتیبانی میرزا ابراهیم صفوی حاکم خراسان (963-974 ه.ق) قرار گرفت. در مشهد می زیست و در

همین شهر درگذشت. (2)

محمد جواد هوشیار

ص: 118

1- (1) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 1121/2-1122.

2- (2) - اسکندر بیگ منشی: تاریخ عالم آرای عباسی 1/295؛ دایره المعارف بزرگ اسلامی 2/546.

عابد اصفهانی-زین العابدین

(-1229 ه.ق)

زین العابدین اصفهانی شاعر و متخلص به «عابد» در اصل اصفهانی است. (1) وی بعدها مجاور مشهد گردید. (2)

یک سفر به زیارت خانه خدا رفت. (3) او به معنی واقعی کلمه عابد بود و عبادت حق تعالی می گذارد. (4) اگرچه در مشهد مشغول تجارت بود، اما مقصودش بیشتر زیارت بود. (5)

عابد طبع شعر داشت و تخلص خود را از مولانا هاتف گرفت. با این حال اشعارش فاقد سلاست لازم است.

قصاید بسیار دارد اما قابل استماع نیست. (6) «جلاء العیون» علامه مجلسی را به بحر متقارب به نظم درآورد. (7)

از اوست:

فصل گل است و باد صبا روح پرور است صحرا و جویبار بهشت است و کوثر است

شد غیرت سپهر زمین زان که در چمن هر شاخی از شکوفه سپهری پراختر است

گل های باغ رشک رخ گلرخان باغ خضرای راغ داغ دل چرخ اخضر است

ص: 119

1- (1) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء 1139/2.

2- (2) - علی اکبر نواب شیرازی: تذکره دلگشا 427.

3- (3) - محمود میرزا قاجار: سفینه المحمود 407/2.

4- (4) - علی اکبر نواب شیرازی: پیشین 427.

5- (5) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 1139/2.

6- (6) - محمود میرزا قاجار: پیشین 407/2.

7- (7) - احمد گرجی نژاد تبریزی: تذکره اختر 141، محمود میرزا قاجار: پیشین 407/2.

هر تل ز لاله چون طبقی پر ز بسد است هر گل ز ژاله چون صدفی پر ز گوهر است

هر سو سرود قمری و آواز عندلیب هر گوشه رقص سرو و سماع صنوبر است

هم آن به بذله غیرت طوطی و شان هند هم این به جلوه رشک نکویان کشر است(1)

عابد اصفهانی در سال 1229 ه.ق در مشهد فوت کرد.(2) پسرش در تاریخ فوتش گفت: «ز ملک جهان شد جهان سخن».(3) جسدش را در ارض اقدس دفن کردند.(4)

رسول سعیدی زاده

عاملی-بدر الدین-جلد اول

عاملی-حسین-جلد اول

عاملی-بازوری-ابراهیم-جلد اول

(79)

عراقی-ابو الحسن

(-429 ه.ق)

ابو الحسن عراقی شاعر(5) و دبیر مخصوص سلطان مسعود غزنوی.(6) او مردی بد اخلاق و باریک بین ولی بسیار باهوش و نیکوکار بود.(7) وی نزد سلطان مسعود مقامی ویژه داشت و بیشتر اوقات در کنارش بود و وظیفه داشت تا اخبار خصوصی را از وی به امراء منتقل کند. در سال 421 ه.ق صاحب برید قهستان شد و سهم زیادی در رویارویی مسعود با ترکمانان داشت.

به تشویق عراقی، سلطان مسعود به شمال خراسان لشکرکشی کرد و(8)

ص: 120

-
- 1- (1) - احمد گرجی نژاد تبریزی: پیشین/142.
 - 2- (2) - علی اکبر نواب شیرازی: پیشین/427؛ سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 1139/2؛ محمود میرزا قاجار: پیشین 407/2؛ احمد گرجی نژاد تبریزی: پیشین/141.
 - 3- (3) - احمد گرجی نژاد تبریزی: پیشین/141.
 - 4- (4) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 1139/2.
 - 5- (5) - محمود مدبری: شاعران بی دیوان/501.
 - 6- (6) - ابو الفضل محمد بن حسین بیهقی: تاریخ بیهقی/64.

7- (7) - ابو الفضل محمد بن حسين بيهقي: پيشين / 712؛ سيد احمد حسيني كازروني: پژوهشي در اعلام تاريخي و جغرافيايي / 504.

8- (8) - ابو الفضل محمد بن حسين بيهقي: پيشين

مشوق اصلی مسعود در یورش به مازندران و گرگان هم او بود، اما در این حمله رأی عراقی درست نبود و سلطان غزنوی و وزیر و امرایش پیوسته عراقی را به خاطر عدم تدبیر نکوهش می کردند. (1)

در لشکرکشی دوباره سلطان غزنوی به خراسان با آنکه در کنار سلطان بود ولی جرأت اظهار نظر نداشت. (2) در سه شنبه ربیع الاول 427 ه.ق به سالاری کردان و عربان در سپاه غزنه رسید و برادرش ابو سعید نیز قائم مقام او شد. (3) ولی سال بعد به علت بی کفایتی و عیش و نوش با یورش ترکمانان در هرات مواجه شد که در این میان بسیاری از مردم کشته و دستگیر شدند و سلطان غزنوی وی را از سالاری کردان و عربان برکنار کرد. (4)

در اواخر عمر به جهت عدم تدبیر و حسادت درباریان به ویژه ابو نصر وزیر، به دستور مسعود برکنار و تا آخر عمر گوشه نشین شد. (5) فوت عراقی در روز شنبه ششم شعبان سال 429 ه.ق اتفاق افتاد. (6)

پس از مرگش شایع شد که با زن مطربه معاشرت داشت و زنان او را دارو خوراندند. (7) بر حسب وصیتش جسد وی را به مشهد الرضا علیه السلام بردند و در مسجد کنار بارگاه که خود بانی آن بود دفن کردند. بیهقی می گوید: «در سال 431 ه.ق که با سپاه سلطان مسعود به طوس و نوقان رفتم، تربت امام رضا علیه السلام را زیارت کردم و قبر ابو الحسن عراقی را نیز که در مسجد کنار مشهد در طاقی که پنج گز از زمین تا طاق بود، زیارت کردم و از حال این دنیای فریبنده که در عرض هشت و نه سال او را بالا کشید و سرانجام به این روز انداخت متعجب

ص: 121

1- (1) - ابو الفضل محمد بن حسین بیهقی: پیشین / 592، 593، 608، 610، 612، 613.

2- (2) - همان / 620.

3- (3) - همان / 649.

4- (4) - همان / 679-683.

5- (5) - همان / 573.

6- (6) - همان / 712؛ سید احمد حسینی کازرونی: پیشین / 504.

7- (7) - همان / 712-713.

شدم)، (1) عراقی موقوفات بسیاری کرد، از جمله موقوفات او احداث یک کاروان سرا و احیای کاریز مشهد و وقف دهی برای تأمین مخارج آن دو بود. (2)

از اشعار اوست:

زلفین تو به عاشق تو ماند خو کرده در نگون و نگون سازی

پندار یا که روز فراقستی آشفته و سیه شده و تاری (3)

رسول سعیدی زاده

(80)

عزتی شیرازی-میرزا جانی

(قرن 11 ه.ق)

میرزا جانی متخلص به «عزتی» شاعر و موسیقی دان عصر صفویه. اصل ایشان از شیراز بود و آراستگی به کمالات صوری و معنوی داشت. (4)

نیاکانش در خدمت پادشاهان قرار داشتند و خودش نیز مدتی در دفترخانه شاه صفوی به نویسندگی اشتغال و در این کار شایستگی لازم و نهایت صداقت از خود نشان داد. (5) در نواختن موسیقی مهارت فراوان داشت و زندگی بدون آن را حرام می دانست. هرچه از مصاحبت اهل فهم و درک به دست می آورد آن را بخشی از عمر می شمرد. (6)

عزتی در اواخر حیات از کارهایش توبه و به مشهد رضوی آمد و بیشتر اوقات را صرف عبادت و زیارت و مداومت بر ادعیه گذراند. (7) و سرانجام در همان جا فوت کرد. (8) عزتی دارای طبع

ص: 122

1- (1) - همان/713، تاریخچه ابنیه متبرکه حرم، حرم، ویژه راهنمای جامع اماکن متبرکه حرم رضوی/8-9.

2- (2) - همان/713.

3- (3) - دانشنامه ادب فارسی 22/3-23 به نقل از ترجمان البلاغه/47.

4- (4) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی/256؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب/572/1.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/256؛ امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم/468/1.

6- (6) - امین احمد رازی: پیشین/468/1.

7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/257.

8- (8) - همان؛ محمد علی مصباحی نائینی: پیشین/572/1.

لطیف بود.

از اشعار اوست:

خوش آن وقتی که عشق غمخوارم بود آه شب و گریه سحر کارم بود

بد کردی چرخ بین که با من نگذاشت کالای غمی که زیب بازارم بود(1)

متاع هستیم از گریه ی دمام سوخت بهار این چمن از قطره های شبنم سوخت

نیافتم که غضب بود مدعا یا لطف مرا تبسم و دشنام هر دو در هم سوخت(2)

باز بوی گلی آشفته دماغم دارد تندبادی سر الفت به چراغم دارد

نشود جمع بدل بردن کس زلف بتان بی سرانجامی این سلسله داغم دارد(3)

رسول سعیدی زاده

(81)

عشرتی فروشانی اصفهانی -

علی

(قرن 11 ه.ق)

آقا علی عشرتی فرزند عین علی، شاعر معروف اواخر قرن یازدهم هجری از مردم محله فروشان روستای ورنو سفاداران اصفهان. وی برادر محمد ابراهیم متخلص به «فارغا» (فارغ) است که در اواخر عمرش به هندوستان رفت و در شهر لاهور ساکن شد. (4) و نیز برادر محمد اسماعیل از عرفای بزرگ (5) و از معاصرین میرزا محمد طاهر صاحب تذکره نصرآبادی می باشد. (6)

مدتی در خدمت ملا حسن علی فرزند ملا عبد الله شوشتری مشغول به فراگیری علوم بود و تعدادی از کتب پزشکی را نزد حکیم شفايي (متوفی 1037 ه.ق) خواند. (7)

عشرتی همراه با آقا محمد پیشکش نویس که حساب پیش کش های

ص: 123

1- (1) - امین احمد رازی: پیشین 468/1.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین 256.

- 3- (3) - محمد علی مصباحی نائینی: پیشین 572/1.
- 4- (4) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 338-339.
- 5- (5) - شیخ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 721/9.
- 6- (6) - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 139/4.
- 7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 338.

نوروزی و غیره را نگه می داشت برای درباری و پرده داری به هند می رفت، در هند به خدمت نواب میرزا رستم (فدایی صفوی) راه یافت. (1) پس از مدتی اقامت در هند و توانمندی مالی، روی به سوی وطن نهاد و در مشهد به خدمت حاجی محمد جان قدسی رسید و در همین شهر فوت کرد. (2)

طبعش خالی از لطف نیست و از وی دیوان شعری بر جای مانده است که در هند چاپ سنگی شده است. رباعی و قطعه زیر از اوست:

نرگس ز چشم مست تو کسب حیا کند گل هر زمان طراوت رویت ادا کند

با خال لب بگوی که مرغان دام را یا آب و دانه بدهد یا رها کند

غم از هر سو رهگذرم می بندد هر دم زخمی بر جگرم می بندد

کی رخصت پرواز گلستان دهم آن طفل که در قفس پر می بندد (3)

رسول سعیدی زاده

عصار-سید محمد-جلد اول

(82)

عطار هروی-محمد علی

(1372-1288 ه.ش)

محمد علی عطار هروی فرزند محمد اسماعیل نویسنده و خوشنویس.

وی به سال 1288 ه.ش در شهر هرات متولد شد. پدر و نیاکانش همه از عالمان

ص: 124

1- (1) - همان.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/338؛ لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر/187؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن 546/.

3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/338-339.

دین بودند. پدرش منبر را ترک و به عطاری روی آورد. محمد علی دروس ابتدایی را در مکتب خانه های هرات فرا گرفت و سپس به فراگیری خوشنویسی در نزد پدر پرداخت. مدتی خطوط کهن و عربی را نزد خوشنویس نامی «ملا محمد صدیق نیازی» آموخت. با مرگ استاد، خود به تنهایی شروع به تعلیم از روی آثار برجای مانده از قطعه های نفیس مسکوکات دوره اموی، عباسی، غزنوی و نیز اسناد تاریخی و قطعات خوشنویسان معروفی چون سلطان علی مشهدی، بایسنقر میرزا، میر عماد، عبد الرحمن حسینی معروف به میر عماد ثانی، میرزا علی هروی و نیز خط کوفی مسجد جامع هرات، الواح سنگی دیواره مناره های غزنه، مسجد نه گنبدان بلخ، منار زیبای جام غور، مدرسه و بازار بست و چشت شریف کرد. تا آنکه پس از سال ها کوشش مداوم به هنرمند منحصر به فردی در زمینه خطوط کهن به ویژه کوفی تبدیل شد.

شیوه های عطار هروی متأثر از مکتب شرق ایران یعنی هرات و خراسان قدیم است. نمونه این شیوه را می توان در خطوط بایسنقر میرزا در مسجد گوهرشاد و قرآن بایسنقری و نیز قرآن عبد الله صیرفی دید. شیوه های نستعلیق و تعلیق وی نیز شباهتی به شیوه های رایج در افغانستان ندارد و بیشتر با شیوه عبد الرحمن خوارزمی هم خوانی دارد.

از آثار چاپی عطار هروی می توان به «نمونه های خط»، «سنگ نبشته های هرات»، «الهی نامه خواجه عبد الله انصاری»، «گنجینه خطوط در افغانستان» همراه با شرح احوال وی به قلم مایل هروی که در سال 1346 ه. ش چاپ شد، «کتاب های قرآن محلی» تهران 1366 ه. ش، «هنر آیه نگاری در قرآن» تهران 1375 ه. ش به اهتمام محمد مهدی هراتی اشاره کرد.

دیگر آثارش عبارتند از: کتیبه های مسجد هرات، اندرون مسجد و اندرون

گنبد ملک غیاث الدین، کتیبه های مسجد جامع لشکرگاه و گازرگاه، کتیبه های مزار خواجه مودود چشتی در چشت، کتیبه های مسجد جامع یعقوب در کابل، کتیبه های خرقة شریف در هرات، کتیبه های دار المعلمین در هرات، کتیبه های ایوان مسجد زیارت عبد الرحمن جامی هرات، کتیبه های محراب مسجد پاک ولایت هرات، کتیبه های مسجد بکرآباد، کتیبه های مسجد گوهرشاد در مشهد، سه سوره به خط ثلث در سال 1349 ه.ش، کتیبه های مسجد سکندر خان شهر قدیم هرات، چند قطعه برای دکتر ذاکر حسین رئیس جمهوری وقت هندوستان، مجموعه مرقعات و آثار در موزه هرات، کتیبه ای برای مسجد هامبورگ آلمان به درازی چهل متر. (1)

عطار هروی در سال 1372 ه.ش در مشهد بدرود حیات گفت و او را در همین جا به خاک سپردند. (2)

رسول سعیدی زاده

(83)

عقیلی-سید رضا

(-1330 ه.ش)

سید رضا خان عقیلی فرزند سید مصطفی از سادات «عقیلی» استرآباد شاعر و موسیقی دان. وی پس از تحصیل علوم ادب فارسی و عربی به خدمت اداره پست وارد و در سال های اوایل مشروطیت بود که به خراسان آمد. در مشهد سکونت اختیار کرد و پس از چند سالی به گیلان رفت. در آنجا با نهضت «میرزا کوچک خان» همراهی کرد. تمام وسائل زندگانی حتی دیوانش غارت گردید و پس از آن به تهران رفت و به وزارت دارایی منتقل شد سپس به خراسان برگشت و رئیس دفتر اداره انحصار خراسان شد. در سال 1304 ه.ش از طرف اداره دارایی ناظر هزینه اعتبارات اداره ی خراسان گردید.

ص: 126

1- (1) - دانشنامه ادب فارسی 702/3؛ غلامرضا مایل هروی: هنر خطاطی افغانستان امروز، هنر و مردم، شماره 95، سال 1349، ص 20.

2- (2) - دانشنامه ادب فارسی: 702/3.

در سال 1307 ه.ش رئیس دفتر اداره راه خراسان شد و تا آخر عمر رئیس دفتر و گاهی کفیل آن اداره بود تا اینکه در سوم اسفندماه 1330 ه.ش به رحمت ایزدی پیوست و در مشهد دفن شد.

عقیلی با آنکه مطالعاتش در دواوین استادان سخن بسیار اندک و محفوظاتش کم بود، در شاعری قوی دست و در پروراندن قوافی مشکل و ابداع مضامین قدرت داشت، ملک الشعراء بهار به عقیلی و طبع گوهرزای او احترامی خاص می نهاد. او انسانی شریف و پاک بود و از مشاهده ناپاکی ها رنج می برد. در سال های آخر عمر دیدن فساد احساسات او را سخت جریحه دار می کرد. او قصایدی در این رابطه سروده است که نظائر آنها را کمتر در دواوین سخنوران می توان دید. در خانه عقیلی به روی دوستان باز بود. در موسیقی صاحب اطلاع بوده، انواع سازها را می نواخت.

نمونه ای از اشعار وی که در نکوهش دیکتاتوری آلمان (1323) سروده است:

چه جنونی است ندانم که بدین موی سفید نتوانم که ببندم نظر از روی سفید

بند و دام است همه در ره این چشم ضعیف موی آن موی سیاه در خم ابروی سفید

خوشدلی رفت و دگر زو نتوان یافت اثر همچو در دشت پر از برف، ز راسوی سفید

عجب اینجاست که آثار سیاه را نهند گاه اعلام عمل جز به ترازوی سفید

خون گذشت از سر انسان سیاه روز، کجاست پی تطهیر زمین نوبت نیروی سفید؟

در مرام تو ز آزادی گیتی سخن است همچو در پرده اوهام ز هندوی سفید

کاش بیرون فتد این کوکب خونین زمین با مرام تو ز منظومه این گوی سفید(1)

علی جان سکندری

(84)

عیشی شیرازی

(-980 ه.ق)

مولانا عیشی خطاط و کاتب دار السلطنه هرات. برخی او را تبریزی

ص: 127

دانسته اند. او شاگرد محمد قاسم شادیشاه بود. (1) و در کتابت روش سلطان محمد نور را پیروی می کرد. از هرات به مشهد آمد و در کتابخانه شاهزاده ابو الفتح سلطان ابراهیم میرزای صفوی با درآمد عالی مشغول به خوشنویسی شد. (2)

مولانا عیشی در رنگه نویسی دارای مهارت بود. (3) و شعر نیز می گفت. (4) تخلص شعری وی در ابتدا «محنتی» ولی بعد به پیشنهاد خلیل تیموری پسر میران شاه (5) به «عیشی» تغییر یافت. (6) وی به گفته صاحب مجالس النفاوس مردی هزل و هجوپیشه و شوخ طبع بود. (7)

از آثار وی می توان به صفحه ای از یک نسخه «یوسف و زلیخا» جامی با رقم «عیشی 944» و شش قطعه از مرقع امیر غیب بیک به قلم نیم دو دانگ و کتابت و غبار عالی و خوش با رقم های «العبد عیشی» و «کتابه عیشی» و «قائله عیشی» و «لمحرره... سنه 965» در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول و دو قطعه از مرقع سید احمد مشهدی به قلم های دو دانگ و کتابت خوش با رقم «العبد عیشی» و یک قطعه از مرقع محمد محسن به قلم دو دانگ خوش با رقم «مشقه عیشی» و یک قطعه از مرقع مالک به قلم نیم دو دانگ عالی به سرخی روی کاغذ سبزرنگ با رقم «کتابه عیشی» و یک قطعه از مرقع دیگر به قلم کتابت خوش با رقم «کتابه العبد عیشی» در همان کتابخانه اشاره کرد. (8)

به جز آثار خوشنویسی فوق، عیشی ده نامه موسوم به «عشرت نامه» در بحر هزج مسدس به نام ممدوحش خلیل تیموری ساخت که در آن به ده نامه اوحدی مراغی و مهر و مشتری عصار

ص: 128

-
- 1- (1) - محمد علی تربیت: پیشین/410.
 - 2- (2) - قاضی احمد قمی: پیشین/105.
 - 3- (3) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 545/2.
 - 4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین/105.
 - 5- (5) - ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 461/4.
 - 6- (6) - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم 94/1.
 - 7- (7) - ذبیح الله صفا: پیشین 461/4.
 - 8- (8) - مهدی بیانی: پیشین 546/2.

تبریزی اشاره کرده است. (1)

عیشی عمری طولانی یافت (2) و تا زمان سلطنت سلطان حسین بایقرا زنده بود. (3) و در سال 980 ه. ق در مشهد مقدس فوت کرد. (4) و در آنجا به خاک سپرده شد. (5)

این اشعار از اوست:

در چشم تو نرگس است کزو خواب می چکد روی تو آتش است کزو آب می چکد

هر دم هزار قطره خون بهر ابروت از دیده امام به محراب می چکد

هر لحظه صد کرشمه رنگین غمزه ات مانند خون ز خنجر قصاب می چکد

اشک من است در هوس موی روی تو هر شب نمی که در شب مهتاب می چکد (6)

رسول سعیدی زاده

عیناثری - سید محمد - جلد اول

ص: 129

1- (1) - محمد علی خزانه دارلو: منظومه های فارسی / 445.

2- (2) - امین احمد رازی: پیشین 94/1.

3- (3) - ذبیح الله صفا: پیشین 461/4.

4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین / 105، مهدی بیانی: پیشین 545/2.

5- (5) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 726/2-727؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الأدب 225/3.

6- (6) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن / 581.

فاضل قندهاری-عبد الله

(1227-1312 ه.ق)

حاج ملا عبد الله فرزند نجم الدین معروف به «فاضل قندهاری» و متخلص به «وصال» و «مهجور»⁽¹⁾ از نامداران عرصه فقه و اصول و حکمت و عرفان، حدیث و ریاضیات و شعر و ادب بود.

در سال 1227 ه.ق در قندهار متولد شد.⁽²⁾ پدرش مولانا نجم الدین از علمای آن دیار بود. او نزد پدر و برخی از علمای اهل سنت فقه و اصول آموخت⁽³⁾ و در عتبات از محضر شیخ انصاری و حاج سید محمد باقر بهره برد.

پس از اشغال افغانستان توسط سپاهیان انگلیس، به کابل رفت و مدتی در آنجا علیه انگلیس به تبلیغ پرداخت و قدم های مثبتی در راستای وحدت شیعه و اهل سنت برداشت.⁽⁴⁾

پس از مصالحه انگلیس و دولت حاکم بر افغانستان: ایشان تبعیدگونه عازم مشهد شد و ربیع الاول سال 1271 ه.ق به این شهر وارد گردید⁽⁵⁾ و پس از زیارت بارگاه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، چند سالی به سیاحت

ص: 130

1- (1) - محمد علی تبریزی: ریحانه الادب 320/6.

2- (2) - میرزا عبد الرحمن مدرس: تاریخ علمای خراسان/125؛ مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 146/6.

3- (3) - میرزا عبد الرحمن مدرس: پیشین/125.

4- (4) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/689؛ میرزا عبد الرحمن مدرس: پیشین/126.

5- (5) - میرزا عبد الرحمن مدرس: پیشین/127.

شهرهای ایران و عربستان سپری کرد، بعد مجاور مشهد شد و سال 1312 ه.ق در 85 سالگی جهان فانی را وداع گفت و در محل دار الضیافه حرم به خاک سپرده شد. (1)

از آثار اوست: البرهان فی قطع شبهه الشیطان، تجوید القرآن، تحریر الاصول در فقه، تذکره العلماء، خوان الالوان، دلالة السالکین در قواعد عارفین، الفرائد البهیة، در شرح عقاید شیخ بهائی، کحل الطرف فی علم الحرف، کشف الغطاء عن مسئله البداء، مصارع الملحدین در ردّ صوفیه و متفلسفین، رساله الهدایه در تفسیر آیه ولایت، حلّ العقال در خلق الاعمال، کتاب المقالات در علم کلام، حواشی شرح مطالع در حکمت. (2)

فاضل شعر نیز می سرود. او در اوایل «مهجور» و بعدها «وصال» تخلص می کرد.

از اشعار اوست:

اذا ذكرت حبیبی و كنت فی الخلوات جرت دموع عیونی بمثل ماء فرات

چه خوش نما بود ار پا نهی به منظر چشمم فانّ منزل اهل ال کمال فی الغرفات

خبر ز عشق ندارد دل فسرده ی زاهد فانّ مرحله العشق شامخ الهضبات

جز از وصال تو هر مقصدی که هست نخواهم لانّ قریبک و الله افضل الحسنات (3)

غلامرضا جلالی

فانی - تربتی - میرزا نصر الله، جلد اول

(86)

فرخ خراسانی - محمود

(1360-1274 ه.ش)

سید محمود فرخ خراسانی فرزند سید احمد جواهری متخلص به «فرخ» سیاستمدار و شاعر معاصر خراسان.

وی در سال 1274 ه.ش در مشهد

ص: 131

1- (1) - مهدی بامداد: پیشین 147/6.

2- (2) - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین 320/6؛ میرزا عبد الرحمن مدرس: پیشین 127/؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 127/.

متولد شد. (1) مقدمات فارسی و عربی را در مدارس قدیمه آموخت. (2) بعد از اتمام تحصیلات مقدماتی وارد حوزه علمیه مشهد شد و نزد علمای مشهور آن زمان از جمله ادیب نیشابوری (متوفی 1396 ه. ق) و شیخ محمد حسین سبزواری ادبیات فارسی و عربی را به حد کمال رسانید. (3)

فرخ شعرای اهل ذوق و ادب را تشویق می کرد و خود صراحت قلم و بیان داشت. (4) او در تشکیل انجمن های ادبی در مشهد و همکاری با مطبوعات پیشقدم بود. (5) مدتی تولیت آستان قدس رضوی و استانداری خراسان را به عهده داشت و در دوره های دوازدهم و سیزدهم مجلس شورای ملی به نمایندگی مردم قوچان به مجلس راه یافت. (6) از سال 1322 تا 1326 ه. ش معاون نیابت تولیت آستان قدس رضوی بود و چند سال نیز ریاست هیئت مدیره و مدیرعامل شرکت نخریسی و نساجی برق خسروی خراسان را به عهده داشت. (7)

در پایان عمر بیشتر به کارهای ادبی و مطالعه و نگارش پرداخت. (8) چنانکه

ص: 132

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/418.

2- (2) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/428.

3- (3) - سید عبد الحمید خلخالی: تذکره شعرای معاصر ایران 308/1؛ باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران

1085/2؛ مریم آقا شیخ محمد: گلزار مشاهیر/188.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/419-420.

5- (5) - باقر عاقلی: پیشین/1085/2.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/418؛ سید عبد الحمید خلخالی: پیشین/308/1.

7- (7) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/418.

8- (8) - سید عبد الحمید خلخالی: پیشین/308/1.

در سال 1353 ه.ش از طرف دانشگاه مشهد مقام استاد افتخاری دانشکده ادبیات و علوم انسانی به او اعطا شد.⁽¹⁾

فرخ مسافرت های زیادی به کشورهای عربی و اروپایی و آسیایی داشت.⁽²⁾ او با کسانی چون نصر الله فلسفی، علی اصغر حکمت و ملک الشعرا بهار معاشرت می نمود.⁽³⁾

فرخ در سوم فروردین ماه 1360 ه.ش در سن 86 سالگی درگذشت و در دار الذکر حرم مطهر به خاک سپرده شد.

علی اکبر گلشن آزادی از شاگردان فرخ بوده است.⁽⁴⁾ آثار استاد فرخ به شرح ذیل می باشد:

تصحیح روضه خلد مجد خوافی (733 ه.ق) 1345 ه.ش، تصحیح و چاپ مجمل التواریخ فصیحی (845 ه.ق) در سه مجلد 1339 ه.ش، خلاصه احوال و منتخب آثار اوحدی اصفهانی معروف به مراغه ای (738 ه.ق)، دیوان اشعار شامل چهار هزار بیت، سفینه فرخ در دو مجلد (1332)، مثنوی فروزنده، مثنوی منطق العشاق یا ده نامه اوحدی اصفهانی 1335 ه.ش، مناظرات و اخوانیات، منتخب آثار و شرح احوال استاد منشی باشی نصرت 1331 ه.ش.⁽⁵⁾ البته چند مقاله تحقیقی و ادبی از استاد نیز در مجله های آینده، فرهنگ خراسان، یادگار و یغما به چاپ رسیده است.⁽⁶⁾

از اقدامات فرهنگی مرحوم فرخ می توان به وقف 14 نسخه کتب خطی و 88 نسخه کتب چاپی به آستان قدس رضوی اشاره کرد.⁽⁷⁾

از اشعار اوست:

ص: 133

1- (1) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/188.

2- (2) - سید عبد الحمید خلخالی: پیشین 308/1؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/420.

3- (3) - سید عبد الحمید خلخالی: پیشین 313/1؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/426، 419.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/419.

5- (5) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/188؛ ر.ک: عبد الرفیع حقیقت: پیشین/428؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/419.

6- (6) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/188.

7- (7) - حاج محمد احتشام کاویانیان: شمس الشمس/327؛ رمضانعلی شاکری: واقفین عمده کتاب/22.

کار بزرگ و رتبه عالی گرت هواسست با فکر پست و همت دون این هوا خطاست

فکر بزرگ و همت عالی ببایدش آنکو در آرزوی بزرگی و اعتلاست

بسیار دیده ایم و شنیده که ناکسی بر بود رتبه ای که نه آن رتبه را سزاست

پستی گرفت رتبه عالی از او و لیک نفزود رتبه هیچ بر او بلکه نیز کاست

امر خطیر پست کند عامل حقیر و آن کار پر بها شود ار مرد را دهاست(1)

محمد جواد هوشیار

فرید-نهادندی-محمد

(87)

فیاض-علی اکبر

(1350-1277 ه.ش)

دکتر سید علی اکبر مجیدی فیاض فرزند سید عبدالمجید نماینده مجلس شورای ملی، مؤسس دانشکده ادبیات مشهد، استاد دانشگاه و خادم باشی حرم مطهر. وی به سال 1277 ه.ش در خانواده ای روحانی در مشهد به دنیا آمد. پدرش از مجتهدین مشهد بود. از همان کودکی به آموختن قرآن و مقدمات زبان عربی پرداخت سپس علوم قدیمه را در مدارس مشهد آموخت و از محضر سید ابوالقاسم ازغندی، میرزا عبد الجواد ادیب نیشابوری، حاج محمد علی فاضل، آقا بزرگ شهیدی و میرزا محمد باقر مدرس رضوی کسب فیض نمود و در علوم معقول و منقول و ادبیات فارسی و عربی تبحر یافت و به جای پدر به

ص: 134

1- (1) - سید عبد الحمید خلخالی: تذکره شعرای معاصر ایران 308/1؛ علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/421.

در سال 1307 ه.ش ریاست دبیرستان شاه رضای مشهد و همچنین ریاست دانشسرای مقدماتی در مشهد (1314 ه.ش) را عهده دار شد و سال 1316 ه.ش به تهران رفت و در کتابخانه دانشکده ادبیات چندی به کتابداری اشتغال داشت. پس از گذراندن دوره لیسانس در سال 1322 ه.ش موفق به اخذ درجه دکترا در زبان و ادبیات فارسی شد بعد به تدریس ملل و نحل در دانشکده علوم معقول و منقول پرداخت. در دوره های دوازدهم و سیزدهم نیز نمایندگی مردم مشهد را در مجلس شورای ملی برعهده گرفت. وی پس از دوره اخیر یکسره به مطالعه و تحقیق و تدریس پرداخت. در سال 1327 ه.ش به دعوت دانشگاه فاروق اول به مصر رفت در دانشکده ادبیات این دانشگاه سخنرانی هایی به زبان عربی ایراد کرد. این سخنرانی ها در اسکندریه به چاپ رسیده است. (2)

دکتر فیاض در سال 1334 ه.ش از طرف وزارت فرهنگ مأموریت یافت دانشکده ادبیات مشهد را تأسیس کند و خود مدت نه سال ریاست این دانشکده را برعهده داشت. در ضمن در پایه گذاری و تکمیل کتابخانه دانشکده کوشید در برخی از این سال ها در دانشکده ادبیات مشهد تاریخ ادبیات فارسی، تاریخ تمدن و تاریخ ایران بعد از اسلام تدریس می کرد، چند سال نیز سرپرستی دانشکده علوم معقول و منقول را که خود در تأسیس آن همکاری مؤثر داشت، عهده دار بود. او از سال 1343 ه.ش به دانشگاه تهران برگشت و به مدیریت گروه ادیان و مذاهب در دانشکده الهیات و معارف اسلامی انتخاب شد تا اینکه در سال 1346 ه.ش بازنشسته شد و در مشهد اقامت گزید. (3)

ص: 135

1- (1) - غلامحسین یوسفی: «تصویری از استاد فیاض»، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره 4، سال 7 (1350)، ص 717.

2- (2) - همان.

3- (3) - همان/717.

دکتر فیاض در سال 1347 ه.ش برای معالجه به سوئیس رفت و مدتی کوتاه در آنجا ماند. از بهمن ماه 1349 ه.ش دعوت دانشکده ادبیات مشهد را پذیرفت و در رشته فوق لیسانس زبان و ادبیات فارسی، سیر عقاید و آراء اسلامی و متون نثر فارسی را تدریس می کرد. دکتر فیاض در انجمن ادبی مشهد، انجمن ادبی ایران شرکت داشت و چندی ریاست انجمن ادبی بهار و ریاست هیئت تحریریه مجله آستان قدس رضوی و نیز نیابت رئیس انجمن قلم در خراسان را برعهده داشت و در هزاره ابن سینا (1333 ه.ش)، کنگره خواجه نصیر الدین طوسی (1335 ه.ش)، هزاره شیخ طوسی (1348 ه.ش) و بزرگداشت ابو الفضل بیهقی (1349 ه.ش) شرکت نمود و در برخی از آنها مقالاتی تحقیقی عرضه کرد.

او با بعضی از دوستان خویش چون مرحوم قاسم غنی در تصحیح تاریخ بیهقی و تألیف تاریخ عصر حافظ مشارکت داشت و نیز در دوره استانداری فرج الله بهرامی در خراسان با همراهی چند تن از فضلاء وقت به تألیف تاریخ مشهد همت گماشت که به چاپ نرسید. استاد فیاض در روز پنجشنبه چهارم شهریور 1350 ه.ش در مشهد درگذشت. (1) و در رواق دار السیاده مبارکه به خاک سپرده شد. (2) به پاس خدمات فرهنگی وی کتابخانه دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد به کتابخانه «فیاض» موسوم گشت و به پیشنهاد این دانشکده مقرر گردید یکی از دبیرستان ها و نیز یکی از خیابان های مشهد به نام «دکتر علی اکبر فیاض» خوانده شود. (3)

از ویژگی های علمی استاد که می توان به آن اشاره نمود آنکه وی دوستدار حقیقت و آشنا به زبان های مختلف چون فرانسوی، روسی، انگلیسی، آلمانی و چینی بود. و در زمینه های مختلف علمی آگاهی داشت.

ص: 136

1- (1) - همان/719.

2- (2) - علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس/343.

3- (3) - غلامحسین یوسفی: پیشین/719-720.

در مطالعه و کسب دانش به تقلید و تعبد اعتقاد نداشت. او اهل اجتهاد و صاحب نظر بود. هر نکته را نقد و ارزیابی می کرد، فردی نوگرا و نواندیش، خوش سخن و فصیح بود در سخن گفتن ایجازی هنرمندانه داشت. (1)

از آثار چاپ شده استاد فیاض می توان به این موارد اشاره کرد:

کتاب ها: بیهقی و تاریخ، تاریخ اسلام، تاریخ بیهقی، تصحیح تلویحات سهروردی، فهرست کتب منطق، محاضرات عن الشعر الفارسی و الحضاره الإسلامیة فی ایران، مقدمه بر دیوان ظهیر فاریابی، مقدمه بر رساله بحثی در تصوف دکتر قاسم غنی، مقدمه بر کتاب المصاדר زوزنی، مقدمه بر مزارات خراسان، مقدمه بر المظاهر الالهیه صدر الدین محمد شیرازی، مقدمه بر نوای آگاهی. (2) و مقالات: ابو مسلم خراسانی، ادب شوروی، ادبیات و زندگی، ترجمه تابوت ساز اثر پوشکین، تصوف در شعر فارسی، خبری از مشهد هزار سال پیش، دورنمای نقد ادبی، شعر امروز خراسان، شعر فارسی، قدیمی ترین کتاب در کتابخانه آستان قدس رضوی، گزنفن در بازگشت، نسخه های خطی تاریخ بیهقی. (3)

از اشعار اوست:

جهان را دگر با خرد کار نیست خرد را دگر روز بازار نیست

نبینی به گیتی که سر تا به پای یکی کارش اکنون به هنجار نیست

تو گویی در این آدمی پیکران دل روشن و مغز هشیار نیست

جهان چون یکی قیرگون شب شده است که هیچش ستاره پدیدار نیست (4)

محمد جواد هوشیار

ص: 137

1- (1) - همان/708-715.

2- (2) - همان/720-722؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/444.

3- (3) - همان/720-722.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/444.

فیروزی شیرازی-علی

(پیش از 1296 ه.ق)

میرزا علی شیرازی فرزند میرزا رحیم «فخر الدوله» متخلص به «فیروزی» و به قولی «فخری» معروف به فیروزی شیرازی، شاعر غزلسرای دوره قاجار. وی در شیراز می زیسته. (1)

پدرش میرزا رحیم (متوفی 1258 ه.ق) طبیب و شاعر بود. (2) چون پدرش ندیم مجلس شاهزاده «فیروز میرزا» ملقب به «نصره الدوله» (1233-1303 ه.ق) حاکم فارس بود (3) بدان جهت فیروزی تخلص کرده است. (4) فیروزی شیرازی در زادگاهش به تحصیل هریک از علوم زمان خود پرداخت و جامع آن علوم شد (5) آنگاه به حج رفت و سپس به شیراز و در اواخر عمر به مشهد آمد و در همین شهر (قبل از 1296 ه.ق) وفات نمود و به خاک سپرده شد. (6) از خصوصیات او می توان به فضل و آراستگی اخلاقی او اشاره نمود. (7)

بنا به گزارش احمد دیوان بیگی شیرازی (1296 ه.ق)، میرزا علی شیرازی صاحب دیوان شعری بوده است و از اشعار اوست:

گفتم ز غم عشق توام بیم ز جان است گفتا چه توان کرد ره عشق چنان است

آوخ که به پیری دل ما برد به بازی آن طفل که محبوب همه پیر و جوان است

آنان که رخ دوست نبینند چه بینند افسوس ز عمری که به غفلت گذران است. (8)

محمد جواد هوشیار

ص: 138

-
- 1- (1) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: حدیقه الشعراء 1395/2؛ شیخ مفید: تذکره مرآه الفصاحه/486.
 - 2- (2) - ع. خیام پور: فرهنگ سخنوران/96؛ سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 27/1 - 28؛ محمود میرزا قاجار: سفینه محمود 505/.
 - 3- (3) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 110/3.
 - 4- (4) - سید احمد دیوان بیگی شیرازی: پیشین 1395/2-1396.
 - 5- (5) - همان 1395/2.
 - 6- (6) - همان.
 - 7- (7) - شیخ مفید: پیشین/486.
 - 8- (8) - سید احمد دیوان بیگی: پیشین 1396/2.

مولانا علی فیضی تربتی متخلص به «فیضی» شاعر اواخر قرن نهم و اوایل قرن دهم هجری قمری. اصلش از شهرستان تربت حیدریه بود و بعضی او را گنابادی می دانند. (1) در آغاز حیات برای کسب دانش به شهر هرات رفت و مدتی در آنجا به تحصیل پرداخت و سپس از آنجا به عراق و آذربایجان مسافرت کرد. چند گاهی نیز در تبریز اقامت داشت. (2)

مولانا علی تربتی در عهد اکبر شاه (963-1014 ه.ق) به هندوستان رفت و در ستایش اکبر شاه اشعاری سرود و هدایای زیادی گرفت و به شهرهای هند مسافرت کرد. (3)

مولانا شعر را به غایت خوب می گفت و شیخ فیضی دکنی به استادی او گواهی داد و ایشان را در قطعه ای مدح گفت. نقی اوحدی در ستایش او گفته است: «آب و گل تربت وجودش از رشحات سحاب فیض گشته، و کعبه نمود بی بودش محبط انوار فیض گشته، خوش طبیعت عالی فطرت آمده، قبل از شیخ فیضی [دکنی] به این تخلص مستفیض شده» در غزل پیرو سبک شاعران پیشین خاصه ناصر خسرو، سعدی و حافظ بود و بر سبک آنان کلامی روان و دلپذیر می سرود. (4)

سرانجام مولانا فیضی به مشهد آمد و مدتی در این شهر ماند تا اینکه در اوایل قرن دهم هجری و بنا به قولی

-
- 1- (1) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: تذکره مجالس النفائس/145؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند 1571/2؛ ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 293/4.
 - 2- (2) - ذبیح الله صفا: پیشین 293/4.
 - 3- (3) - رضاقلی خان هدایت: تذکره ریاض العارفین/385؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 854/9؛ محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 384/4؛ سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 656/1.
 - 4- (4) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/145؛ رضاقلی خان هدایت: پیشین/385؛ احمد گلچین معانی: پیشین/1571/2؛ ذبیح الله صفا: پیشین 293/4.

دیگر در سال 847 ه.ق بدرود حیات گفت. (1) از مولانا فیضی دیوان شعری مشتمل بر غزلیات و قصاید در پنج هزار بیت باقی مانده است. (2)

این اشعار از اوست:

زاهد تو ز مستی منگر پستی ما صرف ره نیستی شده هستی ما

ما مست محبتیم و تو مست غرور فرق است ز مستی تو تا مستی ما (3)

و نیز از اشعار اوست:

بلندمرتبه زین خاک آستان شده ام غبار کوی توام گر بر آسمان شده ام

ز شوق موی میانت چنان گداخت تم که تا خبر شده ای، غایب از میان شده ام

میچ سر ز من ای شاخ گل که همچو نسیم ببوی وصل تو سرگشته جهان شده ام

نمود روی چو خورشید و من در آن حسرت چو سایه منفعل از پیش او روان شده ام

فغان که راه عدم هم نمی توانم رفت ز بس که در مرض هجر ناتوان شده ام

عجب که از دل فیضی برون شود غم او نمی شود، چکنم؟ بارها بر آن شده ام (4)

رسول سعیدی زاده

ص: 140

1- (1) - ذبیح الله صفا: پیشین 293/4؛ سعید نفیسی: پیشین 656/1؛ احمد گلچین معانی: پیشین 1571/2.

2- (2) - سام میرزا صفوی: تذکره تحفه سامی / 211؛ آقابزرگ تهرانی: پیشین 859/9.

3- (3) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین 145، سام میرزا صفوی: پیشین 211، محمد علی مدرس تبریزی: پیشین 384/4.

4- (4) - ذبیح الله صفا: پیشین 293/4.

قاطع بدخشانی-ندرعلی

(قرن 10 و 11 ه.ق)

مولانا ندرعلی (نادر علی) بدخشانی، هنرمند نامی قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری قمری. (1) وی از مردم بدخشان بود که به مشهد مهاجرت کرد و تا آخر عمر در این شهر زیست. در لباس درویشی می گشت و پیری به غایت نورانی و باصفا بود. (2) خط مولانا میر علی را آن چنان می برید که هیچ فرق و مزیتی بین آن بریده و قطعه دیده نمی شد. (3)

مولانا شاگردان بسیاری داشت، ولی هیچ یک نتوانستند به حد مهارت او برسند.

فوت مولانا در اوایل قرن یازدهم هجری قمری در مشهد واقع شد. (4)

رسول سعیدی زاده

قاینی-ابو تراب-جلد اول

قاینی-محمد رضا

(1055-995 ه.ق)

محمد رضا قاینی فرزند حاج محبّ علی سبزواری قاری، حافظ قرآن، ادیب و شاعر. وی در سال 995 ه.ق

ص: 141

1- (1) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 1383/3؛ عبد الرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی/863؛ اثر آفرینان 72/6.

2- (2) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/155-156.

3- (3) - قاضی احمد قمی: پیشین/155-156، اثر آفرینان 72/6.

4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین/155-156، اثر آفرینان 72/6.

متولد شد. (1) و از دانشمندان عصر شاه عباس (996-1038 ه.ق) و شاه صفی (1038-1052 ه.ق) می باشد. نخست قرائت را نزد پدرش سپس در روضه رضویه در نزد (محمد امین) فرا گرفت. (2) او از حافظان قرآن و از قاریان حرم امام رضا علیه السلام و معلم زیباخوانی در مشهد بود. عاقبت در سال 1055 ه.ق در همین شهر درگذشت و در رواق پایین حرم امام رضا علیه السلام دفن گردید. (3) از جمله شاگردان وی در قرائت «مصطفی بن ابراهیم قاری تبریزی» است. (4) از آثار وی در تجوید قرآن می توان به این موارد اشاره نمود: «تحفه المحسنین» (5) در یک شمامه و دوازده رانحه و یک شریطه که نسخه ای از آن در مدرسه خان بزرگ یزد و کتابخانه آیت الله مرعشی به شماره 397 موجود است. (6)

«حیات جاودانی» (7) که شرحی منظوم است به پارسی بر کتاب «حرز الامانی و وجه التهانى فى القراءات السبع المثنانى» مشهور به «قصیده شاطبیه» نوشته ابو محمد قاسم شاطبى - متوفى 590 ه.ق - (8) قاینی آن را در اواخر حیات شاه صفی (1050-1052 ه.ق) به نظم پارسی گزارش کرده که بیش از 2350 بیت می باشد (9) و «منظومه راحت جان» در 414 بیت که نسخه ای از آن به شماره 61 و کتابت سال 1075 ه.ق در آستان قدس رضوی موجود می باشد. (10)

محمد جواد هوشیار

ص: 142

-
- 1- (1) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 118/7.
 - 2- (2) - همان.
 - 3- (3) - آقابزرگ تهرانی: طبقات الاعلام الشيعه قرن 219/11.
 - 4- (4) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 118/7؛ سید محسن امین: اعیان الشيعه 334/9.
 - 5- (5) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 118/7.
 - 6- (6) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 446/3؛ سید محسن امین: پیشین 334/9.
 - 7- (7) - سید محسن سعیدزاده: بزرگان قاین 523/1.
 - 8- (8) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 118/7.
 - 9- (9) - حاجی خلیفه: کشف الظنون 646/1؛ اسماعیل پاشا بغدادی: هدیه العارفين 828/1.
 - 10- (10) - سید محسن سعیدزاده: پیشین 523/1.

(1270 ه.ق.)

قدسی خراسانی فقیه و خوشنویس قرن سیزدهم. قدسی خواهرزاده و شاگرد میرزا سنگلاخ خوبشانی می باشد. او در اسفراین به دنیا آمد و پس از طی مقدمات برای ادامه تحصیل به مشهد رفت و در سی و سه سالگی در علوم فقه و اصول به کرسی استادی رسید. میرزا سنگلاخ او را به استانبول فراخواند و به وی خط نستعلیق و شکسته را آموخت، پس از مدتی اقامت در استانبول به مشهد برگشت و از آنجا به اسفراین رفت.

قدسی در سال 1270 ه.ق فوت کرد و در مشهد به خاک سپرده شد. (1)

رسول سعیدی زاده

قدسی مشهدی-محمد جان

(989 یا 990-1056 ه.ق.)

حاجی محمد جان مشهدی متخلص به «قدسی» سقا و خزانه دار آستان قدس و شاعر قرن یازدهم مشهد. او انسانی پاک طینت و اصلش از مشهد مقدس بود. (2) وی رئیس بقالان مشهد بود و به بقالی اشتغال داشت و از این راه به مال و ثروت بسیاری دست یافت و بیشتر اوقات با حکام مشهد همنشینی می کرد. در مجالس بزرگان حاضر می شد، و به مرتبه خزانه داری و سقایی زوار امام رضا علیه السلام رسید. (3) او ناچار بود از خزانه تهی آن حضرت پاسداری و گرفتاری های صیانت از موقوفات حرم را به جان دل بخرد. (4)

ص: 143

1- (1) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 199/6؛ عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران/543.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی/226؛ محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار/562؛ لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر/96؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند 1096/2.

3- (3) - ملا- عبد النبی فخر الزمانی قزوینی: تذکره میخانه/821-822؛ محمد علی خزانه دار لو: منظومه های فارسی/480؛ علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس/258.

4- (4) - سید حسام الدین راشدی: تذکره شعرای

از آن وظیفه چه خیزد که پاره باید کرد هزار کفش برای برات صد دینار

خزانه دار که رنگ زرش به جای زرست به کار خود شده حیران صورت دیوار

خزانه داری من اسم بی مسمایی است و گرنه چون خجلم از رخ صغار و کبار

ز من وظیفه نقدی اگر کنند طلب جواب نیست جز اینم به زمره اختیار

وظیفه دیدن مهر در خزینه بس است چه حاجتست به تصدیع درهم و دینار

ز شرم اهل طلب تا کی از میان خود را چو فرد باطل دفتر کسی کشد به کنار

به مال وقف چو بی برکتی فرو شده ام چنان که وقف بود بر سرم چو گل دستار

ز رقعہ های عزیزان روم مرقع پوش چو نخل پیش عماری به کوچہ و بازار

اگر خزانه تهی شد ز نقد باکی نیست پرست مخزن طبعم ز گوهر شهوار(1)

قدسی در ایام جوانی به زیارت خانه خدا رفت، سپس دوباره به مشهد برگشت.(2) در زمان تسلط تورانیان و ازبکان بر خراسان به عراق عجم

و دیدار شاه عباس اول رفت و مورد مرحام شاهی قرار گرفت. پس از فتح خراسان در سال 1006 ه.ق دوباره به مشهد برگشت.(3) وجود

خونریزی و غارتگری در وطن موجب دل‌تنگی وی شد و قصد سفر نمود ولی دل‌تنگی مانع از این کار گردید.(4)

جغد هم در کلبه من جا نمی‌گیرد ز ننگ کس ندارد یاد در عالم چنین جای خراب

کار من اندیشه خام است شب‌ها تا به روز روزها افتاده ام تا شب به فکر ناصواب

داد از این ناامنی دوران که باشد بر حذر حادثات از حادثات و انقلاب از انقلاب

صرف شد بر گفتن و دیدن مدارم روز و شب دیدنم خواب پریشان، گفتم تعبیر خواب

بهر مشتی خاک هر ساعت میان این گروه تازه می‌گردد نزاع رستم و افراسیاب

ص: 144

1- (1) - محمد جان قدسی: دیوان حاجی محمد جان قدسی مشهدی/ 111-112.

2- (2) - ملا عبد‌النبی فخر الزمانی قزوینی: پیشین / 821-822.

3- (3) - احمد گلچین معانی: پیشین / 1097/2.

4- (4) - همان / 1100/2.

این منم کز خار خار غربت و حبّ وطن مانده ام یک پای در دامان و یک پا در رکاب(1)

چندی بعد به دعوت حاکم خراسان حسن خان شاملو روی به سوی هرات نهاد اما وقتی که برگشت از مرگ فرزند بیست ساله اش محمد باقر آگاه شد. و در سوگ او قصیده ای سرود.(2)

قدسی در پنجاه سالگی(3) از مشهد دلگیر شد.(4) و دوباره به زیارت مکه معظمه رفت:

خیز قدسی بیش از این در قید این کشور مباش مدتی بودی گرفتار وطن، دیگر مباش

جغد در ویرانه چون جا می دهد دیوانه را سایه بال هما یک چند گو بر سر مباش

در حضر گر تنگ شد جایت، سفر کن اختیار در دل دریا گره، چون آب در گوهر مباش

عاقبت پابستگی دل بستگی بار آورد گر رود کشتی به طوفان، تابع لنگر مباش(5)

قدسی در سال 1042 ه.ق و بنا به قولی سال 1041 ه.ق که مصادف با سال پنجم جلوس شاه جهان بود.(6) در «وسعت آباد» هند به درگاه شاهی راه یافت. شاه جهان به وی لقب «ملک الشعرا» داد.(7) قدسی در بدو ورود قصیده ای به مطلع زیر خواند:

ای قلم بر خود ببال از شادی و بگشا زبان در ثنای قبله دین ثانی صاحبقران

شاه جهان دستور داد تا دو هزار روپیه و بنا بر قولی هم وزن خودش که پنج هزار و پانصد روپیه می شد طلا به او بدهند و مقرر می‌گردد ماهانه برایش معین کنند.(8) مقامات دربار در مناسبت های

ص: 145

-
- 1- (1) - محمد جان قدسی: پیشین/79-80.
 - 2- (2) - همان/125-135.
 - 3- (3) - احمد گلچین معانی: پیشین 1098/2.
 - 4- (4) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین/96؛ محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/226.
 - 5- (5) - محمد جان قدسی: پیشین/258-259؛ احمد گلچین معانی: پیشین 1105/2-1106.
 - 6- (6) - محمد صالح کنبو: عمل صالح موسوم به شاه جهان نامه 305/3؛ سید حسام الدین راشدی: پیشین 1256/3.
 - 7- (7) - شیر علی خان لودی: تذکره مرآه الخیال/69؛ آزاد بلگرامی: تذکره سرو آزاد/61-63.
 - 8- (8) - آزاد بلگرامی: پیشین/61-63؛ سید حسام الدین راشدی: پیشین 1237/3؛ ذبیح الله صفا: پیشین 1149/5؛ عبد الحسین نوایی: ایران و جهان 520/1.

مختلف نیز به وی انعام می دادند. در جشن بهبودی جهان آرا بیگم دختر شاه جهان خلعت و دو هزار روپیه گرفت. (1)

از اموال زیادی که به دستش می رسید مبلغ کلانی را برای دو پسر و سایر بازماندگانش در مشهد می فرستاد.

قدسی در هند کمال عزت و منزلت یافت و همیشه در خدمت پادشاه و بزرگان و شعرا بود به گونه ای که ابوطالب آملی که دارای مرتبه ملک الشعرائی بود، برای مراعات حال قدسی در نزد پادشاه، پایین دست وی قرار می گرفت. (2)

معروف است که به دستور شاه جهان اشعار وی را به مینای زمرد خام نگاشته و بر سر پرده پادشاهی آویزان نمودند. (3)

قدسی از جمله سرآمدان مدیحه سرای عصر خویش بود. (4) در لطافت الفاظ و عذوبت معانی و تازگی سخن بی مانند (5) و در پرداختن شعر دارای طبع متین و در اداء کردن مضامین رنگین یگانه و از جهت هوش و ذکاوت بر دیگر شعرای عراق و خراسان برتر بود. (6) قصیده و مثنوی زیاد داشت، ولی غزلیاتش مختصر بود و آنچه هست پر مغز می باشد. (7) از مشخصات شعر قدسی استفاده از صنعت ارسال المثل است که اغلب به خوبی از عهده آن برآمده است:

عشق در مردن و در زیستن از من نبرید غلط است اینکه بود گور جدا، خانه جدا (8)

بیشتر قصیده های وی در ستایش امامان و بعضی در مدح حاکم مشهد حسن خان شاملو بیگلریگی، شاه جهان، ترکیب و ترجیع های در ساقی نامه، مرثیه پسرش و چند تن دیگر

ص: 146

1- (1) - سید حسام الدین راشدی: پیشین 1245/3 - 1246، 1250؛ احمد گلچین معانی: پیشین 1110/2.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/226.

3- (3) - سید حسام الدین راشدی: پیشین 1234/3.

4- (4) - شیر علی خان لودی: پیشین/69.

5- (5) - احمد گلچین معانی: پیشین 1097/2؛ محمد صالح کنبو: پیشین 305/3.

6- (6) - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/562.

7- (7) - آزاد بلگرامی: پیشین/61-63؛ شبلی نعمانی: شعر العجم 23/5.

8- (8) - محمد جان قدسی: پیشین، مقدمه/24، 28، 29.

می باشد. (1)

مثنوی ظفرنامه به بحر متقارب در فتوحات شاه جهان که عمرش در اتمام آن کفاف نداد و کلیم کاشانی آن را به اتمام رساند. (2)

مثنوی در مدح بهار، (3) مثنوی در ضعف و ناتوانی که شاعران دیگر از جمله طالب آملی و مسیح کاشانی از آن استقبال کردند، (4) مثنوی در وصف باغ اکبرآباد یا آصف آباد و ساقی نامه به بحر متقارب. (5)

مرگ قدسی را در هشتم ربیع الثانی سال 1056 ه. ق در لاهور ثبت کردند. (6)

بنا به قولی به سال 1055 ه. ق فوت کرد. (7) سال ها بعد استخوان های قدسی را جمع کرده و به مشهد آوردند و در این شهر مدفون ساختند. (8)

رسول سعیدی زاده

(94)

قدسی نژاد-غلامرضا

(1304-1368 ه. ش)

غلامرضا میرزا جانی فرزند میرزا مهدی مشهدی (9) شاعر مبارز مشهد و متخلص به «قدسی» و معروف به غلامرضا قدسی مشهدی. وی در سال 1304 ه. ش در شهر مشهد در خانواده ای متدین متولد شد. (10) پدرش

ص: 147

-
- 1- (1) - ذبیح الله صفا: پیشین 1151/5.
 - 2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/226؛ ذبیح الله صفا: پیشین 1152/5، اثر آفرینان 334/4.
 - 3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/226؛ ذبیح الله صفا: پیشین 1152/5.
 - 4- (4) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/458.
 - 5- (5) - سید حسام الدین راشدی: پیشین 1297/3؛ اثر آفرینان 334/4.
 - 6- (6) - آزاد بلگرامی: پیشین/61-63؛ سید حسام الدین راشدی: پیشین 1246/3، 1261 - 1269؛ احمد گلچین معانی: پیشین 1110/2؛ محمد علی خزانه دار لو: منظومه های فارسی/480.
 - 7- (7) - شیر علی خان لودی: پیشین/69.
 - 8- (8) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: پیشین/69؛ سید حسام الدین راشدی: پیشین 1261/3؛ محمد علی خزانه دار لو: پیشین/480.
 - 9- (9) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/450.
 - 10- (10) - مریم آقا شیخ محمد: گلزار مشاهیر/193.

بازاری بود و نسبش به میرزا محمد جان قدسی شاعر عصر صفوی می رسد که به سال 1042 ه.ق در عهد شاه جهان به هند رفت. (1)

وی پس از به پایان رساندن تحصیلات ابتدایی به تحصیل علوم حوزوی پرداخت، ادبیات را در نزد شیخ محمد تقی ادیب نیشابوری، فقه و اصول را نزد سید هاشم قزوینی و فلسفه و کلام را در دانشکده معقول و منقول فرا گرفت. پس از کسب گواهینامه مدرسی در مهدیه مرحوم عابدزاده به تدریس مشغول گردید ولی به علل سیاسی از کارش جلوگیری شد. (2) وی در کانون نشر حقایق اسلامی فعالیت داشت و به مرحوم استاد محمد تقی شریعتی ارادت می ورزید. (3)

قدسی از سن شانزده سالگی به سرودن شعر روی آورد، در انجمن های ادبی شرکت می جست. پس از مدتی با همکاری گروهی از دوستانش انجمن ادبی فردوسی را در مشهد پایه ریزی نمود. (4) این انجمن از سال 1328 ه.ش به طور ثابت در خانه مرحوم سرگرد نگارنده مستقر شد. او مدتی نیز در محفل محمود فرخ شرکت می کرد و از سال 1329 ه.ش به کار در بازار مشغول گردید. (5) قدسی فعالیت های سیاسی خود را از زمان نهضت ملی شروع کرد و با شعر خود از این نهضت

ص: 148

1- (1) - غلامرضا قدسی: نغمه های قدسی، مقدمه /39.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193؛ غلامرضا قدسی: پیشین، مقدمه/39.

3- (3) - غلامرضا قدسی: پیشین، مقدمه/39.

4- (4) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193؛ غلامرضا قدسی: پیشین/39.

5- (5) - غلامرضا قدسی: پیشین/39.

حمایت می نمود. برای جلب روستائیان و حضورشان در انتخابات مجلس شورای ملی و رأی دادن به کاندیداهای مردمی اشعاری به لهجه مشهدی می سرود و برایشان می خواند. (1)

پس از کودتای بیست و هشتم مرداد سال 1332 ه.ش، قدسی مبارزه سیاسی و مذهبی خود را ادامه داد. در جریان نهضت پانزده خرداد 1342 به صفوف مبارزین پیوست و این امر منجر به دستگیری و زندانی شدن وی به مدت یک سال گردید. (2)

در سال 1343 سید محمود فرخ شاعر مشهدی کارپردازی شرکت نساجی و نخریسی خسروی را به او واگذار کرد. قدسی در کنار کارهای اداری همچنان به مسایل سیاسی می پرداخت. حکومت طاغوت چون نتوانست او را با پول نرم کند به زور متوسل شد. (3) در سال 1350 یا 1351 ه.ش برای بار دوم به زندان افتاد و مدت چهار سال از عمر خود را در زندان های مشهد، قصر، قزل قلعه و اوین تهران سپری نمود. (4) پس از آزادی از زندان در سال 1355 ه.ش در دفتر نشر فرهنگ اسلامی تهران به کار ترجمه و تصحیح کتب پرداخت. وی از همزمان حضرت آیت الله خامنه ای و استاد محمد تقی شریعتی و از یاران نزدیک دکتر علی شریعتی بود. (5)

پس از پیروزی انقلاب اسلامی یک سال مدیریت کل اوقاف و یک سال نیز مدیریت کل اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان را به عهده داشت. بعد از آن از مشاغل اداری دست کشید و به خاطر تسلطی که بر ادبیات عربی و فارسی داشت به تدریس ادبیات و زبان فارسی در دانشکده ادبیات مشهد و سایر دانشکده ها روی آورد. (6)

قدسی سفرهای چندی به کشورهای عربستان، سوریه، عراق و هندوستان کرد. انگیزه سفرش به هند انجام خدمات فرهنگی و یافتن دیوان اشعار

ص: 149

1- (1) - همان؛ مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193.

2- (2) - همان.

3- (3) - غلامرضا قدسی: پیشین/40.

4- (4) - همان.

5- (5) - همان.

6- (6) - همان؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/450.

جدش «محمد جان قدسی» بود. (1) در سال های اخیر در مجالس و کنگره های ادبی و شعرخوانی شرکت می کرد. (2)

قدسی شاعری خوش ذوق و توانا بود. مضامین شعری را نیکو و شیرین ادا می کرد و به شعر کلاسیک علاقه مند بود.

در طول عمرش به آزمودن شیوه های دیگر دست نزد، از بین قالب های شعری به غزل و از میان سبک ها بیشتر به هندی تمایل داشت. اشعار اجتماعی را استادانه می سرود. (3) در بسیاری از اشعارش، جوانان را خطاب قرار می داد و روح امیدواری در آنان می دمید. و به مناسبت های گوناگون بالبداهه شعر در قالب رباعی می گفت. در سرودن ماده تاریخ استاد بود. او اشعار فارسی و عربی بسیاری از حفظ بود، اما هیچ وقت شعرهای خود را به حافظه نمی سپرد. (4)

قدسی شاعری آزاده و متدین و عارفی وارسته و دل آگاه، خون گرم و زودجوش و خوش محضر و شجاع بود. مناعت طبع و استغنائی بسیار و دستی گشاده داشت. در دوستی یکروی و یکرنگ بود. اگر کسی حاجتی داشت در حد توانایی در بر آوردن آن می کوشید و می گفت در این گونه موارد باید از آبروی خود مایه گذاشت. منصف بود و انتقاد را قبول می کرد اما در دو سال آخر عمرش به سبب پاره ای تألمات، بسیار حساس و زودرنج شده بود و کوچک ترین ایراد را بر شعر خود نمی پذیرفت. (5)

آثار و نوشته های قدسی در دستبردهای مکرر ساواک به منزلش از بین رفت. (6) خودش می گفت که در زندان اوین دفتری ساختم ولی زندانبانان با نیرنگ و فریب آن را از من گرفتند و دیگر باز پس ندادند. مثنوی

ص: 150

1- (1) - غلامرضا قدسی: پیشین/40، مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193.

2- (2) - غلامرضا قدسی: پیشین/43.

3- (3) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/450.

4- (4) - غلامرضا قدسی: پیشین/42-43.

5- (5) - همان/40-41.

6- (6) - همان/42، علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/450.

مرغ حق، غزلی با مطلع: بوی گل های چیده می آید، چند شعر برای فرزندان و نیز تعدادی رباعی از جمله اشعار آن مجموعه است. آنچه از اشعار قدسی بر جای مانده است، بیشتر مربوط به سال های بعد از 1355 ه. ش می باشد. (1)

از آثار وی می توان به «یاران پیامبر» چاپ انتشارات بعثت در سال 1356 ه. ش، دیوان شعر به نام «نغمه های قدسی» که از طرف اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان با مقدمه مهرداد اوستا و به کوشش محمد قهرمان در سال 1370 ه. ش چاپ شد، «دیوان خواجه شمس الدین محمد»، «در سوگ آن بزرگ» و نیز دو کتاب «شعر امروز خراسان» و «غزل معاصر ایران» اشاره کرد. (2)

قدسی پس از 64 سال زندگانی در این جهان فانی، سرانجام در عصر روز سه شنبه 21 آذرماه 1368 ه. ش به سکت قلبی درگذشت. روز بعد جسدش در یکی از غرفه های صحن نو در حرم رضوی در کنار «جودی» شاعر مخلص اهل بیت علیهم السلام به خاک سپرده شد. (3)

از غزلیات قدسی مشهودی است:

بیا قرار دل بی قرار هم باشیم به روز حادثه غمخوار و یار هم باشیم

نسیم لطف، شکوفا کند دل ما را چو برگ های گلی گر کنار هم باشیم

کنون که محفل عالم تهی ز روشنی است چراغ انجمن شام تار هم باشیم

دهیم آینه دل جلا ز مهر و وفا ز روی صدق و صفا دوستدار هم باشیم

کنیم هم چو جوانی به پیری از هم یاد فرح فزای خزان و بهار هم باشیم

به جام ما چو به جز خون نریخت ساقی دهر بیا که لاله صفت داغدار هم باشیم

چراغ مهر، پس از مرگ هم فروغ دهد اگر که شعله شمع مزار هم باشیم

چو در زمانه به دل ها قرار «قدسی» نیست بیا قرار دل بی قرار هم باشیم (4)

رسول سعیدی زاده

ص: 151

1- (1) - غلامرضا قدسی: پیشین/42.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193.

3- (3) - غلامرضا قدسی: پیشین/43؛ مریم آقا شیخ محمد: پیشین/193؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/450.

4- (4) - غلامرضا قدسی: پیشین/85.

قزوینی-سلطان الفقراء

(قرن 10 ه.ق)

سلطان الفقراء شاعر غزلسرای قزوین در عهد شاه طهماسب صفوی (930-984 ه.ق). او نخست صراف می کرد و مردی درویش مشرب بود. سفری به هند رفت و در بازگشت به ایران وارد دربار شاه طهماسب شد و مورد توجه او قرار گرفت، سپس به مشهد آمد و از سوی شاه برای او مقرری تعیین شد، وی در مشهد بود تا درگذشت. در شعر از سبک حافظ (متوفی 791 ه.ق) پیروی کرده و برخی از ابیات او را جواب گفته است. (1)

او در جواب این بیت حافظ:

غلام همت آن رند عافیت سوزم که در گداصفتی کیمیاگری داند (2)

گوید:

فناي مطلقم اکسیر کیمیای بقاست خوشا کسی که چنین کیمیاگری داند (3)

و نیز در پاسخ این بیت حافظ:

دوش دیدم که ملائک در میخانه زدند گل آدم بسرشتند و به پیمانہ زدند (4)

می گوید:

در این خانه که بر روی کسی بسته نشد چه توان گفت ملائک در میخانه زدند (5)

البته لازم به ذکر است که نخستین منبعی که شرح حال سلطان الفقراء را آورده، عالم آرای عباسی است. دیگران چون سعید نفیسی در تاریخ نظم و نثر و احمد گلچین معانی در کاروان هند با بهره گیری از همین منبع شرح حال او را نوشته اند. (6)

محمد جواد هوشیار

ص: 152

1- (1) - اسکندر بیک منشی: عالم آرای عباسی 292/1.

2- (2) - دیوان حافظ به اهتمام ابو القاسم انجوی 117.

3- (3) - اسکندر بیک منشی: پیشین 292/1.

4- (4) - دیوان حافظ/77.

5- (5) - اسکندر بیک منشی: پیشین 292/1.

6- (6) - ر.ک: سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 461/1؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند 565/1.

قصاب کاشانی-سعید

(-پیش از 1164 ه.ق)

سعید قصاب کاشانی متخلص به «قصاب» شاعر قرن دوازدهم هجری. (1)

قصاب آمده است ز کاشان به زیر خاک سنگی که نرخ گوهر آمل شکسته است (2)

وی از معاصرین و شاگردان صائب تبریزی (3) است. و از اشعارش برمی آید که شغل قصابی داشته است:

گوسپند او منم قصاب در این انتظار می نماید دیر قربانم نمی دانم چرا

رو مکن از گله قربانیان قصاب را جان من بی سگ در این صحرا شبانی مشکل است (4)

قصاب چندی در هندوستان بود.

نیست اصلا رحم در دل گلرخان هند را بی سبب قصاب خود را در عذاب انداخته

وی شاعری پراحساس بود و با آنکه سواد کافی نداشت، اشعار دلنشینی از طبع موزون او به یادگار مانده است. (5)

شعر زیادی در حافظه خود داشت و به مجالس شعرا می رفت و غزل می سرود.

شعرهایش را در نزد میرزا صابیا می خواند. در استعمال لفظ و رعایت قافیه دقت می نمود و از عهده ربط کلام و روانی سخن برمی آمد. شعر و سخن او همانند یکدیگر بود و میان کلام و شعرش چندان فرقی نبود. (6) او شاعری رنگین خیال و سخنوری خوش گفتار بود. (7)

کلیات اشعار وی در سال 1176 ه.ق مشتمل بر هزار و پانصد بیت در اختیار کتابخانه احمد شاه پادشاه دهلی

ص: 153

1- (1) -حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین/383؛ عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/460.

2- (2) -ابن یوسف شیرازی: فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی 474/3.

3- (3) -همان: احمد منزوی: فهرست نسخه های خطی فارسی 2484/3؛ ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/270.

4- (4) -حزین لاهیجی: پیشین/383.

5- (5) -آقابزرگ تهرانی: الذریعه 451/9؛ عبد الرفیع حقیقت: پیشین/460.

6- (6) -حزین لاهیجی: پیشین/221؛ عبد الرفیع حقیقت: پیشین/460.

7- (7) -حزین لاهیجی: پیشین/383.

گذاشته شد. (1) دیوان اشعار قصاب کاشانی به همت حسین پرتوی بیضایی در سال 1338 ه.ش در تهران به چاپ رسید. قصاب کاشانی در آخر عمرش مقیم مشهد مقدس شد و از سرودن شعر دست کشید و در کهنسالی در آنجا فوت کرد. (2) مرگ وی را قبل از سال 1164 ه.ق ذکر کردند. (3)

از اوست:

ز سنبل بند بر دل می گذارد موی این صحرا دماغ جان پریشان می شود از بوی این صحرا
کدامین شکرین لب گرد بارانداز این وادی که می جوشد به جای آب شیر از جوی این صحرا
به هر سو می کند تا چشم کار افتاده فرش گل چو شبنم می توان مالید روی این صحرا
گلستان را به بلبل بخش و شیرین را به خسرو ده برو دنبال مجنون گیر و رو کن سوی این صحرا
ز بس مانده است باز از هر طرف چشم تماشایی به جای سبزه مژگان می چرد آهوی این صحرا
جنون را پیشه کن قصاب و غم را تیشه بر پا زن که عشرت می توانی کرد در پهلوی این صحرا (4)

رسول سعیدی زاده

(97)

قمی - سدید

(قرن 11 ه.ق)

سدید قمی فرزند حکیم رکن الدین قمی طیب و شاعر صاحب دیوان. وی در قرن یازدهم هجری می زیست. (5)

پدرش نیز شاعر و صاحب کتاب «نجم اللالی» در طب است که در قم درگذشت. سدید قمی مانند پدرش از اطبای دربار شاهان صفوی بود و تا سال 1083 ه.ق که آغاز تألیف تذکره نصرآبادی است زنده بود. (6)

بنا به گفته خودش آرزو داشته است در مشهد مقدس مدفون گردد.

ص: 154

1- (1) - همان.

2- (2) - همان/221؛ آقابزرگ تهرانی: پیشین 451/9.

3- (3) - عبد الرفیع حقیقت: پیشین/460.

4- (4) - ابو نصر شیبانی کاشانی: قصاب کاشانی، ارمغان، شماره 3، سال 18، ص 220-221.

- 5- (5) -ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/263.
- 6- (6) -محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی /50.

اگر از آسمان ریزد سدید یکدگر جسمم هما برچیند از خاک خراسان استخوانم را(1)

با توجه به اینکه این شعر را در مشهد سروده است، احتمال دارد وی در این شهر مدفون باشد اما خبر مستندی از سال فوت و محل دفن وی در دست نیست. این رباعی از اوست:

بلبل اگر به شاخ گلش آشیان گمست نازم به دل که در خم زلف بتان گمست

دستی که نیست در حرکت نبض همش انگار کن که در ته خاک استخوان گمست(2)

محمد جواد هوشیار

(98)

قوچانی-سلیم

(-1250 ه.ق)

میرزا سلیم قوچانی شاعر و خطاط قرن سیزدهم هجری.(3) در قوچان چشم به جهان باز کرد.(4) خط را به غایت تند تندوتیز و باظرافت می نوشت. خط نستعلیق را استوار می نگاشت و از این جهت در روزگارش بی نقصان بود. از ذوق شعری نیز برخوردار بود و شعر می گفت.(5)

میرزا سلیم خود را وقف هنرش کرده بود و اندیشه دیگری نداشت. از صبح تا شب کارش خوشنویسی بود. در پند و اندرز فردی ناصح و خردمند بود.(6)

او پس از عمری زحمات بی شمار به مرضی سخت گرفتار شد و سرانجام در سال 1255 ه.ق در قوچان درگذشت، جسدش را به مشهد مقدس منتقل و در این شهر دفن کردند.(7)

میرزا سنگلاخ در وصف میرزا سلیم گوید:

ص: 155

1- (1) - همان.

2- (2) - همان/50.

3- (3) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 282/1.

4- (4) - علی حیدری: رجال و مشاهیر قوچان/246.

5- (5) - مهدی بیانی: پیشین 282/1؛ علی حیدری: پیشین/246.

6- (6) - علی حیدری: پیشین/246.

7- (7) - مهدی بیانی: پیشین 282/1؛ علی حیدری: پیشین/246-247.

ای از تو صد عماد به خرگاه خوش خطی وی چون عماد بنده خط تو صد هزار

از همت بلند تو چرخ و زمین گرفت مانند بحر رسم سخا را به یادگار

علم تو قدر نیست برون از خیال و وهم حلم تو صنعتی است ز الطاف کردگار(1)

رسول سعیدی زاده

ص: 156

1- (1) - علی حیدری: پیشین/246-247.

کاشانی-باقرا

(پیش از 1081 ه.ق)

باقرا کاشانی متخلص به «خلیل» شاعر قرن یازدهم هجری و معاصر شاه عباس دوم. وی در شهر کاشان متولد شد. کمال صلاحیت را داشت و در نهایت تقوی بود. در سال 1060 ه.ق به مشهد مقدس مهاجرت کرد و تا آخر عمر در این شهر زیست و به عبادت و ریاضت مشغول گردید. (1)

باقرا به دلیل کج خلقی مقبولیت عام نداشت، با این حال شاعری توانا بود و اشعار موزون و یکدست دارد، شعر بسیار می گفت و دیوان شعرش مشتمل بر چهار هزار بیت می باشد. (2) باقرا بیش از هفتاد سال عمر کرد. (3) فوت باقرا دو سال قبل از تاریخ تألیف تذکره نصرآبادی بوده است (4) که به احتمال زیاد در 1081 ه.ق اتفاق افتاده است.

از رباعیات اوست:

هر چند که حاصلت می و جام آمد نومید مشو لطف خدا عام آمد

صدسال اگر دویده ای در ره کفر در برگشتن توان به یک گام آمد (5)

ص: 157

1- (1) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 332؛ ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 108/2؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 209/3.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 332.

3- (3) - ولی قلی بن داود قلی شاملو: پیشین 108/2.

4- (4) - نصرآبادی: پیشین / 332.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 332.

چند باشم، چند باشم، چند چند چون شکر در آب و در آتش سپند

ای که مشهوری به صیادی بگو ناله عاشق رساتر یا کمند(1)

دل دیوانه ام دارد سر پیمانہ آرایی که می بسیار رنگین می کند دیوانه آرایی

به فکر کار و سامان است هرکس را که می بینم مرا مهمان پسند افتاده است از خانه آرایی(2)

رسول سعیدی زاده

(100)

کامی سبزواری

(ح 975-1014 ه.ق)

کامی سبزواری فرزند خواجه یحیی شاعر و سخنور نیمه دوم قرن دهم و اوایل قرن یازدهم هجری. وی در حدود 975 ه.ق در سبزواری متولد شد، پدرش از محله میدان شهر سبزواری بود و به شغل بقالی اشتغال داشت. هنگام استیلای ازبکان بر خراسان پدرش به هندوستان رفت. (3) مولانا کامی که در آن زمان دوازده سال داشت، در نزد یکی از اقوام خود بسر برد تا اینکه به سن رشد رسید. در سبزواری شعر و ادب آموخت و به توانایی های خاص شعری دست یافت. وی با شاعران هم عصر خود چون «مولانا کمالی خیاط» - متوفی 1020 ه.ق، - «شهودی» - زنده در 1000 ه.ق - و «میر مقصود کله» به مشاعره می پرداخت. (4) مدتی در سبزواری ماند تا اینکه در سال 993 ه.ق به سیستان رفت و در ضمن تربیت «ملک محمود خان» والی سیستان قرار گرفت.

بعد از دو سال (سال 995 ه.ق) برای دیدار پدرش به هندوستان سفر کرد و در نزد «احسان خان عالیشان میرزا عبد الرحیم خان خانان» شعر آموخت. (5)

به سبب رنجشی که از سوی خان خانان به او شد، هندوستان را به قصد خراسان ترک گفت و مردم مقدم او را گرامی

ص: 158

1- (1) - محمد علی مصباحی نائینی: پیشین 209/3.

2- (2) - ولی قلی شاملو: پیشین 108/2-109.

3- (3) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 1152/2.

4- (4) - همان 1153/2.

5- (5) - همان 1153/2.

داشتند. «باقی نهایندی» از جمله کسانی است که در سال 1014 ه.ق با وی ملاقات داشته است. (1) در همان سال (1014 ه.ق) هنگام مراجعت به سبزوار کشته شد. (2) و به قولی در مشهد وفات نمود. (3)

او فردی باهوش، زودرنج، کم حوصله (4) و دارای طبیعت عالی فطرتی، بلند و خاطری دلپسند بود. (5) بعضی از تذکره نویسان او را با کامی سبزواری که معاصر با مولانا جامی (متوفی 898 ه.ق) بوده، یکی دانسته اند. (6)

طبق گزارش باقی نهایندی، دیوان شعر او به خط صاحب دیوان، در کتابخانه خان خانان موجود بوده است. (7)

معانی غریب و بدائع شعری بسیاری در اشعارش به چشم می خورد. (8)

از اوست:

می رسد مست و جهان سوز که دارد قدرت که سر راه به آن شعله آتش گیرد (9)

محمد جواد هوشیار

(101)

کفاش خراسانی - رمضانعلی

(-1314 ه.ش)

رمضانعلی متخلص به «کفاش» شاعر نامدار خراسان. وی در شهر مشهد می زیست، اگرچه سواد لازم نداشت ولی شعر را نیکو می گفت. (10)

وی برای اینکه منت دیگران را نبرد به شغل کفاشی روی آورد و تخلص شعری خود را از شغلش گرفت. (11)

ص: 159

1- (1) - همان 1154/2.

2- (2) - همان.

3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 281.

4- (4) - امین احمد رازی: تذکره هفت اقلیم 822/2.

5- (5) - احمد گلچین معانی: پیشین 1155/2.

6- (6) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر/ 69؛ محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 37/5؛ ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/ 483.

7- (7) - احمد گلچین معانی: پیشین 1154/2.

8- (8) - امین احمد رازی: پیشین 822/2.

9- (9) - محمد طاهر نصر آبادی: پیشین/281؛ احمد گلچین معانی: پیشین 1157/2.

10- (10) - اثر آفرینان 42/5.

11- (11) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/467.

کفاش اگر بر سر هر بخیه کفش صد بار به چشم تو خورد نیش درفش

بهرتر که به نزد ناکسی چرخ کبود سازد ز طمع روی سفید تو بنفش

با آنکه کفاش فرنگی دوز بود، ولی کارش رونقی نداشت و عمرش به قناعت سپری شد. و این را می توان از اشعاری که سرود به دست آورد:

خدای خانه ات، ای نسیه بر، خراب کند که شد خراب مرا خانه از تو خانه خراب(1)

می گویند در دوره تشکیل نظام جدید، به سرباز خانه رفت و هشت سال مدام در آنجا کفش دوزی سربازان را انجام داد. وی یک سفر به سبزواری کرد و برای بیتوته سر قبر حاجی ملا هادی سبزواری متخلص به اسرار رفت. در آنجا علاقه مند شد به دیدار ضیاء الحق نوه مرحوم ملا هادی برود، ضیاء الحق به خادمان دستور داد تا او را راهنمایی کنند، کفاش این رباعی را نزد وی فرستاد:

در زیر همای چرخ تخم لقم در جمع رسیدگان عالم کغم

با این تن خسته و لباس ناشور کی لایق دیدار ضیاء الحقم

ضیاء الحق دستور داد تا یک دست لباس نو برایش ببرند تا بعد از استحمام آن را بپوشد و نزدش برود. ملازمت ضیاء الحق یک سال به طول کشید و وی دوباره به مشهد بازگشت. کسانی که کفاش را دیده اند، می گویند وی مردی فقیر و کثیف بود و چون خانه ای نداشت در کاروانسراها بسر می برد.

کفاش در سال 1314 ه. ش در مشهد فوت کرد. معروف است که در شب درگذشت خود به پسرش گفت:

امشب مواظب باش تا پای مرا به طرف قبله بگردانی. شهرت کفاش بیشتر به خاطر سرودن قصیده ای در خرابی اوضاع داخلی آستان قدس باردیف «یا امام رضا» است. (2) از آثار دیگر وی می توان به دو منظومه مخمس «دعانا مه» و «نفرین نامه» اشاره کرد. (3)

این قطعه از قصیده معروف «یا امام

ص: 160

1- (1) - همان.

2- (2) - همان.

3- (3) - اثر آفرینان 42/5.

زی حسایی اویش یا امام رضا شد آنچه بود نهان فاش یا امام رضا
دو سال دیگر این قدر مفتخور که تراست بفکر گنبد خود باش یا امام رضا
ترا که این همه قرض است حرف من بشنو مگیر این همه فراش یا امام رضا
یساول در مطبخ که بدتر از خولیت یکی دگر بنشان جاش یا امام رضا
بوقت صرف پلو حرف خادمان اینست که جوجه نیست چرا لاش یا امام رضا
به یک و دوسه من ماش و یک دو من شالی کنند جای پلو ماش یا امام رضا
به دیگ قرمه سبزی کنند گوشت ولی به قدر دانه ی خشخاش یا امام رضا(1)

رسول سعیدی زاده

(102)

کوثر قمی-عبد الکریم

(1314-1256 ه.ق)

مولانا میرزا عبد الکریم قمی متخلص به کوثر معروف به «کوثر قمی» عارف و شاعر دوره ناصری و شاگرد غلامرضا شیشه گر. (2) او به سال 1256 ه.ق/1219 ه.ش در شهر قم متولد گردید. در زادگاهش به تحصیل مقدمات علوم دینی پرداخت. آنگاه رهسپار نجف شد و در آن حوزه به فراگیری فقه، اصول، فلسفه مشغول گردید. (3) بعد از مدتی به ایران بازگشت و در همدان ساکن گردید سپس به حج رفت، بعد به مشهد آمد. (4) در شهر مشهد افرادی چون آصف الدوله شیرازی حاکم خراسان (متوفی 1304 ه.ق)، حاج میرزا حبیب خراسانی (متوفی 1327 ه.ق)، سید حسین عرب نائب التولیه آستان قدس رضوی (متوفی 1335 ه.ق) و حاج ملاباشی ترک با او در ارتباط بودند. (5)

مولانا عبد الکریم در پنجاه سالگی به سال 1314 ه.ق/1276 ه.ش در مشهد درگذشت و در دار الضیافه حرم

ص: 161

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین.

2- (2) - میرزا عبد الکریم قمی: دیوان/140، 294.

3- (3) - همان/5-6.

4- (4) - همان/9-10.

5- (5) - همان/10-11.

امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. (1)

از آثارش می توان به «حاشیه قاموس»، «حاشیه برهان قاطع»، «مراحل السالکین» و دیوان شعر تحت عنوان «دیوان کوثر» اشاره کرد. نسخه خطی یادشده به شماره 28944 در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. این دیوان به کوشش میرزا غلامرضا کوثر فرزند ایشان - که فردی آگاه به علوم تجربی و علاقه مند به داروسازی بود، (2) و در دی ماه 1344 ه. ش درگذشت، - به سال 1340 ه. ش در مشهد چاپ گردید. اشعار او مشتمل بر 6500 بیت قصیده، غزل، رباعی می باشد. دیوان کوثر با قصیده ای در مدح پیامبر صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام آغاز می گردد.

این اشعار از اوست:

ز آن دم که خوردم آبی، از چشمه محبت ریزد فلک بکامم، پیوسته زهر محنت

کوته نظر نباشد، اندر خور ره عشق این راه را ببايد، رندی بلندهمت

از دست شهوت نفس، خود را رهان چو یوسف کاین ره نمی توان رفت، الا پبای عصمت

در راه عشق جانان، باید درید ای جان هر دم چو ماه کنعان، پیراهنی ز تهمت

ای یار دل نوازم، ای شمع جان گدازم از در آ و دل را، بیرون بیر ز ظلمت

زیر زبر چو کردم، اوراق مصحف دهر روی تو صفحه ای بود، صد آیه اش ز رحمت

گر فی المثل خطیبی، بیند دهان تنگ اندر زبانش افتد، از بس شگفت لکنت

این نکته از فقیری، خوش آمدم که می گفت در فقر کوش که از فقر، روزی رسی به دولت

امروز اگر ز غفلت، خفتی به بستر ناز بیدار سازدت مرگ، فردا ز خواب غفلت

در هیچ ملک کوثر نشنیدم و ندیدم الا که در خراسان، درویش بی محبت (3)

محمد جواد هوشیار

ص: 162

1- (1) - همان/ 11-12.

2- (2) - سید علی محمد سجادی: حاصل اوقات / 734.

3- (3) - میرزا عبد الکریم قمی: پیشین / 112-113.

کوه بنانی کرمانی - مظفر

(1071 ه.ق)

مولانا مظفر فرزند ملا- شهاب الدین کوه بنانی کرمانی شاعر مثنوی گوی، خیال پرداز، صاحب دیوان، متخلص به «قانعی». وی به سال 1071 ه.ق درگذشت و در مشهد به خاک سپرده شد. از آثارش می توان به کتاب «یوسف و زلیخا» و «ساقی نامه» - که بالغ بر پانزده هزار بیت است - اشاره نمود. (1)

محمد جواد هوشیار

ص: 163

1- (1) - ولی قلی شاملو: قصص الخاقانی 155/2 - 156.

(حدود 1250-1310 ه.ش)

عصمت شاعر نیمه اول قرن چهاردهم هجری. در یکی از خانواده های متوسط مشهد متولد شد.

در کودکی همراه خانواده خود به عراق رفت و در کربلا ساکن گردید. در نوجوانی با مردی از خاندان گرایلی نیشابور که مقیم کربلا بود ازدواج نمود.

شوهرش مردی شاعر و ادیب بود، سرودن شعر را در کنار او آغاز نمود و در بازگشت به مشهد به شاعری پرداخت. وفات وی قبل از 1310 ه.ش در حدود شصت سالگی و در مشهد اتفاق افتاد. از عصمت گرایلی یک دفتر شعر شامل غزلیات، قطعه، مثنوی و رباعی در حدود هزار بیت باقی مانده است. (1)

این اشعار از اوست:

تارخ یار مرا در نظر است دوجهان در نظرم مختصر است

تا توانی مرو اندر ره عشق وادی عشق دلا پرخطر است

بس که گریم ز فراقش شب و روز دائما دامنم از اشک تر است

قسمتم خون جگر هست از عشق اینم از خوان قضا محضر است

نیست غایب ز نظر روی نگار هرکجا می نگرم جلوه گر است

زاهدا طعنه مزین بر من مست تو چه دانی که شورم بسر است

ص: 164

جاودان نیست غم و شادی دهر خوشدلیم ز آنکه جهان در گذر است

شکوه عصمت چه نمایی ز هنر شجر فضل و هنر بی ثمر است(1)

محمد جواد هوشیار

(105)

گلچین معانی-احمد

(1295-1379 ه.ش)

احمد گلچین معانی فرزند علی اکبر، متخلص به «گلچین» استاد دانشگاه، محقق و شاعر معاصر. وی در هیجدهم دی ماه 1295 ه.ش در تهران ولادت یافت. در سال 1313 ه.ش پس از اتمام تحصیلات مقدماتی در اداره کل ثبت اسناد و املاک وارد خدمت شد ولی دانش اندوزی را رها نکرد و از محضر میرزا محمد خان عنقا، میرزا محمد خان قزوینی، علامه دهخدا، عباس اقبال آشتیانی، شیخ محمد باقر الفت اصفهانی، سید محمد غمام همدانی، محمد فیاض همدانی، ملک الشعرای بهار، ادیب السلطنه سمیعی، شیخ مهدی الهی قمشه ای و شیخ محمد رضا توفیق یزدانی بهره برد.(2)

شروع آشنایی گلچین با نسخ خطی از سال 1314 ه.ش شروع شد. او در سال 1343 ه.ش تعداد 15 نسخه خطی و 130 نسخه چاپی خود را وقف کتابخانه آستان قدس کرد.(3) در آن هنگام وی عضو «انجمن ادبی حکیم» به

ص: 165

1- (1) - همان/387-388.

2- (2) - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد): همچو آینه سرا پا غرق حیرت کن مرا، وقف میراث جاویدان، شماره 1، سال 2، (1373)، ص 117-121.

3- (3) - رمضانعلی شاکری: گنج هزارساله/97.

سرپرستی وحید دستگردی بود. گلچین از سیزده سالگی شروع به سرودن شعر کرد. در پانزده سالگی رسماً وارد دنیای شعر شد و آثارش را در روزنامه های «نسیم شمال» و «توفیق» منتشر کرد. با امیری فیروزکوهی و رهی معیری معاشرت و مصاحبت داشت. (1) مدتی با افرادی مانند میرزا احمد خان اشتری، محمد علیخان بامداد، احمد بهمنیار، جلال الدین همایی در معیت چند تن از شعرا و فضلا جلسات هفتگی سیار داشت. پس از فوت وحید دستگردی در منزل محمد علی ناصح به پیشنهاد گلچین معانی «انجمن ادبی ایران» را تأسیس و به ثبت رسانید. در سال 1325 ه.ش به دعوت رئیس فرهنگستان، حسین سمیعی ادیب السلطنه، همراه با یک صد و بیست تن از ادبا و دانشمندان «انجمن ادبی فرهنگستان» را تشکیل و تا زمان تعطیلی که مصادف با مرگ ادیب السلطنه بود دبیر اول ریاست دبیرخانه را داشت. (2)

گلچین معانی پس از بیست و شش سال خدمت در اداره کل ثبت و احراز پست دادستانی انتظامی سردفتراران، عضویت اصلی در دادگاه های بدوی و تجدیدنظر مال الاجاره ها، از اول اسفند 1338 ه.ش به کتابخانه مجلس شورای ملی انتقال و در پایان سال 1342 ه.ش به تقاضای خود بازنشسته گردید. وی از سال 1330 تا 1338 ه.ش بعد از ظهرها در کتابخانه ملی ملک اشتغال داشت. در مرداد 1343 ه.ش به دعوت نایب التولیه وقت آستان قدس برای تنظیم و تدوین فهرست کتب خطی کتابخانه آستان قدس رضوی به مشهد مهاجرت و دوازده سال در این کتابخانه خدمت نمود. نیمی از این مدت سمت مشاور فرهنگی دو نایب التولیه را داشت. در سال 1365 ه.ش به پیشنهاد شورای دانشکده ادبیات و علوم انسانی

ص: 166

1- (1) - اثر آفرینان 74/5-75.

2- (2) - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد): پیشین/117.

دانشگاه فردوسی و تأیید شوراهاى دیگر به تدریس دوره های فوق لیسانس و دکترای زبان و ادبیات فارسی دعوت شد و درس های:

چگونگی استفاده از نسخه های خطی فارسی، تطور شعر فارسی در عصر صفوی و فرهنگ نویسی فارسی به وی محول گردید. (1)

گلچین طی مدت چهار سال، با تلاش و کوشش فراوان، توانست مجموعه ای از تذکره های، فارسی مشتمل بر 350 جلد جمع آوری کند و بر تعداد زیادی از آنها حواشی مفصلی نوشت. اما بر اثر نیاز، آن مجموعه بی نظیر را در مهر ماه 1352 ه.ش به قیمت چهار و پنج هزار تومان فروخت.

گلچین معانی سرانجام در سال 1379 ه.ش بدرود حیات گفت و جسدش را در حرم رضوی مدفون ساختند. آثار گلچین را می توان به پنج دسته تألیف، تصحیح و تحشیه، نسخه شناسی، تصنیف و مقاله تقسیم کرد.

تألیفات وی عبارتند از:

«گلزار معانی» مجموعه ای حاوی نخبه آثار مشاهیر علم و ادب ایران و خوشنویسان در دوره جنگ جهانی دوم به خط مؤلف همراه با عکس نویسندگان و تراجم برخی از آنان، «رساله تحقیقی گلشن راز و شروح مختلف آن»، «شهر آشوب در شعر فارسی» مشتمل بر شهر آشوب سرایان و شهر آشوب های آنان - شهر آشوب به دسته اشعاری گفته می شود که مخاطب شاعر صاحبان حرفه ها مانند خیاط، کفاش، زرگر و... است و اغلب مضامین اجتماعی و اقتصادی جامعه توسط شاعر با زبان استعاره بیان می شود. - این کتاب به عنوان بهترین کتاب در سال 1348 ه.ش شناخته شد، «مکتب وقوع در شعر فارسی»، «دیباچه انیس الارواح» در موسیقی با شواهد منظوم، «تذکره پیمان» که ذیلی است بر تذکره میخانه و مشتمل بر شصت و دو ساقی

ص: 167

نامه با ذکر احوال دقیق و آثار شعرای عصر صفوی که به هندوستان مسافرت و یا مهاجرت کردند، «مضامین مشترک در شعر فارسی»، «با ساقیان می‌الست»، مجموعه‌ای از ناب‌ترین ساقی‌نامه‌های عرفانی در 310 صفحه نیز از آثار دیگر ایشان می‌باشند.

کارهای تصحیحی و تحشیه‌های گلچین عبارتند از: «تذکره یخچالیه» تألیف میرزا محمد علی مذهب اصفهانی (متوفی 1273 ه.ق.)، «لطائف الطوائف» نوشته فخر الدین علی صفی بیهقی (متوفی 939 ه.ق.)، «تاریخ ملازاده» در ذکر مزارت بخارا، «تذکره میخانه» ملا عبد‌النبی فخر الزمانی قزوینی (متوفی 1028 ه.ق.)، رساله در بیان «کاغذ و مرکب و رنگ‌های الوان» که از متون کهن است و در نشریه ادبیات تبریز چاپ شد، «تذکره منظوم رشحه» سروده محمد باقر رشحه اصفهانی، «کنوز الاسرار»، «رموز الاحرار شرح منظوم»، «السوانح فی معانی العشق» احمد غزالی طوسی، «رساله در احوال آل بنجیر» از خانواده‌های معروف سادات شیراز، (1) «احوال و آثار صادق تفرشی» همراه با منظومه آتشکده، «دیوان جلال عضد»، «احوال و آثار ملک الشعراء غزالی مشهدی». آثار نسخه‌شناسی استاد گلچین معانی عبارتند از: «فهرست دویست و شش مجموعه خطی کتابخانه مجلس»، «فهرست بخشی از کتاب‌های شادروان عبد‌الحسین بیات»، «راهنمای گنجینه قرآن آستان قدس رضوی» در معرفی دویست و پانزده قرآن خطی از قرن سوم تا قرن چهارم هجری، «جلد هفتم و هشتم فهرست کتب خطی آستان قدس»، «فهرست فرهنگ‌نامه‌های خطی آستان قدس. تصنیفات ایشان عبارتند از:

«مجموعه اشعار فکاهی، سیاسی، انتقادی و اجتماعی» که با امضای مستعار در جراید مختلف به چاپ رسید، «دیوان گلچین»، «تکمله امثال و حکم»، «مجموعه یادداشت‌های پراکنده».

ص: 168

گلچین بیش از یک صد مقاله ادبی، فنی، تاریخی، کتاب‌شناسی در مجلات معتبر داخل و خارج از کشور منتشر کرده است: گلگشت و تماشا، عنوان صفحه‌ای ادبی در مجله «تهران مصور» که مسئولیت آن را گلچین معانی داشت، شاعران گمنام شیرازی، ترجمه احوال و منتخب اشعار پنجاه و یک شاعر شیرازی و فارسی که در روزنامه پارس شیراز از سال 1346 تا 1361 به چاپ رسید، حواشی مفصلی بر تذکره‌های فارسی و تصحیح اشتباهات تذکره نویسان، سنگ تراش ژاپنی (1) و...

رسول سعیدی زاده

گلستانه-سید محمد علی-جلد اول

(106)

گلشن آزادی-علی اکبر

(1280-1353 ه.ش)

علی اکبر آزادی متخلص به «گلشن» نویسنده، روزنامه نگار، محقق و شاعر. وی فرزند محمد معروف به بمانعلی (2) بازرگان معروف خراسان و یزدی الاصل است. پدرش در مشهد متولد و در تربت حیدریه رشد و در سن بیست و هفت سالگی (1326 ه.ش) فوت کرد. و گلشن آزادی در سال 1319 ه.ق/1280 ه.ش در تربت حیدریه چشم به جهان گشود و در پنج سالگی برای فراگیری فارسی و عربی به مکتب سیدی پیر به نام «مشلول» رفت.

در هفت سالگی پدر خود را از دست داد

ص: 169

1- (1) - احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد): پیشین/117.

2- (2) - عبد الرفیع حقیقت: فرهنگ شاعران زبان پارسی/486.

و به تجارت روی آورد. در چهارده سالگی برحسب گرایش ذاتی به شعر و شاعری روی آورد و از محضر محمد حسین سهیلی، احمد بهمینار و با مکاتبه از محمود فرخ استفاده برد. وقوع جنگ جهانی اول و اشغال تربت حیدریه و قسمت هایی از خراسان و ایران موجب برانگیختن احساسات وطن پرستی وی گردید و در شانزده سالگی به خبر نگاری روی آورد و به دنیای سیاست و عضویت در حزب دموکرات کشیده شد.

در سال 1298 ه.ش در حالی که هیجده سال بیشتر نداشت به مشهد مهاجرت کرد، در ابتدا مدیریت داخلی روزنامه «مهر منیر» ارگان حزب دموکرات به مسئولیت اسماعیل منیر مازندرانی و مدیریت «روزنامه شرق ایران» را به مسئولیت رفعت التولیه شهیدی که از صاحب منصبان آستان قدس بود به عهده گرفت. در سال 1301 ه.ش روزنامه «فکر آزاد» به صاحب امتیازی بهمینار کرمانی (یا احمد دهقان) را بنیان نهاد و تا دو سال چاپ آن را ادامه داد. پس از تعطیلی روزنامه «فکر آزاد» متصدی روزنامه «خورشید» به مسئولیت مرتضی میرزا قهرمان متخلص به «شکسته» شد. در شهریور 1304 ه.ش با اصرار و فشار فرمانده لشکر شرق امتیاز روزنامه «آزادی» را گرفت و پنجاه سال آن را به طور مرتب منتشر ساخت. در سال اول انتشار روزنامه «آزادی» مدتی به کلات نادری تبعید شد اما به زودی عفو و با احترام به مشهد مراجعت کرد.

مسافرت های داخلی گلشن بیشتر برای شرکت در کنفرانس ها و سمینارهای مختلف بود. یک بار به «عشق آباد» به نمایندگی از طرف دولت و بار دیگر به «کلن» آلمان برای عمل چشم و دیدار فرزند رفت. (1) سرانجام گلشن آزادی در سال 1352 ه.ش چشم از جهان فروست و در باغ رضوان مشهد به خاک سپرده شد. (2)

ص: 170

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/481.

2- (2) - احمد گلچین معانی: گلزار معانی/615.

گلشن علاوه بر نوشتن هزاران مقاله کوتاه و بلند، «گلشن ادب» که تذکره ای از شعرای خراسان در طول دوازده قرن است، جلد سوم این مجموعه که شامل شرح حال شاعران خراسان در قرن چهاردهم هجری است با عنوان «صدسال شعر خراسان» با تکلمه و تصحیح احمد کمال پور در سال 1323 توسط مرکز آفرینش های هنری آستان قدس چاپ شده است. اثر دیگر او «گلشن آزادی» شامل سی مقاله اجتماعی و ادبی است که به کوشش شهاب فردوسی در سال 1320 ه.ش به چاپ رسید.

«دیوان اشعار» شامل پنج هزار بیت که در سال 1332 ه.ش چاپ شده است.

«داستان ها و داستان ها» در شرح حال و قصص زندگی شاهان، خلفا و امیران.

«شهری که به خون خلفا ساخته شده است»، «در تهران چه دیدم و چه شنیدم» مربوط به سفرنامه سال 1341 ه.ش مؤلف به تهران، و نیز به نظم در آوردن قسمتی از دستور زبان فارسی برای تسهیل کار متعلمان که پس از گم شدن قسمت عمده آن در سفر تبریز، ناتمام ماند. مثنوی «شاهان و ارون بخت» بر وزن مخزن الاسرار حکیم نظامی با مطلع:

ای کرمت تاج سر افتخار مرز امید دل امیدوار

و مثنوی دیگری به نام «گلشن شوق» بر وزن هفت پیکر حکیم الیاس نظامی گنجوی و «داستان ها از باستان ها» شامل قسمتی از خاطرات سیاسی وی، در شمار کارهای دیگر گلشن آزادی است. از خدمات و فعالیت های اجتماعی ایشان می توان به عضویت در جمعیت شیر و خورشید ایران، عضویت و دبیری شورای عالی فرهنگ (آموزش و پرورش) خراسان، عضویت در هیئت تئاتر خورشید اشاره کرد. (1)

از اشعار اوست:

کاش در پیری دل از وصل جوانان شاد بود گر چنین می بود دل از بند غم آزاد بود

ص: 171

چند با تحقیر در ویرانه ی ما بنگرید روزگاری بود کاین ویرانه هم آباد بود
دیدى آخر خرمن هستى خسرو را بسوخت شعله آهى کاندلر سینه فرهاد بود
یاد ایام جوانی آتشم بر جان زند کاشکی آن صفحه ها، کمتر مرا در یاد بود
دستگیری کن ز پا افتادگان عشق را خاصه بدبختی که دانی کشته بیداد بود
خدمت دل کن اگر گنج بقا خواهی که سود بود شاگردی که او خدمتگر استاد بود
حالیه محروم از بندم چو می شد گر ز بخت آشیانم گلشن اندر معبر صیاد بود؟(1)

رسول سعیدی زاده

ص: 172

1- (1) - احمد گلچین معانی: پیشین/615-616.

(107)

مانی مشهدی

(-913 ه.ق)

مانی مشهدی نقاش، خطاط، صنعتگر و شاعر. (1) وی از مردم مازندران بود که در عهد امیر علیشیر نوایی (844-906 ه.ق) در مشهد و هرات می زیسته است، پدرش کارخانه کاسه گری داشت. (2)

مانی نخست به کاسه گری مشغول بود. (3) و در نقش تصاویر بر روی کاسه و ظرف لعابی از تبحر برخوردار بود. (4)

سپس به شعر روی آورد و به خدمت «ابو المحسن میرزا» مشهور به «کپک میرزا» فرزند سلطان حسین میرزا بایقرا (875-912 ه.ق)، در آمد و از مداحان و نزدیکان او شد. (5)

عاقبت وی به همراه ابو المحسن میرزا سال 913 ه.ق در مشهد به دست ازبکان کشته شد. (6) دیوان اشعارش

ص: 173

1- (1) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: تذکره مجالس النفائس/67.

2- (2) - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 312/1-313.

3- (3) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/67؛ سام میرزای صفوی: تذکره تحفه سامی/201.

4- (4) - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران 585/2.

5- (5) - سام میرزای صفوی: پیشین/201؛ آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین 163/2.

6- (6) - سام میرزای صفوی: پیشین/201-202؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/730.

بیشتر در قالب غزل است. (1)

این شعر از اوست:

ز بشر به حسن و صورت چو تو ای پسر نباشد چه بشر که حور رضوان ز تو خوب تر نباشد (2)

محمد جواد هوشیار

(108)

مایل هروی-غلامرضا

(1301-1374 ه.ش)

میر غلامرضا هروی فرزند قاسم، شاعر، نویسنده، مترجم، کتابشناس و تاریخ نگار افغانی. وی در فروردین 1301 ه.ش در شهر هرات افغانستان چشم به جهان گشود. (3) خانواده وی از جمله میرزایان سادات آن شهر به شمار می رفت. (4) دوره های دبستان و دبیرستان را در زادگاهش گذراند، سپس برای ادامه تحصیل به دانشسرای کابل که دار المعلمین نامیده می شد، راه یافت و با دریافت شهادت نامه ی تحصیلی از دانشسرا به هرات بازگشت و به شغل آموزگاری و معلمی در زادگاهش و نیز در شهر فراه پرداخت. (5) در سال 1331 ه.ش به کابل رفت و به وزارت فرهنگ منتقل و در انجمن تاریخ افغانستان سرگرم تحقیق در تاریخ عصر تیموریان شد. (6) در همین

ص: 174

1- (1) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 9/953.

2- (2) - سام میرزای صفوی: پیشین/201؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن/705.

3- (3) - نجیب مایل هروی: برگ بی برگی (یادنامه استاد رضا مایل هروی)/13؛ دانشنامه ادب فارسی 857/3.

4- (4) - نجیب مایل هروی: پیشین/13.

5- (5) - نجیب مایل هروی: پیشین/13؛ دانشنامه ادب فارسی 857/3؛ چنگیز پهلوان (یادی از استاد مایل هروی): کلک، ش 68-70، آبان 418/1374.

6- (6) - چنگیز پهلوان: پیشین/418.

دوره بود که سالی چندبار به لحاظ مطالعات می دانی و بررسی آثار عصر تیموری به هرات می رفت. او با همراهی فکری سلجوقی، آخوند محمد علی عطار هروی خوشنویس هفت قلمی کوفی نویس معاصر، غواس، توفیق هروی، علی اصغر شبیر و مشعل نقاش معاصر، توانست هویت تاریخی هرات را احیا کند. (1) وی از متخصصان برجسته و نامدار تاریخ تیموریان بود و در سال 1333 ه.ش بازرس مدارس شهری کابل شد.

مدیریت مجله های خراسان، کتاب، حجت و بنیاد چاپ و نشر انیس (2) و همچنین برای مدتی مدیریت مجله آریانا را به عهده داشت. و از سال 1353 ه.ش به عضویت آکادمی علوم افغانستان درآمد.

مایل هروی از بنیان گذاران انجمن ادبی هرات بود، و توانست از این طریق در راه اشاعه زبان و ادب فارسی در افغانستان خدمات چشمگیری انجام دهد. (3) مایل هروی در مدت اقامتش در کابل توانست در پی نشر آثارش با محققان و دانشمندان ایران، ترکیه، هندوستان، تاجیکستان و شوروی، پیوستگی های فرهنگی برقرار سازد.

پیوندهای فرهنگی او خصوصا با دانشمندان ایران مانند زنده یاد دکتر ناتل خانلری، مجتبی مینوی، محمد تقی دانش پژوه، دکتر مجتهدزاده و دکتر محمود شهابی سبب شد چندین بار به ایران سفر کند و برخی از تحقیقات و پژوهش های خود را در ایران منتشر سازد. (4)

هروی در سال 1366 بر اثر عدم امنیت سیاسی و اجتماعی، افغانستان را ترک نمود و به آمریکا نزد فرزندانش رفت (5) و چند سال در آنجا زیست.

مثنوی ها و قصیده هایی که وی در سال های اقامت در آمریکا به نظم

ص: 175

- 1- (1) -نجیب مایل هروی: پیشین/14.
- 2- (2) -دانشنامه ادب فارسی 857/3.
- 3- (3) -چنگیز پهلوان: پیشین/418.
- 4- (4) -نجیب مایل هروی: پیشین/17.
- 5- (5) -چنگیز پهلوان: پیشین/419.

درآورد، حاکی از آن است که او هرگز با راه و رسم زندگی آن سامان انس و الفت نیافت. او همواره آمریکا را «قفس طلائی» که سرمایه را خدای بشر ساخته، خوانده است. (1) در فاصله سال های 1370 تا 1374 بیماری بر او چیره شد و سرانجام بنا به تمایل خود، در تابستان 1374 به مشهد نزد فرزندش نجیب مایل هروی که از جمله دست پروردگان وی در عرصه دانش، تحقیق و تألیف و تصحیح می باشد، آمد. (2)

استاد مایل هروی پس از سال ها تلاش و زحمت برای اعتلای فرهنگ و دانش کشورش سرانجام در تاریخ هفتم دی ماه 1374 در مشهد درگذشت و در جوار حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. (3) هروی در طول حیاتش کتاب ها و مقاله های بسیار نگاشت که در کشورهای افغانستان، ایران، شبه قاره هند و ترکیه به چاپ رسید، برخی از آثار او بدین قرار است: امواج هریوا (سرودهایی از شعر کلاسیک و سینمایی که در میانه سال های 1328 - 1342 گفته شده است)، کابل 1342، ققنوس (سرودهای پس از 1342 تا 1358) کابل 1359، مجموعه اشعار. از تألیفات دیگر او می توان به آثار زیر اشاره کرد: معرفی جراید و مجلات افغانستان، شرح حال آثار و مناظرات امام فخر رازی، فهرست کتب مطبوع افغانستان، آینه تجلی، شرح حال و آثار امیر حسینی غوری هروی، سیاه موی، لیتان، مریم، میرزایان برناباد، تاریخ ملوک کرت، گنجینه خطوط، راهنمای تاریخ افغانستان، لغات و اصطلاحات فن کتاب سازی. او بجز آثار فوق تصحیح و تحقیق چندین کتاب فارسی و نگارش مقالات متعدد و چاپ آن در آریانا، کتاب خراسان، راهنمای کتاب، یغما، وحید، هنر و مردم را به عهده

ص: 176

1- (1) -نجیب مایل هروی: پیشین/17.

2- (2) -چنگیز پهلوان: پیشین/48.

3- (3) -نجیب مایل هروی: پیشین/18؛ مریم آقا شیخ: گلزار مشاهیر/614.

داشته است. (1)

نمونه شعری از مایل هروی:

در خون من غرور نیاکان نهفته است خشم و ستیز رستم دستان نهفته است

پنداشتی که ریشه پیوند من گسست در سینه ام هزار خراسان نهفته است

حالی دل مرا تو ز تاب و توان مران شیر ژیان میان نیستان نهفته است (2)

هستم در این دوسه روز در آستانه مرگشکر خدای گشتم اکنون روانه مرگ

دنیاست مادر ما، فرزند را بیلعدآنکه ز ناتوانی، رفتم به خانه مرگ

رنج زمان زیاد است، آدم بود غم آلود در بانگ رستخیزان خیزم ز شانه مرگ

ما مرغکان غافل از دام کجا گریزانز آغاز تا به آنجا خوردیم دانه مرگ

جایی که ننگ و نام است، مرگ را به مرگ کشتنمایم نترسد از مرگ، هم از بهانه مرگ (3)

علیجان سکندری

مجتهد خراسانی - میرزا حبیب الله - جلد اول

(109)

مجتهدزاده - سید علیرضا

(1301-1372 ه.ش)

دکتر حاج سید علیرضا مجتهدزاده فرزند سید ابوطالب استاد دانشگاه فردوسی مشهد. وی در سال 1301 ه.ش در شهر قاین متولد و در

سن شش سالگی پدرش را از دست داد و تحت

ص: 177

1- (1) - نجیب مایل هروی: پیشین/22-24؛ چنگیز پهلوان: پیشین/418؛ مریم آقا شیخ محمد: پیشین/616.

2- (2) - سه شعر از زنده یاد میر غلامرضا مایل هروی، کلک شماره 71-72، سال 74، ص 290.

3- (3) - همان.

سرپرستی عمومی خود در آمد. دوران ابتدایی و متوسطه را در شهر بیرجند به اتمام رسانید و پس از آن به استخدام اداره فرهنگ بیرجند در آمد بعد به عنوان رئیس فرهنگ قاینات مشغول به کار شد. (1)

پس از پنج سال خدمت به مشهد منتقل گردید و ضمن تدریس در دبیرستان های فردوسی و شاه رضای مشهد در دانشکده ادبیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران به اخذ درجه لیسانس در ادبیات فارسی نایل گردید.

در سال 1328 ه.ش به تهران سفر کرد و ضمن تدریس در دبیرستان های تجریش و قلعهک دوره دکترای ادبیات فارسی را در دانشگاه تهران با بهره وری از دانش استادان معروفی مانند استاد جلال الدین همایی، بدیع الزمان فروزانفر و سعید نفیسی به پایان رسانید. (2)

در سال 1335 ه.ش به مشهد مقدس برگشت و یکی از اعضای مؤسس و مؤثر دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه مشهد شد و به تدریس در این دانشکده و دانشکده های ادبیات فارسی، علوم ریاضی و علوم پزشکی پرداخت. پس از چندی بار دیگر به تدریس و تحقیق خود ادامه داد.

وی در سمت استادی بارها به مسافرت های علمی در خارج از کشور از جمله به کشورهای عراق، عربستان، فرانسه، سوریه، پاکستان و مصر رفت و در دانشگاه الازهر مصر سخنرانی و مصاحبه نمود. در دوران تدریس و تحقیق خویش آثار ادبی به این شرح به رشته تحریر در آورده است: تصحیح دیوان حکیم نزاری قهستانی، تصحیح طرب المجالس، تصحیح اشعار شهر آشوب (مروارید)، بحث در کلمه بغداد، تألیف مجموعه کتاب درسی نظم و نثر فارسی برای تدریس در دانشکده های ادبیات و علوم و الهیات و معارف اسلامی. از ایشان مقالاتی در مجله های

ص: 178

1- (1) - سید احمد مجتهدزاده: دست نوشته.

2- (2) - همان.

نامه آستان قدس، نامه فرهنگ خراسان و مجله دانشکده ادبیات مشهد(1) به چاپ رسیده است.

دکتر مجتهدزاده پس از یک عمر تلاش علمی بی وقفه عاقبت در سال 1368 ه.ش به علت سکتته ناقص زمین گیر و خانه نشین شد. در این دوران چهارساله، اساتید دانشجویان و دوستان از او دیدن می کردند و خود نیز قبل از ظهر روزهای جمعه در محفل شعرا و ادبا در منزل مرحوم محمود فرخ شرکت می جست. سرانجام در ساعت 2 بامداد روز شنبه 24 بهمن ماه 1372 ه.ش دار فانی را وداع گفت و روز بعد در میان اندوه دانشگاهیان، فرهنگیان، دانشجویان و اقشار مختلف فرهنگ دوست جنازه اش تشییع و در صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.(2)

علیجان سکندری-ابراهیم زنگنه

مدرس-عبد الرحمن-جلد اول مدرس-میرزا محمد تقی-جلد اول مدرس یزدی-سید جلال-جلد اول

(110)

مذهب مشهدی-غیاث الدین

محمد

(-942 ه.ق)

مولانا غیاث الدین محمد مذهب مشهدی نقاش، خطاط و مذهب قرن دهم هجری و از شاگردان سلطان علی مشهدی.(3) او در مشهد می زیست و عاقبت در جمادی الاولی سال 942 ه.ق در همین شهر وفات یافت و در کنار قبر استادش به خاک سپرده شد.

مذهب مشهدی را باید از واضعان هنر افشان در نقاشی دانست.(4) از آثار

ص: 179

1- (1) -همان، ر.ک: نامه آستان قدس، شماره های 26 سال 1345، 36 سال 1352؛ نامه فرهنگ خراسان شماره 6 سال 1322؛ مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره 2 و 3 و 4 سال 1345.

2- (2) -سید احمد مجتهدزاده: پیشین.

3- (3) -عباس سرمدی: دانشنامه هنر مندان ایران /512.

4- (4) -قاضی احمد قمی: گلستان هنر/145.

اوست: یک قطعه مرقع از سید احمد مشهدی (متوفی 986 ه.ق) به قلم نیم دو دانگ خوش با رقم: «مشقه العبد الفقیر المذنب غیاث الدین المشهدی المذهب غفر ذنوبه» و نیز سه قطعه از مرقع بهرام میرزا (متوفی 955 ه.ق) به قلم سه دانگ و دو دانگ و نیم دو دانگ و کتابت خوش و متوسط با رقم های: «العبد الفقیر المذنب غیاث الدین المذهب» و «مشقه العبد غیاث الدین المشهدی غفر ذنوبه» و «العبد المذنب غیاث الدین المذهب» که این قطعات در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول موجود است. (1)

امیر علیشیر نوایی (844-906 ه.ق) وزیر سلطان حسین بایقرا از شاگردان مذهب مشهدی است و به وی ارادت داشته و او را مورد توجه و عنایت خود قرار می داده است. (2)

محمد جواد هوشیار

مروج خراسانی - علی اکبر - جلد اول

(111)

مسعودی خراسانی - محمد

حسن

(1334-1255 ه.ش)

محمد حسن مسعودی خراسانی نماینده مجلس شورا و سنا، شاعر و ادیب مشهدی، فرزند «مسعود خان» و نوه محمد حسین خان مستوفی محمد حسن در سال 1255 ه.ش در مشهد تولد یافت، بعد از اتمام تحصیلات

ص: 180

1- (1) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 559/2.

2- (2) - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار نقاشان قدیم ایران 415/1.

مقدماتی به تحصیل ادبیات فارسی و ریاضیات پرداخت. وی در جوانی به استخدام آستان قدس رضوی درآمد. (1)

چون فرد لایق و کارآمدی بود در اغلب مأموریت‌ها معاونت مستوفی جد خود را می‌نمود و پیش از مشروطیت چندبار فرماندار مشهد شد. او در اوایل مشروطیت در صف آزادی خواهان درآمد. ادارات شهربانی و شهرداری مشهد را تأسیس و انجمن‌های شهری و ایالتی و ولایتی را در مشهد ایجاد نمود. (2) در دوره هفتم از درگز به وکالت مجلس رسید و متوالیا هفت دوره وکیل مجلس شد. (3) در انتخابات اولین دوره مجلس سنا به مقام سناتوری از خراسان رسید. (4) سرانجام وی در فروردین ماه 1334 ه.ش در مشهد درگذشت. (5) وی از رجال مورد احترام و آزاده خراسان بود. عادت داشت که هر شب تا سپیده دم بیدار و مشغول مطالعه باشد. در شعر و ماده تاریخ مهارت خاصی داشت.

نمونه غزل وی:

غزلی بخوان که در وی اثری نهفته باشد سخنی بگو که با ما دگری نگفته باشد

بگشا زبان شیرین، بفشان گهر بدامان گه‌ری که تا بدین دم دگری نسفته باشد

اگر ز گلشن دل دهی آن یگانه غنچه بهزار بار بهتر ز گل شکفته باشد

توز سرمه محبت نتوان کشی به چشمی که بخواب جهل و غفلت شب و روز خفته باشد

در دل کسی تواند بمقام دوستی زد که ز خویش کذب و نخوت بتمام رفته باشد

سخن و حدیث واعظ نکند اثر مر آن را که بگوش جان ز جانان سخنی شنفته باشد. (6)

علیجان سکندری

ص: 181

1- (1) - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران 1433/3.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/524.

3- (3) - باقر عاقلی: پیشین 1433/3؛ مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 239/5.

4- (4) - مهدی بامداد: پیشین 239/5؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/524.

5- (5) - مهدی بامداد: پیشین 239/5.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/525.

مشهدی-ابو المعالی

(-بعد از 1145 ه.ق)

میرزا ابو المعالی مشهدی فرزند سید السادات میرزا ابو محمد، شاعر و از رؤسای خدام آستان قدس رضوی. (1)

وی در قرن دوازدهم هجری می زیست و حزین لاهیجی (متوفی 1180 ه.ق) در مدت اقامت سه ساله اش در مشهد که از سال 1142 تا 1145 ه.ق به طول انجامید، با وی معاشرت داشت و خصوصیات اخلاقی وی از جمله صداقت در گفتار و رفتار و برخورد مناسب با مردم را از اخلاقیات او می داند. (2)

از آنجا که در شرح حال ابو المعالی اشاره دارد که مدت سه سال در مشهد مانده و ورود او به مشهد 1142 ه.ق بوده است، بنابراین ابو المعالی مشهدی باید بعد از 1145 ه.ق فوت کرده باشد.

این دو بیت از اوست:

ز بس یاد تو در دل نقش ما شد چون نگین ما را نمی گردد به جز نام تو حرفی دل نشین ما را

ز دولت نیست جز تشویق خاطر حاصلی دیگر بزرگی مایه طوفان بود پیوسته دریا را (3)

محمد جواد هوشیار

مشهدی-باقر

(-1070 ه.ق)

میرزا شاه باقر فرزند میرزا عرب مشهدی (4) شاعر و متخلص به حاصل و از سادات مشهد و خادم آستان قدس رضوی. وی در روزگار پادشاهی جهانگیر (1014-1037 ه.ق) به هندوستان مهاجرت کرد (5) و در آنجا در خدمت شاهزاده «مرادبخش» (1068 ه.ق) قرار گرفت و به نیابت وی به زیارت مشهد آمد (6) و به کربلا، بصره و

ص: 182

1- (1) - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین/189.

2- (2) - همان.

3- (3) - همان/190.

4- (4) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن/98.

5- (5) - محمد قدرت اللہ گوپاموی: تذکرہ نتائج الافکار/189.

6- (6) - محمد طاهر نصر آبادی: تذکرہ نصر آبادی /140.

بندر سورت سفر نمود. (1) میرزا محمد طاهر نصرآبادی، میرزا محمد صادق مینای اصفهانی مؤلف «صبح صادق» و محمد عارف دارابی شیرازی مؤلف «لطائف الخیال» از معاصران وی می باشند. (2)

هرچند تذکره نویسان سال وفات وی را به اختلاف 1130، 1114، 1100، 1140 ه.ق ذکر کرده اند، (3) به نظر می رسد وی در سال 1070 ه.ق در مشهد در گذشته است. (4)

از آثار ایشان می توان به دیوان شعر (5) و مثنوی میخانه اشاره کرد. وی این مثنوی را در برابر «ساقی نامه» ظهوری ترشیزی (متوفی 1024 ه.ق) سروده است. (6)

این اشعار از اوست:

باید چو برق خنده زنان از جهان گذشت

نتوان چو ابر بر سر دنیا گریستن (7)

سحر چو شمع سیه روی گشت دانستم

که هرکه پرده دری کرد زود رسوا شد (8)

محمد جواد هوشیار

مشهدی-برهان الدین-جلد اول

(114)

مشهدی-رستم علی

(-970 ه.ق)

مولانا رستم علی مشهدی خطاط، کاتب و خواهرزاده استاد بهزاد (متوفی 941 ه.ق) نقاش معروف. (9) وی در هرات متولد شد. (10) مولانا نستعلیق را

ص: 183

1- (1) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 312/1.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/140؛ احمد گلچین معانی: پیشین 312/1.

3- (3) - محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین/189؛ آقا بزرگ تهرانی: الذریعه 220/9؛ لغتنامه دهخدا ذیل حاصل.

4- (4) - احمد گلچین معانی: پیشین 312/1.

5- (5) - آقابزرگ تهرانی: پیشین 220/9.

- 6- (6) - احمد گلچين معانى: پيشين 312/1.
- 7- (7) - همان، محمد قدرت الله گوپاموى: پيشين 189.
- 8- (8) - لغتنامه دهخدا، ذيل حاصل.
- 9- (9) - حسن بيگ روملو: احسن التواريخ/186؛ ميرخواند: روضه الصفا 579/8.
- 10- (10) - مهدي بيانى: احوال و آثار خوشنويسان 208-207.

خوش می نوشت. (1) و در کتابت مهارت داشت چنانکه نوشته اند وی مدتی در دربار سلطان حسین میرزا بایقرا (875-912 ه.ق) در هرات (2) و همچنین در کتابخانه بهرام میرزا صفوی (متوفی 956 ه.ق) و فرزندش ابو الفتح سلطان ابراهیم میرزا (946-984 ه.ق) در مشهد به کتابت مشغول بود. (3)

رستم علی مشهدی عاقبت در سال 970 ه.ق در مشهد درگذشت و در کنار سلطان علی مشهدی، موازی پای مبارک حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. (4)

فرزندش «محب علی نائی» نیز هنرمند بود. (5)

محمد جواد هوشیار

(115)

مشهدی-سلطان علی

(926-841 ه.ق)

مولانا سلطان علی مشهدی ملقب به نظام الدین، معروف به «سلطان الخطاطین» و «قبله الکتاب»، از علما و مشاهیر خطاطان و خوشنویسان خط نستعلیق است. در سال 841 ه.ق در مشهد متولد شد و در خدمت اظهر هروی با هنر خطاطی آشنا شد. (6)

برحسب استعداد ذاتی و پشتکار شهره آفاق شد و در اثر همین شهرت سال 865 ه.ق سلطان ابو سعید گورکانی او را به هرات برد و پس از مرگ گورکانی در دربار سلطان حسین میرزا بایقرا و خدمت وزیرش امیر علیشیر نوایی به مدت چهل سال به کتابت مشغول بود و در کتابخانه مخصوص سلطان به استنساخ اشتغال

ص: 184

1- (1) - سید محسن امین: اعیان الشیعه 473/6؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 251/3.

2- (2) - مهدی بیانی: پیشین/208.

3- (3) - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/125.

4- (4) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/100؛ محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 719/2.

5- (5) - سام میرزای صفوی: تذکره تحفه سامی/140، مهدی بیانی: پیشین/208.

6- (6) - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 429/4.

داشت. (1) و خود را کاتب سلطان می نامید.

او در دربار سلطان حسین از احترام خاصی برخوردار بود و تمام کتیبه های مساجد هرات و دیگر آثار خیریه زمان سلطان حسین و وزیرش امیر علیشیر نوایی به خط نستعلیق اوست. سلطان محمدنور، سلطان محمد خندان، سلطان محمد ابریشمی، علاء الدین محمد، زین الدین محمد و محمد قاسم از مشاهیر شاگردان او هستند. (2) سلطان علی بعد از تصرف هرات توسط شاهی بیگ ازبک در سال 913 ه. ق به مشهد بازگشت (3) و دهم ربیع الاول سال 926 ه. ق در 85 سالگی درگذشت. خواند میر فوت او را 919 ه. ق نوشته است. (4) او در محاذی پایین پای حضرت نزدیک پنجره ی فولاد به خاک سپرده شد. (5)

وی شعر می گفت و رساله ای در باب خط و تعلیم آن به نظم از او باقی مانده است.

از اشعار اوست:

از جوانی به خط بدی میلم عشق خط راند از مژه سلیم (6)

غلامرضا جلالی مشهدی-سید برهان الدین-جلد اول

(116)

مشهدی-طاهر عطار

(-زنده 1044 ه. ق)

طاهر عطار مشهدی شاعر و از شاگردان امتی تربتی (زنده 1006 ه. ق). وی در مشهد به عطاری مشغول بود و در دوران جوانی در مشهد درگذشت. (7) وی صاحب دیوان است. (8)

ص: 185

1- (1) - خواند میر: حبیب السیر 352/4.

2- (2) - محمد علی مدرس تبریزی: پیشین 429/4.

3- (3) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 721/2.

4- (4) - خواند میر: پیشین 532/4.

5- (5) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 721/2.

6- (6) - همان.

7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی 305/، لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر 76/.

8- (8) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 642/9.

این اشعار از اوست:

از فریب باغبان غافل مباش ای عندلیب پیش از این من هم در این باغ آشیانی داشتم(1)

محمد جواد هوشیار

(117)

مشهدی-عبد الوهاب

(قرن 9 ه.ق)

مولانا عبد الوهاب مشهدی شاعر، خطاط و قاضی قرن نهم هجری(2) و معاصر با ابو القاسم بابر تیموری(853-861 ه.ق). (3) او شاعری صاحب دیوان، (4) کاتب، خطاط، صاحب فضل و قاضی شهر مشهد بود و عاقبت در همین شهر درگذشت و مدفون گردید. (5) در صنعت شعری استاد بود چنانکه بیشتر شعرای مشهد شاگرد قاضی بودند. (6) کتیبه به خط او در قلعه عماد- از قلاع مستحکم واقع در نواحی غربی افغانستان فعلی که در دوره تیموریان به علت استحکام و استواری برای خزاین و دفائن سلطنتی در نظر گرفته شده بود. (7) - موجود است. (8)

از اشعار اوست:

جان از لب لعل تو دل از سر زلفت جوینده آب خضر و عمر درازند(9)

محمد جواد هوشیار

ص: 186

-
- 1- (9) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین/305، محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 218/3.
 - 2- (10) - ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/381.
 - 3- (11) - سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 329/1.
 - 4- (12) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 703/9.
 - 5- (13) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: تذکره مجالس النفاث 26/201.
 - 6- (14) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/201.
 - 7- (15) - خواند میر: حبیب السیر 26/4، 31، 41، 54، 77؛ کمال الدین عبد الرزاق سمرقندی: مطلع السعدین و مجمع البحرین/948.
 - 8- (16) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/201.
 - 9- (17) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/26.

مشهدی-علیرضا

(-پیش از 986 ه.ق.)

علیرضا مشهدی شاگرد میرزا سید احمد مشهدی (متوفی 986 ه.ق.) (1).

خطاط و خوشنویس وی در اوایل دوره صفویه در مشهد می زیسته است. (2)

و بنا به گزارش قاضی احمد قمی «وی بسیار خوش می نوشت». (3)

بعد از آنکه سید احمد مشهدی در سال 984 ه.ق به قزوین رفت، (4) علیرضا مشهدی در مشهد ماند و کمی بعد در همین شهر درگذشت. (5)

از آثار وی یک قطعه مرقع به قلم پنج دانگ جلی و نیم دو دانگ عالی با رقم: «العبد علی رضا مشهدی» و یک قطعه از مرقع دیگر به قلم سه دانگ و کتابت خوش با رقم: «کتابه العبد علی رضا مشهدی حسب فرموده مولانا حاجی، مرقوم شکسته رقم گشت». این دو قطعه در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول موجود است. (6) همچنین اشعاری که مولانا عبدی گنابادی (زنده 984 ه.ق) در رثای میر منشی (متوفی 990 ه.ق) پدر قاضی احمد قمی سروده است به خط مولانا علی رضا مشهدی است. (7)

محمد جواد هوشیار

مشهدی-محمد امین

(-زنده 1006 ه.ق.)

مولانا محمد امین مشهدی شاعر، خطاط، کاتب و نقاش. (8) و مذهب کتابخانه آستان قدس رضوی. (9) وی در

ص: 187

1- (1) - حبیب الله فضائلی: اطلس خط/ 482.

2- (2) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس/ 726.

3- (3) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/ 91.

4- (4) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان/ 46.

5- (5) - قاضی احمد قمی: پیشین/ 93.

6- (6) - مهدی بیانی: پیشین/ 467.

7- (7) - قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ 735/2-736.

8- (8) - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/151، 248-249.

9- (9) - محمد علی کریم زاده تبریزی: احوال و آثار

ضمن تذهیب، جدول سازی و صنعت عکس صاحب ابتکار و مخترع اولیه عکس های هفت رنگ به شمار می آمد، او همچنین در ابرسازی مهارت داشت. (1)

محمد امین بعد از حمله ازبکان- در سال 997 ه.ق- به خراسان، مدتی با خانواده اش به هند رفت و آنجا سال ها در کتابخانه «خان خانان» (محمد رحیم خان بن بیرام خان قرمانلو) به تذهیب کتاب ها پرداخت و پس از آرامش خراسان در زمان شاه عباس (1006 ه.ق) به مشهد آمد. (2) و در همین شهر درگذشت. (3)

محمد جواد هوشیار

(120)

مشهدی- میرزا مهدی

(-زنده 1141 ه.ق)

میرزا مهدی مشهدی شاعر و متخلص به «عالی». ایشان در مشهد زاده شد و در این شهر درگذشت. (4)

دیوانش باقی نمانده است.

در وصف او آورده اند: «در وادی سخنوری قدرت او به کمال بود در تمام مملکت خراسان نظیر نداشت، شعر بسیار گفته و از هر قسم نظم...». (5)

وی شعر زیاد سروده است که به گفته خودش شامل سی هزار بیت بوده است. (6)

این اشعار از اوست:

نیست ممکن که تواند دگری بردارد آن چنان کز نظر انداخته ام دنیا را

پرتو حسن تو گر جلوه کند در رگ سنگ شعله طور نماید به نظر هر رگ سنگ (7)

محمد جواد هوشیار

ص: 188

1- (1) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/ 148.

2- (2) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 119/1.

3- (3) - قاضی احمد قمی: پیشین/ 148.

4- (4) - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین/ 188؛ آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین 12/2.

5- (5) - حزین لاهیجی: پیشین/ 350.

6- (6) - همان/350.

7- (7) - همان/188.

مشهدی-نعمت الله

(-زنده 1015 ه.ق)

مولانا نعمت الله مشهدی خطاط و شاعر مشهدی. پدرش از نزدیکان شاه عباس اول (996-1038 ه.ق) بود.

نخست در مشهد نزد «میرزا احمد مشهدی» (متوفی 986 ه.ق) خط آموخت بعد به قزوین رفت و مدتی نزد «علیرضا عباسی» (زنده 1025 ه.ق) به تعلیم خط پرداخت. (1) پس از آنکه شاه عباس مشهد را در سال 1006 ه.ق تسخیر نمود، نعمت الله به مشهد آمد. (2)

هنگام تألیف «گلستان هنر» حدود (1004-1015 ه.ق) در قید حیات بوده است.

این رباعی از اوست:

از دیر بسوی کعبه می آیم باز از اهل حقیقتم نه از اهل مجاز

جان در کف و دل در آستین می آیم سویت به هزار حاجت و عجز و نیاز (3)

محمد جواد هوشیار

مصور مشهدی-علیقلی

(1227-بعد از 1294 ه.ق)

حاجی میرزا علیقلی فرزند رضاقلی پیکر تراش، نقاش و شاعر متخلص به «مصور». وی در سال 1227 ه.ق در تهران به دنیا آمد. در آغاز جوانی به مشهد مهاجرت نمود. در این شهر نقاشی و شاعری آموخت و تا آخر عمر در مشهد می زیست. (4) مصور در فنون نقاشی و شبیه سازی مهارت فراوانی داشت. قلمدان و قاب آینه نیز می ساخت. طبع شعر داشت و به مناسبت نقاشی تخلص خود را «مصور»

ص: 189

1- (1) -قاضی احمد قمی: گلستان هنر/126-127.

2- (2) -محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 737/2؛ سید محسن امین: اعیان الشیعه 225/10؛ محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 225/3.

3- (3) -قاضی احمد قمی: پیشین/127.

4- (4) -محمد علی مصباحی نائینی: تذکره مدینه الادب 222/3.

نهاد. (1) مصور از نوادر زمان و بسیار خوش صحبت و مهربان بود. (2) فوت مصور در اواخر قرن سیزدهم هجری قمری در مشهد واقع شد.

وی به حضور محمد شاه قاجار رسید و قصیده ای در مدح شاه با صفحه ای نقاشی تقدیم کرد که مورد توجه وی قرار گرفت، تصویری از محمد شاه کشید و یک قصیده تهنیت در سال 1273 ه.ق درباره فتح هرات سرود. (3) از آثار دیگر او می توان به تصویر پیرمرد چوپانی با آبرنگ که به عصایی تکیه داده و چند گوسفند را مراقبت می کند با رقم «عمل علی مصور متخلص» و قلمدان زیبایی با تاریخ 1294 ه.ق اشاره کرد. (4)

این اشعار از اوست:

دوش دلبر بی حجاب آمد ز در چون آفتاب کافتاب از شرم رویش مستتر شد در سحاب

بی سحاب آمد مکدر آفتاب اندر نظر زان زمان کز در درآمد بی حجاب آن آفتاب

با رخی کز وی مگوی و با قدی که از وی مپرس با دهانی کو مجوی و با میانی کو میاب

روی نیکویش چو گلشن، گلشنی از باغ خلد موی خوش بویش چو خرمن، خرمنی از مشک ناب

روز و شب با نور ظلمت کی قرین با هم شوند از قران روی و موی وی عیان شیئی عجاب (5)

رسول سعیدی زاده

مظلوم-واعظ کرمانشاهی- محمد علی، جلد اول

(123)

معرف اصفهانی- آقا ملک

(-1002 ه.ق)

آقا ملک اصفهانی شاعر و متخلص به «معرف». ایشان مردی صاحب کمال، خوش سخن، شوخ طبع، از سلسله معرفان اصفهان و برادر آقا صنفی معرف

ص: 190

1- (1) - میرزا محمد علی حبیب آبادی: مکارم الآثار 1285/4.

2- (2) - رضاقلی خان هدایت: مجمع الفصحا 952/5.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/540.

4- (4) - اثر آفرینان 248/5.

است. (1) وی مدتی وزیر «فرهاد بیگ» حاکم اصفهان بود. (2) بعد از آنکه فرهاد بیگ مورد غضب شاه عباس (996-1038 ه.ق) قرار گرفت و کشته شد، شاه اموال آقا ملک را گرفت و او ناچار به مشهد آمد و مدت ها در آنجا متواری بود تا آنکه با وساطت «حاتم بیگ اعتماد الدوله» (متوفی 1019 ه.ق) شاه عباس از تقصیرش گذشت و در مشهد ماند (3) و در سال 1002 ه.ق درگذشت. (4)

این رباعی را آقا ملک در مدح حاتم بیگ گفته است:

حاتم که سخاش اسم همت حی کرد وز جود زمانه ساغرش پر می کرد

می خواست که با تو اش بود شرکت اسم این بود که روزگار نامش طی کرد (5)

فرزندش تقی اصفهانی فردی شاعر، صاحب دیوان و خطاط بود. (6) که بعد از درگذشت پدرش به هند رفت و در سال 1013 ه.ق در آنجا چشم از جهان فرو بست. (7)

معزای اصفهانی نیز فرزند دیگر آقا ملک، صاحب کمال و حافظ خمسه و شاهنامه بود که در 1024 ه.ق در «آگره» وفات یافت. (8)

محمد جواد هوشیار

(124)

مقبل گلپایگانی

(قرن 12 و 13 ه.ق)

گلپایگانی از شعرای قرن دوازدهم و سیزدهم هجری گلپایگان. وی در شعر تخلص «مقبل» داشت. از اشعار بر جای

ص: 191

1- (1) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 130.

2- (2) - همان؛ محمد منجم یزدی: تاریخ عباسی / 93.

3- (3) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 130.

4- (4) - آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین / 216/2.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 130-131.

6- (6) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه / 173/9.

7- (7) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 131؛ احمد گلچین معانی: کاروان هند / 230/1.

8- (8) - احمد گلچین معانی: پیشین / 1316/2.

مانده از او می توان گفت که از شاعران مدیحه گو و مرثیه سرای اهل بیت عصمت و طهارت است.

قبرش میان صحن عتیق مقابل ایوان طلا است و لوح سنگ قبرش از سنگ خاراى ممتاز بسیار بزرگ می باشد.

این اشعار از اوست:

در یگانه دریای مجمع البحرین به خون تپیده کرب و بلا امام حسین

نه ذو الجناح دگر تاب استقامت داشت نه شاه تشنه لبان پر جلال طاقت داشت

هوا ز جور مخالف چو قیرگون گردید عزیز فاطمه از اسب سرنگون گردید

بلندمرته شاهی ز صدر زین افتاد اگر غلط نکنم عرش بر زمین افتاد(1)

رسول سعیدی زاده

مؤذن-محمد علی-جلد اول

موسوی گر مارودی-محمد علی-

جلد اول

(125)

مولانا خیالی

(-951 ه.ق)

مولانا خیالی شاعر ترک زبان دوره صفوی. او مردی فقیر و درویش، نیک نفس، خیرخواه و از نزدیکان سام میرزا صفوی (984 ه.ق) بود. وی سال 951 ه.ق در قزوین درگذشت و در مشهد مدفون گردید. دیوان اشعارش بیشتر در قالب غزل، قصیده و مثنوی است.

از اوست:

نارنجی لباس ایچره گلور اول مه تابان التونغه توتولیمش شانه سین بیر دور غلطان

در در آسلو سر گوشنیده نگار و نک یا ای له قرین بولمیش ایکی کوکب رخشان(2)

محمد جواد هوشیار

- 1- (1) - محمد هاشم خراسانی: منتخب التواریخ /706؛ حسین عمادزاده اصفهانی: زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام /345/2.
- 2- (2) - سام میرزای صفوی: تذکره تحفه سامی /347-348.

میرخدیوی-علی اصغر

(-1372 ه.ش)

حاج سید علی اصغر میرخدیوی، شاعر و هنرمند خراسانی، (1)وی عهده دار خدمات دولتی در طول سالیان دراز در سازمان آموزش فنی و حرفه ای و رادیوی مشهد بود. (2)

میرخدیوی در روز دوم دی ماه 1372 ه.ش دار فانی را وداع گفت.

پیکرش به وسیله فرهنگیان، هنرمندان و مردم مشهد تشیع و در صحن قدس حرم رضوی به خاک سپرده شد. (3)

از میرخدیوی یازده جلد کتاب چاپ شده است. (4) از آثار اوست: «پند و لطیفه بخوانید و بخندید و پندهای آن را نیز به کار بندید»، چاپ 1372 مشهد، «خنده و گوهر»، «مجموعه ای از لطایف و حکایات تاریخی، عرفانی، ادبی»، چاپ 1369، «رؤیای جوانی و غم پیری»: آثار ارزنده ای از شعرای نامی ایران، چاپ 1371، «کشکول خنده»، «اشعار مشهدی»: گزیده شیرین ترین لطایف نظم و نثر و اشعاری به لهجه مشهدی از آداب و رسوم مردم خراسان چاپ 1362 مشهد، «جنگ خنده»: گنجینه اشعار و لطایف شیرین فکاهی چاپ 1370، «غزل و رباعی»، «گزیده آثار ادبی شعراء

ص: 193

1- (1) - درگذشت شاعر و هنرمند خراسانی، کیهان فرهنگی، شماره 10، سال 10، ص 67؛ مریم آفا شیخ محمد: گلزار مشاهیر/467.

2- (2) - کیهان فرهنگی: پیشین، خراسان: 1372/10/3، ص 11.

3- (3) - همان.

4- (4) - همان.

و ادبای فارسی زبان از قرن پنجم تا عصر حاضر»، چاپ 1365 مشهد، «سی سال پشت صحنه تئاتر»، «از هر چمن گلی و از هر خرمن خوشه ای»، تهران 1371 ه.ش، «نمک و نمکدان»، «مجموعه اشعار فکاهی» مشهد 1368 ه.ش، «حاضر جوابی های شیرین» (1) از اشعار اوست:

من به درگاه خدا غیر از گنه کاری نکردم لیک دلشادم که هرگز مردم آزاری نکردم
شرم دارم از خدا و زین همه اعمال زشتم هرچه کردم بر کسی ظلم و ستمکاری نکردم
گرچه از مال جهان همواره دستم بود خالی شکوه ای از رنج و فقر و ذلت و خواری نکردم
گر نبردم بهره از شب زنده داری و عبادت هرگز اندر صورت ظاهر ریاکاری نکردم
در درون خود اگر خونابه ی دل شد نصیبم اشک خود را نزد هر دون همتی جاری نکردم
افتخارم اینکه دایم با ادیبان می نشستم کوه اندیشان پست سفله را یاری نکردم
گر نبودم ثروت و مکنت برای بذل و بخشش لیک ز ایثار صفا و مهر خودداری نکردم
عقده ی دل را بر هرکس گشودم بر ملا شد محرم دل بودم اما فاش اسراری نکردم
حاصل عمرت خدیوی چیست؟ برگو این حقیقت کامدم، رفتم ولی کار سزاواری نکردم (2)

رسول سعیدی زاده

(127)

میردامادی سدهی - محمد رضا

(1300-1333 ه.ش)

سید محمد رضا میردامادی فرزند حاج میرزا محمود طبیب سدهی شاعر و مداح اهل بیت: متخلص به «ایمن».

ایشان به سال 1300 ه.ش در سده از توابع اصفهان متولد شد، بعد از اندکی تحصیل در اصفهان به خراسان آمد و در شهر مشهد ساکن گردید. عاقبت در فروردین 1333 ه.ش / رجب 1372 ه.ق در همین شهر درگذشت و به خاک سپرده شد.

در زمان تشرف به آستان حضرت

1- (1) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/467.

2- (2) - علی اصغر میر خدیوی: غزل و رباعی گزیده آثار ادبی شعرا/326.

ثامن الاثمه على بن موسى الرضا عليه السلام اشعاري سروده است که دو بیت آن چنین است:

علی بن موسی شاهنشاه اورنگ او ادنی که با مهرش چه باک از عالمی باشند اعدایم

بجز مهر و ولای مرتضی و آل پاک او به بازار دو عالم با کسی خود نیست سودایم(1)

محمد جواد هوشیار میرزا داود-جلد اول میرزا عسکری-جلد اول

(128)

میرمفلسی مشهدی

(قبل از 896 ه.ق)

میرمفلسی شاعر غزل سرا و متخلص به مفلسی. وی از سادات مشهد مقدس بود که در قرن نهم هجری(2) عهد شاه سلطان حسین بایقرا تیموری(875-912 ه.ق) می زیست. قبل از سال 896 ه.ق وفات یافته و مزارش در مشهد(3) در لنگر خواجه خضر است.(4) محلی که امروزه برای ما شناخته شده نیست و در هیچ منبعی تاریخی یا منابع مربوط به جغرافیای تاریخی مشهد از آن ذکری به میان نیامده است.

این دو بیت از اوست:

بلای مرگ و اندوه قیامت چه چنبر ساخت ما را نخل قامت(5)

محمد جواد هوشیار

ص: 195

1- (1) - سید مصلح الدین مهدوی: تذکره شعرای معاصر اصفهان/75-78.

2- (2) - ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران/558.

3- (3) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: تذکره مجالس النفاس/203؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 1087/9.

4- (4) - میر نظام الدین علیشیر نوایی: پیشین/30.

5- (5) - همان/29-30، 203.

نادری-محمد حسین-جلد سوم ناظر-محمد مهدی-جلد سوم

(129)

نایی هروی-محب علی

(-973 ه.ق)

محب علی نایی متخلص به هراتی فرزند و شاگرد رستم علی مشهدی نقاش، خطاط، شاعر و نوازنده قرن دهم هجری. اصل ایشان از هرات (1) و از استادان چهل گانه هنر خوشنویسی کتابخانه بایسنقر میرزا بود. (2) خط نستعلیق جلی و خفی را خوب می نوشت و کتابدار و خوشنویس کتابخانه سلطان ابراهیم میرزا صفوی در مشهد بود. (3) و به همین مناسبت «ابراهیمی» رقم می کرد. (4) محب علی فردی بلندپرواز بود و به کتابداری قناعت نمی کرد و در مزاج شاهزاده داخل و در امور مملکت داری تصرف می کرد. پس از هشت سال که در خدمت شاهزاده ابراهیم میرزا، بود شاه طهماسب وی را عزل و به قزوین فرا خواند. (5) مدتی ملازمت سام میرزا را داشت، سپس شاه طهماسب وی را ملازم سید بیگ معروف به سید منصور

ص: 196

1- (1) -قاضی احمد قمی: گلستان هنر/100، میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/150.

2- (2) -میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/150.

3- (3) -قاضی احمد قمی: پیشین/100، میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/246.

4- (4) -میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/246.

5- (5) -قاضی احمد قمی: پیشین/100، میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/246.

نمود. (1) مولانا پس از مدتی اقامت در قزوین اجازه زیارت به عتبات عالیات را یافت و بعد از سفر دوباره به قزوین بازگشت. (2) محب علی بی پروا، خوش طبع و ظریف پرداز بود. مفردات خطش متانت لازم را دارد ولی کرسی خط یعنی برابری و محاذات حروف را ندارد.

اگرچه لطافت قلمش از بسیاری از استادان خط بیشتر است، ولی در شعر ابیات سست و بی بنیان دارد. مولانا نی را نیز خوب می نواخت، و از این رو به «نایی» مشهور گشت. (3)

فوت مولانا نایی پس از مراجعت از زیارت عتبات به سال 973 ه. ق در قزوین واقع شد. در تاریخ فوتش قطعه ای گفته اند که به وسیله استاد میر سید احمد مشهدی بر سنگ قبر او نوشته شد:

رفت از جهان فانی ملا محب علی حیف یارب به صدر جنت او را مقام بادا

چون نزد اهل دنیا مقبول و محترم بود در آخرت الهی با احترام بادا

تاریخ سال فوتش پرسیدم از خرد گفت ملا محب علی را شافع امام بادا (4)

جسد مولانا را از قزوین به مشهد مقدس نقل و در پایین پای مبارک امام رضا علیه السلام در جنب قبر پدرش رستم علی مشهدی و سلطان علی مشهدی دفن کردند. (5)

رسول سعیدی زاده

نجومیان- اسماعیل- جلد اول

(130)

نصااص اروسانی- محمد قاسم

(- پیش از 1145 ه. ق)

محمد قاسم نصااص اروسانی شاعر و سخنور (6) او آخر دوره صفوی و اوایل افشار است. حزین لاهیجی (متوفی

ص: 197

1- (1) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 617-616/2.

2- (2) - قاضی احمد قمی: پیشین/100، میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/246.

3- (3) - مهدی بیانی: پیشین 617-616/2.

4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین/100.

5- (5) - قاضی احمد قمی: پیشین/100، میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/246.

6- (6) - حزین لاهیجی: تذکره المعاصرین/225.

1180 ه.ق) در مدت اقامت سه ساله اش در مشهد که از سال 1142 تا 1145 ه.ق به طول انجامید با وی معاشرت داشت و او را فردی عابد، زاهد و عارف یافته بود. (1) از گزارش حزین لاهیجی بدست می آید که وی قبل از 1145 ه.ق در مشهد درگذشت.

فرد دیگری به نام محمد قاسم سراجای اصفهانی معاصر با شاه سلیمان صفوی (1077-1105 ه.ق) وجود داشته که در فن نقاشی مهارت داشته است و در حدود 1086 ه.ق زنده بوده است. (2) وی را نباید با محمد قاسم نصاص اروسانی یکی محسوب کرد.

از آنجا که حزین این تذکره را به شاعران ایرانی که دارای مذهب شیعه اثناعشریه بوده اند، اختصاص داده است، نصاص اروسانی را باید از شاعران شیعی امامی دانست.

از اشعار اوست:

صرف گداز کردم عهد جوانی خویش چون شمع در عذابم ز آتش زبانی خویش (3)

محمد جواد هوشیار

(131)

نصرت خراسانی - عبد الحسین

(1251-1334 ه.ش)

میرزا عبد الحسین خان نصرت خراسانی شاعر معاصر خراسان، مشهور به منشی باشی و متخلص به «نصرت».

وی فرزند محمد خان امین وظایف مستوفی اصفهانی است. در سال 1251

ص: 198

1- (1) - همان.

2- (2) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 139؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن / 351؛ عبد الباقي نهاوندی: مآثر رحیمی / 737-738؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 436/9.

3- (3) - همان / 225.

ه.ش در اصفهان متولد شد. پدر و اجدادش شغل استیفاء را در اصفهان داشتند و از طرف مادر نوه خواهر «معمد الدوله نشاط» بود. چون پدرش مسئولیت امانت و ظایف را در مشهد به دست آورد در سن هفت سالگی همراه با او به مشهد آمد و برای همیشه در این شهر اقامت گزید.

نصرت خراسانی مدت چهارده سال فقه را در نزد حاج میرزا حبیب مجتهد خراسانی و فلسفه را در نزد حاج محمد علی فاضل، حاج غلامحسین شیخ الاسلام و میرزا محمد خادم باشی از شاگردان حاج ملا هادی سبزواری و کلام را در محضر ملا محمد صادق حکمی سبزواری، تحصیل نمود. در ادبیات و انشاء نیز به مهارت بسیاری دست یافت به گونه ای که در همان زمان معروف به منشی باشی شد. با حافظه عجیبی که داشت در بیست سالگی جوان دانشمند و فاضلی شد و انواع خطوط را خوب می نوشت. (1)

در 21 سالگی به تهران و از آنجا همراه با میرزا صدرا نجد السلطنه به شیراز رفت و منشی مخصوص محمد تقی رکن الدوله برادر ناصر الدین شاه و حاکم فارس شد. بعد از آنکه رکن الدوله حکومت خراسان را به دست آورد، با وی به مشهد آمد و در مشهد مشغول به کار گردید. در اوایل مشروطیت مقام ریاست دفتر ایالت خراسان را به عهده گرفت. (2)

سرودن قضایدی در مدح قوام السلطنه موجب سردی رابطه اش با تقی زاده استاندار وقت خراسان شد. در سال 1310 ه.ش ابتدا به فرمانداری کاشمر و بعد به ریاست دفتر استانداری کرمان و معاونت ایالت مازندران مأمور گشت. در تیرماه 1313 ه.ش از سمت هایش عزل و به فرمانداری درگز منصوب شد. در سال 1314 ه.ش از او خواسته شد تا کاندیدای نمایندگی

ص: 199

1- (1) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 139/5-140؛ علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/565.

2- (2) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/565-566.

مجلس شورای ملی شود ولی او از پذیرفتن آن خودداری کرد و طی نامه ای به وزارت کشور تقاضای بازنشستگی نمود. سرانجام پس از پنجاه سال خدمت چون راه و روش اهل زمانه را پیروی نمی کرد با ماهی سیصد ریال او را بازنشسته کردند. (1)

وی به همراه گروهی از جمله:

غلامرضا خان دره گزی (درگزی)، صید علی خان دره گزی (درگزی)، حاج میرزا آقا جواهر و حاجی زرگر، انجمن ادبی خراسان را به وجود آوردند.

اعضای انجمن اگرچه از جهت سیاسی به دو گروه مشروطه خواه و مشروعه خواه تقسیم می شدند، اما دوستی خود را حفظ و به جلسات دوره ای خویش در منازل یکدیگر ادامه می دادند. (2)

نصرت خراسانی بعدها برای معالجه چشم سفری به فرانسه نمود. (3) او فردی قانع بود و تعصب زیادی در دین داشت.

تا آخر عمرش در طلب علم و دانش بود. در هر موضوعی که به میان می آمد چندین آیه از قرآن یا ابیات شعر مثنوی را به مناسبت می خواند و مکرر غزلیات سعدی را استقبال می کرد.

سرانجام نصرت خراسانی در 15 خرداد سال 1334 ه. ش در سن 85 سالگی در مشهد درگذشت. استادان بزرگی چون بهار، فرخ، دانش و شکسته از شاگردان او بودند. (4)

از آثار نصرت می توان به این کتاب ها اشاره کرد: مثنوی «فروزنده» بر وزن حدیقه سنایی چاپ 1331 ه. ش، «فرازنده» در ردّ فرقه بهائیت، «جامع المتفرقه» یا «جامع المتفرقات» به سبک کشکول شیخ بهایی که چاپ نشد، «دیوان شعر» که در سال 1347 ه. ش به همت فرزندش عبد الرضا نصرت در تهران چاپ شد و کتابی در شرح شعرای هفت گانه عرب که از میان رفته است. (5)

ص: 200

1- (1) - همان.

2- (2) - مهدی بامداد: پیشین 139/5-140.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/566.

4- (4) - مهدی بامداد: پیشین 139/5-140؛ علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/566.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/566.

از اشعار نغز نصرت است:

شنیدم از لب دهقان پیر پاک سرشت هر آن چه میوه تلخ آورد نباید کشت

چو صورت تو بود زشت کار نیکو کن چنان مکن که بود کار زشت و صورت زشت

چه آگهی است ترا و مرا که بر سر ما قضا چه رفته و بر لوح ما قلم چه نوشت(1)

رسول سعیدی زاده

(132)

نقیب الممالک شیرازی-احمد

(1302-1238 ه.ق)

حاجی میرزا احمد نقیب الممالک شیرازی متخلص به «نقیب» و ملقب به نقیب الاشراف، وی فرزند درویش حسن نقیب الممالک اول صاحب کتاب «امیر ارسلان نامدار»، از فضلا و شعرای معروف قرن سیزدهم شیراز و از ندمای ناصر الدین شاه قاجار، در سال 1238 ه.ق در شیراز متولد شد.(2)

نقیب از سن کودکی شروع به تحصیل علم کرد و انواع علوم عربی و ادبی را آموخت. وی مردی ادیب و بذله گو بود که اشعار زیادی از شعرای متقدم و متأخر از حفظ داشت. در فنون شعری از امثال و اقران خود پیشی گرفت و شعر فصیح و بلیغ می گفت.(3)

از غزلیات اوست:

دل بر اورنگ تجرد تاج دارایی گرفت گشت بی همتا نخست آنگاه بکتایی گرفت

ص: 201

1- (1) - همان/569.

2- (2) - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق 462/3؛ محمد حسین رکن زاده آدمیت: دانشمندان و سخن سرایان فارس 711/4؛ شیخ مفید: تذکره مرآه الفصاحه/663.

3- (3) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 462/3، محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین 711/4.

تاخت با تنها در اقلیم بدن تا ملک جان ترک تنها کرد و ملک جان به تنهایی گرفت

بر سر تخت قناعت بی مناعت رخت بست با نداداری کلید گنج دارایی گرفت

شد ز بی کبر و ریایی در حریم کبریا ترک خودرایی نمود آنگه خودآرایی گرفت

دید در کثرت چو وحدت یافت در امکان و جوب بر گلیم فقر اکیلیل شهنشاهی گرفت

دید یک جایی تنافی بحر و بر صیاد عشق دام در دریا فکند و صید صحرائی گرفت

بندگی شایسته باشد ای نقیب اما کجا؟ پیش مولایی کزو هر بنده مولایی گرفت(1)

نقیب را هفت بند شعر در انتقاد از طبقات مردم است. اسامی بندهای آن عبارت است از: اصولیه، شبستانی، شیخیه، مطریه، قماریه، خماریه و شکاریه.

از اشعار بند اصولیه اوست:

ساقیا فصل زمستان آمد و ماه صیام باده در این فصل واجب گشت و در این مه حرام

امر دایر شد میان حرمت و حکم و جوب خیز که استفتا کنیم از حضرت شیخ الانام

شد محرم واجب و واجب محرم چاره چیست مجتمع شد امر و نهی آخر چه ترجیح از کدام؟(2)

نقیب دارای مراتب فضل بسیار بود، به گونه ای که نصایح او به ویژه در رجال دولتی عصر قاجار مؤثر واقع می شد.(3)

وی در اواخر عمرش پس از حج و زیارت عتبات عالیات، به مشهد مشرف و در ردیف خادمان حضرت ثامن الائمه علیه السلام قرار گرفت.(4)

بنا به قولی فوت نقیب الممالک در سال 1300 ه.ق در مشهد واقع شد.(5)

اما گروهی می گویند پس از آنکه نقیب در سال 1302 ه.ق به اصفهان مراجعت کرد، درگذشت.(6) از نقیب دو فرزند به

ص: 202

1- (1) - محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین 711/4.

2- (2) - همان 714/4.

3- (3) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 462/3.

4- (4) - شیخ مفید: پیشین 664.

5- (5) - محسن امین: اعیان الشیعه 197/30.

6- (6) - فرصت الدوله شیرازی: آثار عجم/262؛ محمد معصوم شیرازی: پیشین 462/3؛ فرصت الدوله شیرازی: تذکره شعرای دار العلم شیراز/310؛ آقابزرگ تهرانی: الذریعه 197/3.

نام های میرزا مهدی ناظم و حاج میرزا علی مجد الحکماء که از اطباء درباری بود، باقی ماند. (1)

از آثار نقیب مثنوی است در «ده دفتر» که در آن از اخلاق معاصرین خویش انتقاد کرده. دیوان شعر او با خط نسخ شامل چهار هزار بیت و 306 صفحه به شماره 1082 در کتابخانه مجلس شورای اسلامی نگهداری می شود. گزیده ای از دیوان نقیب با نام «باده بی غبار» در سال 1341 ه.ق به صورت سنگی به چاپ رسیده است. (2)

رسول سعیدی زاده

نوقانی - علی اکبر - جلد اول

نهاوندی - محمد - جلد اول

نهاوندی - محمد - جلد اول

(133)

نیشابوری - سلیم کاتب

(-990 ه.ق)

مولانا سلیم کاتب، خطاط و شاعر عصر صفوی، اصل وی از مردمان حبشه و پدرش از غلامان میر جمال الدین صدر استرآبادی بود که در اوایل سلطنت شاه طهماسب به مرتبه صدارت رسید. مولانا سلیم چون دارای استعداد ذاتی بود، به مشق خط روی آورد و در جرگه شاگردان مولانا شاه محمود نیشابوری در آمد و تعلیم خوشنویسی از او فراگرفت تا اینکه خود از استادان نستعلیق نویس شد. در قطعه نویسی و رنگ نویسی (تذهیب) و کتابت استاد بود. در خوشنویسی هم ردیف سلطان محمد نور است. (3) در کتابت خفی روش استاد خود شاه محمود را پیروی می کرد، ولی مایه آن کمتر از کتابت خفی سلطان محمد نور است. (4)

او پیوسته در مشهد می زیست و

ص: 203

1- (1) - محمد معصوم شیرازی: پیشین 463/3.

2- (2) - فرصت الدوله شیرازی: پیشین 262؛ محمد حسین رکن زاده آدمیت: پیشین 711/4.

3- (3) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/104؛ مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 282/1.

4- (4) - مهدی بیانی: پیشین 283/1.

سرانجام در سال 990 ه.ق در این شهر فوت کرد. (1) از شاگردان برجسته وی می توان از شاه محمد مشهدی نام برد. (2)

از آثار مولانا می توان به موارد زیر اشاره کرد:

یک نسخه خمسہ نظامی به قلم کتابت خوش با رقم و تاریخ «تمت الكتاب المسمى به شرف نامه... فی 15 من شهر شعبان المعظم سنه احدی و ستین و تسعمائه و انا العبد المذنب الراجی سلیم، غفر الله ذنوبه و ستر عیوبه» در موزه آثار اسلامی و ترک، استانبول، یک قطعه به قلم کتابت جلی خوش در مجموعه سلطان القرائی تهران، سه قطعه در مرقع های مختلف به قلم سه دانگ و دو دانگ و کتابت خوش در کتابخانه خزینہ اوقاف استانبول، یک قطعه از مرقع مالک دیلمی به قلم دو دانگ و کتابت خوش، در همان کتابخانه، دو قطعه از مرقع سید احمد مشهدی به قلم سه دانگ و دو دانگ و کتابت خوش، یک نسخه چهل حدیث و ترجمه فارسی آن به قلم نیم دو دانگ و کتابت خفی رنگه در مجموعه مهدی بیانی. (3)

رسول سعیدی زاده

(134)

نیشابوری-شاه محمود

(-بعد از 976 ه.ق)

مولانا نظام الدین شاه محمود مشهدی، مشهور و متخلص به «زرین قلم» نیشابوری، خوشنویس و شاعر قرن دهم هجری. وی خواهرزاده و شاگرد مولانا عبدی نیشابوری است.

معروف است که مولانا عبدی در ایام کودکی مولانا شاه محمود، همیشه در حالت تغییر و اعراض به وی می گفت:

ای بدبخت سعی کن تا خوشنویس شوی، اگر مثل من نمی نویسی مانند این

ص: 204

1- (1) -قاضی احمد قمی: پیشین/104.

2- (2) -قاضی احمد قمی: پیشین/104؛ مهدی بیانی: پیشین 283/1؛ میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/129.

3- (3) -مهدی بیانی: پیشین 283/1-284.

مولانا کوشش کرد و هم ردیف میر علی سلطان قرار گرفت. (2) آثارش لطافت شیوه سلطان علی را داشت و از لحاظ استواری و یکنواختی شیوه میر علی را دارا بود. (3) اشتیاق وی به مشق کردن آن قدر بود که شب های تابستان از اول شب تا صبح در زیر نور مهتاب می نشست و مشق جلی می کرد.

در اواخر عمر به ضعف بینایی دچار شد و از عینک استفاده می کرد. (4) در کتابت خطوط بی نظیر و در قطعه نویسی جلی و خفی استاد بود. (5) در خفی و غبار مخترع سبکی است که بعدها بابا شاه اصفهانی (909 ه.ق) آن را تکمیل کرد. (6)

مولانا در نزد شاه اسماعیل اول از منزلت خاصی برخوردار بود. برای شاه اسماعیل یک نسخه شاهنامه فردوسی کتابت کرد که موجب خوش آیندی وی گردید. (7) در جنگ چالدران که در سال 920 ه.ق اتفاق افتاد، همراه او بود. در این جنگ شاه اسماعیل دستور داد تا شاه محمود و بهزاد نقاش را در غاری پنهان کنند او حفظ آن دو را بر مال و خزاین خود مقدم داشت. (8)

مولانا شاه محمود در روزگار جوانی و ایام ترقی ملازم رکاب شاه طهماسب صفوی بود و به کتابت با کاتبان و نقاشان در کتابخانه سلطنتی مشغول بود. هنگامی که اردوی شاهی در تبریز بود، مولانا در مدرسه نصریه (نصیریّه) (9) در بالاخانه و در جانب شمال آن بسر می برد. اما بعدها که شاه طهماسب اول به خاطر مهمات کشوری از جمله خطوط مشق و نقاشی دلگیر شده بود،

ص: 205

1- (1) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/87؛ قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ/450.

2- (2) - همان.

3- (3) - مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان 298/1.

4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین/89.

5- (5) - همان/87.

6- (6) - مهدی بیانی: پیشین 298/1-299.

7- (7) - همان 297/1-298.

8- (8) - همان 297/1.

9- (9) - میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان/131.

مولانا رخصت اقامت در مشهد مقدس را طلبید و در مدرسه قدمگاه حضرت واقع در چهارباغ سکونت اختیار کرد.

مولانا بیست سال در این مدرسه بسر برد. در این مدت عمرش به زیارت و عبادت و کتابت قطعات و تربیت شاگردان گذشت. (1) از شاگردان معروف وی می توان به سلیم نیشابوری، حاج محمد تبریزی، محمد حسین باخرزی، سلطان محمود تربتی، قطب الدین یزدی و قاضی احمد قمی اشاره کرد. (2)

طبق گفته معاصرانش، شاه محمود دارای اوصاف حمیده و صفات پسندیده بود. (3) وی تا آخر عمر مجرد زیست و در مشهد خویشاوندی نداشت. از هیچ جا در آمدی کسب نمی کرد و زندگیش به وسیله حق الکتابه می گذشت. (4)

مولانا ذوق شعری داشت، قصیده و غزل و رباعی را نیکو می سرود. ابیاتش پانصد بیت است که اکثر آنها در کتاب «تذکره الشعراء» قاضی احمد قمی آمده است. (5)

او را قصیده ای است در مدح امام رضا علیه السلام که در پای مناره در راهرو دار السیاده نصب شده است:

الهی همه عمر محمود کاتب اگرچه به عصیان سیه کرده دفتر

به حرف خطایش خط عفو درکش به حق علی بن موسی بن جعفر

ترحم که هستم قلیل البضاعه به غفلت بسر برده اوقات یکسر

دمادم زیاد گناهان ماضی به اشک ندامت کنم چهره را تر

به فضل خود ای پادشاه خطابخش به خط خطایش بکش خط سراسر (6)

از غزلیات اوست:

باز طواف کعبه کوی تو دارم آرزو مسجد و محراب ابروی تو دارم آرزو

ص: 206

1- (1) - قاضی احمد قمی: پیشین/88-89.

2- (2) - همان/89؛ مهدی بیانی: پیشین/1/298.

3- (3) - مهدی بیانی: پیشین/1/296.

4- (4) - قاضی احمد قمی: پیشین/88.

5- (5) - همان/89.

6- (6) - همان/88-89؛ قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ/450.

می دهم جان در دم آخر من بی صبر و دل حرفی از نقل سخن گوی تو دارم آرزو

بوی مشک چین نمی خواهد دلم زآن رو که من نکهت زلف سمن بوی تو دارم آرزو

دل نیاساید مرا از دیدن سرو سهی راستی را، سرو دل جوی تو دارم آرزو

بی گل رویت نبینم سوی گل، چون حالتی گل چه کار آید، گل روی تو دارم آرزو(1)

هرچند قاضی احمد قمی فوت او را در سال 972 ه.ق آورده است(2) اما با توجه به تاریخ استنساخ رساله حاتمیه ملا حسین کاشفی که به خط شاه محمود نوشته شده است، فوت مولانا بعد از سال 976 ه.ق در مشهد واقع شد.

جسدش را در جنب قبر مولانا سلطان علی مشهدی در پایین پای مبارک امام رضا علیه السلام و نزدیک پنجره گنبد میر علی شیر دفن کردند.

آثار مولانا شاه محمود بسیار زیاد و فراوان است، آنها را می توان به چهار گروه عمده تقسیم کرد: الف: کتاب ها ب:

رسالات ج: مرقعات د: قطعات متفرقه.

از کتاب ها: یک نسخه دیوان امیر شاهی سبزواری، به قلم کتابت خفی عالی با رقم و تاریخ «کتبه العبد المذنب شاه محمود غفر الله و ستر عیوبه، فی شهر سنه احدی و خمسين و تسعمائه بدار السلطنه تبریز» در کتابخانه سلطنتی تهران(3) و یک نسخه خمسه نظامی به خط غبار برای کتابخانه شاه طهماسب صفوی که تمام استادان عصر به یکدستی و پاکیزگی آن معترفند، با تصویرگری بهزاد نقاش در حاشیه(4) موجود است.

از رسالات: یک نسخه رساله حاتمیه ملا حسین کاشفی به قلم کتابت خوش با رقم و تاریخ «تمت الرساله الحاتمیه فی تاریخ شعبان المعظم سنه 976، کتبه العبد المذنب شاه محمود الکتّاب (کذا) غفر له» در کتابخانه مجلس شورای ملی تهران موجود است.

ص: 207

1- (1) - مهدی بیانی: پیشین 306/1.

2- (2) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/89؛ قاضی احمد قمی: خلاصه التواریخ/450.

3- (3) - مهدی بیانی: پیشین 299/1.

4- (4) - قاضی احمد قمی: گلستان هنر/88؛ میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/241.

و از مرقعات و قطعات: یازده قطعه به قلم های دو دانگ و نیم و کتابت خفی و ممتاز و عالی و خوش، با رقم های «شاه محمود النیشابوری» و «شاه محمود» و «محمود» و «شاه محمود نیشابوری» و یکی با تاریخ 965 ه.ق در کتابخانه سلطنتی تهران موجود است. و 93 قطعه از مرقع امیر غیب بیک، به قلم های از چهار دانگ تا غبار ممتاز و عالی، همگی با رقم، از جمله «جهت» فرزند ارجمند محمد حسین تحریر شد، العبد شاه محمود النیشابوری، با تاریخ 929 ه.ق و... در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول می توان اشاره کرد. (1)

رسول سعیدی زاده

(135)

نیشابوری - عطاء الله

(-919 ه.ق)

سید امیر برهان الدین عطاء الله نیشابوری متخلص به «عطایی». (2) وی در نیشابور متولد شد، در جوانی به هرات رفت و به کسب علم عروض و صنایع و بدائع شعری پرداخت و در آن علم مهارت یافت، سپس در مدرسه های «اخلاصیه» و «سلطانیه» به تدریس مشغول گردید. (3) در پایان زندگی نابینا شد و از هرات به مشهد آمد. (4) اواسط شوال 919 ه.ق در همان جا درگذشت. (5) و در رواق دار السیاده دفن شد. (6)

از جمله آثار وی «رساله قافیه» و «صنایع و بدائع شعری» است. (7)

این قطعه از اوست:

به حمد الله که شد حاصل جهان را رونق کامل ز فرّ رفت شامل ز عدل خسرو عادل

ص: 208

- 1- (1) - مهدی بیانی: پیشین 305-304/1.
- 2- (2) - محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن 554/.
- 3- (3) - خواند میر: حبیب السیر 353/4.
- 4- (4) - محمد مظفر حسین صبا: پیشین 554/.
- 5- (5) - خواند میر: پیشین 353/4، غلامرضا ریاضی: دانشوران خراسان 280/.
- 6- (6) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 714/2.
- 7- (7) - خواند میر: پیشین 353/4؛ سعید نفیسی: تاریخ نظم و نثر در ایران 324/1، ذبیح الله صفا: تاریخ ادبیات در ایران 401/5.

شه غازی که در هیجا چو شد پیدا هژبر آسا شوند از بیم او اعدا چورو به خائف و بی دل

سپهر سلطنت سلطان حسین آن صفدر میدان که نام رستم دستان ز دستانش شده باطل(1)

محمد جواد هوشیار

(136)

نیلی-رجبعلی

(ح 1194-1284 ه.ق)

حاج رجبعلی معروف به «نیلی» عارف معروف قرن سیزدهم هجری. وی از هرات به اصفهان آمد و چون به تجارت نیل اشتغال داشت، به «نیلی» مشهور شد. در خدمت حسین علی شاه، در عرفان به درجه کمال رسید و سرمایه مادی خود را در این راه صرف نمود، سپس به مشهد آمد و مقیم گردید و جمعی از صاحب‌دلان در خدمتش قرار گرفتند. او متجاوز از 90 سال زندگی کرد و سال 1284 ه.ق در مشهد دارفانی را وداع گفت و در رواق شیخ بهایی مجاور حرم حضرت رضا علیه السلام مدفون گردید. به یاد شخصیت عرفانی او در شاه نشین سمت چپ بر آزاره ای از سنگ این کتیبه منقور گردید: «راقد این مرقد شریف و ضجیع... قدوه العارفین و زبده السالکین کاشف الاسرار و الیقین و حاوی اسرار الحقائق و الدین الکامل فی معرفه الله و الهادی الی صراط الله اشرف الحاج و المعتمرین المستغرق فی انوار رب العالمین حاج رجبعلی نیلی البسه الله تعالی حلال النور و اسکنه دار السرور فی ذیحجه سال 1284 ه.ق». (2)

ابراهیم زنگنه

ص: 209

1- (1) - خواند میر: پیشین 353/4.

2- (2) - محمد معصوم شیرازی: طرائق الحقائق 237/3.

واعظ-مهدی متخلص به واعظ-جلد اول

واعظ کرمانشاهی-محمد علی-جلد اول

وجدی خراسانی-محمد اسماعیل-ازغدی-محمد اسماعیل، جلد اول

ص:210

هراتی-کمال الدین حسین

(-974 ه.ق)

حافظ کمال الدین حسین واحد العین از خطاطان نستعلیق نویس معروف خراسان و ترکستان و به قولی خواننده قرن دهم هجری است. (1) کمال الدین در اصل از دار السلطنه هرات بود و از آنجا به مشهد آمد. (2)

هراتی از یک چشم نابینا بود. در نوشتن خطوط شش گانه (نسخ، ثلث و نستعلیق و...) مهارت داشت ولی در تحریر نستعلیق استاد کامل و سرآمد زمان محسوب می شد. (3) نمونه خط نستعلیق وی دیده نشد اما خط ثلث او ممتاز و نسخ هایش عالی است. (4)

در علم اکسیر متبحر و در لاجورد شویی ماهر بود. قرآن را از حفظ داشت و آن را بسیار خوش می خواند. گویند در مجلس شاه طهماسب اول، ذکر خوش خوانی وی شد. پادشاه امر کرد تا مقداری قرآن تلاوت کند. کمال الدین گفت: خوانندگیم نمی آید. شاه را از این صراحت جواب خوش آمد و

ص: 211

1- (1) -عباس سرمدی: دانشنامه هنرمندان ایران / 564.

2- (2) -قاضی احمد قمی: گلستان هنر / 103-104؛ عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیدایش خط و خطاطان / 213.

3- (3) -قاضی احمد قمی: پیشین / 103-104؛ میرزا حبیب اصفهانی: تذکره خط و خطاطان / 147.

4- (4) -مهدی بیانی: احوال و آثار خوشنویسان / 169/1؛ عبد الرفیع حقیقت: تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی / 873.

دستور داد تا تمام وسائل و ما یحتاج زندگی از اسب، استر، اشتر، و خیمه به او بدهند، هراتی در عین فقر از پذیرفتن آنها خودداری کرد.⁽¹⁾ این قول بیشتر تذکره نویسان متأخر است که از کتاب گلستان هنر گرفته اند. اما عبدالمحمد خان ایرانی گوید: شاه را از این سخن خوش نیامد و او را براند.⁽²⁾ کمال الدین حسین بسیار درویش و از خود گذشته بود، پیاده سفر می کرد و نم‌پوش بود.

سفری به دارالمؤمنین قم کرد و مدتی در آنجا زیست. از قم به اردوی شاه طهماسب در قزوین پیوست و پس از گردش در چندین شهر سرانجام به خراسان برگشت.⁽³⁾

فوت مولانا کمال الدین حسین در سال 974 ه. ق هنگامی که قصد بازگشت به شهر هرات را داشت، در مشهد مقدس واقع شد. جسدش را در مشهد دفن کردند.⁽⁴⁾ از آثار کمال الدین حسین می توان به یک نسخه از کلمات قصار امیر المؤمنین علیه السلام و دو قطعه به قلم ثلث نیم دو دانگ و نسخ کتابت ممتاز و عالی در کتابخانه سلطنتی به رقم:

«... کمال الدین حسین الحافظ الهروی فی المشهد المقدس به تاریخ شهر ربیع الاول سنه ثلاث و ثلاثین و تسعمائه» و «مشقه الفقیر کمال الدین حسین الحافظ الهروی» و کتبه صفه صاحب به خط ثلث عالی در مسجد جامع اصفهان به قلم سه دانگ به رقم «انجام یافت فی تاریخ سنه ثمان و ثلاثین و تسعمائه، کتبه کمال الدین حسین الحافظ الهروی»، و یک قطعه از مرقع سید احمد مشهدی در کتابخانه خزینه اوقاف استانبول، به قلم ثلث سه دانگ جلی و نسخ و رقاع ممتاز با رقم: «مشقه العبد کمال الدین حسین حافظ هروی» اشاره کرد.⁽⁵⁾

رسول سعیدی زاده

ص: 212

1- (1) - قاضی احمد قمی: پیشین/103-104؛ میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/147.

2- (2) - عبدالمحمد اصفهانی ایرانی: پیشین/213.

3- (3) - قاضی احمد قمی: پیشین/103-104؛ میرزا حبیب اصفهانی: پیشین/147.

4- (4) - همان، مهدی بیانی: پیشین/169/1.

5- (5) - مهدی بیانی: پیشین/169/1.

یتیم همدانی-محمود

(قرن 11 ه.ق)

ملا محمود همدانی شاعر و متخلص به «یتیم» (1) وی در قرن یازدهم هجری می زیسته است. در بروجرد متولد گردید. (2) برخی منابع نسبت او را یزدجری منسوب به یزدجرد یکی از روستاهای کاغه بخش درود شهرستان بروجرد، دانسته اند. (3) وی در عهد «اورنگ زیب» (1068-1118 ه.ق) به هندوستان سفر کرد. (4) پس از مدتی به اصفهان آمد و همان جا درگذشت. (5) اما صاحب کتاب تذکره روز روشن به نقل از آفتاب عالمتاب (تألیف 1269 ه.ق) وی را محمود پهلوان مشهیدی دانسته که مردی دلیر بوده و سرانجام به دست داروغه مشهد کشته شده است. (6)

از آثار او دیوان شعری است. (7)

مشمول بر دوازده هزار بیت که نسخه ای از آن در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره (3635) موجود و در فهرست آن کتابخانه مذکور است. آغاز و

ص: 213

1- (1) - محمد طاهر نصرآبادی: تذکره نصرآبادی / 395.

2- (2) - لطف علی بیک آذر بیگدلی: آتشکده آذر 99/2؛ آفتاب رای لکهنوی: تذکره ریاض العارفین 349/2.

3- (3) - محمد قدرت الله گوپاموی: تذکره نتایج الافکار / 791؛ محمد مظفر حسین صبا: تذکره روز روشن / 940.

4- (4) - ع-خیام پور: فرهنگ سخنوران / 656.

5- (5) - محمد طاهر نصرآبادی: پیشین / 395؛ محمد قدرت الله گوپاموی: پیشین / 791.

6- (6) - محمد مظفر حسین صبا: پیشین / 940.

7- (7) - آقابزرگ تهرانی: الذریعه 1307/9.

انجامش این است:

روز محشر که روم با دل غمناک آنجا سینه خود زخم از دست تو چاک آنجا

ای خواجه که از غرور دولت مستی هشیار نگردی تو دگر تا هستی [\(1\)](#)

محمد جواد هوشیار

یزدی-عبد الله-جلد اول یوسفی-غلامحسین-بخش دوم

ص: 214

1- (1) - احمد گلچین معانی: کاروان هند 1551/2.

آموزگار-سید اسماعیل

(1296-1376 ه.ش)

سید اسماعیل آموزگار فرزند حاج سید احمد رضوی متصدی جامع گوهرشاد (متوفی 1320 ه.ش)، (1) در سال 1296 ه.ش در مشهد متولد شد.

مراحل رشد و نمو خود را در مشهد گذراند. او نخستین شماره روزنامه «سیاه و سفید» را روز دوشنبه 16 اردیبهشت 1320 ه.ش منتشر ساخت.

این روزنامه به صورت هفتگی در چاپخانه زوار به چاپ می رسید و دفتر آن در خیابان پهلوی (آزادی) پشت دادسرا قرار داشت. (2)

آموزگار در انجمن روزنامه نگاران خراسان- که در سال 1326 ه.ش تشکیل شده بود. (3)- و نیز در باشگاه لاینز عضویت داشت. (4) در آذرماه

ص: 217

1- (1) - شجره نامه خاندان آموزگار- اسناد خاندان.

2- (2) - حسین الهی: روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان از سال 1320 تا 215/1332.

3- (3) - همان/92.

4- (4) - غلامرضا جلالی: مشهد در بامداد نهضت امام خمینی/49.

1343 ه.ش وی به دلیل فعالیت‌های مقبول دربار از سوی تیمسار علی معارفی نشان ترویج دریافت کرد.⁽¹⁾ آموزگار خادم امام هشتم علیه السلام بود که به همین دلیل پس از اینکه در تهران فوت نمود، جنازه وی به مشهد منتقل گردید و در صحن آزادی به خاک سپرده شد.⁽²⁾ وی اهل قلم بود و مقالاتی از ایشان در نامه آستان قدس نشر یافته است.⁽³⁾

علیجان سکندری

ص: 218

1- (1) - همان/62.

2- (2) - روزنامه خراسان 76/9/13.

3- (3) - نامه آستان قدس، دوره هفتم، شماره 2 و 3 و نیز آبان 1346.

احتشام کاویانیاں- ماشاء اللہ

(ح 1285-1349 ه.ش)

حاجیہ ماشاء اللہ دختر حاج میرزا علی مجلل التولیه و همسر محمد احتشام کاویانیاں مؤلف شمس الشموس. پدر ماشاء اللہ میرزا علی مجلل التولیه از رجال برجسته و خدمتگزار آستان قدس بود که املاک آستان قدس را در اجاره داشت و در شب 22 رجب سال 1341 ه.ق به دلیل مخالفت با اندیشه های کمونیستی به دست شخص ناشناسی در مشهد ترور شد و در حرم مدفون گردید. (1) سال تولد حاجیہ ماشاء اللہ قبل از 1290 ه.ش بوده است. وی در جوانی به ازدواج محمد کاویانیاں درآمد که از سال 1280 ه.ش به خدمت در آستان قدس مشغول شده بود.

حاجیہ ماشاء اللہ در کنار پرداختن به امور منزل و زندگی مشترک با شوهرش که پنجاه سال طول کشید در عرصه امور مذهبی فعالیت های زیادی انجام داد، رفع حاجت افراد نیازمند و تشویق بانوان به فراگیری علوم اسلامی و آشنایی با مذهب شیعه را سرلوحه کار خود قرار داد. او در سفرهای زیادی که به عتبات و حجاز انجام داد علاوه بر زیارت قبور ائمه شیعه در عراق و زیارت سوریه و بیت اللہ الحرام با علمای بزرگی همچون آیت اللہ حاج

ص: 219

سید محسن حکیم، آیت الله سید محمود شاهرودی و آیت الله حاج سید حسین مکی دیدار کرد. در مشهد نیز با آیات عظام دیدار و ارتباط داشت. علاقه او به امور مذهبی و کوشش در گسترش مذهب تشیع باعث شد تا مؤسسه دینی و مذهبی «عصمتیه» را جهت تحصیل بانوان جوان دایر نماید. او همچنین مشوق اصلی همسر خود در تدوین کتاب های شمس الشموس، چهارده معصوم و انقلاب مشروطیت خراسان بود و در نگارش و تنظیم کتاب های او شرکت داشت. محمد احتشام کاویانیان به این نکته که او زنی مشروطه خواه بوده است، اشاره می کند.

حاجیه ماشاءالله سرانجام در نیمه شب عید فطر سال 1349 ه.ش پس از زیارت حرم مطهر و بازگشت به خانه، سگته قلبی کرد و در رواق دار العزه حرم مطهر به خاک سپرده شد. (1)

رجبعلی یحیایی

(141)

اسدی-حسین

(1291-1351 ه.ش)

دکتر حسین اسدی فرزند محمد ولی اسدی (مصباح السلطنه) پزشک حاذق در سال 1291 ه.ش در شهر بیرجند متولد شد. تحصیلات خود را در علم پزشکی در بلژیک به اتمام رسانید. پس از مراجعت به ایران در مشهد به مداوای بیماران پرداخت و استاد دانشکده پزشکی مشهد شد. وی در مدت کوتاهی در رشته خود شهرت بسزایی

ص: 220

پیدا کرد و بیماران از اطراف و اکناف خراسان برای مداوا به مطب او می رفتند و با حسن خلق، صداقت، بلندنظری و مناعت طبع وی روبرو می شدند. به هیچ وجه در قید و بند مادیات نبود. اگر به او حق طبابت نمی پرداختند هرگز مطالبه نمی کرد و در عوض سؤال می نمود هزینه نسخه را دارید یا خیر؟ اگر جواب منفی می شنید خود کمک مالی به بیمار می کرد. او پزشکی حاذق بود. در تشخیص و درمان بیماری معجزه می کرد. کمتر بیماری بود که با نسخه اول یا دوم او بهبود نیابد. اخلاقی موجب شده بود که مورد توجه و علاقه مردم قرار بگیرد و از محبوبیت عمومی برخوردار شود، همین محبوبیت و سوسه ای شد که سیاست را جانشین طبابت کند. کاندیدای انتخاب مجلس شورای ملی گردید. در دوره نوزدهم و بیستم از درگزر وکیل شد. در ادوار بیست و یکم و بیست و دوم و بیست و سوم از مشهد به مجلس رفت و به حقوق مجلس قانع بود. پزشکی که درد مردم را مداوا می کرد، تدریجاً دوستان خراسان به دور او جمع شدند و اوقاتش به مصرف مواد مخدر می گذشت و چنان اسیر منقل و وافور شد تا جایی که نمی توانست برای معالجه خودش اقدامی کند. (1) در 63 سالگی بر اثر بیماری کبد در تهران درگذشت و جنازه ایشان به مشهد منتقل و در روز 27 بهمن ماه 1351 ه.ش در رواق دار العزه به خاک سپرده شد. (2)

اسدی داماد امیر معصوم حسام الدوله خزیمه علم بود. پس از مرگش همسرش به جای او به وکالت مجلس انتخاب گردید. (3)

غلامرضا جلالی

ص: 221

1- (1) - باقر عاقلی: شرح حال رجال سیاسی و نظامی ایران 96/1.

2- (2) - علی مؤتمن: تاریخ آستان قدس/344.

3- (3) - باقر عاقلی: پیشین 96/1.

امین زاده-مهدی

(1328-1360 ه.ش)

شهید مهدی امین زاده دکتر اقتصاد و چهره مبارز انقلاب اسلامی و از شهدای دفتر مرکزی حزب جمهوری اسلامی ایران. وی در سال 1328 ه.ش در شهر قاین در خانواده ای متدین متولد شد و تا سال 1344 ه.ش که سیکل اول دبیرستان را گرفت در آنجا بود. سپس به منظور ادامه تحصیل به مشهد آمد و در دبیرستان فردوسی به تحصیل پرداخت و در سال 1347 ه.ش موفق به اخذ دیپلم طبیعی شد. سال بعد در رشته اقتصاد و علوم سیاسی وارد دانشگاه گردید.

امین زاده در دوران دانشگاه بر ضد رژیم منفور پهلوی مبارزه می کرد و همواره با دیگر دانشجویان مسلمان در تشکیل جلسات مذهبی و سیاسی سهم بسزایی داشت. او در سال 1351 ه.ش از دانشگاه ملی ایران به اخذ لیسانس اقتصاد نایل گردید و در همان سال برای ادامه تحصیلات به آمریکا رفت و در دانشگاه واشنگتن به تحصیل پرداخت. وی در آمریکا ضمن سعی و تلاش در فراگیری دروس دانشکده، لحظه ای از مطالعه کتاب های مذهبی و سیاسی غفلت نداشت.

دکتر امین زاده قرآن و نهج البلاغه را محور فعالیت تبلیغی خود قرار داده بود و یکی از اعضای مهم و فعال اتحادیه انجمن های اسلامی اروپا و آمریکا شمرده می شد و با اغلب گروه های علنی و مخفی رژیم پهلوی ارتباط داشت و به طور گسترده ای دست به تکثیر جزوات سیاسی مذهبی در بین

ص: 222

دانشجویان می زد و در همین حال از تکمیل دانش خود غفلت نداشت و بر این اعتقاد بود که برای ساختن ایران اسلامی به وجود متخصصین متعهد و با تقوا نیاز فراوان است. او پس از پنج سال تحصیل در آمریکا به اخذ دکترای اقتصاد نایل آمد و بعد از هجرت امام خمینی؛ از نجف به پاریس، آمریکا را به قصد پاریس ترک گفت و مدتی با دیگر همزمانش به عنوان مترجم فعالیت داشت. پس از سفر تاریخی امام به ایران، راهی وطن شد و با دیگر همزمانش همچون شهید دکتر اسدالله زاده معاون وزارت بازرگانی در حزب جمهوری اسلامی شاخه مشهد در کنار روحانیانی مبارز مانند حجت الاسلام سید عبد الکریم هاشمی نژاد به فعالیت پرداخت و در راه شناساندن اسلام اصیل به جامعه از هیچ گونه تلاشی فروگذار نکرد.

دکتر امین زاده در مهر ماه 1358 ه.ش پس از تصویب شورای انقلاب به سمت عضو هیئت مدیره شرکت گسترش خدمات بازرگانی و سرپرست معاونت فنی وزارت بازرگانی تعیین شد و با مدیریت صحیح و انقلابی که داشت، فعالیت های چشمگیرش پیوسته زبانزد بود تا اینکه در شبانگاه هفتم تیرماه 1360 ه.ش در انفجار حزب جمهوری اسلامی ایران به اتفاق 72 تن دیگر از جمله شهید دکتر بهشتی به درجه رفیع شهادت رسید. جنازه اش را به مشهد منتقل کردند و پس از تشییع باشکوهی همراه با شهدای هم رزمش حجت الاسلام دکتر صادقی، علی اکبر دهقان و دکتر اسدالله زاده در غرفه شماره 5 صحن آزادی آستان قدس رضوی به خاک سپردند. (1)

ابراهیم زنگنه

ص: 223

بزرگ نیا-علی

(1276-1351 ه.ش)

علی بزرگ نیا (صدر التجار) فرزند حاج عبد الحسین تهرانی و برادر محمد دانش بزرگ نیا در سال 1314 ه.ق/ 1276 ه.ش متولد و در مشهد تحصیلات خود را به پایان برد و وارد تجارت و سیاست گردیده و در 1308 ه.ش از بجنورد به وکالت مجلس شورای ملی برگزیده شد. او در سال 1317 ه.ش با برادر خود دانش بزرگ نیا

مجبور به توقف در تهران گشت و چهار دوره از سبزواری به وکالت مجلس انتخاب و به خدمات ملی مشغول شد.

صدر التجار مردی شریف، مهربان و ظریف بود که گاهی غزل می سرود و در پنجم تیرماه 1351 ه.ش با سگته قلبی درگذشت و جنازه او را به مشهد آوردند و در این شهر دفن کردند.

از اوست:

منم به عشق تو ثابت و گرنه خواهی دید رقیب بی صفت امروز هست و فردا نیست (1)

محمد جواد هوشیار

ص: 224

حائری-عبد الهادی

(1314-1372 ه.ش)

عبد الهادی حائری مورخ، نویسنده و استاد برجسته تاریخ دانشگاه مشهد، نواده دختری مرحوم شیخ عبد الکریم حائری یزدی مؤسس حوزه علمیه قم (1276-1355 ه.ق). به گفته خودش در آخرین سال های حکومت رضا خان پهلوی در شهر مذهبی قم (1) و به قولی در 1314 ه.ش متولد گردید. (2) زندگی در خانواده ای روحانی در دوران حکومت استبدادی رضا خان و مسایلی از قبیل فشار بر مذهبیهون و کشف حجاب، از اولین مسایلی بود که دوران کودکی وی را تحت تأثیر قرار داد. اشغال ایران توسط متفقین و پیامدهای ناشی از حضور این نیروها در عرصه های اقتصادی، نظامی و فرهنگی جامعه آن روز ایران، روح او را به عنوان یک نوجوان ایرانی و مسلمان به خود معطوف داشت. (3) به ویژه که بیگانگان از

ص: 225

-
- 1- (1) - عبد الهادی حائری: آنچه گذشت/ 11.
 - 2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: گلزار مشاهیر/ 265.
 - 3- (3) - عبد الهادی حائری: پیشین/ 11-46.

حس برتری جویی فراوانی نیز برخوردار بودند و تأسیسات و سازمان های بنیادی دولتی را در اختیار خود گرفته بودند. آزاد شدن فضای سیاسی در پی سقوط رضا شاه در شهریور 1320 ه.ش مرآده با شخصیت ها و محافل مذهبی، وی را با مسایل روز ایران و جهان اسلام به تدریج آشنا ساخت. گرچه در آن سال ها وی از تحصیلات کلاسیک برخوردار نبود و فقط از سواد مکتب خانه ای و تا حدودی حوزوی بهره می برد، اما پیوند با نشریاتی از قبیل سالنامه نور دانش و مجله آیین اسلام و روزنامه های دنیای اسلام، پرچم اسلام، ندای حق و صدر اسلام، نگرش وی را به سوی یک اسلام توانا برای رویارویی با دشواری های نوین زمان فراخواند.

از همین زمان بود که دست به قلم برد. ابتدا با نگارش خاطرات اجتماعی و سیاسی آغاز کرد و سپس کوشید وارد عرصه روزنامه نگاری شود. از جمله در سال 1327 ه.ش به همراه برادرش مقاله ای درباره «علت واپس گرایی اسلام و مسلمانان» نوشت. آنچه وی را به حرفه روزنامه نگاری علاقه مند ساخت، قتل محمد مسعود روزنامه نگار معروف بود. او همچنین سعی کرد اشعار مذهبی و قصیده هایی درباره شخصیت های صدر اسلام و وضع آشفته جهان اسلام بسراید. هرچند به گفته خود او آن اشعار از ظرافت برخوردار نبود، ولی نشانگر مسایل مورد توجه وی در آن روزهاست. او در یکی از سروده های خود در سال 1327 ه.ش جهان مسلمین را سیاه و تاریک و زندگی آنان را فلاکت بار دیده و مسلمانان را به بیداری جهت چاره اندیشی و رهایی از آن وضع فراخوانده است. (1)

او در اوایل جوانی خویش به ناتوانی کشورهای اسلامی پی برد و همین مسایل، زیرساخت های ذهنی وی را در آینده شکل داد. حائری در

ص: 226

مذمت شیفتگی بیش از حد ایرانیان به تمدن غرب در سال 1328 ه.ش اشعاری سرود و در شعری دیگر افراد «مفتون» و «مجنون» غرب را که از این سرزمین ها دانش نمی آموختند به باد انتقاد گرفت. (1) ترور نافرجام محمد رضا شاه پهلوی در سال 1327 ه.ش و برخی مسایل روزمره دیگر سبب شد وی درصدد برآید تا از طریق خواندن کتاب و روزنامه ها آگاهی های بیشتری پیرامون ایران، سیاست جهانی، استعمار و چشم و هم چشمی های شوروی و انگلیس به دست آورد. تلاش امپریالیسم جهت تأسیس کشوری به نام اسرائیل در قلب کشورهای اسلامی، واکنش مسلمانان جهان به ویژه خاورمیانه و تلاش علمایی نظیر آیت الله خوانساری و آیت الله کاشانی در حمایت از آرمان مردم فلسطین، بیشتر ذهن وی را به مسایل جهان اسلام معطوف کرد به طوری که از دیدگاه خود او سال 1328 ه.ش سالی پراهمیت و آینده ساز و مآمال از رویدادهای در خور نگرش و فراموش نشدنی (2) در زندگی وی محسوب می گردید. زیرا در این سال وی با مصدق و ملی گرایان و تلاش آنها جهت مبارزه با استبداد و استعمار، و همچنین آیت الله کاشانی که از تبعید لبنان بازگشته بود آشنا شد، و با شرکت در مجامع عمومی بر اطلاعات خویش افزود. در همین سال مدرک ششم ابتدایی را گرفت و اولین مقاله اش را درباره علل عقب ماندگی ایران به چاپ رساند وی در آن مقاله «تعقیب نکردن روش نیاکان و پیروی کردن از افکار اروپاییان» را دو علت اساسی عقب ماندگی ایران دانست. هرچند آن مقاله را نمی توان در شمار کارهای جدی وی به شمار آورد ولی از دیدگاه خود او اولین مقاله ای در خور تأمل و قابل توجه بوده است و از آن در مصاحبه با کیهان فرهنگی در سال 1371 ه.ش به عنوان اولین مقاله خود

ص: 227

1- (1) - همان/74.

2- (2) - کیهان فرهنگی، شماره 89، سال 9 (مهر 1371)، ص 5.

که موضوعش غرب زدگی بوده است، یاد می کند. (1) او در این سال ها در کارگاه نساجی در قم کار می کرد. سپس از این کار دست می کشید و در کتابخانه عمومی شهر قم به کار پرداخت و این امر باعث دستیابی وی به کتاب ها و مجلات بیشتری شد. در سال 1329 ه. ش با مجله حیات مسلمین به همکاری پرداخت. در سال 1330 ه. ش مقاله ای علیه شناسایی دولت اسرائیل از سوی دولت ساعد نوشت و با یک سری از مقالات دیگر کوشید نشان دهد، نوجوانی نویسنده و مذهبی است که درد دین دارد. همچنین در مقاله ای از گسترش فساد و فحشا در جامعه آن روز ایران انتقاد کرد. مقالاتی نیز راجع به شرح حال علمای قم و مقالاتی در عرصه سیاسی-اجتماعی برای روزنامه قانون نوشت. سپس به تهران رفت تا تحولات عصر مصدق را در آن شهر و نیز زادگاه خود پیگیری کند. گرایش او به یکی از نمایندگان طرفدار مصدق که از قم کاندیدا شده بود او را کاملاً وارد مسایل سیاسی کرد. به دلیل راه نیافتن نماینده مورد نظرش به مجلس شورای ملی با تنی چند از دوستانش در مقابل مجلس شورای ملی بست نشست.

حائری پس از شکست جبهه ملی در مرداد سال 1332 ه. ش، سرخورده از سیاست به دنبال کار و تحصیل خویش رفت و در شهریور سال 1332 ه. ش پدرش را از دست داد. دوران سربازی خود را در دادرسی ارتش که او را با پاره ای دیگر از مشکلات جامعه آن روز ایران آشنا کرد، گذراند. در سال 1336 ه. ش در رشته معقول و منقول دانشگاه تهران پذیرفته شد و پس از اتمام تحصیلات، چند سال در اداره بهداشت مشغول کار شد و در همین زمان کتاب ابن مقفع نوشته حنّاً الفاخوری را از عربی به فارسی برگرداند و منتشر کرد. (2) اما تحولات جهان و خاورمیانه به ویژه ملی شدن کانال سوئز و تلاش های آمریکایی ها و

ص: 228

1- (1) - همان.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/ 265.

انگلیسی‌ها برای سلطه بر ایران، سرکوبی ملی-مذهبی‌ها، قیام 15 خرداد سال 1342 ه.ش، از آخرین تحولاتی بود که قبل از سفر وی به خارج از کشور بر او اثر نهاد. در دوره کارشناسی پژوهشی، را با راهنمایی استاد زرین کوب پیرامون تاریخ اسلام نوشت. (1) در سال 1343 ه.ش موفق به گرفتن بورس از دانشگاه کانادا برای تحصیل در مقطع کارشناسی ارشد شد، سپس دکترای اسلام و خاورشناسی را در دانشگاه مک گیل گذراند.

رساله فوق لیسانس خود را با عنوان «خواجه نصیر الدین طوسی و نقش او در حمله به بغداد» نوشت که مورد توجه واقع شد. پس از اتمام کارشناسی ارشد در همان دانشگاه به تحصیل در مقطع دکترا پرداخت و رساله خویش را در زمینه «تشیع و مشروطیت در ایران و نقش ایرانیان مقیم عراق» به پایان رسانید که از معتبرترین کتاب‌ها درباره تاریخ مشروطه ایران قلمداد می‌شود و به دو زبان انگلیسی و فارسی چاپ شده است. علت گرایش وی به چنین موضوعی به گفته خود وی این بوده که در خارج متوجه می‌شود که به مطالعات مربوط به «شیعه شناسی» و «ایران شناسی» خیلی کم توجه شده است. او چون به زبان عربی و فارسی مسلط بود، سعی می‌کند به مشروطیت از دیدگاه علمای دینی به ویژه آرای آیت الله نائینی در کتاب تنبیه الامم و تنزیه الملّه پردازد. او علاوه بر تدریس در مک گیل، مدت چهار سال در دانشگاه کالیفرنیا در برکلی مشغول تدریس و تحقیق شد. (2)

دکتر عبد الهادی حائری در سال 1357 ه.ش به ایران بازگشت و در کنار تدریس، در گروه تاریخ دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد لحظه ای از نوشتن باز نایستاد و مهم ترین نگرانی وی ترس از ناتمام ماندن پژوهش‌های علمیش بود. ثمره یک عمر تلاش خستگی ناپذیر او، شرکت در یازده

ص: 229

1- (1) - کیهان فرهنگی: پیشین/5.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/265.

کنفرانس جهانی و نگارش سی و پنج مقاله و اثر به زبان انگلیسی و شش کتاب به زبان فارسی می باشد. عنوان کامل کتاب ها و مقالات و عناوین کنفرانس های جهانی وی در کیهان فرهنگی (سال 1371 ه.ش) و نیز یادگارنامه دکتر حائری در مجله دانشکده ادبیات علوم انسانی مشهد و همچنین کتاب خودآگاهی و تاریخ پژوهی (503-508) به چاپ رسیده است.

در طول سال های اقامت در کانادا و آمریکا پژوهش پیرامون جهان اسلام و چهره ها و اندیشه های مسلمانان از مهمترین مسایل مورد کاوش دکتر حائری است که به صورت مقاله یا سخنرانی در گردهمایی ها و کنفرانس ها ارائه داد و یا در دائره المعارف اسلام چاپ لیدن و دائره المعارف ایرانیکا به چاپ رساند. از جمله این مقالات می توان به آزادی، آقا نجفی قوچانی، آقا خان کرمانی، حاج ملا محمد اشرفی اصفهانی، میرزا محمد تقی خان امیرکبیر، شیخ مرتضی انصاری، حاج حسین آقا طباطبایی بروجردی، آخوند ملا کاظم خراسانی و ملا محمد باقر مجلسی اشاره کرد که به زبان انگلیسی نوشته شده اند. تعدادی از این مقالات به فارسی ترجمه و در کتابی با عنوان «خودآگاهی و تاریخ پژوهی» که یادنامه ایشان است، از طرف دانشگاه تهران و مؤسسه دانش و پژوهش ایران به چاپ رسیده است. از مهمترین کتاب های ایشان، کتاب های زیر را می توان ذکر کرد:

آزادی های سیاسی و اجتماعی از دیدگاه اندیشه گران، گذری بر نوشته های پارسی در دو سده پیشین.

این کتاب پس از فوت ایشان در سال 1374 ه.ش توسط جهاد دانشگاهی مشهد به چاپ رسیده است، آنچه گذشت نقشی از نیم قرن تکاپو.

زندگی نامه شخصی ایشان است در سال های آخر عمر و از روی یادداشت هایی که در طول زندگی تهیه کرده بود به رشته تحریر درآورده و در سال 1372 ه.ش در تهران و توسط

انتشارات معین به چاپ رسیده است، ایران و جهان اسلام. عنوان کتاب دیگری است که پژوهش‌هایی تاریخی پیرامون چهره‌ها، اندیشه‌ها و جنبش‌ها را شامل می‌شود و در سال 1368 ه.ش توسط مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی در مشهد منتشر گردید.

تاریخ جنبش‌ها و تکاپوهای فراماسونگری در کشورهای اسلامی.

در سال 1368 ه.ش و توسط مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی منتشر شده است. تشیع و مشروطیت.

که عنوان رساله دکترای ایشان بود و قبلاً به انگلیسی منتشر شده است در سال‌های 1360 و 1364 ه.ش توسط انتشارات آستان قدس رضوی منتشر شده است. نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دورویه تمدن بورژوازی غرب، که در تهران به سال 1367 ه.ش و توسط انتشارات امیرکبیر منتشر شده از مهمترین کتاب‌های ایشان است و در سال 1369 ه.ش به عنوان کتاب سال انتخاب شد.

سرانجام مرحوم حائری در 23 تیر ماه 1372 ه.ش پس از گذراندن چند سال بیماری سرطان خون، در مشهد درگذشت و در صحن انقلاب در حرم مطهر به خاک سپرده شد. دکتر حائری که در سال 1353 ه.ش با خانم دکتر زهرا افشارنژاد، استاد دانشکده علوم دانشگاه فردوسی مشهد ازدواج کرده بود، به هنگام فوت دو فرزند دختر داشت. (1)

کتاب‌های مرحوم حائری به ویژه کتاب «نخستین رویارویی‌های اندیشه‌گران ایران با دورویه تمدن بورژوازی غرب» و کتاب «تشیع مشروطیت و نقش ایرانیان مقیم عراق» در ردیف کتاب‌های آکادمیک قرار دارد و جزو منابع دانشجویان به ویژه در رشته‌های تاریخ و علوم سیاسی درآمده‌اند. استاد عبد الهادی حائری بدون شک یکی از اساتید برجسته‌ای بود که در دو زمینه تدریس و پژوهش و با توجه به تسلطی که بر زبان‌های عربی و انگلیسی داشت، ایده‌هایی تازه به شاگردان خود داد و تأثیرات بسیار عمیقی بر دانشجویان

ص: 231

خود نهاد که اینک بسیاری از آنان جزو مدرسان و اساتید برجسته شمرده می شوند و در دانشگاه ها و دبیرستان های مختلف کشور به تدریس تاریخ اشتغال دارند.

رجبعلی یحیایی

(145)

حامد مقدم-احمد

(1380-1329 ه.ش)

دکتر احمد حامد مقدم مبارز، نویسنده، پژوهشگر و مدیر گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد. سال 1329 ه.ش در مشهد متولد گردید. پس از گذراندن تحصیلات ابتدایی و متوسطه در مشهد وارد دانشگاه تهران شد و تحصیلات خود را در رشته علوم اجتماعی گرایش جامعه شناسی ادامه داد. در دوران تحصیل ضمن شرکت در محافل دینی-مذهبی همراه با جریان های دانشجویی پیروان خط امام در مبارزات سیاسی علیه رژیم شاه همکاری داشت. او بارها به زندان رفت، پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سمت مدیر گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه مشهد منصوب شد و تا سال 1378 ه.ش عهده دار این مسئولیت بود. علاوه بر این مدیرکل امور دانشجویی دانشگاه فردوسی، ریاست دوره های شبانه دانشگاه فردوسی و معاون آموزشی دانشکده ادبیات را به عهده داشت. (1)

در سال 1370 ه.ش به خدمت در آستان قدس رضوی درآمد علاوه بر این

ص: 232

1- (1) - روزنامه قدس، 30 مرداد 1380.

در مراکز چون مرکز خراسان شناسی آستان قدس رضوی، شورای اجتماعی اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، جهاد سازندگی و شورای فرهنگی شهرداری مشهد منشأ تحولات بی شمار گردید. از خدمات ارزنده او می توان به «مؤسسه خدمات مشاوره ای جوانان و پژوهش های اجتماعی آستان قدس رضوی» اشاره نمود.

سرانجام دکتر احمد حامد مقدم روز یکشنبه 28 مرداد 1380 ه. ش در مشهد درگذشت و در حرم رضوی دفن گردید. از مرحوم دکتر حامد مقدم چند اثر بر جای مانده است از آن جمله:

پژوهشی در نظام حمایتی اسلام، توسعه روستایی و مشارکت، سنت های اجتماعی در قرآن، طرح پژوهشی بررسی و طراحی نظام خدمات رسانی روستایی استان خراسان در 9 مجلد، طرح تحقیقاتی برنامه ریزی آموزشی و پژوهشی دانشگاه فردوسی مشهد در 6 مجلد، کتاب دانش اجتماعی سال چهارم دبیرستان رشته ادبیات و اقتصاد (1) و مقالات «بررسی وضعیت تحصیلی دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد»، «پژوهشی پیرامون مفاهیم و اصطلاحات جمعی قرآن»، «جنگ از دیدگاه قرآن»، «درآمدی بر اندیشه سیاسی حضرت امام خمینی»، «طرح جامعه شناسی در قرآن کریم»، «طرح زیربنا و پایه های اساسی جامعه اسلامی»، «منشأ زندگی اجتماعی انسان از دیدگاه علامه طباطبایی»، «نظری به موقعیت های اجتماعی لازم برای تحقق توسعه اقتصادی سریع و برنامه ریزی شده» که در مجلات دانشکده ادبیات مشهد و مشکاه آستان قدس رضوی به چاپ رسیده است، از آثار ایشان می باشد. (2)

محمد جواد هوشیار

ص: 233

1- (1) - همان.

2- (2) - مجله دانشکده ادبیات مشهد، سال 15 شماره 3، سال 17 شماره 1-2، سال 21 شماره 2، سال 25 شماره 1-2 و مجله مشکاه شماره های 7، 9، 11، 17، 23، 24-25.

حکاک-شیر محمد

(ح 1223 ه.ش-)

حاج محمد شیر محمد کوزه کنانی معروف به «حکاک» فرزند حاج محمد کاظم کوزه کنانی از افراد خیر و نیکوکار قرن سیزدهم خراسان بود که سال ها به شغل فیروزه تراشی و تجارت فیروزه در جوار حرم مطهر حضرت علی بن موسی الرضا علیه السلام اشتغال داشت. وی در حدود سال 1223 ه.ش در مشهد در خانواده ای روحانی و متدین متولد شد و پس از رشد و تحصیلات لازم مذهبی به اتفاق پدر و چهار برادرش به نام های حاج صادق، حاج محمد حسین، آقا کوچک و حاج محمد رضا در تیمچه حکاک ها واقع در گوشه صحن آزادی (نو) به شغل فیروزه تراشی و تجارت آن مشغول گردید و تولیدات را شخصا به شهرهای کلکته و بمبئی صادر می نمود و در عوض کالاهایی نظیر پارچه چینی و نیز چرخ خیاطی به ایران وارد می کرد.

او در جوانی ازدواج نمود که ثمره آن دو دختر به نام های حاجیه بی بی بتول و خانم آغا هستند که اولی به همسری حاج محمد جعفر کاتوزی و دومی به ازدواج حاجی صالح پور درآمد.

مرحوم حاج شیر محمد حکاک در حدود پنجاه سالگی به علت علاقه زیادی که به حضرت سید الشهداء امام حسین علیه السلام و خاندان عصمت و طهارت داشت، قسمتی از ثروت خود را مانند زمین ها و باغ های روستای «شقا» واقع در بین خیابان خواجه ربیع و کوی طلاب و یکی از خانه های خود واقع در «دربند علیخان» که شخصا بر اثر تلاش فراوان اقتصادی از راه تجارت اندوخته بود، وقف نمود و مقرر داشت در آمد آنها را صرف مواردی نظیر: برگزاری مجالس و اطعام در مجلس حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام، کمک به مستضعفان و مستمندان، فراهم نمودن ازدواج پسرانی که سید باشند، اطعام سادات، قربانی

نمودن گوسفند همه ساله در عید قربان، اعزام همه ساله افراد متشرع و صالحی که خود امکان رفتن به زیارت عتبات عالیات را نداشته باشند، گماشتن قاری قرآن بر سر مزار واقف در رواق دار السیاده حرم مطهر، بنمایند.

تولیت موقوفات را به عهده برادرش حاج محمد رضا و نظارت را به برادر دیگرش آقا کوچک واگذار نمود و

سپس حاج شیخ مرتضی بجنوردی و دو دخترش، تولیت و نظارت را عهده دار بودند. پس از دخل و تصرفات دولت پهلوی، تحت عنوان اصلاحات ارضی، باقیمانده آن در اختیار اداره اوقاف قرار گرفت. این مرد خیر و نیکوکار پس از عمری طولانی عاقبت در مشهد درگذشت و در رواق دار السیاده حرم مطهر مدفون گردید.

ابراهیم زنگنه

ص: 235

خواجه‌ویان-محمد کاظم

(1317-1372 ه.ش)

محمد کاظم خواجه‌ویان استاد دانشگاه و نویسنده. سال 1317 ه.ش در خانواده‌ای مذهبی در مشهد زاده شد.

پس از گذراندن دوره‌های ابتدایی و متوسطه به دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد راه یافت و در سال 1341 ه.ش به دریافت دانشنامه لیسانس تاریخ از آن دانشکده نایل آمد، پس از آن با سمت دبیری به کار در آموزش و پرورش پرداخت و مدتی در آباء تدریس کرد. (1) چندی برای ادامه تحصیل به فرانسه رفت و طی سال‌های 54-1356 ه.ش دوره‌های فوق لیسانس و دکترای رشته مطالعات اسلامی را به پایان برد. دکتر خواجه‌ویان از سال تحصیلی 56-1357 ه.ش به تدریس در دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد پرداخت. پس از پیروزی انقلاب

ص: 236

1- (1) - مریم آقا شیخ محمد: گلزار مشاهیر/ 271؛ «درگذشت دکتر خواجه‌ویان»، آینه پژوهش، شماره 22، سال 1372، ص 111.

اسلامی به گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد منتقل شد و چندی پس از آن ریاست دانشکده ادبیات این دانشگاه را پذیرفت. او نزدیک به نه سال در این سمت باقی ماند و پس از آن در سمت معاون دانشجویی دانشگاه فردوسی مشهد انجام وظیفه کرد و هم زمان با آن عضویت هیئت امنای دانشگاه های شمال شرق کشور را داشت و سرپرستی شورای برنامه ریزی گروه تاریخ وزارت آموزش عالی را عهده دار بود. (1) همچنین درس های تاریخ صدر اسلام، تاریخ تشیع و تاریخ ائمه را در بخش تاریخ دانشکده ادبیات مشهد تدریس می کرد و در کنار آن به امور اجرایی و اداری دانشگاه فردوسی مشهد نیز می پرداخت. (2) وی همچنین از آغاز فعالیت های کانون نشر حقایق اسلامی در مشهد، زیر نظر استاد محمد تقی شریعتی، به فعالیت های مذهبی در این کانون روی آورد. در هیئت مدیره انصار الحجه، (مؤسسه خیریه ای برای رسیدگی به وضع یتیمان)، انجمن حمایت از زندانیان مشهد و هیئت امنای اداره اوقاف مشهد عضویت داشت. او همواره خود را مدیون استاد محمد تقی شریعتی می دانست. (3)

خواجویان نشریه ای تخصصی در زمینه پژوهش های تاریخی بنیان گذارد که از سال 1368 ه.ش با نام «فصلنامه مطالعات تاریخی» منتشر شده است.

ایشان روز 13 آبان 1372 ه.ش در مشهد به علت سکته قلبی درگذشت و در حرم رضوی به خاک سپرده شد. (4)

مهمترین اثر دکتر خواجویان کتاب «تاریخ تشیع» است، همچنین چندین مقاله پژوهشی از وی در فصلنامه مطالعات تاریخی و نیز مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد به چاپ رسیده است که عبارتند از: «اوضاع اجتماعی جامعه اسلامی هم زمان با دوران امامت امام موسی بن جعفر علیه السلام»،

ص: 237

1- (1) - «درگذشت دکتر خواجویان»/ 111-112.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/ 271.

3- (3) - درگذشت دکتر خواجویان/ 112.

4- (4) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/ 271-272.

«پژوهشی پیرامون آراء ابن خلدون درباره امویان»، «پژوهشی پیرامون آراء برخی مورخان درباره قیام مختار»، «چه راهی در پیش گیریم»، «سخنی چند درباره علل سقوط امویان»، «نگاهی گذرا بر نظر مورخان درباره قیام مختار»، «نگرشی بر نهضت عباسیان». (1)

محمد جواد هوشیار

ص: 238

1- (1) - درگذشت دکتر خواجه‌نویان/112، ر.ک: مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، شماره 3 و 4، سال 18 (1364)، شماره 4، سال 19 (1365)، شماره 1-2، سال 20 (1366) و نیز فصلنامه مطالعات تاریخی شماره های 1، 3، 9، 10.

سید اطهر عباس رضوی متولد 1300 ه.ش/1921 م. از اساتید برجسته تاریخ شبه قاره هند است که در مراکز علمی اروپا و آمریکا شهرت دارند ایشان تحصیل کرده دانشگاه اسلامی علیگره هند و دانشگاه لندن است.

سید اطهر رضوی قبل از سال 1346 ه.ش/1967 م در دانشگاه های جواهر لعل نهرو و دهلی نو و دانشگاه اسلامی علی گرہ تاریخ قرون وسطی و تاریخ استقلال هند را تدریس و به عنوان رئیس گروه تاریخ دانشگاه کشمیر واقع در شهر سری نگر انجام وظیفه می نمود و سپس به دعوت دانشگاه ملی استرالیا واقع در شهر کانبرا تاریخ هند را تدریس می کرد.

در بین سالهای 1334-1341 ه.ش/1955-1962 م «تاریخ قرون وسطی هند» را به زبان هندی در ده جلد تألیف نمود و توسط دانشگاه اسلامی علی گرہ به چاپ رسید. به تقاضای دولت ایالتی اتار پرادش هند «تاریخ نهضت استقلال هند در منطقه اتار پرادش» را در شش جلد بین سالهای 1336-1340 ه.ش/1957-1961 م به زبان انگلیسی تألیف نمود. کتابهای دیگر ایشان به شرح زیر می باشد:

1- جنبشهای اسلامی در شمال هند در قرنهای 16 و 17 میلادی.

2- تاریخ فتح پورسیکری.

3- ترجمه هندی مقدمه ابن خلدون.

4- ترجمه هندی حقایق هندی.

5- تاریخ اندیشه اسلامی در دوران امپراتور اکبر.

6- تاریخ صوفیان هند در دو جلد.

7- شیعه در هند در دو جلد که جلد اول آن توسط دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم در سال 1376 ه.ش به چاپ رسید.

8- شاه ولی الله دهلی دهلوی و عصر وی.

9- زندگانی شاه عبد العزیز دهلوی.

10- انقلاب اسلامی ایران این کتاب در سال 1358 ه.ش چاپ شد و یکی از بهترین کتابهایی است که در حمایت انقلاب اسلامی ایران و امام خمینی 1 به زبان انگلیسی تألیف شده است.

علاوه بر این از پرفسور اطهرعباس رضوی چندین مقاله در «تاریخ اسلام دانشگاه کامبریج»، «تاریخ فرهنگی هند» و «جهان اسلام» چاپ شده است و دکتر حسین رئیس السادات چندین مقاله پرفسور اطهرعباس رضوی را به فارسی ترجمه و در فصلنامه مشکاه به چاپ رسانده است.

مرحوم پرفسور رضوی از شیعیان مخلص بود و ارادت خاصی به امام رضا علیه السلام داشت و چندین بار برای زیارت مرقد مطهر امام رضا علیه السلام به مشهد مقدس مسافرت نمود و سرانجام سال 1369 ه.ش/اوایل دهه 1990 میلادی در آخرین سفر خود به مشهد مقدس وفات یافت و در حرم مطهر امام رضا علیه السلام مدفون شد. مرحوم پرفسور رضوی حسینی ی بزرگی در شهر علی گره هند تأسیس کرده است.

زوار-حسین

(1275-1359 ه.ش)

حسین زوار نویسنده و شاعر. وی در سال 1275 ه.ش در خانواده ای اهل علم و ادب چشم به جهان گشود.

پدرش حاج نوروزعلی معروف به کتاب فروش در زمان سلطنت مظفر الدین شاه قاجار (1313-1324 ه.ق) در بازار بین الحرمین تهران به کار کتاب و روزنامه اشتغال داشت، و کتب و مجلات را از شهرهایی چون قاهره و برلین وارد می کرد. در جریان انقلاب مشروطه، او که در زمره آزادی خواهان فعالیت می کرد به منظور فرار از آزار هیئت حاکمه، مجبور به ترک تهران و عزیمت به مشهد گردید، و در این شهر رحل اقامت افکند و نام خانوادگی زوار را برگزید.

شادروان حسین زوار تحصیلات اولیه را در تهران و ادامه آن را در مدرسه «ملی» که پدرش از بنیانگذاران آن بود، گذراند. در این دوران بین او و شادروان غلامرضا ریاضی و شادروان یحیی ریحان از شاعران خراسانی که از

ص: 241

شاگردان همین مدرسه بودند، الفتی حاصل شد. او به سبب علاقه و عنایتی که به مطالعه تاریخ و ادبیات ایران داشت، در ادامه فعالیت پدرش مبادرت به فروش کتاب در داخل صحن مسجد گوهرشاد و سپس در بازار زنجیر مدتی نیز در کوچه ارگ کوچه حمام مستشار، نمود و پس از آن کتاب فروشی و انتشارات زوار را در خیابان ارگ مشهد و سپس در سال 1322 ه.ش انتشارات زوار را در تهران خیابان باب همایون میدان سپه تأسیس کرد که مدیریت آن با فرزند ارشد ایشان اکبر زوار بود.

حسین زوار بنیانگذار صنف چاپخانه دار، کتابفروش و لوازم التحریر مشهد و صنعت چاپ خراسان و نیز بانی شرکت تعاونی فروشندگان کتاب و

لوازم التحریر مشهد می باشد. وی علاوه بر چاپ و انتشار انواع کتب معتبر تاریخی، ادبی، اجتماعی، علمی و غیره به چاپ و انتشار کتاب های درسی دبستانی و دبیرستانی مشهد اهتمام داشت. کتاب هایی نیز چون «منتخبی از دیوان نظامی گنجوی» از وی به یادگار مانده است.

ایشان در پنجم آذرماه 1359 ه.ش دار فانی را وداع گفت و در حرم مطهر حضرت ثامن الائمه علیه السلام مدفون گردید.

اینک برخی از فرزندان و نوادگان وی در ادامه فعالیت ایشان به کار چاپ و نشر اشتغال دارند. (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 242

سالاری-احمد

(1282-1335 ه.ش)

دکتر احمد سالاری فرزند دکتر حسین سالاری پزشک و استاد دانشگاه مشهد. وی در اول مهر ماه سال 1282 ه.ش در خانواده ای متدین در مشهد متولد شد و تحصیلات ابتدایی را در مشهد و دوره متوسطه را در دار الفنون تهران به پایان رسانید. سپس در سال 1306 ه.ش برای تحصیل رشته پزشکی به کشور فرانسه عزیمت کرد و در سال 1316 ه.ش پس از اخذ درجه دکترای پزشکی از دانشگاه پاریس به ایران مراجعت و به استخدام وزارت بهداشتی در آمد. او خدمات پزشکی خویش را در مشهد آغاز نمود و همراه برادرانش برای تأسیس آموزشگاه عالی بهداشتی و دانشکده پزشکی تلاش نمود و خود در این دانشکده سال ها سمت استادی بیماری های داخلی را داشت و در کنار طبابت و تدریس نیز چند سالی ریاست بهداشتی استان خراسان را عهده دار بود و در این سمت خدمات بهداشتی زیادی به مردم این استان ارائه نمود. او در روز 23 تیر ماه سال 1335 ه.ش در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن عتیق

ص: 243

به خاک سپرده شد. (1)

ابراهیم زنگنه

(151)

سالاری-حسین

(1321-1234 ه.ش)

دکتر حسین سالاری ملقب به «معمد الحکماء» فرزند آیت الله مرحوم حاج ابو القاسم یزدی، پزشک و رئیس دارالشفای حرم مطهر رضوی. وی در سال 1234 ه.ش در خانواده ای روحانی در تفت چشم به جهان گشود و برای تحصیلات علوم دینی به حوزه علمیه یزد رفت و بعد از مرگ پدر به جای او به امامت جماعت پرداخت اما چون پیوسته هوای دانش پزشکی در سر می پروراند، برای ادامه تحصیلات پزشکی به اصفهان و تهران رفت و بعد از اخذ درجه دکترای پزشکی در تهران، به عنوان پزشک لشکر همراه عده ای از سربازان به مشهد آمد. او پس از پایان دوره خدمت وظیفه قصد مراجعت به یزد داشت، در این هنگام همسر رکن الدوله تولیت آستان قدس رضوی و والی خراسان به بیماری مشکلی دچار شد و از جانب والی از وی دعوت به عمل آمد. پس از چند روز، بیمار درمان شد و تولیت آستان قدس به عنوان سپاسگزاری، یک عبا و قرآن برای ایشان فرستاد و از او خواست که به عنوان رئیس دارالشفای حضرت رضا علیه السلام در مشهد اقامت نماید و ایشان در مشهد ماند. از آن تاریخ مدت 35 سال به عنوان رئیس دارالشفای حضرت رضا علیه السلام انجام وظیفه کرد.

سرانجام در سال 1321 ه.ش دار فانی را وداع گفت و جنازه اش در صحن نو به خاک سپرده شد. دکتر رضا سالاری، دکتر احمد سالاری، دکتر علی سالاری، دکتر محمود سالاری و سرهنگ مهدی سالاری فرزندان وی هستند. (2)

ابراهیم زنگنه

ص: 244

1- (1) - اطلاعات گرفته شده از خاندان سالاری توسط محمد حسین سالاری دبیر آموزش و پرورش.

2- (2) - همان.

(1331-1275 ه.ش)

دکتر رضا سالاری فرزند دکتر حسین سالاری پزشک، استاد دانشگاه و از بنیانگذاران دانشکده پزشکی مشهد. وی در سال 1275 ه.ش در مشهد در خانواده ای متقی و خادم آستان قدس رضوی پا به عرصه حیات نهاد، دوره دبستان را در مشهد به پایان رسانید. دوره متوسطه را در دار الفنون تهران طی کرد. پس از گذراندن دوره آلیانس فرانسه برای ادامه تحصیل پزشکی وارد دار الفنون تهران شد و چون به اخذ دکترای پزشکی عمومی نایل آمد برای اخذ درجه تخصصی عازم کشور فرانسه شد و پس از مدتی از دانشگاه پاریس به اخذ درجه تخصص جراحی عمومی نایل گردید.

آنگاه به ایران مراجعت کرد و در مشهد به خدمت پزشکی پرداخت. او از سال 1300 تا 1331 ه.ش در بخش جراحی بیمارستان امام رضا علیه السلام به عنوان رئیس و پزشک متخصص انجام وظیفه نمود. در همین مدت نیز استادی جراحی مدرسه عالی بهداری و دانشکده پزشکی مشهد را به عهده داشت و در ضمن همه فعالیت ها شغل طبابت را یکی از وظایف انسانی خویش می دانست و از بعضی بیماران مستضعف علاوه بر اینکه وجهی دریافت نمی کرد، هزینه درمان آنها را نیز می پرداخت. او سرانجام در شب 21 ماه رمضان سال 1371 ه.ق/خرداد سال 1331 ه.ش در مشهد دار فانی را وداع گفت و جنازه اش در صحن عتیق

دکتر علی سالاری فرزند دکتر حسین سالاری پزشک و استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد. وی روز سیزدهم شهریور سال 1289 ه.ش متولد شد. دوره ابتدایی را در سال 1303 ه.ش و تحصیلات متوسطه را در سال 1309 ه.ش در دبیرستان دانش مشهد به پایان رسانید. سپس برای ادامه تحصیل راهی تهران شد و در دانشکده پزشکی به تحصیل مشغول گردید و در سال 1315 ه.ش به اخذ درجه دکترای پزشکی نایل آمد. بعد از انجام خدمت وظیفه عمومی در ضمن انجام وظایف درمانی از آبان سال 1318 ه.ش به مدت شش سال با سمت معاونت بهداری شهرداری مشهد و بعد با سمت ریاست بهداری انجام وظیفه نمود. و از سال 1323 ه.ش در سمت معاونت بخش مامایی و بیماری های زنان بیمارستان شاه رضا (امام رضا) وابسته به دانشکده پزشکی مشغول به کار شد و در همین سمت بود که به فرانسه رفت و دوره های تکمیلی و تخصصی مامایی و بیماری های زنان را در زایشگاه بودلوک و بیمارستان بروکا پاریس و دانشکده پزشکی پاریس در سال های 1330-1331 ه.ش طی نمود

و به ایران مراجعت کرد. از سال 1335 ه. ش ریاست بخش مامایی و بیماری های زنان را عهده دار شد.

مرحوم دکتر سالاری در کنار کارهای درمانی و اداری از سال 1320 ه. ش در آموزشگاه عالی بهداری به تدریس اشتغال داشت و از سال 1325 ه. ش با سمت دانشیار دانشگاه تهران مأمور خدمت در آموزشگاه عالی بهداری مشهد شد و از سال 1331 ه. ش نیز در دانشکده پزشکی مشهد تدریس مامایی را به عهده گرفت و در سال 1335 ه. ش در همین رشته به درجه استادی ارتقاء یافت و از سال 1342 ه. ش ریاست گروه مامایی و بیماری های زنان را با داشتن سمت ریاست آموزشگاه عالی مامایی مشهد به عهده داشت. وی در کنار همه فعالیت های درمانی و آموزشی و اداری، سرپرستی زایشگاه خانوادگی شیر و خورشید سرخ مشهد را نیز اداره می کرد.

دکتر علی سالاری پس از 63 سال زندگی روز دوم فروردین ماه سال 1352 ه. ش دار فانی را در مشهد وداع گفت و در صحن نو(آزادی) به خاک سپرده شد. (1)

ابراهیم زنگنه

(154)

سالاری-محمود

(1367-1277 ه. ش)

محمود سالاری فرزند دکتر حسین سالاری، استاد زبان فرانسه. وی دی

ص: 247

1- (1) - اطلاعات گرفته شده از خاندان سالاری توسط محمد حسین سالاری دبیر آموزش و پرورش.

ماه سال 1277 ه.ش در مشهد چشم به جهان گشود پس از دوره دبستان در مشهد دبیرستان را در دار الفنون تهران به پایان رسانید. سپس وارد آلیانس فرانسه شد و پس از پنج سال تحصیل به دریافت دیپلم آلیانس نایل آمد. او به خراسان مراجعت کرد و از سال 1299 تا 1301 ه.ش در پیشکاری مالیه (دارایی) خراسان به خدمت مشغول شد و از سال 1301 ه.ش از وزارت مالیه برکنار شد و به استخدام وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) درآمد و تا آخر عمر در سمت دبیری و استادی زبان فرانسه در دبیرستان های فردوسی، ابن یمین (حکمت)، شاه رضا (دکتر شریعتی)، فروغ (هفتم تیر)، ایراندخت (آزادگان)، دانشسرای مقدماتی پسران و دختران مشهد، آموزشگاه عالی بهداری، دانشکده پزشکی و دانشکده معقول و منقول مشهد به تدریس زبان فرانسه مشغول بود.

مرحوم سالاری در سال 1337 ه.ش بازنشسته شد با این حال تا سال 1339 ه.ش در دانشکده پزشکی مشهد تدریس می کرد. او تدریس در کلاس و هدایت جوانان را بر پست اداری ترجیح می داد. وی تا آخر عمر افتخار تشریف و خادمی حرم مطهر حضرت ثامن الحجج علیه السلام را داشت و در چهارم تیر ماه سال 1367 ه.ش درگذشت و جنازه اش در صحن نو (آزادی) به خاک سپرده شد. (1)

ابراهیم زنگنه

(155)

سامی راد-حسین

(1284-1368 ه.ش)

دکتر حسین سامی راد فرزند اسماعیل خان، تحصیلات ابتدایی را در بجنورد به پایان برد و دوره دبیرستان را در دار الفنون گذراند. در سال 1305 در میان نخستین گروه دانشجویان اعزامی به خارج از ایران، برای طی دوره پزشکی و گرفتن تخصص به پاریس

ص: 248

1- (1) - همان.

رهسپار گردید و پس از اخذ تخصص در رشته بیماری های کودکان و گذراندن دوره «مالاریا شناسی» از ایتالیا به ایران بازگشت. در سال 1316 پس از پایان خدمت نظام، مأمور تأسیس بهداری خراسان گردید و هم زمان با آغاز جنگ دوم جهانی، ریاست بیمارستان امام رضای مشهد را به عهده گرفت و برای جبران کمبود پزشک در خراسان و تأسیس آموزشگاه عالی بهداری که هسته اولیه دانشگاه فردوسی را تشکیل می داد، اقدام نمود. پس از تأسیس دانشکده پزشکی مشهد و دانشگاه فردوسی به مدت 28 سال ضمن تدریس، ریاست مؤسسات علمی را نیز به عهده داشت.

در سال 1342 به نمایندگی مردم مشهد به مجلس شورای ملی رفت و چون عنوان استادی دانشگاه تهران را یافته بود، در آن دانشگاه به تدریس پرداخت و در سال 1350 بازنشسته شد. از جمله مشاغل اجتماعی او می توان به این موارد اشاره نمود: ریاست جمعیت شیر و خورشید سرخ مشهد (1327-1339)؛ تأسیس درمانگاه خیریه رازی در مشهد (در زمان جنگ جهانی دوم)؛ ریاست جمعیت حمایت از جذامی های مشهد، عضویت در هیئت مدیره انجمن مبارزه با سل در مشهد؛ عضویت در هیئت مدیره انجمن تعاون بهداشتی در مشهد. (1)

دکتر سامی راد در سال 1368 ه.ش در مشهد درگذشت و در حرم مطهر رضوی دفن گردید. (2)

ص: 249

1- (1) - مریم آقا شیخ محمد، گلزار مشاهیر زندگینامه درگذشتگان مشاهیر ایران/356.

2- (2) - قدرت الله روشنی زعفرانلو: سفرنامه های لهام الدوله بجنوردی/170-171.

دکتر سامی راد تألیفاتی در زمینه علوم پزشکی و تربیتی دارد و مقالاتی از وی در نشریات علمی کشورهای مختلف منتشر شده است. از جمله آثارش می توان از کتاب های زیر نام برد: راه پرورش کودکان (1322)؛ سلامتی و بیماری کودکان (1334)؛ تشخیص برنکو پنومونی سلی و غیر سلی (به زبان فرانسوی، پایان نامه تحصیلی).

علی سکندری

ص: 250

شاملو-علی

(1376-1284 ه.ش)

پزشکی که طبابت را از غرفه های حرم مطهر آغاز کرد. در گذشته نه چندان دور شهر مشهد خیلی کوچک و کم جمعیت بود، به همین دلیل پزشکان به سهولت در دسترس بیماران قرار داشتند در آن زمان تعداد پزشکان از شمار انگشتان دست تجاوز نمی کرد. سرآمد آنها نیز میرزا غلامعلی صدر الاطباء (1302 ه.ش) (1) پدر مرحوم دکتر علی شاملو بود که ابتدا در غرفه های صحن نو طبابت می کرد. پزشکان آن زمان با گرفتن نبض و دیدن زبان و تجربه های شخصی، بیماران را مداوا می کردند.

در سال 1298 ه.ش مدرسه دار الفنون امیرکبیر، «مدرسه طب» نام گرفت و داوطلبان با مدرک دیپلم می توانستند به مدرسه طب راه پیدا کنند و دوره دکتری را بگذرانند؛ پس از آن مدرسه طب، دانشکده پزشکی نامیده شد و دوره آن شش سال گردید.

ص: 251

دکتر علی شاملو در شمار 10 پزشکی بود که از دانشکده پزشکی تهران فارغ التحصیل شد و مجوز طبابت دریافت کرد.

این طبیب عالی قدر در دفترچه خاطراتش این گونه نوشته است:

«خانواده ما معروف به شاملو است.

شاملو ایل بزرگی بوده که در زمان صفویه به انضمام چند ایل دیگر مجموعاً قشون قزلباش را تشکیل می دادند. عده ای از شاملوها در زمان صفویه حکومت هرات را داشتند. آنچه مسلم است خانواده ما از زمان نادر شاه در مشهد سکونت داشتند و اجداد ما خطاط و نویسنده بودند، زیرا دستخطهای زیبایی از آنها به یادگار مانده است. به هر حال اینجانب علی شاملو روز چهارشنبه 23 ربیع الثانی 1324 ه. ق مطابق 18 خرداد 1284 ه. ش در مشهد متولد شدم. آموختن را از مکتب خانه آغاز کردم. تحصیلات ابتدایی را نیز در مشهد گذراندم؛ سپس برای ادامه تحصیل به تهران رفتم. در تهران پس از پایان تحصیلات متوسطه وارد دانشکده پزشکی شدم.

در سال 1308 ه. ش از دانشکده پزشکی فارغ التحصیل شدم. پس از آن برای خدمت در شرکت نفت به مسجد سلیمان رفتم. پس از مدتی دوباره به تهران برگشتم وارد ارتش شدم. مدتی هم ریاست بهداری سبزوار را به عهده داشتم.

در سال 1312 به مشهد برگشتم و مشغول طبابت شدم. چهار دختر و دو پسر دارم و پسرانم حرفه طبابت را انتخاب کرده اند»⁽¹⁾.

دکتر فریدون شاملو درباره زندگی علمی و حالات و رفتار پدرش می گوید: «مرحوم پدرم، پزشکی انسان دوست، عارف و خادم امام هشتم علیه السلام بود. وی از سال 1312 تا 1376 ه. ش در مشهد به شغل شریف طبابت اشتغال داشت و در این مدت هرگز برای مادیات طبابت نکرد.

به یاد دارم زمانی به عمل جراحی نیاز پیدا کرد و باید مدتی از طبابت

ص: 252

کناره می گرفت، قرار شد مطب او را من اداره کنم. پدرم مرتباً سفارش می کرد و می گفت هوای بیماران کم بضاعت را داشته باش نسخه گران نویس و از داروهای ترکیبی برای آنها تجویز کن که بضاعت تهیه آن را داشته باشند؛ همچنین سفارش می کرد طبابت را صبح زود شروع کن، چون بیماران شب تا صبح را با بیماری سر کرده اند و طاقت ندارند تا نیمروز صبر کنند. خود ایشان هم با اینکه خادم امام هشتم علیه السلام بود و اغلب شب ها را در حرم مطهر کشیک داشت صبح خیلی زود در مطب حضور می یافت، چون دلش راضی نمی شد بیمارانش را لحظه ای منتظر بگذارد.

برای حق ویزیت هم مبلغی تعیین نکرده بود بلکه هرکس هرچه برایش مقدور بود روی میز می گذاشت و پدرم اصلاً به آن توجهی نمی کرد.

بدین طریق تمام عمر بابرکتش را صرف طبابت و خدمت به خلق کرد و سرانجام در سال 1376 ه.ش به رحمت ایزدی پیوست و پیکرش در حرم مطهر ثامن الائمه علیه السلام به خاک سپرده شد.

از دکتر شاملو کتابخانه بزرگی شامل کتاب های تاریخی، ادبی و پزشکی به زبان های فارسی، فرانسه و عربی بجای ماند که بنا به وصیت خود او به کتابخانه آستان قدس رضوی اهدا شد. (1)

علیجان سکندری

(157)

شاملو-میرزا غلامعلی

(1302-1212 ه.ش)

میرزا غلامعلی خطاط و پزشک و مشهور به صدر الاطباء. او فرزند ابراهیم شاملو است. در سال 1212 ه.ش زاده شد پدرش رفوگر و از خدام کشیک دوم آستان قدس رضوی بود. میرزا غلامعلی از کودکی به تحصیل پرداخت و در نزد استادان زمان خود با علوم ادبی و معقول و منقول آشنا شد و در زمینه هنر خط، کار کرد و به علت علاقه به رشته

ص: 253

پزشکی، برای تحصیل عازم تهران شد. (1) در تهران چند سالی نزد پزشکان معروف آن زمان چون «آقا بابا رشتی ملک الاطباء» متوفی 1289 ه.ق، «میرزا سید رضی سمنانی حکیم باشی نظام» متوفی 1304 ه.ق و «میرزا ابو القاسم اصفهانی سلطان الحکماء» متوفی 1322 ه.ق که از اطباء خاص ناصر الدین شاه بودند، (2) به تحصیل و تکمیل طب قدیم پرداخت و پس از اینکه اجازه نامه هایی از هریک از آنان گرفت و ملقب به «صدر الاطباء» شد (3) به همراه امیر حسین خان شجاع الدوله حاکم قوچان و رئیس ایل زعفرانلو که در تهران بود به قوچان رفت و پزشک مخصوص وی گردید پس از هفت سال اقامت در قوچان به مشهد آمد و در همین شهر مقیم گردید و مدت پنجاه سال به طبابت اشتغال داشت و در این رشته در خراسان شهرتی یافت وی سالها در یکی از غرفه های صحن نو (آزادی) به کار طبابت مشغول بود. (4)

نامبرده مردی خودساخته و جدی بود.

وی در سال 1302 ه.ش در نودسالگی در مشهد درگذشت. (5)

فرزندش ابراهیم شاملو «دبیر اعظم» شاعر و خطاط بود و مدتی کارگزاری قوچان و نیشابور را به عهده داشت و در 25 بهمن ماه 1346 ه.ش درگذشت. (6)

محمد جواد هوشیار

ص: 254

1- (1) - مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 171/5.

2- (2) - همان 20/3.

3- (3) - همان 171/5-173.

4- (4) - مصاحبه با نوه ایشان (فریدون شاملو).

5- (5) - همان 173/5.

6- (6) - علی اکبر گلشن آزادی: صدسال شعر خراسان/316.

(1286-1366 ه.ش)

استاد محمد تقی شریعتی، اندیشمند و مفسر قرآن، سال 1286 شمسی در یک خانواده روحانی در مزینان از توابع سبزوار چشم به جهان گشود. مقدمات را نزد پدرش شیخ محمد مزینانی و عموی خود آموخت و سال 1306 برای ادامه تحصیل به مشهد آمد و در مدرسه فاضل خان حجره گرفت. پس از آشنایی با ادبیات در محضر میرزا عبد الجواد نیشابوری و شیخ محمد تقی نیشابوری، از درس آیات میرزا مهدی اصفهانی، شیخ هاشم قزوینی، شیخ کاظم دامغانی، حاج میرزا احمد مدرس و ارتضا با علوم دینی آشنا شد. تا اینکه مدرسه فاضل خان را به عنوان حفظ آثار قدیمه بستند و طلاب را از آنجا اخراج کردند. (1)

استاد به تدریس در مدارس جدید رو آورد و به موازات آن به فراگیری علوم دینی ادامه داد. پس از شهریور 1320 که فعالیت های سیاسی آزاد شده بود، به مبارزه علیه حزب توده پرداخت و با تدریس در دانشسرا که مرکز فعالیت حزب توده شده بود، از پیشروی حزب توده پیشگیری کرد و بعدا در فاصله سالهای 1337-1340 ه. ش به دعوت دانشکده الهیات و معارف اسلامی مشهد، در آنجا نهج البلاغه و تفسیر قرآن تدریس کرد.

ص: 255

1- (1) - استاد محمد تقی شریعتی مدافع شریعت در برابر الحاد و طاغوت، کیهان فرهنگی، مصاحبه با استاد بهمن 1363 شماره 11 ص

استاد شریعتی در تاریخ 22 آبان 1341 پس از 30 سال تدریس بازنشسته شد. او در طول دوران فعالیت علمی و فرهنگی خود، ضمن تدریس در سال 1323 کانون نشر حقایق اسلامی را در مشهد تأسیس کرد. در سال 1328 که جبهه ملی به رهبری دکتر مصدق تشکیل شد و موضوع «ملی شدن صنعت نفت» جمعیتی بنام «جمعیت های هیئت مؤتلفه اسلامی» در مشهد شکل گرفت و استاد به عنوان مؤسس کانون نشر حقایق اسلامی در آن شرکت کرد و مدتی بعد در شمار کاندیداهای دوره هفدهم مجلس شورای ملی مطرح شد ولی انتخابات ابطال گردید.

در شهریور 1336 سازمان امنیت استاد را همراه فرزندش دکتر علی شریعتی و 15 تن دیگر از سران نهضت مقاومت ملی بازداشت و به زندان قزل قلعه برد. پس از مدتی استاد آزاد شد و به مشهد بازگشت. مرحوم آیت الله العظمی سید محمد هادی میلانی از ایشان خواست تا مجلس تفسیر خود را در منزل ایشان ادامه دهد و خود نیز از باب تشویق مردم، بعضی شبها در مجلس شرکت می کرد و این جلسه سه سال ادامه یافت.

مرحوم محمد تقی شریعتی از آنجا که معتقد بود در برابر عوام روش اثباتی باید داشت نه نفیسی و به جای تخطئه افکار آنها باید راه درست تر را به آنها شناساند، در عاشورای 1340 دسته ای حدود ده هزار نفر از روشنفکران، دانشجویان و بازاریان را با شعارهایی برگزیده از سخنان امام حسین علیه السلام و نهج البلاغه به سمت حرم امام رضا علیه السلام راه اندازی کرد. نتیجه این شد که سال 41 بعد از رسیدن دسته راه پیمایان به صحن عتیق، از سخنرانی استاد جلوگیری کردند و در سال 1342 پیش از محرم مانع حرکت او شدند و همان سال ایشان به دعوت استاد شهید مرتضی مطهری و توصیه آیت الله العظمی میلانی به تهران رفت و در حسینیه ارشاد به تبلیغ پرداخت و

علاوه بر آنجا مدتی نیز در زمان بازداشت آیت الله سید محمود طالقانی، بجای ایشان در ماه رمضان در مسجد هدایت تفسیر گفت. کتاب خلافت و ولایت در قرآن و سنت، تفسیر نوین، وحی و نبوت در قرآن، چرا حسین قیام کرد، امامت در نهج البلاغه از آثار اوست. دکتر علی شریعتی تنها فرزند ذکور اوست که بطور مرموز در انگلیس در 29 خرداد 1356 در 44 سالگی کشته شد. استاد در غم از دست دادن علی گریست و پس از 80 سال تلاش در عصر دوشنبه 31 فروردین 1366 به دار بقا شتافت و در غرفه ای از صحن آزادی حرم مطهر رضوی به خاک سپرده شد.

غلامرضا جلالی

(159)

شکورزاده بلوری-ابراهیم

(1381-1303 ه.ش)

دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری، استاد زبان و ادبیات فرانسه، محقق و پژوهشگر. وی در سال 1303 ه.ش در تربت حیدریه چشم به جهان گشود.

تحصیلات ابتدایی را در دبستان رضائیه تربت و تحصیلات متوسطه را در مشهد به اتمام رسانید. در آغاز جوانی چند سال در خدمت آستان قدس رضوی بود و مشاغلی از قبیل ریاست امور اداری و مالی بیمارستان امام رضا علیه السلام، ریاست اداره اراضی و مستغلات و ریاست خزانه و موزه آستان قدس را برعهده داشت. (1) ایشان ضمن خدمت در آستان قدس، همواره

ص: 257

به تدریس در دبیرستان ها و دانشکده ادبیات، الهیات و پزشکی اشتغال داشت. (1)

شکورزاده در سال 1339 ه.ش به قصد ادامه تحصیل در رشته زبان و ادبیات فرانسه و اخذ درجه لیسانس در این رشته در دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد ثبت نام کرد و حائز رتبه اول گردید و در سال 1343 ه.ش موفق به اخذ مدرک لیسانس شد. او در سال 1350 ه.ش به قصد ادامه تحصیل و اخذ درجه دکترا به کشور فرانسه عزیمت نمود و در سال 1354 ه.ش موفق به اخذ درجه دکترای زبان فرانسه از دانشگاه سوربن پاریس شد. از سال 1349 تا 1355 ه.ش به عنوان «مربی» زبان و ادبیات فرانسه، از 1355 تا 1364 ه.ش به عنوان «استادیار»، از 1364 تا 1370 ه.ش به عنوان «دانشیار» و از سال 1371 ه.ش به عنوان «استاد» مشغول خدمت در دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد بود. و در همین سال شورای انقلاب فرهنگی و کمیته جذب نخبگان، وی را به عنوان «استاد نخبه» انتخاب کرد. (2)

دکتر شکورزاده بیش از چهل سال سابقه تدریس داشت و در طول این مدت وظیفه خود را همواره به بهترین صورت انجام داد. و به خاطر حسن خدمت و نظم و دقتی که در کار خود داشته، موفق به دریافت تقدیر نامه هایی از وزارت فرهنگ، آموزش عالی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و دانشگاه فردوسی مشهد شد. او به چند زبان زنده دنیا تسلط داشت و همواره نسبت به مشکلات و کمبودها با دیدی انتقادی و دلسوزانه نگاه می کرد. وی علاوه بر تألیف کتب و مقالات متعدد در رشته زبان و ادبیات فرانسه تحقیقات مفصلی نیز در «فرهنگ عامه» یا

ص: 258

1- (1) - «شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری»، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره 124-125، سال 32، ص 7.

2- (2) - همان، بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/67.

علاقه اش به فرهنگ خراسان باعث شد که افسانه ها، امثال، عقاید و رسوم، سنن محلی، جشن ها، اشعار و دوبیتی هایی را که می شنید از همان کودکی آنها را در دفتر مخصوص یادداشت کند. او از همان اوان جوانی دریافته بود که لهجه های محلی، فرهنگ عامه، آداب و رسوم و هنرهای ملی رو به نابودی و فراموشی است. از این رو به جمع آوری فولکلور خراسان از طریق سفر، مصاحبه، شرکت در مجالس مختلف، همنشینی با قشرها و گروه های مختلف شهری و روستایی پرداخت. (1)

سه تألیف مهم وی در زمینه فرهنگ خراسان عبارتند از: «عقاید و رسوم مردم خراسان» که در سال 1348 ه.ش برنده جایزه بهترین کتاب سال در رشته علوم اجتماعی و مردم شناسی شد، «ترانه های روستایی خراسان» و «افسانه های عامیانه خراسان». آخرین کتاب در سال 1975 م به زبان فرانسه در مجموعه انتشارات انستیتو مطالعات ایرانی دانشگاه سوربن پاریس منتشر شد. (2)

استاد شکورزاده علاوه بر سه کتاب فوق چندین کتاب مهم و معتبر نیز تألیف کرد. از دیگر آثار وی می توان از کتب زیر یاد کرد: «ده هزار مثل فارسی و بیست و پنج هزار معادل آنها» که جایزه سال کتاب جمهوری اسلامی را به خود اختصاص داد. (3) «مواعظ و حکم سعدی در بوستان و گلستان با ترجمه و معادل های فرانسوی»، «صرف افعال و مورد استعمال زمان ها در فرانسه»، «فرهنگ اصطلاحات علوم و معارف اسلامی به زبان فارسی و فرانسه» که از طرف دانشگاه تهران به عنوان کتاب برجسته سال 1377 ه.ش دانشگاهی برگزیده شد و به دریافت جایزه و لوح

ص: 259

1- (1) -فرزانه سجادپور: گفتگو با دکتر ابراهیم شکورزاده محقق و پژوهشگر، روزنامه خراسان، ش 14459، یکشنبه 27 تیر 1378، ص 8.

2- (2) -شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری/7.

3- (3) -فرزانه سجادپور: پیشین/9.

تقدیر مفتخر شد. (1) شکورزاده بیش از سی مقاله تحقیقی در رشته زبان و ادبیات فارسی و فرهنگ عامه و علوم اسلامی به زبان های فارسی، فرانسه و انگلیسی نوشته است. برخی از مقالات فرهنگ عامه دائرة المعارف ایرانیکا Encyclopaedia iranica به قلم اوست.

دکتر شکورزاده در کارهای هنری نیز دستی توانا داشت و موفق به دریافت جایزه هنری در نقاشی و طراحی نیز شده است. از جمله کارهای هنری و نقاشی های او می توان به ترسیم آرم مخصوص مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی و تهیه و ترسیم نقش «لا اله الا الله» برای درب ورودی دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد و نیز تهیه رسم الخط فرانسه- انگلیسی اشاره کرد که در سال 1341 ه.ش در مشهد چاپ شده است.

استاد شکورزاده در مجمع بین المللی مطالعات فرانسوی (a.i.e.f) در کشور فرانسه و نیز در مجمع بین المللی تحقیق در داستان های فولکلوریک (S.F.n.r.i) که مرکز آن در شهر گوتنگن آلمان است عضویت داشت. (2) دکتر شکورزاده در سمینارهای مختلف علمی نیز شرکت می کرد. از جمله آنها شرکت در سمینار بین المللی زبان و ادبیات فرانسه در آذرماه 1369 ه.ش و پنجمین کنگره تحقیقاتی ایرانی در شهریور 1353 ه.ش می باشد. وی در سال 1363 ه.ش جهت تکمیل «فرهنگ اصطلاحات علوم و معارف اسلامی» فرصت مطالعاتی گرفته به کشورهای فرانسه و آمریکا مسافرت کرد. (3) او پس از عمری تحقیق و پژوهش و تدریس در روز 22 اردیبهشت سال 81 در اثر سانحه تصادف در مشهد دار فانی را وداع گفت و در حرم مطهر امام رضا علیه السلام در صحن

ص: 260

1- (1) - شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری/8.

2- (2) - همان.

3- (3) - بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/67.

دکتر سید حسن شهیدی فرزند سید محمود مشیر، استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد، شاعر و خطاط. او از نوادگان میرزا مهدی شهید است که سال ها در سمت استادی به جامعه پزشکی خدمت نمود. وی سال 1283 ه.ش در مشهد و در خانواده ای مذهبی و مرقه متولد شد. دوره مقدماتی و ادبیات عرب را در نزد ادیب نیشابوری معروف به ادیب اول به پایان رسانید.

سپس دوره متوسطه را در همین شهر طی نمود. آنگاه جهت اخذ دکترای پزشکی در سال 1308 ه.ش عازم فرانسه گردید و در شهر نانسی پس از اخذ مدرک (پ،ت،آ) از دانشکده علوم وارد دانشکده پزشکی همان شهر گردید و در سال 1316 ه.ش دوره پزشکی را به اتمام رساند و به عنوان دانشجوی ممتاز معرفی گردید.

پایان نامه تحصیلی وی تحت عنوان «انفکسیون اریون تجربی» بود که نظر بر اهمیت آن به هزینه دانشکده پزشکی نانسی به صورت کتاب منتشر شد.

شهیدی در ضمن اقامت در فرانسه مدتی در سرویس بیمارستان های عفونی زیر نظر پروفیسور دولار در مورد ویروس ها تحقیق نمود و در همین ایام بررسی جدیدی در مورد اثر استرکین در معالجه مسمومیت از باریتوریک ها نمود در نتیجه این تحقیقات ارزنده تقدیم آکادمی علوم فرانسه و سوسئته بیولوژی نانسی گردید و بعد از مراجعت

به ایران مدتی سرپرست بهداری شهربانی خراسان و بیمارستان منتصریه و آزمایشگاه بیمارستان شاه رضا (امام رضا) شد. در ابتدای جنگ جهانی دوم بیماری های مقاربتی در مشهد شیوع پیدا نمود به کمک همکاران خویش دکتر سامی راد، دکتر ضیایی و دکتر محمد تقی رادپور، انجمن تعاون و بهداشتی تشکیل داد و کمک های ارزنده ای به بیماران نمود. در سال 1320 ه.ش بیماری تیفوس اگزماناتیک و تب راجعه در استان خراسان شایع شد و ایشان با کمک افراد خیر، جمعیت مبارزه با این بیماری تشکیل داد و خدمات ارزنده ای ارائه نمود. او در سال 1321 ه.ش به عنوان دبیر و مدیرعامل جمعیت شیرخورشید در آمد و در موقع بروز زلزله در باخرز و سیل در مشهد و نیشابور به اقشار آسیب دیده کمک نمود.

هم زمان با تأسیس آموزشگاه عالی بهداری در سال 1318 ه.ش تدریس شیمی و بیولوژی بیماری های داخلی به عهده ایشان واگذار گردید. در سال 1325 ه.ش با تأسیس دانشکده پزشکی به عنوان دانشیار، تدریس تراپوتیک به عهده ایشان واگذار شد و در سال 1336 ه.ش به عنوان استاد دانشکده پزشکی برگزیده شد.

دکتر شهیدی مسئولیت های اجرایی متعددی از جمله سرپرستی اداره بازرسی دانشگاه، سرپرست موقت دانشکده کشاورزی، رئیس دانشکده پزشکی مشهد و معاون دانشگاه مشهد و نیز در سال های 1371 ه.ش به بعد عضویت ایران سرای فردوسی را به عهده داشتند. در خلال استادی ایشان چندین سفر مطالعاتی به خارج از کشور نمود و در گروه پروفیسور لونکر و پروفیسور سولیه و پروفیسور تیلن و پروفیسور گیل در مورد بیماری های قلب و عروق در پاریس و استکهلم و انگلستان تحقیق نمود و مدت چهار سال عضو هیئت علمی مجله طبی خاورمیانه و طب عمومی و مجله دانشکده پزشکی مشهد بود. وی بیش از نیم قرن در خدمت

دانشگاه به تعلیم و تربیت دانشجویان پزشکی پرداخت و بنیانگذار رشته قلب شناسی دانشگاه علوم پزشکی مشهد بود. (1)

دکتر شهیدی علاوه بر اطلاعات وسیع پزشکی و مطالعه مستمر مجلات پزشکی از خطاطان و خوشنویسان و نیز از ادبا و شعرای معاصر بود که کتاب «گلشن راز» سروده شیخ محمود شبستری را به خط نستعلیق بسیار زیبایی به رشته تحریر درآورده است.

این کتاب اکنون در نزد دختر ارشدش خانم گیتی شهیدی موجود است. آلبوم خطوط متفرقه ایشان نیز جمع آوری شده و هم اکنون در نزد دختر دیگرش خانم مینا شهیدی نگهداری می شود.

از رباعیات اوست:

یک چند میان کوچه بازی کردیم یک چند هوای سرفرازی کردیم

القصه در این دار فنا روزی چند ما نیز هوای دست درازی کردیم

اوضاع جهان در هم و آشفته ز چیست مسنول چنین وضع بگوئید که کیست

هر روز پریشانی ما بیش ز پیش راه و روش چرخ چرا رو به بدی است

در خانه دکتر شهیدی به روی همه علما و فضلا، ادبا، شعرا و دوستان باز بود. صبح روزهای پنجشنبه هر هفته نشست علمی و دوستانه ای مرکب از پزشکان صمیمی وی و بعد از ظهر روزهای جمعه نشست علمی دیگری از علما، فضلا، ادبا و شعرا در منزلش تشکیل می شد که جلسه روزهای پنجشنبه هنوز بعد از مرگش توسط فرزندانش ادامه دارد. ایشان خادم افتخاری حضرت رضا علیه السلام بود. نمازش را سروقت می خواند و از غیبت پرهیز کامل داشت، حسرت زندگی مردم را نمی خورد، زیاده طلب نبود و بطور کلی از لحاظ نظم و ترتیب در خانواده اش سرمشق دیگران بود. حافظه بسیار قوی داشت و حتی در اواخر عمر از همان حافظه دوران جوانی خویش برخوردار بود و با وجود کهولت سن فراموشکاری

ص: 263

به سراغش نیامده بود و تا یک روز قبل از مرگش در مطب خود به کار طبابت اشتغال داشت.

دکتر شهیدی پس از عمری خدمت و وارستگی سرانجام در 22 اردیبهشت ماه سال 1378 ه.ش به علت بیماری ریه در بیمارستان قائم درگذشت و روز شنبه 25 اردیبهشت ماه در صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. (1)

ابراهیم زنگنه

(161)

شیخ-مرتضی

(1286-1355 ه.ش)

دکتر مرتضی شیخ در سال 1286 ه.ش در تهران به دنیا آمد. دوران کودکی و همچنین تحصیلات خود را تا سطح مدرسه عالی طب در آنجا ادامه داد و با درجه دکترای طب فارغ التحصیل شد. پدر ایشان به شغل زرگری مشغول بود و پس از آنکه به دلایلی دچار مشکل مالی گشت، دکتر شیخ ضمن تحصیل به پدر کمک می نمود. از همین زمان بود که با مشکلات طبقه محروم آشنا شد و گویی با خود عهد بست تا تمامی توان خود را صرف این قشر نماید. دکتر علاوه بر این، چون برادری دلسوز از سه خواهر و برادرش نیز نگهداری نمود تا هریک با تحصیلات مناسب به مشاغل شریفی چون آموزگاری و خدمت در پرورشگاه ها و خدمات انسانی دیگر اشتغال یافتند. همچنین برادر مرحوم دکتر به خدمت در ارتش درآمد و خود

ص: 264

1- (1) -اطلاعات خانم اقدس شهیدی خواهرزاده و خانم مینا شهیدی دختر مرحوم دکتر شهیدی.

نیز از آنجا که معتقد بود عاطفی ترین حرفه جهت یاری مردم پزشکی است همین شغل را برگزید. وی پس از اخذ درجه دکترا به خدمت سربازی احضار شد. سپس به ماکو و مراغه رفت و در عزیمت در سیستان و بلوچستان به خدمت پرداخت و موفق به تأسیس بیمارستان دولتی گردید تا مردم مستضعف آن دیار بتوانند از خدمات رایگان بهره مند گردند. دکتر پس از ازدواج از طریق بهداری به مشهد منتقل و در کارخانه قند مشغول به خدمت شد.

محدودیت میزان خدمت رسانی دکتر را بر آن داشت تا در نقاط محروم شهر چندین مطب افتتاح کند. این مطب ها ابتدا در میدان شهدای امروز و سپس در نقاط محروم دیگری چون سرشور، فلکه برق و محله نوغان تأسیس شدند.

وی در پاسخ به این سؤال که چرا فقط در نقاط محروم مطب زده اید؟ می گفت:

چون مردم امکان آمدن به مطب مرا ندارند و ایاب و ذهاب ایجاد هزینه می کند لذا من به میان آنها رفته ام. دکتر مرتضی شیخ 69 سال در میان مردم زیست و با مردم خندید و با آنها بیشتر از آنها گریست. در رنج ها التیامی به دردها و دست پر عطفش همیشه یاری بخش افتادگان بود. دکتر روحی عظیم و متواضع داشت. در مقابل مریض هایش با فروتنی رفتار می کرد گویی چون یکی از آنهاست. به حق عاشق مردم بود و به تمامی آنان که عاشق مردم بودند عشق می ورزید و در مقابل آنان که وابستگی شدیدی به مسایل مادی داشتند شدیداً جبهه می گرفت و اعتقاد راسخ داشت که مفهوم زندگی واقعی خدمت به مردم محروم است و خدمت به افراد ثروتمند چندان برایش ارزشی نداشت چرا که معتقد بود برای خدمت به این افراد پزشکان زیادی حاضرند. برخورد ایشان با اختلاف سن و روحیه بیماران فرق می کرد. او با جوانان آن گونه برخورد می کرد که گویی هم سن آنان است و این گونه بود که به راحتی با اقشار مختلف رابطه برقرار می کرد و در

یک کلام عاشق مردم بود.

سبزی فروشی می گوید: ابتدا که دکتر در محله سرشور مطب باز کرده بود و من هنوز ایشان را نمی شناختم هر روز قبل از رفتن به مطب نزد من می آمد و قیمت سبزی ها را یادداشت می کرد اما خرید نمی کرد پس از چند روز حوصله ام سر رفت و با کمی پرخاش به او گفتم: مگر تو بازرسی که هر روز می آیی و وقت مرا می گیری؟ وی گفت خیر من دکتر شیخ هستم و قیمت سبزیجات را برای آن می پرسم تا ارزانترین را برای بیماران خود تجویز کنم.

از دکتر خدیوجم نقل است: روزی در مطب دکتر بودم و او برای بیمارانش آب پاچه تجویز می کرد. از ایشان پرسیدم چرا به جای سوپ جوجه آب پاچه تجویز می کنید؟ ایشان گفتند چون برای جبران ضعف بدن بیمار مانند سوپ جوجه مؤثر است و مهمتر آنکه پاچه گوسفند ارزان است. روزی در اواخر عمر که دکتر در بستر بیماری بود و همان جا هم بیمار می دید یکی از فرزندان وی به ایشان پیشنهاد کرد حداقل ویزیت را 5 تومان کنید. دکتر در جواب گفت: عزیزم من یا دیوانه ام یا پیغمبرم، اگر دیوانه ام با دیوانه کاری نمی توانید بکنید و اگر پیغمبرم بی خود می کنید به پیغمبر خدا دستور می دهید.

روزی مردی از دکتر سؤال می کند: شما چرا با این سن و خستگی ناشی از کار از موتورسیکلت استفاده می کنید؟ دکتر در جواب گفت: منزل مریض هایی که من به عیادتشان می روم آن قدر پیچ در پیچ است و کوچه های تنگ دارد که هیچ ماشینی از آن نمی تواند عبور کند بنابراین مجبورم با موتور به عیادتشان بروم.

در سال 1352 ه.ش دکتر به علت بیماری سخت بستری گردید و مردم به طور خودجوش برای وی مراسم دعا بر پا نمودند. دکتر شیخ در سال 1355 ه.ش پس از چند سال بیماری به دیار حق شتافت. و پس از فوت ایشان مراسم تشییع بسیار باشکوهی برای وی به عمل آوردند که تا آن زمان شهر مشهد چنین مراسمی به خود ندیده بود.

ص: 266

علی رغم اینکه دکتر سفارش کرده بود وی را در قبرستان عمومی شهر دفن کنند. استاندار وقت دستور داد که پیکر وی را در حرم مطهر به خاک بسپارند.

علی سکندی

ص: 267

صادقی-رضا

(1376-1356 ه.ش)

رضا صادقی فرزند حسن برگزیده یازدهمین المپیاد ریاضی، وی اول اردیبهشت ماه 1356 ه.ش در مشهد به دنیا آمد. در پنج سالگی در زادگاه پدر و مادرش چکنه سفلی از توابع نیشابور، قرآن را فراگرفت. تحصیلات ابتدایی را در مدرسه شهید هاشمی نژاد چکنه و راهنمایی را در مدرسه پیام انقلاب و شهید مفتاح و دبیرستان را در مرکز استعدادهای درخشان مشهد به اتمام رساند.

او توانست به مسابقات قرآن و نهج البلاغه و مسابقات علمی در سطح شهرستان و ناحیه راه یابد و مورد توجه محافل علمی قرار گرفت.

در یازدهمین المپیاد ریاضی و چهارمین المپیاد کامپیوتر استانی، به کسب مدال نقره کامپیوتر و مدال طلای ریاضی مرحله کشور (بهمن 1372) موفق شد و از آزمون کنکور برای ورود به دانشگاه معاف گردید و به عضویت تیم ریاضی ایران درآمد. وی در سی و

ص: 268

پنجمین المپیاد ریاضی هنگ کنگ بین 69 کشور شرکت کننده موفق به دریافت مدال نقره شد و در تیرماه 1373 (1994 م) مدال طلای دوازدهمین المپیاد ریاضی و مدال طلای پنجمین المپیاد کامپیوتر کشوری (بهمن ماه 1373) را به دست آورد و مجدد به عضویت تیم ریاضی درآمد و مدال طلای سی و ششمین المپیاد جهانی ریاضی در تورنتوی کانادا را بین 71 کشور شرکت کننده (تیرماه 1374/1995 م) کسب کرد.

از اول مهر 1374 با انتخاب خودش در رشته ریاضی محض دانشکده ریاضی صنعتی شریف مشغول تحصیل شد و اهم فعالیت های او عبارتند از:

تحصیل زبان فرانسه علاوه بر دروس دانشگاهی جهت آشنایی به دوزبان خارجی. مدرس تمرین ریاضی یک دانشکده علوم ریاضی دانشگاه صنعتی شریف در سال 1375-1376.

مدرس دوره ای آموزشی المپیاد ریاضی باشگاه جوانان دانش پژوه 1374-1376. بورسیه مرکز تحقیقات فیزیک نظری و ریاضیات 1374-1376.

نویسنده ریاضی عمومی (2) به گواهی دکتر یحیی تابش که ناپدید شده است.

دانشجوی برگزیده دانشکده علوم ریاضی دانشگاه صنعتی شریف 1376-1377. ارائه مقاله (اعداد ساختی - جهان متناهی) در اولین سمینار ریاضی کشور در دانشگاه شهید چمران اهواز 76/12/24.

شرکت وی در سمینار ریاضی کشور در دانشگاه شهید چمران آخرین دستاوردی بود که سرانجام پس از دفاع از مقاله و ختم سمینار در بازگشت از اهواز به تهران سحرگاه 76/12/26 اتوبوس حامل دانشجویان صنعتی شریف به دره سقوط کرد. صادقی 12 روز قبل از حادثه در 76/12/14 در شعری از مرگ چنین سخن گفته است:

مرگ چنگال تیز می کند از برای دریدنم در گورهای نمناک زمزمه ای

مردگان رسیدن عضوی جدید را به نجوا بازگو می کنند...

او به اتفاق شش نفر دیگر به نام های آرمان بهرامیان، فرید کابلی، علیرضا سایبان، علی حیدری، مرتضی رضایی، مجتبی لطف علی زاده مهرآبادی به لقاء الله پیوستند. پیکرش با مساعدت آیت الله واعظ طبسی تولیت آستان قدس رضوی در قطعه شهدای حرم رضوی در صحن جمهوری به خاک سپرده شد. 2 مدال جهانی و 4 مدال کشوری وی با احکام مربوطه پس از فوت او توسط پدرش به آستان قدس اهداء شد.

مدال های وی در موزه آستان قدس نگهداری می شود.

قطعه شعر زیر از آخرین سروده هایی است که در 76/12/19 یعنی 7 روز قبل از فوتش با عنوان «مرگ شیرین است» سروده است:

در آن هنگام که برگ های رقصان،

درختان را وداع می گویند برایم گودالی بکنید

در آن هنگام که بستری از برگ

برای خفتن ابدیم آماده می شود کلاغ ها را به آسمان خون گرفته دعوت کنید

در آن هنگام که در میان خش خش برگ ها خواب خوش

می کنم

قطرات باران را به سوی گونه هایم روانه کنید

و آنگاه که در بستر خویش آرام می گیرم

چادر پرستاره شب را بر روی آسمان بگسترانید

و سکوت را با من تنها گذارید

رضا از لحاظ رفتاری و طرز تفکر، فردی بود پرسشگر که منتظر جواب می ماند و جواب را با درک و منطق خودش مورد ارزیابی قرار می داد و تجزیه و تحلیل می کرد. از وقت خودش کمال استفاده را می برد. موقع مطالعه چنان سرگرم می شد که از آنچه پیرامونش می گذشت بی اطلاع می ماند.

خستگی درس را با مطالعه درسی یا با کتابی دیگر برطرف می کرد. با آگاهی و با هدف مشخص رشته تحصیلی خود را

انتخاب می کرد. در مطالعه و درس خواندن سخت کوش و دارای پشتکار عجیبی بود. موفقیت های خود را بروز نمی داد. او هیچ گاه از کسب موفقیت علمی مغرور نشد. ساده زیست و ساده پوش بود. کتاب را از همه چیز بیشتر دوست داشت. مسایل المپیاد بویژه ریاضی رضا را از مسایل دینی و اعتقادی دور نکرد. شکست را مایه پیروزی می دانست و در واقع پیروزی رضا از شکست آغاز شد. راستگو، امانتدار و پاک بود. او با اینکه چند دعوت نامه از کشورهای خارجی دریافت کرد هیچ وقت آرزوی رفتن به خارج را نکرد چون به سرزمین نیاکان خود ایران علاقه مند بود. رضا فقط در ریاضی موفق نبود بلکه اگر ادامه می داد موفقیت او در ادبیات، شعر و فیزیک کمتر از ریاضی نبود. اشعاری که سروده است گویای این مدعاست. (1)

علیجان سکندری

ص: 271

1- (1) - حسن صادقی: یادبود زنده یاد رضا صادقی؛ روزنامه قدس 1376/12/28؛ روزنامه خراسان 1376/12/27.

طیب سرکار خاصه-سید

احمد

(-1134 ه.ق)

میرزا سید احمد طیب از اطبای قرن دوازدهم هجری وی عنوان «طیب سرکار خاصه» پیدا کرد و در سال 1134 ه.ق چشم از جهان فروست و در حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام واقع در پایین پای مبارک مدفون گردیده است. (1)

ابراهیم زنگنه

ص: 272

عدالتی شهرباف-محمد تقی

(1383-1324 ه.ش)

دکتر محمد تقی عدالتی شهرباف استاد دانشگاه، ستاره شناس، مؤلف و محقق مدیر گروه جغرافیا و نجوم بنیاد پژوهش های اسلامی.

وی در 31 تیرماه 1324 ه.ش در خانواده ای مذهبی در مشهد به دنیا آمد.

پدرش حسن به شغل نساجی اشتغال داشت که از یزد به مشهد مهاجرت کرده بود. دکتر عدالتی تحصیلات ابتدایی تا متوسطه را در مدارس مشهد گذراند(1).

از سال 1346 ه.ش در مقطع کارشناسی رشته فیزیک در دانشگاه فردوسی مشهد به ادامه تحصیل پرداخت.(2) پس از اتمام دوره کارشناسی در سال 1350 ه.ش به عنوان کارمند کتابخانه و در سال های

ص: 273

-
- 1- (1) - محمد رضا قصابیان: یادی از زنده یاد دکتر محمد تقی عدالتی، مجله مشکاه، شماره 83، تابستان 1383، ص 129؛ پرونده پرسنلی دکتر عدالتی در کارگزینی بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس.
- 2- (2) - بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/196.

1352 ه.ش تا 1354 ه.ش به عنوان کارشناس آزمایشگاه فیزیک در دانشکده علوم مشغول به کار شد. سال 1353 ه.ش برای ادامه تحصیل به لندن رفت و در دانشگاه دورهام انگلستان در رشته کیهان شناسی موفق به اخذ مدرک کارشناسی ارشد گردید. (1) از سال 1355 تا 1357 ه.ش موفق به اخذ دکترای فیزیک ستارگان از دانشگاه منچستر انگلستان شد. (2) رساله دکترای او «تعیین عناصر هندسی فیزیک ستارگان دوتایی» بود. (3) پس از بازگشت به ایران دوباره در دانشگاه فردوسی مشهد با سمت هیئت علمی به تدریس و تحقیق در رشته فیزیک و نجوم پرداخت. (4) دکتر عدالتی دوره های کتابداری و فیزیک نجومی و کیهان شناسی را در سال 1351 و 1370 ه.ش در تهران و تحقیقاتی در آنالیز و فتومتری سیستم دوتایی مشاهده و آنالیز سیستم دوتایی را در طی سال های 1361 تا 1371 ه.ش گذرانید. وی همچنین فرصت های مطالعاتی خویش را در زمینه ستارگان دوتایی امریکا لیکلس نبراسکا سال 1367 تا 1368 ه.ش به پایان برد. (5)

دکتر عدالتی علاوه بر تدریس و تحقیق در دانشگاه فردوسی مشهد، ریاست شورای تقویم کشور، عضو شورای استهلال دفتر مقام معظم رهبری، مدیر گروه جغرافیا و نجوم بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، عضویت در هیئت تحریریه مجله مشکاه، مؤسس و مسئول انجمن نجوم آماتوری آستان قدس را برعهده داشت. (6) فعالیت های علمی و پژوهشی وی در زمینه های نجوم و تأسیس رصدخانه و همکاری با مجامع علمی -

ص: 274

1- (1) - محمد رضا قصابیان: پیشین/129؛ بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/196.

2- (2) - بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/196.

3- (3) - همان.

4- (4) - محمد رضا قصابیان: پیشین/129.

5- (5) - بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور/196.

6- (6) - روزنامه قدس 1383/6/15، ص 7.

پژوهشی داخل و خارج کشور سبب شد تا در سال 1382 ه.ش به عنوان استاد نمونه کشور از دانشگاه فردوسی مشهد شناخته شود و چندین لوح سپاس و تقدیرنامه از مراکز علمی و پژوهشی داخل و خارج دریافت نماید.

فعالیت های علمی او را می توان در چند محور یادآور شد:

الف- ترجمه و تألیف بیش از 50 کتاب در موضوعات نجوم و اختر فیزیک، اوقات شرعی و استهلال که 34 کتاب در ده سال همکاری وی در بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی چاپ و منتشر گردیده است و مقداری دیگر آماده چاپ می باشد.

ب- نگارش 17 مقاله به زبان انگلیسی چاپ شده در نشریات معتبر کشورهای خارجی و مجامع بین المللی و چند کتاب در دست چاپ.

ج- نگارش 26 مقاله به زبان فارسی در نشریات معتبر دانشگاهی و مراکز پژوهشی به چاپ رسیده که حدود 10 مقاله در فصلنامه مشکاه بوده است.

د- شرکت در بیش از 35 سمینار و کنفرانس علمی داخلی و خارجی. (1)

ه- ارائه و اجرای بیش از 16 طرح پژوهشی-علمی.

دکتر عدالتی به لحاظ اخلاقی انسانی وارسته، متدین و مردم دار بود و به دانشجویانش علاقه ای خاص داشت.

وی خوش رو و خیرخواه مردم بود.

خانواده اش نسبت به کارهای خیری که می کرد اطلاعی نداشتند. ستاره عمر ستاره شناس بزرگ ایران ناگهان افول کرد و در 19 شهریورماه 1383 ه.ش به دنبال عارضه مغزی از این دنیا رخت بست و در حرم مطهر رضوی دفن گردید.

علیجان سکندری

ص: 275

فاطمی-سید محمد تقی

(1283-1374 ه.ش)

پرفسور سید محمد تقی فاطمی فرزند حسین، ریاضی دان بنام معاصر.

وی در سال 1283 ه.ش در اصفهان در خانواده ای تحصیل کرده متولد شد و در دامان مادری پرهیزکار پرورش یافت.

پدرش کارمند اداره فرهنگ و اوقاف بود. او خواندن و نوشتن را در خانه فرا گرفت، پس از تأسیس دبیرستان «صارمیه» در کلاس پنجم آن دبیرستان به تحصیل پرداخت و چون دارای هوش و نبوغ بود در کلاس های پایین تر نیز تدریس می کرد و خود از وجود استادان مشهور فیزیک شیمی و ریاضی، مانند مهندس علی ریاضی و غلامحسین زیرک زاده و استاد جلال الدین همایی بهره گرفت. در سال 1305 یا 1306 ه.ش در مسابقه محصلین اعزام به خارج که از طرف وزارت جنگ ترتیب یافته بود شرکت کرد و با رتبه اول برای تحصیل در رشته ریاضی به پاریس اعزام شد. چون در آن وقت فرانسه دیپلم ایران را به رسمیت

ص: 276

نمی شناخت، ناگزیر دوباره در آخرین سال دبیرستان به تحصیل پرداخت، به زودی پی بردند که استعداد و معلومات او در حد بالایی است و می تواند برای ادامه تحصیل به دانشسرای عالی راه یابد. او پس از شش سال تحصیل در پاریس در سال 1312 ه.ش به عنوان نخستین فرد ایرانی به درجه دکترای ریاضی نایل آمد و به ایران بازگشت.

پرفسور فاطمی مدتی به تدریس در مدارس نظام پرداخت ولی طولی نکشید که بر اثر اقدامات وزارت فرهنگ و فعالیت های دکتر عیسی صدیق اعلم، ریاست وقت دانشسرای عالی به دانشگاه تهران منتقل شد و در دانشکده علوم، دانشسرای عالی و دانشکده فنی به تدریس مکانیک استدلالی، ریاضی عمومی و آنالیز پرداخت و چند ماهی هم مدیرکل فنی وزارت فرهنگ شد و چون علاقه به انجام کارهای اداری نداشت از آن سمت استعفا داد و بار دیگر به تدریس روی آورد.

پرفسور فاطمی تنها ایرانی بود که در فرانسه در رشته ریاضی «آگرژ» شد و چنان به امر تعلیم و تربیت علاقه مند بود که در آغاز خدمت، برای دوره ابتدایی کتاب ریاضی نوشت و حدود سال 1318 ه.ش با محسن هنربخش کتاب حساب دبستان را تألیف کرد. وی از شدت علاقه به امر آموزش خود به دبستان ها می رفت و با دانش آموزان کار می کرد و چنان در قلب دانش آموزان و آموزگاران جای گرفته بود، که نام ایشان پیوسته با تدریس درس ریاضی همراه بود. او حدود 26 جلد کتاب ریاضی همراه آذرنوش، هنربخش، باقر نحوی و احمد بیرشک برای دبیرستان های کشور به رشته تحریر درآورد که بعضی از آنها تا سال 1356 ه.ش در دبیرستان ها تدریس می شد.

دکتر فاطمی پس از 45 سال تدریس در دانشگاه ها و تربیت معلم تهران و دانشگاه فردوسی مشهد، در سال 1357 ه.ش بازنشسته شد.

از دکتر فاطمی علاوه بر آثار ریاضی، سه کتاب در مکانیک استدلالی منتشر

شده است. او تا زنده بود از توجه به علم و آموزش غفلت نورزید.

فاطمی در اواخر عمر در مشهد مقیم شد و در شمار خادمان افتخاری حضرت رضا علیه السلام درآمد و روزهای چهارشنبه هر هفته به حرم مطهر مشرف می شد. ولی چند ماه آخر عمر که نمی توانست از خانه بیرون برود، در گوشه پنجره اتاقش واقع در خیابان پاسداران (جم) مشهد می ایستاد و از دور خدمت مخدوم خود عرض ارادت می کرد. تا اینکه پس از 91 سال زندگی، نیمه شب هفدهم آذر 1374 ه. ش در مشهد درگذشت و جنازه اش در صحن آزادی حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. (1)

ابراهیم زنگنه

(166)

فراهانی - تاج ماه بیگم

(- 1282 ه. ق)

حاجیه تاج ماه بیگم دختر میرزا عیسی قائم مقام فراهانی (متوفی 1237 ه. ق). (2) وزیر دانشمند دوره فتحعلی شاه (1212-1250 ه. ق). (3) و خواهر حاجی میرزا موسی خان متولی باشی آستان قدس رضوی (1220-1262 ه. ق). (4) خطاط، ادیب، خیر و نیکوکار عصر قاجار. (5)

از جمله فعالیت های خیرخواهانه او، وقف کتابخانه خصوصی خود به آستان قدس رضوی است که در ماه شعبان 1262 ه. ق صورت گرفت. (6)

تذکره نویسان شماره کتاب هایی را که از سوی او به آستان قدس رضوی هدیه

ص: 278

1- (1) - مجله یکان، شماره 26، ص 1-4، کیهان علمی، شماره 2، سال 4، ص 30-40.

2- (2) - محمد احتشام کاویانیا: شمس الشموس / 324.

3- (3) - محمد علی مدرس تبریزی: ریحانه الادب 392/4.

4- (4) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: مطلع الشمس 515/2؛ مهدی بامداد: شرح حال رجال ایران 165/4.

5- (5) - پوران فرخ زاد: کارنمای زنان کارای ایران 215/.

6- (6) - محمد احتشام کاویانیا: پیشین / 324؛ رمضانعلی شاکری: گنج هزارساله / 94.

شده است بسیار دانسته اند. (1)

تاج ماه بیگم در جمادی الاولی 1282 ه. ق درگذشت و در رواق پشت سر امام رضا علیه السلام در کنار برادرش دفن گردید. (2)

محمد جواد هوشیار

فیاض-علی اکبر-بخش اول

ص: 279

1- (1) - پوران فرخ زاد: پیشین/215.

2- (2) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: پیشین 516/2-517.

قوامی شهیدی-حسین

(1358-1301 ه.ش)

دکتر حسین قوامی شهیدی فرزند قوام استاد دانشگاه علوم پزشکی مشهد. وی از نوادگان مرحوم میرزا مهدی شهید (متوفی 1218 ه.ق) است که سال ها در سنگر تعلیم و تربیت به جامعه پزشکی خدمات شایانی انجام داده است. وی در سال 1301 ه.ش در مشهد در خانواده ای مذهبی چشم به جهان گشود. به دبستان رفت، سپس دوره متوسطه را در رشته ریاضی به پایان رسانید. آنگاه برای ادامه تحصیلات به تهران عزیمت نمود و پس از سه سال از دانشکده علوم تهران به اخذ درجه لیسانس ریاضی نایل آمد.

پس از برگشت، مدتی در دبیرستان های مشهد به تدریس ریاضی پرداخت ولی چون به مایه اندک علمی راضی نبود، جهت تکمیل تحصیلات خود به سوئیس رفت، در آنجا تغییر رشته داد و به تحصیلات پزشکی پرداخت بعد از اخذ درجه دکترای پزشکی و تخصص جراحی استخوان در سوئیس برای آشنایی و تکمیل تحصیلات و تجارب خود در بیمارستان های انگلیس به کار مشغول گردید. پس از چندی به ایران بازگشت ابتدا به بیمارستان شاه رضا (امام رضا علیه السلام) و سپس در بیمارستان قائم مشهد به خدمت مشغول شد و در دانشکده پزشکی مشهد نیز تدریس می کرد. قبل از انقلاب اسلامی، مدتی ریاست بیمارستان قائم را به عهده

ص: 280

داشت و در کنگره های علمی در خارج از کشور شرکت می کرد. در سال 1358 ه.ش برای شرکت در کنگره جراحان به پاریس رفت ولی به محض رسیدن به فرودگاه پاریس حالش دگرگون شد و بلافاصله وی را به تهران برگردانده و در بیمارستان قلب تهران بستری نمودند، اما طولی نکشید در بهمن همان سال در این بیمارستان زندگی را وداع گفت، جنازه اش به مشهد منتقل و پس از تشییع در صحن آزادی (نو) حرم مطهر امام رضا علیه السلام به خاک سپرده شد. (1)

علیجان سکندری

ص: 281

1- (1) - استفاده از اطلاعات خانم اقدس شهیدی خواهر دکتر قوامی شهیدی و خواهرزاده دکتر حسن شهیدی.

مجتهدی-سید ابو الفضائل

(1384-1309 ه.ق)

دکتر سید ابو الفضائل مجتهدی فرزند فقیه عارف مرحوم آیت الله میرزا محمود حسینی زنجانی امام جمعه زنجان در سال 1309 خورشیدی در شهر زنجان متولد گردید.

علت تغییر نام فامیلی از حسینی زنجانی به مجتهدی به جهت این است که پدرشان در مجلس شورای ملی علیه سیاست های رضا شاه به مخالفت برخاست رضا شاه بدلیل مخالفت های آیت الله حسینی زنجانی دستور داد تا مناسب حساس دولتی به اولادش واگذار نگردد.

از این رو مرحوم سید ابو الفضائل تصمیم گرفت که فامیلی را به مجتهدی تغییر دهد تا بتواند در خدمت مردم قرار گیرد.

دکتر مجتهدی تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در زادگاهش به پایان برد، سپس وارد دانشکده حقوق دانشگاه تهران شد و پس از پایان دوره کارشناسی حقوق سیاسی از این

ص: 282

دانشگاه موفق شد مدرک کارشناسی ارشد در رشته مدیریت را اخذ نماید.

دکتر مجتهدی با سمت مدیریت آموزش شرکت ملی نفت ایران به کار مشغول شد و مسئول دانشجویان بورسیه شرکت نفت گردید که برای ادامه تحصیل به خارج از کشور اعزام می شدند. وی در سال 1350 ه.ش با حفظ سمت آموزشی طی ماموریت چهارساله به انگلستان اعزام و در سال 1353 موفق به اخذ دکتری فلسفه و معارف اسلامی از دانشگاه ساسکس انگلستان گردید. منزلش در لندن در شب های جمعه مرکز اجتماع مسلمانان شهر بود و دانشمندان و اسلام شناسان بزرگی چون استاد رضا روزبه- که از اساتید مرحوم مجتهدی در دوره تحصیلات دانشگاهی به شمار می رفت - در آن مکان به ایراد سخنرانی می پرداختند. وی در سال 1351 به خادمی آستان قدس رضوی مفتخر گردید. دکتر مجتهدی بجز زبان فارسی، به زبانهای ترکی، فرانسه، انگلیسی و عربی تسلط داشت در سال 1358 به خدمت در وزارت امور خارجه مامور گشت و در سمت اولین سفیر جمهوری اسلامی ایران در کشور هندوستان به خدمتگزاری مشغول شد.

دکتر مجتهدی به علت بیماری قلبی از سیاست کناره گیری کرد و بازنشسته شد ولی به اصرار دوستانی که روحیه قوی خدمتگزاری را در ایشان سراغ داشتند در سال 1360 و دوران بازنشستگی جذب سازمان اقتصاد اسلامی گردید. در سال 1370 ه.ش در دانشکده الهیات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال در مقطع کارشناسی و کارشناسی ارشد به تدریس متون معارف اسلامی به زبان انگلیسی اشتغال داشت و از استادان بنام دانشکده و مورد توجه و علاقه قلبی دانشجویان بود، وی هم زمان با تدریس در دانشگاه مشغول ترجمه و نوشتن کتابهای در احقاق حق ائمه اطهار علیهم السلام و معرفی مقامات معنوی ایشان بود. از آثار به جای مانده دکتر مجتهدی می توان به

کتابهای زیر اشاره کرد.

1-سخنی کوتاه درباره صحابی جلیل القدر امام علی بن موسی الرضا احمد بن ابی نصر بزنطی.

2-ترجمه بشارت نبوی به شیعیان علوی-تألیف عماد الدین ابو جعفر محمد طبری امامی.

3-شناخت و انحراف ترجمه رساله الاربعین فی احوال النصاب و المخالفین تألیف و میر فیض الله تفرشی.

4-ترجمه معیار الشکر در قرآن تألیف برادر بزرگوارشان آیت الله العظمی سید عز الدین زنجانی.

5-شرح دعای صنمی قریش، قنوت شبانه حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام.

6-سرگذشت بانوی بزرگوار شهید بنت الهدی صدر.

7-ترجمه مسند امام جواد گردآوری حجت الاسلام عزیز الله عطاردی.

8-سرگذشت مرحوم پدر بزرگوارش آیت الله سید محمود حسینی زنجانی امام جمعه فقید زنجانی دکتر مجتهدی در اواخر عمرش مشهد مقدس را برای اقامت دائمی خود برگزید و سرانجام بر اثر بیماری قلبی که داشت شب جمعه 1384/4/23 پس از اقامه نماز جماعت و در میان جلسه تفسیر و قرائت قرآن در منزل خویش و بین شاگردانش چشم از جهان فروست و به لقاء الله پیوست و پس از عمری تلاش مفید در راه جدش در زیر ایوان طلا صحن جمهوری اسلامی حرم مطهر امام رضا علیه السلام آرام گرفت.

مرحوم دکتر مجتهدی نسخه نفیس و خطی صحیفه سجادیه به خط مرحوم پدرش را به کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی وقف نموده از وی دو فرزند دختر و پسر به یادگار مانده است که هر دو فرزند دکتر مجتهدی از تحصیلات عالی برخوردار هستند.

علی سکندری

منجم باشی-عبد الحسین-جلد اول

ص:284

منجم خراسانی - محمد

اسماعیل

(1224-1287 ه.ق)

محمد اسماعیل ازغدی معروف به «منجم خراسانی» فرزند ابو القاسم نوه حاج محمد بی خنده ازغدی بود که در علم هیئت و نجوم استخراج تقویم و نیز در تقوا و زهد و قداست شهرت داشت. این علم در خاندان او به احفاد و نوادگانش انتقال یافت و فرزندان ایشان در مشهد به نجومیان شهرت دارند. پس از حاج محمد پسرش ابو الحسن طبیب کار علمی او را ادامه داد و بعد از وی محمد اسماعیل که برادرزاده و داماد ابو الحسن بود جانشین مقام علمی او گردید.

منجم خراسانی مدت 35 سال به استخراج تقویم اشتغال داشته است.

اعتماد السلطنه در مآثر و الآثار در مورد او می نویسد: «مولانا محمد اسماعیل منجم مشهدی در هیئت و اعمال نجومیه و احکام آن بی نظیر بود، به حدی که گویا از وراء پرده نازک به نشئه غیب نظر می نمود». (1) میرزا عبد الرحمن مدرس از وی این پیشگویی را نقل می کند: «آسمان امسال یک ثلث از باران خود را نخواهد بارید و زمین یک ثلث از زراعت خود را نخواهد رویاند و سال دیگر دو ثلث از زراعت نروید و سال سوم چنان قحط شود که مردم از گرسنگی بمیرند و دیگران ایشان را از خاک برنگیرند و خدا را شکر که من زنده نخواهم بود». این پیش بینی ها همه اتفاق افتاد و خودش قبل از قحط سالی درگذشت.

مرحوم منجم در اوایل سال 1287 ه.ق در سن 65 سالگی چشم از جهان فرو بست (2) و جنازه او را در صحن عتیق حرم مطهر حضرت رضا علیه السلام مدفون ساختند او دارای خط خوشی بود و کتاب هایی را استنساخ نموده است که

ص: 285

1- (1) - محمد حسن خان اعتماد السلطنه: المآثر و الآثار/ 208.

2- (2) - میرزا عبد الرحمن مدرس: تاریخ علمای خراسان/ 116-117.

از جمله قرآنی به خط ثلث در قطع رحلی می باشد.

او دو پسر به نام محمد مهدی و ابراهیم داشت که محمد مهدی در علم نجوم به مرحله استادی رسید.

محمد اسماعیل منجم با اسماعیل ازغدی متوفای 1231 ه. ق متفاوت است.

ابراهیم زنگنه

(170)

مؤید قرشی - محمود

(1293-1345 ه. ش)

دکتر سید محمود مؤید قرشی استاد دانشگاه و پزشک متبحر خراسانی. وی فرزند میرزا آقا و نواده میرزا حسن خان حافظ الصحه است. در سال 1293 ه. ش در قوچان متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه خود را در زادگاهش و در شهر مشهد دنبال کرد. در سال 1314 ه. ش در دانشکده پزشکی در رشته زنان و زایمان مشغول تحصیل گردید و پایان نامه دکترای خود را تحت عنوان «درمان آماس درون شامه زهدان پس از زایمان و پس از افکندن جنین با هورمون فولیکولر» به اتمام رسانید.

وی دوره های تخصصی ویژه را در بیمارستان های تهران فراگرفت و در سال 1320 ه. ش فارغ التحصیل شد.

در بدو خدمت پزشکی دو سال در شهر قوچان فعالیت کرد، سپس در بیمارستان امام رضای مشهد به سمت رئیس بخش چشم پزشکی منصوب گردید.

دکتر مؤید قرشی از ابتدای تأسیس دانشکده پزشکی مشهد در سمت دانشیار رسمی عهده دار تدریس رشته بیولوژی گیاهی بود. مدتی بعد ریاست آزمایشگاه را نیز برعهده گرفت. از سال 1330 ه. ش در مقام استادی چشم پزشکی در دانشگاه مشهد به خدمت ادامه داد. در سال 1334 ه. ش برای تکمیل تخصص خود در رشته چشم پزشکی به کشور فرانسه سفر کرد و با اخذ مدرک رسمی به ایران بازگشت

ص: 286

و به خدمت پزشکی و دانشگاهی پرداخت.

دکتر مؤید قرشی دارای فضائل اخلاقی و وجدانی آگاه بود که در راه کسب و خدمات پزشکی لحظه ای درنگ نمی کرد. وی سرانجام در روز 24 بهمن 1345 ه.ش در سن 52 سالگی دچار سکته شد و فوت کرد. پیکرش را روز بعد در یکی از رواق های صحن عتیق آستان قدس رضوی دفن نمودند.

دکتر سید احمد و دکتر سید آقا از فرزندان او هستند. (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 287

1- (1) - رمضان علی شاکری: اترکنامه، تاریخ جامع قوچان/262. روزنامه خراسان 1345/11/25.

ناصر-ذبیح الله

(-1345 ه.ش)

ذبیح الله ناصر آموزگار و محقق.

وی در بیرجند متولد گردید، تحصیلات مقدماتی عربی و ادبی را در مدرسه «شوکتیه» این شهر به پایان برد و در همان مدرسه استاد شد و بعدها ریاست آن را به عهده گرفت و سال ها در این مقام خدمت کرد. در سال 1326 ه.ش به سیستان رفت و رئیس فرهنگ آنجا شد. وی در مدت ریاست خدمات فرهنگی ارزنده ای را انجام داد.

در اواخر سال 1331 ه.ش به مشهد آمد و در دبیرستان های مشهد به تدریس پرداخت تا اینکه در سال 1337 ه.ش بازنشسته شد و عاقبت در نیمه مهر ماه 1345 ه.ش در مشهد وفات یافت و در همین شهر به خاک سپرده شد. شهروندان بیرجندی برای زنده نگاه داشتن نام او، کتابخانه ای را در بیرجند تأسیس کردند.

از آثارش می توان به «کتاب بلوچستان» که از سوی بنگاه فرانکلین چاپ و منتشر شده است، اشاره کرد.

مرحوم ناصح با سه زبان عربی، فرانسه و انگلیسی آشنایی داشت و در تدریس و تحقیق از آنها بهره مند بوده است. وی مردی بلنداندام و درشت استخوان با چهره ای گندمگون، خوش محاوره و زودآشنا بود و مدت بیست سال با حبیب یغمایی هم صحبت بوده است. (1)

محمد جواد هوشیار

(172)

نبئی - ابو الفضل

(1316-1381 ه.ش)

دکتر ابو الفضل نبئی استاد تاریخ دانشگاه فردوسی و محقق. وی در سال 1316 ه.ش در سراب آذربایجان در خانواده ای متوسط و مذهبی چشم به جهان گشود. دوران کودکی او با سختی و رنج همراه بود. زیرا او در چهارسالگی پدرش عباسعلی نبئی را که کارمند اداره پست و تلگراف بود بر اثر حادثه ای در حین انجام وظیفه از دست داد. و از آن زمان تحت تکفل مادر قرار گرفت. او با حمایت مادی و معنوی مادر دوره تحصیلات ابتدایی را در سراب پشت سر گذاشت و وارد دبیرستان تازه تأسیس منطقه شد. او هم زمان با تحصیل در دبیرستان که به صورت شرکت در کلاس های شبانه انجام می گرفت برای امرار معاش خانواده خود به تدریس در مقطع ابتدایی پرداخت. در سال 1340 ه.ش موفق به اخذ لیسانس علوم تربیتی، تاریخ و جغرافیا از دانشسرای عالی دانشگاه تبریز شد. در همین زمان که دانشجوی دوره کارشناسی بود جهت

ص: 289

تأمین مخارج تحصیل به عکاسی روی آورد. وی پس از اخذ لیسانس به استخدام آموزش و پرورش اردبیل درآمد و مدت پنج سال به تعلیم و تربیت در دبیرستان های آنجا مشغول بود. با این حال از اندیشه ادامه تحصیل غافل نشد و در سال 1348 ه.ش موفق به اخذ درجه کارشناسی ارشد تاریخ از دانشگاه تهران شد. با توجه به موضوع پایان نامه اش «روابط ایران و عثمانی در قرن نوزدهم» همکاری نزدیکی را با اساتید دانشگاه های ترکیه آغاز کرد و همین امر زمینه تحصیل او را در مقطع دکترا در دانشگاه آنکارا فراهم ساخت.

او در ترکیه در محضر اساتیدی چون پرفسور فاروق سومر، پرفسور کویمن و پرفسور علی سویم به کسب علم و دانش پرداخت. و رساله دکتراي خود را با عنوان «چوپانیان در تاریخ ایلخانان» زیر نظر پرفسور فاروق سومر در سال 1352 ه.ش به اتمام رسانید. (1)

دکتر نبی پس از مراجعت از ترکیه مدت کوتاهی به تدریس در دبیرستان های اردبیل پرداخت تا اینکه در سال 1353 ه.ش به عضویت هیئت علمی گروه تاریخ دانشکده ادبیات دانشگاه فردوسی مشهد درآمد. و تا پایان عمر خود به تدریس در این دانشگاه مشغول بود چندی نیز ریاست گروه تاریخ این دانشگاه را عهده دار بود. طی این مدت او شاگردان زیادی تربیت کرد و آثار ارزنده ای از خود بر جای گذاشت. وی همچنین با بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس همکاری داشته است.

استاد نبی فردی متدین، باوقار، صبور و درعین حال باایمان و شوخ طبع بود. او متعلق به نسلی بود که باور داشت در حضور کتاب باید به احترام ایستاد. نسلی که تحقیق و پژوهش در وجود آنان و در سرنوشتشان مؤکد شده بود. سرانجام پس از عمری تلاش و کوشش و تدریس در تیرماه 1381

ص: 290

ه.ش بر اثر سکنه قلبی درگذشت و در حرم امام رضا علیه السلام در صحن قدس به خاک سپرده شد.

مطالعات استاد نبئی شامل موضوعاتی چون تاریخ اسلام، تاریخ ترکان، تاریخ مغولان و ایلخانان مغول، فرقه های اسلامی، تصوف، نجوم، هنر و معماری اسلامی و ایلات و عشایر ایران می شد. از مهمترین کتاب های ایشان در زمینه تاریخ ایران و اسلام و نجوم می توان از این آثار یاد کرد: «تاریخ آل چوپان» این کتاب که در اصل پایان نامه دکترای مرحوم نبئی است در سال 1352 ه.ش توسط انتشارات دانش امروز در تهران چاپ شد که یکی از مهمترین کتاب ها جهت بررسی خاندان چوپانیان در قرن هشتم هجری است.

«اوضاع سیاسی و اجتماعی ایران در قرن هشتم هجری» این کتاب در سال 1375 ه.ش توسط انتشارات دانشگاه فردوسی به چاپ رسیده است. در این کتاب حکومت های محلی ایران در قرن هشتم از جمله: سربداران، آل جلایر، آل مظفر و آل کرت مورد بررسی قرار گرفته است. «تاریخ نهضت های سیاسی و مذهبی ایران تا قرن هشتم هجری» نیز از آثار دیگر اوست که در سال 1376 ه.ش توسط دانشگاه فردوسی به چاپ رسید و در آن نهضت ها و قیام های مختلف ایرانیان از ابتدای ورود اسلام به ایران تا قرن هشتم هجری از جمله قیام بابک، قیام زنگیان، نهضت حروفیه، قرمطیان، اسماعیلیان و غیره مورد بررسی قرار گرفته است. «تقویم و تقویم نگاری در تاریخ» کتاب دیگر نبئی در سال 1366 ه.ش توسط انتشارات آستان قدس رضوی در مشهد به چاپ رسیده است. در این کتاب استاد به توضیح و تعریف زمان سنجی تقویم های مشهور و معمول در تاریخ جهان، روش ها و فرمول های تبدیل سال ها در تقویم های مختلف و اصول و قواعد استخراج تقویم می پردازد.

«سنجش و مبدأ زمان در نزد ملل» یا «تاریخچه تقویم» چاپ سال 1351 ه.ش اردبیل و «هدایت طلاب به دانش

اسطرلاب» که در سال 1371 ه.ش توسط بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی چاپ شده است و کتاب های «گزینه هایی از هنر و معماری اسلامی»، «آذربایجان در قلمرو اسلام»، «تاریخچه سراب» و «تصحیح کتاب تحفه حاتمی شیخ بهایی» مجموعه دیگر از آثار قلمی نبئی هستند.

استاد نبئی بجز کتاب های یادشده، در حوزه تاریخ مقالات زیادی را به رشته تحریر در آورده است. او در سال های پایانی حیات خود، مدیر مسئول و سردبیر «فصلنامه پژوهش های تاریخی» بود که توسط انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد منتشر می شد. برخی از مهمترین مقالات استاد عبارتند از: «شقایق در گذرگاه تاریخ ایران» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره سوم، سال نوزدهم، پاییز 1365. «قلم و نقش آفرینی آن در تاریخ» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد. «بررسی نظام حکومتی در ایران بعد از اسلام» فصلنامه پژوهش های تاریخی 1370، «گفتگوی تمدن ها می تواند راهگشای حل اختلافات باشد» فصلنامه پژوهش های تاریخی 1378، «تشریح برگی از تقویم و بیان کار مقوم» مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، 1362 و «ستاره شناسی و تاریخ» فصلنامه پژوهش های تاریخی 1369.

از آثار ارزشمند استاد نبئی در زمینه نجوم باید از ساخت بزرگترین اسطرلاب جهان یاد کرد که در مدت همکاری ایشان در بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس ساخته شد. این اثر کرد هم اکنون در موزه نجوم آستان قدس نگهداری می شود. (1)

سید حسن حسینی

ص: 292

1- (1) - فاطمه حاجی آبادی: مختصری از زندگینامه و آثار دکتر ابو الفضل نبئی، ویژه نامه ی سمینار پیرامون تاریخ، (دانشگاه فردوسی مشهد)، اردیبهشت 1383/5.

هاشمیان-سید حسن

(1313-1380 ه.ش)

دکتر سید حسن هاشمیان پزشک مؤمن و متعهد و خادم امام رضا علیه السلام. وی در سال 1313 ه.ش در روستای «خراشا» از توابع جاجرم در استان خراسان متولد شد. جد پدری او مرحوم آیت الله سید عبد الحی بنی هاشم، از علمای بزرگ بجنورد بود و پس از کشف حجاب در دوران رضا شاه به دلیل دارا بودن مدرک اجتهاد، کسی متعرض لباس او نشد. با این حال ایشان صلاح را در ترک بجنورد دیدند و روانه روستای خراشا شدند. وی یکی از پیشوایان روحانیون بجنورد بود و درجه اجتهاد خود را از آیت الله سید رضا صدر و موسوی اصفهانی دریافت کرده بود.

پدر دکتر هاشمیان، سید یحیی فرزند بزرگ مرحوم آیت الله عبد الحی بود. چند سال پس از تولد دکتر هاشمیان، خانواده اش به بجنورد عزیمت کردند و سید یحیی هاشمیان در آنجا به استخدام اداره ثبت احوال

ص: 293

دکتر هاشمیان، دوران ابتدایی را در دبستان ناهید بجنورد به پایان رسانید و برای گذراندن دوره متوسطه به مشهد مقدس آمد و در دبیرستان فردوسی مشهد به تحصیل مشغول شد. در 14 سالگی مادرش را در اثر عوارض زایمان و عدم دسترسی به پزشک از دست داد. این واقعه تأثیر عمیقی بر ایشان گذاشت و او را مصمم کرد که به تحصیل طب پردازد و به نیازمندان و محرومین خدمت کند. پس از به پایان رسانیدن دبیرستان، در آموزشگاه عالی بهداشت به تحصیل پرداخت و پس از چهار سال داوطلبانه برای خدمت در جنوب کشور به این منطقه عزیمت نمود. این در حالی بود که ایشان به دلیل داشتن معدل بالا، می توانست مانند سایر دوستانش در اطراف مشهد خدمت کند. به دلیل معدل بالا پس از سه سال تعهدات او به پایان رسید ولی عشق به خدمت او را پنج سال دیگر در جنوب کشور ماندگار کرد.

اقامت ایشان در آن دیار غربت و محروم، خاطراتی را در ذهن او بر جای گذاشت، که پس از گذشت سال ها و با وجود بعد مسافت روابط او با مردم آن منطقه گسسته نشد و حتی پس از فوتش مجلس بزرگداشتی به یاد او و خدماتی که بیش از سه دهه پیش انجام داده بود در گناوه برگزار شد.

هاشمیان سه سال پس از اقامت در جنوب با دختر عمویش ازدواج کرد.

همسرش نوه دیگر آیت الله عبد الحی بنی هاشم بود که به اتفاق او به جنوب بازگشت و پسر بزرگ ایشان متولد گناوه می باشد.

آنها پس از پنج سال خدمت در جنوب کشور، به مشهد بازگشتند. وی از سال چهارم پزشکی به ادامه تحصیل پرداخت و وقتی صاحب سه فرزند بود از دانشکده پزشکی فارغ التحصیل شد.

پس از آن برای خدمت سربازی روانه غرب کشور شد و در اسلام آباد غرب به خدمت پرداخت. از ویژگی های برجسته هاشمیان در این دوران،

استحکام در عقاید به ویژه عقاید مذهبی بود. با وجود جو ضد مذهب در میان درجه داران ارتشی، ایشان هیچ تردیدی در اظهار عقاید مذهبی خود و عمل به آنها نداشت.

در آن موقع دکتر هاشمیان با آیت الله حکمت نیا آشنایی داشت و در محضر او به کسب فیض می پرداخت. خدمت صادقانه او در غرب کشور باعث شد، زمانی که ایشان قصد بازگشت به زادگاهش را داشت جمع انبوهی از مردم جلوی بهداری تحصن نمودند، آنها می خواستند او بماند.

پس از بازگشت به بجنورد هاشمیان به جمع معتمدین آن شهرستان پیوست.

در همین دوران ساواک او را تحت نظر داشت. گاه تلفن های تهدیدآمیزی نیز به منزل ایشان می شد تا از ارتباط ایشان با مبارزین سیاسی جلوگیری کند، ولی او شیفته اهل بیت نبوت بود. و به دستیارانش سپرده بود که بدون تفحص از کسی که ابراز عدم استطاعت مالی می کند، وجهی مطالبه نکنند و به یکی از داروخانه های بجنورد سپرده بود تا نسخه هایی که وی به آنجا ارجاع می دهد مجانی بپردازد و بدون آنکه غرور بیمار جریحه دار شود وجه آن را به حساب دکتر بنویسد.

دکتر در این دوره، مبارزات سیاسی خود را نیز شروع کرده بود. ساواک مدارکی را علیه ایشان جمع آوری می نمود. در حین پیروزی انقلاب، دکتر هاشمیان در روشنگری مردم و تقویت جریان انقلاب نقش مهمی بر دوش گرفت. پس از پیروزی انقلاب و برقراری آرامش نسبی، به دلیل علاقه به ادامه تحصیل به مشهد مقدس عزیمت کرد و در رشته تخصصی داخلی به ادامه تحصیل پرداخت. وی وقتی تخصص خود را گرفته بود سه فرزندش وارد دانشگاه شده و فرزند چهارمش محصل بود. پس از اخذ تخصص در دانشگاه به خدمت پرداخت و در همین دوران خادم بارگاه ملکوتی امام هشتم علیه السلام نیز گردید. در این دوران نیز آنچه می توانست برای مردم انجام می داد،

مدتی معاون دانشگاه و نیز مدتی ریاست بیمارستان امام رضا علیه السلام را برعهده داشت. در این دوران خدمت های صادقانه اش به مردم یاد او را زنده نگاه داشت. او گوشه شنوا برای شنیدن دردهای مردم، قلبی فراخ برای پذیرفتن دشواری های راه خدمت به مردم و عزمی راسخ برای حل مشکلات آنان داشت. پرداختن به این امور فرصتی برای او فراهم نمی کرد که نوشته ها و تحقیقات پراکنده اش در امور مذهبی و علمی را مرتب و جمع آوری کند.

سخنرانی های متعدد و دست نوشته های گوناگون از ایشان به جای مانده است.

تا اینکه در سال 1380 به بیماری سرطان معده مبتلا گردید و با وجود آگاهی کامل از روند فرجام این بیماری و ناراحتی های حاصل از آن هرگز زبان به شکوه نگشود و سخنرانی های تأثیرگذاری در دوره بیماری از خود به جای گذاشت. پس از هفت ماه در بیستم دی ماه 1380 با دلی آرام، همسر، چهار فرزند، دوستان و یارانش را ترک و به دیار حق شتافت. و در صحن آزادی حرم مطهر امام رضا علیه السلام دفن گردید.

علیجان سکندری

ص: 296

یزدی-سید علی-جلد اول

(174)

یوسفی-غلامحسین

(1306-1369 ه.ش)

دکتر غلامحسین یوسفی فرزند عابد استاد دانشگاه فردوسی و شاعر خوش ذوق متخلص به «ناقوس». وی در اصل از طبس بود و در سال 1306 ه.ش در مشهد متولد شد. تحصیلات ابتدایی و متوسطه را در این شهر به پایان رساند.

سپس در سال 1325 ه.ش به تهران رفت و وارد دانشکده ادبیات دانشگاه تهران شد و در سال 1328 ه.ش در رشته زبان و ادبیات فارسی فارغ التحصیل گردید. در سال 1330 ه.ش هم زمان با دریافت دکترا در رشته ادبیات فارسی به دریافت درجه لیسانس در رشته حقوق قضایی و علوم سیاسی نایل آمد. (1)

دکتر یوسفی ابتدا به عنوان دبیر در دبیرستان های مشهد مشغول به خدمت

ص: 297

فرهنگی شد و چند سال ریاست دبیرستان نفت در مشهد را داشت و سپس به عنوان دانشیار و بعدها در سمت استاد زبان ادبیات فارسی در دانشگاه مشهد به تدریس اشتغال یافت. (1) وی یک سال سرپرست تربیت معلم خراسان و چندین سال نیز مسئولیت گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی را داشت. (2)

دکتر یوسفی از بزرگان ادب خراسان و ایران بود و در نظم و نثر و ترجمه و نطق و بیان، دستی توانا داشت. (3) وی در طول تحصیل شاگردی ممتاز بود. زمانی که در مشهد مشغول تحصیل بود در مدارس حوزه به تحصیل علوم عربی پرداخت و از استادان حوزه کسب دانش کرد. در ادبیات عرب و فرانسه از آگاهی و بصیرت کامل برخوردار بود. (4)

او علاوه بر فضائل ظاهری و بی اعتنائی به مقامات و مناصب، فردی فعال و رفیقی شفیق و دوستی مهربان و صدیق بود. (5) فروتنی، بی ادعایی و بلندهمتی، تعریف نکردن از خود، مناعت طبع و عزت نفس و بی اعتنائی به امور دنیوی از دیگر مشخصات اخلاقی اوست.

گویند قبل از بازنشستگی چند پست و مقام بالا به او پیشنهاد شد ولی هیچ یک را نپذیرفت. (6)

اعتقاد راسخ به مقدسات اسلام و ارادت عمیق و مخلصانه به ائمه معصومین به ویژه امیر المؤمنین علیه السلام، و زیارت حضرت رضا علیه السلام از دیگر ویژگی های فکری و روحانی دکتر یوسفی بود. (7)

مطالعه و تحقیق در کشورهای فرانسه و انگلستان و تحقیق و تدریس

ص: 298

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/608؛ مریم آقا شیخ محمد: پیشین/243.

2- (2) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/243.

3- (3) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/608.

4- (4) - محمد باقر برقی: سخنوران نامی معاصر ایران 3998-3999.

5- (5) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/608.

6- (6) - حسین رزم جو: به یاد استاد فرزانه ام شادروان دکتر غلام حسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات مشهد، شماره 3 و 4، سال 3، ص 798-804.

7- (7) - حسین رزم جو: پیشین/800.

در آمریکا همراه با ایراد کنفرانس های جالب و سودبخش و نیز سفر به شیراز برای افتتاح آرامگاه سعدی در اردیبهشت سال 1331 ه.ش از طرف انجمن ادبی خراسان از جمله مسافرت های خارجی و داخلی وی بوده است. (1)

دکتر یوسفی در سال 1330 ه.ش اقدام به تأسیس مجله ای به نام «فرهنگ» کرد و دو سال به نشر آن همت گماشت. این مجله نشریه ای وزین و پرمایه بود. (2) ایجاد چاپخانه دانشگاه از دیگر فعالیت های فرهنگی - اجتماعی اوست. (3)

سرانجام دکتر یوسفی در چهاردهم آذرماه سال 1369 ه.ش در تهران به مرض سرطان چشم از جهان فرویست.

پیکر وی پس از انتقال به مشهد در دار العباده آستان قدس رضوی به خاک سپرده شد. (4)

آثار قلمی دکتر یوسفی را در چند قسمت تألیف، تصحیح و ترجمه می توان برشمرد. تألیفات: تمرین فارسی برای کلاس اول دبستان با همکاری عبدالحسین پازوکی، اکبر قندهاریان و غلامرضا قهرمان، چاپ 1333 ه.ش، فرخی سیستانی، بحثی در شرح احوال روزگار و شعر او، کتاب برگزیده سال 1341 ه.ش انجمن کتاب، ابو مسلم سردار خراسان، نامه اهل خراسان حاوی مجموعه مقالات، شوخ طبعی آگاه، انعکاس اوضاع اجتماعی در آثار رشید الدین فضل الله، دیداری با اهل قلم در دو جلد چاپ سال های 1355 و 1357 ه.ش، برگ هایی در آغوش باد، مجموعه مقالات در دو جلد، کاغذ زر شامل یادداشت هایی ادبی و تاریخی، روان های روشن، چشمه روشن،

ص: 299

1- (1) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/608؛ مریم آقا شیخ محمد: پیشین/243؛ غلامحسین یوسفی: کتاب هفته، 14 دی ماه 1381.

2- (2) - محمد باقر برقی: پیشین 3998/6 - 3999.

3- (3) - مریم آقا شیخ محمد: پیشین/243.

4- (4) - علی اکبر گلشن آزادی: پیشین/608؛ کتاب هفته: پیشین، حسین رزم جو: پیشین/898.

دیداری با شاعران، با کاروان حلّه، سرمه خیال حاوی دفتر شعر مرحوم یوسفی، شهر شهادت، یادداشت ها، سرگذشت جوان تاجر.

و از متون تصحیحی:

قابوس نامه، قابوس نامه درسی، التصفیه فی احوال المتصوفه چاپ سال 1347 ه.ش، لطائف الحکمه ارموی، گزیده قابوس نامه- این کتاب با نام درس زندگی نیز منتشر شد- بوستان سعدی یا سعدی نامه، ملخص اللغات نوشته حسن خطیب کرمانی با همکاری دکتر محمد دبیرسیاقی چاپ سال 1362 ه.ش، گلستان سعدی، ترجمه تقویم الصّحّه ابن بطلان، در آرزوی خوبی و زیبایی، گزیده بوستان سعدی، دامنی از گل، گزیده گلستان سعدی.

و از ترجمه های وی:

داستان من و شعر، نوشته نزار قبانی با همکاری دکتر یوسف آبکار چاپ سال 1356 ه.ش، هدف ادبیات، اسلوب عالی و فضائل ادبی نوشته دیوید دیچز با همکاری محمد تقی صدقیانی، اما من شما را دوست می داشتم، نوشته ژیلبر سبرون با همکاری دکتر محمد حسن مهدوی اردبیلی، انسان دوستی در اسلام نوشته مارسل بوازار با همکاری دکتر محمد حسن مهدوی اردبیلی، تحقیق درباره سعدی نوشته هانری ماسه با همکاری دکتر محمد مهدوی اردبیلی چاپ سال 1364 ه.ش، شیوه های نقد ادبی نوشته دیوید دیچز با همکاری محمد تقی صدقیانی، برگزیده ششمین دوره کتاب سال جمهوری اسلامی، برگزیده ای از شعر عربی معاصر، اثر دکتر مصطفی بدوی، ترجمه از عربی با همکاری دکتر یوسف آبکار، چشم اندازی از ادبیات و هنر نوشته ره و لک و دیگران، ترجمه از انگلیسی با همکاری محمد تقی امیر صدقیانی چاپ سال 1379 ه.ش. (1)

از اشعار استاد یوسفی است:

بهر تو امروز گویم نکته ای از شاعری تا به چشم دل به راز و معنی آن بنگری

ص: 300

گرچه بسیارند اندر ملک ما گویندگان لیک کمتر کس بود آگه به راز شاعری
شاعری سروی است آزاده به بستان هنر سر برآورده است تا اوج ثریا از ثری
قدرتی بالاتر از این چیست کز لطف کلام از همه خلق جهان با یک کرشمه دل بری؟
شاعر امروز باید با کلام خویشتن ملتی را سوی آزادی نماید رهبری
شعر او افکار مردم را بیان سازد چنانک لرزه افتد از صدای او بکاخ خودسری
سخت بستیزد به نیروی هنر با ظالمان شعر او خواند نوای مرگ بر استمگری
هرکسی الفاظ موزون گفت شاعر نیست او خال و خط تنها نباشد اصل حسن و دلبری
شاعر مردم بیاید در غم مردم بود نی بفکر چشم این دلداری و زلف آن پری
عشق و زیبایی پرستی ذوق روح زندگی است لیکن از احوال مردم هم نباید شد بری
گر ز مردم شاعری الهام گیرد در سخن ملتی بیدار خواهد کرد شاعر پروری (1)

رسول سعیدی زاده

ص: 301

- 1- آتشکده آذر، آذر بیگدلی-لطف علی بیگ، تصحیح جعفر شهیدی، تهران، مؤسسه نشر کتاب، 1337.
- 2- آثار ایران، ا.گدار، ترجمه ابو الحسن سروقد مقدم، چاپ سوم، بنیاد پژوهش های اسلامی، مشهد 1375.
- 3- آثار عجم، فرصت الدوله شیرازی، انتشارات بامداد، 1362.
- 4- آنچه گذشت، دکتر عبد الهادی حائری، چاپ اول، انتشارات معین، تهران 1372.
- 5- ترکنامه تاریخ جامع قوچان، رمضانعلی شاکری، چاپ اول، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1365.
- 6- اثر آفرینان (زندگینامه نام آوران فرهنگی ایران از آغاز تا سال 1300 ش)، حسین محدث زاده-حبیب الله عباسی، زیر نظر سید کمال حاج سید جوادی، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، 1377.
- 7- احسن التواریخ، حسن بیگ روملو، به کوشش عبد الحسین نوایی، چاپ اول، تهران انتشارات بابک، 1357.
- 8- احوال و آثار خوشنویسان، مهدی بیانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات علمی، 1363.
- 9- احوال و آثار نقاشان قدیم ایران، محمد علی کریم زاده تبریزی، چاپ اول، انتشارات مستوفی، 1376.

- 10- الذریعه الى التصانيف الشيعه، شیخ آقابزرگ تهرانی، چاپ دوم، بیروت، دار الاضواء، 1403 ق.
- 11- اطلس خط، حبیب الله فضائلی، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات مشعل اصفهان، بی تا.
- 12- اعیان الشیعه، سید محسن الامین، تصحیح حسن الامین، بیروت، دار التعارف، 1403 ق.
- 13- ایران و جهان، عبد الحسین نوایی، چاپ چهارم، تهران، نشر هما.
- 14- بانک اطلاعات محققین و متخصصین کشور، تهران، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، 1374.
- 15- برگ بی برگی (یادنامه استاد رضا مایل)، به کوشش نجیب مایل هروی، چاپ اول، انتشارات طرح نو، 1378.
- 16- بزرگان قائن، سید محسن سعیدزاده، چاپ اول، قم، انتشارات اهل بیت، 1369.
- 17- پایان حیرت، سید هدایت الله شهاب فردوسی، 1341.
- 18- پژوهشی در اعلام تاریخی و جغرافیایی تاریخ بیهقی، دکتر سید احمد حسینی کازرونی، چاپ اول مؤسسه فرهنگی آیات، 1374.
- 19- پلیس خفیه ایران، مرتضی سیفی فمی تفرشی، چاپ اول، تهران، انتشارات ققنوس، 1368.
- 20- پیدایش خط و خطاطان، عبدالمحمد اصفهانی ایرانی، انتشارات یساولی، بی تا.
- 21- پیدایش و سیر تحول هنر خط، جواد یساولی ثانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات فرهنگسرا.
- 22- پیغمبر دزدان، تصحیح محمد ابراهیم باستانی پاریزی، چاپ ششم، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1355.
- 23- تاریخ آستان قدس، علی مؤتمن، چاپ دوم، انتشارات شوکت افست، 1354.
- 24- تاریخ ادبیات در ایران، ذبیح الله صفا، چاپ دوم، تهران، انتشارات فردوسی، 1363.
- 25- تاریخ بیهقی، ابو الفضل محمد بن حسین بیهقی، تصحیح علی اکبر فیاض، چاپ دوم، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، 1356.

- 26- تاریخ تذکره های فارسی، احمد گلچین معانی، چاپ دوم، انتشارات کتابخانه سنائی، 1363.
- 27- تاریخ جراید و مجلات ایران، محمد صدر هاشمی، چاپ دوم، اصفهان، انتشارات کمال، 1363.
- 28- تاریخ جهان آرا، قاضی احمد غفاری قزوینی، تهران، کتابفروشی حافظ، 1343.
- 29- تاریخ شهر مشهد، مهدی سیدی، چاپ اول، تهران، انتشارات جامی با همکاری شهرداری مشهد، 1378.
- 30- تاریخ عالم آرای عباسی، اسکندر بیگ منشی، مصحح، دکتر محمد اسماعیل رضوانی، چاپ اول، تهران، دنیای کتاب، 1377.
- 31- تاریخ عباسی، محمد منجم یزدی، به کوشش سیف الله وحیدنیا، تهران، وحید، 1366.
- 32- تاریخ علمای خراسان، میرزا عبد الرحمن مدرس، مصحح محمد باقر ساعدی خراسانی، چاپ اول، مشهد، کتابفروشی دیانت، 1341.
- 33- تاریخ نظم و نثر در ایران، سعید نفیسی، چاپ دوم، تهران، انتشارات فروغی، 1363.
- 34- تاریخ هنرهای ملی و هنرمندان ایرانی (از کهن ترین زمان تاریخی تا پایان دوره قاجار)، عبد الرفیع حقیقت، چاپ اول، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایرانی، 1369.
- 35- تذکره اختر، احمد گرجی نژاد تبریزی، به کوشش ع-خیام پور، آذربایجان، 1343.
- 36- تذکره تحفه سامی، سام میرزا صفوی، مصحح رکن الدین همایون فرخ.
- 37- تذکره خط و خطاطان، میرزا حبیب اصفهانی، ترجمه رحیم چاوش اکبری، چاپ اول، تهران، کتابخانه مستوفی، 1369.
- 38- تذکره خطی گلشن، گلشن آزادی، کتابخانه آستان قدس رضوی.
- 39- تذکره خوشنویسان معاصر، علی راهجیری، چاپ دوم، تهران، انتشارات امیرکبیر، 1364.
- 40- تذکره دلگشا، علی اکبر نواب شیرازی، مصحح منصور رستگار فسائی، چاپ اول، انتشارات نوید شیراز، 1371.
- 41- تذکره روز روشن، محمد مظفر حسین صبا، مصحح محمد حسین رکن زاده آدمیت،

چاپ اول تهران، کتابخانه رازی، 1343.

- 42- تذکره ریاض العارفین، آفتاب رای لکهنوی، مصحح حسام الدین راشدی، لاهور، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، 1361.
- 43- تذکره ریاض العارفین، رضاقلی خان هدایت، به کوشش مهرعلی گرگانی، تهران، کتابفروشی محمودی.
- 44- تذکره سخنوران نائین، جلال بقایی، با همت حسین مصباحی، چاپ اول، تهران، انتشارات فرهنگ ایران زمین 1361.
- 45- تذکره سرو آزاد، آزاد بلگرامی، لاهور، 1331 ق.
- 46- تذکره شاعران کرمان، حسین بهزادی اندوهجردی، چاپ اول، تهران، انتشارات هیرمند، 1370.
- 47- تذکره شعرای دار العلم شیراز، فرصت الدوله شیرازی، تصحیح دکتر منصور رستگار فسایی، چاپ اول، نشر دانشگاه، شیراز 1375.
- 48- تذکره شعرای سمنان، نصرت الله نوحیان، تهران، چاپ نقش جهان 1337.
- 49- تذکره شعرای کشمیر، سید حسام الدین راشدی، چاپ اول، لاهور، انتشارات اقبال آکادمی، 1346.
- 50- تذکره شعرای معاصر اصفهان، سید مصلح الدین مهدوی، اصفهان، 1334.
- 51- تذکره شعرای معاصر ایران، سید عبد الحمید خلخالی، چاپ اول، تهران، کتابخانه طهوری، 1333.
- 52- تذکره مجالس النفائس، میر نظام الدین علیشیر نوایی، مصحح علی اصغر حکمت، چاپ اول، تهران، چاپ گلشن، 1363.
- 53- تذکره مجمع الخواص، صادقی کتابدار، ترجمه عبد الرسول خیام پور، چاپ اول، تبریز، انتشارات خیام پور، 1327.
- 54- تذکره مجمع الشعراى جهانگیر شاهی، ملا قاطعی هروی، تصحیح دکتر محمد سلیم اختر، مؤسسه تحقیقات دانشگاهی کراچی.
- 55- تذکره مدینه الادب، محمد علی مصباحی نائینی، چاپ اول، تهران، کتابخانه مجلس

56- تذکره مرآه الخیال، شیر علی خان لودی به اهتمام حمید حسنی، چاپ اول، تهران، نشر روزنه، 1377.

57- تذکره مرآه الفصاحه، شیخ مفید «داور»، تصحیح دکتر محمود طاوسی، شیراز، انتشارات نوید.

58- تذکره المعاصرین، حزین لاهیجی، مصحح معصومه سالک، چاپ اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1375.

59- تذکره منتخب اللطائف، رحم علی خان ایمان، به اهتمام سید محمد رضا جلالی نایینی و سید امیر حسین عابدی، چاپ تابان، 1349.

60- تذکره میخانه، ملا عبد النبی فخر الزمانی قزوینی، مصحح احمد گلچین معانی، چاپ سوم، تهران، انتشارات اقبال، 1362.

61- تذکره نتایج الافکار، محمد قدرت الله گوپاموی، چاپ اول، بمبئی، انتشارات اردشیر بنشاهی، 1336.

62- تذکره نصرآبادی، محمد طاهر نصرآبادی، تصحیح وحید دستگردی، کتابفروشی فروغی، تهران.

63- تذکره هفت آسمان، مولوی احمد علی احمد، تهران، 1965 م.

64- تذکره هفت اقلیم، امین احمد رازی، تصحیح سید محمد طاهری چاپ اول، تهران، انتشارات سروش، 1378.

65- تسلیه العباد در ترجمه مسکن الفؤاد، اسماعیل مجد الادباء خراسانی، به کوشش محمد رضا انصاری، چاپ اول، قم، مؤسسه انتشارات هجرت، 1374.

66- جنبش کلنل محمد تقی خان پسیان براساس گزارش های کنسولگری انگلیس در مشهد، غلامحسین میرزا صالح، چاپ اول، انتشارات تاریخ ایران، 1366.

67- حاصل اوقات مجموعه مقالات استاد احمد مهدوی دامغانی، به اهتمام سید علی محمد سجادی، چاپ اول، تهران، انتشارات سروش، 1381.

68- حبیب السیر فی اخبار البشر، خواند میر، تصحیح دکتر دبیرسیاقی، چاپ سوم،

69- حدیقه الشعراء، سید احمد دیوان بیگی شیرازی، تصحیح عبد الحسین نوایی، چاپ اول، تهران، انتشارات زرین، 1366.

70- خلاصه التواریخ، قاضی احمد قمی، تصحیح دکتر احسان اشراقی، دانشگاه تهران، 1359.

71- خلد برین، محمد یوسف واله اصفهانی، تصحیح میر هاشم محدث، تهران، بنیاد موقوفات محمود اقشار، 1372.

72- دائره المعارف بزرگ اسلامی، زیر نظر کاظم موسوی، وردی، چاپ دوم، تهران، مرکز دائره المعارف بزرگ اسلامی، 1374.

73- دائره المعارف تشیع، زیر نظر احمد صدر حاج سید جوادی- خرمشاهی، چاپ سوم، انتشارات سعید محبی، 1375.

74- دانشمندان آذربایجان، محمد علی تربیت، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، چاپ اول، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1378.

75- دانشنامه ادب فارسی، به سرپرستی حسن انوشه، چاپ اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1378.

76- دانشنامه هنرمندان ایران و جهان اسلام، عباس سرمدی، چاپ اول، تهران، انتشارات هیرمند، 1380.

77- دانشمندان و سخن سرایان فارس، محمد حسین رکن زاده آدمیت، کتابفروشی خیام، 1338.

78- دانشوران خراسان، غلامرضا ریاضی، مشهد، کتابفروشی باستان، 1336.

79- دفتر یادبود خطی کتابخانه وزیری یزد، محمد علی وزیری، موجود در مرکز اسناد کتابخانه آستان قدس رضوی.

80- ده مقاله در شعر و ادب، علی باقرزاده، چاپ اول، مشهد، کتابستان مشهد، 1367.

81- دیوان حاج میرزا حبیب خراسانی، به سعی و اهتمام علی حبیب، چاپ سوم، تهران، انتشارات زوار.

- 82- دیوان حاجی محمد جان قدسی مشهدی، محمد جان قدسی، تصحیح محمد قهرمان، چاپ اول، دانشگاه فردوسی مشهد، 1375.
- 83- دیوان حافظ شیرازی، به اهتمام ابو القاسم انجوی شیرازی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات جاویدان، 1361.
- 84- دیوان صیدی تهرانی، صیدی تهرانی، به کوشش محمد قهرمان، چاپ اول، تهران، انتشارات اطلاعات، 1364.
- 85- دیوان کامل دکتر قاسم رسا، قاسم رسا، چاپ سوم، مشهد، انتشارات باستان، 1348.
- 86- دیوان کوثر، میرزا عبد الکریم القمی، به اهتمام میرزا غلامرضا کوثر، مشهد 1340.
- 87- رجال و مشاهیر قوچان، علی حیدری، چاپ اول، مشهد، انتشارات محقق، 1378.
- 88- روزنامه تیاتر، میرزا رضا خان طباطبایی نائینی، به کوشش محمد گلبن، تهران، نشر چشمه، 1366.
- 89- روزنامه و روزنامه نگاری در خراسان، حسین الهی، چاپ اول، دانشگاه فردوسی مشهد، 1379.
- 90- روضه الصفاء، میر خواند، چاپ اول، تهران، 1339.
- 91- روضه الصفویه، محمد علی مدرس تبریزی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات خیام، 1374.
- 92- ریحانه الادب، محمد علی مدرس تبریزی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات خیام، 1374.
- 93- زندگانی حضرت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام، عمادزاده، 1361.
- 94- زندگی شاه عباس اول، نصر الله فلسفی، چاپ ششم، تهران، انتشارات علمی، 1375.
- 95- زندگینامه رجال و مشاهیر ایران (1299-1320 ش)، حسن مرسل وند، چاپ اول، تهران، انتشارات الهام، 1374.
- 96- سالشمار وقایع مشهد در قرن های پنجم تا سیزدهم هجری قمری، محمد تقی مدرس رضوی، به کوشش ایرج افشار، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1378.
- 97- سخنوران آذربایجان، عزیز دولت آبادی، چاپ اول، تبریز، انتشارات ستوده، 1377.

- 98-سخنوران نامی معاصر ایران، محمد باقر برقی، چاپ اول، قم، انتشارات خرم، 1373.
- 99-سرزمین و مردم قوچان، محمد جابانی، چاپ اول، مشهد، انتشارات اطلس، 1363.
- 100-سفرنامه سدید السلطنه، محمد علی خان سدید السلطنه مینایی، تصحیح احمد اقتداری، چاپ اول، انتشارات بهنشر، 1362.
- 101-سفرنامه های سهام الدوله بجنوردی، قدرت الله روشنی زعفرانلو، چاپ اول، 1374.
- 102-سفینه المحمود، محمود میرزا قاجار، تصحیح خیام پور، چاپ اول، تهران، مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران، 1346.
- 103-شاعران بی دیوان، محمود مدیری، چاپ اول، انتشارات پانوس، 1370.
- 104-شجره طیبه در انساب سادات علویه رضویه، میرزا محمد باقر رضوی، به سعی و اهتمام سید محمد تقی مدرس رضوی، تهران، 1352.
- 105-شرح حال رجال ایران، مهدی بامداد، چاپ سوم، تهران، کتابفروشی زوار، 1363.
- 106-شرح حال رجال سیاسی و نظامی معاصر ایران، دکتر باقر عاقلی، چاپ اول، تهران، نشر علم، 1380.
- 107-شعر العجم یا تاریخ شعرا و ادبیات ایران، علامه شبلی نعمانی، ترجمه محمد تقی فخر داعی گیلانی، چاپ دوم، تهران، دنیای کتاب، 1363.
- 108-شمس الشمسوس یا تاریخ آستان قدس، حاج محمد احتشام کاویانیان، اداره کل فرهنگ و هنر خراسان، 1354.
- 109-شهادای روحانیت شیعه در یک صد سال اخیر، علی ربانی خلخالی، چاپ اول، مکتب الحسین علیه السلام، 1402 قمری.
- 110-صدسال شعر خراسان، علی اکبر گلشن آزادی، به کوشش احمد کمال پور، چاپ اول، مشهد، مرکز آفرینشهای هنری آستان قدس رضوی، 1373.
- 111-ضمیمه تاریخ علمای خراسان، محمد باقر ساعدی خراسانی، 1341 ش.
- 112-طرائق الحقائق، محمد معصوم شیرازی، تصحیح محمد جعفر محجوب، کتابخانه سنائی.

- 113-عالم آرای نادری، محمد کاظم مروی، تصحیح دکتر محمد امین ریاحی، چاپ سوم، انتشارات علمی، 1374.
- 114-عمل صالح موسوم به شاه جهان نامه، محمد صالح کنبو، تصحیح وحید قریشی، چاپ دوم، لاهور، مجلس ترقی ادب، 1967 م.
- 115-غزل و رباعی گزیده آثار ادبی شعرا، علی اصغر میرخدیوی، چاپ اول، مشهد، کتابفروشی باستان، 1365.
- 116-فرهنگ خراسان، عزیز الله عطاردی، چاپ اول، انتشارات عطارد، 1381.
- 117-فرهنگ سخنوران، ع-خیام پور، چاپ اول، تبریز، چاپخانه شرکت سهامی چاپ کتاب، 1340.
- 118-فرهنگ شاعران زبان پارسی، عبد الرفیع حقیقت، چاپ اول، تهران، شرکت مؤلفان و مترجمان ایرانی، 1368.
- 119-فرهنگ لغت قرآن خطی آستان قدس، دکتر احمد علی رجایی بخارایی، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، 1363.
- 120-فوائد الرضویه فی احوال علماء المذهب الجعفریه، شیخ عباس قمی، چاپ اول.
- 121-فهرست کتابخانه آستان قدس، عبد العلی اوکتایی، چاپ اول، مشهد، چاپخانه طوس، جلد 4 و 6.
- 122-فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، ابن یوسف شیرازی، به کوشش عبد الحسین حائری، چاپ اول، تهران، چاپخانه مجلس، 1353.
- 123-فهرست مرقعات کتابخانه سلطنتی، بدری آتابای، تهران، 1353.
- 124-فهرست نسخه های خطی فارسی، احمد منزوی، چاپ اول، تهران، مؤسسه فرهنگی منطقه بی، 1350.
- 125-قصص الخاقانی، ولی قلی شاملو، تصحیح دکتر سید حسن سادات ناصری، چاپ اول، تهران، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1371.
- 126-قلم و سیاست، محمد علی سفری، چاپ اول، تهران، نشر نامک، 1371.
- 127-قیام کلنل محمد تقی خان پسیان در خراسان، علی آذری، انتشارات صفی علی شاه.

- 128- کارنمای زنان کارای ایران، پوران فرخ زاد، چاپ اول، تهران، نشر قطره، 1381.
- 129- کاروان هند، احمد گلچین معانی، چاپ اول، مشهد، مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، 1369.
- 130- کشف الظنون، حاجی خلیفه، بیروت، دار الاحیاء التراث.
- 131- گلزار مشاهیر، مریم آقا شیخ محمد- سعیدی نوری نشاط، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، 1377.
- 132- گلزار معانی، احمد گلچین معانی، چاپ دوم، تهران، انتشارات تالار کتاب، 1363.
- 133- گلستان هنر، قاضی احمد قمی، تصحیح احمد سهیلی خوانساری، چاپ دوم، تهران، کتابخانه منوچهری.
- 134- گلشن مراد، ابو الحسن غفاری کاشانی، تصحیح غلامرضا طباطبایی، چاپ اول، تهران، انتشارات زرین، 1369.
- 135- گنج هزارساله، رمضان علی شاکری، چاپ اول، مشهد، انتشارات کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی، 1367.
- 136- لغتنامه دهخدا، چاپ اول، دانشگاه تهران، 1372.
- 137- لهجه های بخارایی، احمد علی رجایی بخارایی، چاپ اول، مشهد، دانشگاه فردوسی، 1375.
- 138- مآثر رحیمی، عبد الباقی نهاوندی، به اهتمام دکتر عبد الحسین نوایی، چاپ اول، تهران، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- 139- المآثر و الآثار، محمد حسن خان اعتماد السلطنه، چاپ اول، تهران، کتابخانه سنائی.
- 140- مجمع الفصحاء، رضا قلی خان هدایت، به کوشش مظاهر مصفا، چاپ اول، انتشارات امیرکبیر، 1340.
- 141- مشاهیر رجال اسفراین، غلامرضا فسقزی- احمد شاهد، چاپ اول، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1381.
- 142- مشهد در بامداد نهضت امام خمینی، غلامرضا جلالی، چاپ اول، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1378.

- 143-مطبوعات ایران از شهریور 1320 تا 1366، حسین ابو ترابیان، چاپ اول، تهران، انتشارات اطلاعات، 1366.
- 144-مطلع السعدین و مجمع البحرین، کمال الدین عبد الرزاق سمرقندی، به اهتمام عبد الحسین نوایی، کتابخانه طهوری، 1353.
- 145-مطلع الشمس، محمد حسن خان اعتماد السلطنه با مقدمه و فهارس تیمور برهان لیمودهی، انتشارات فرهنگسرا، 1368.
- 146-مکارم الآثار در احوال رجال، میرزا محمد علی حبیب آبادی، انجمن کتابخانه های عمومی، اصفهان.
- 147-منتخب اشعار اعتماد، احمد اعتماد الاسلام، مشهد، 1335.
- 148-منتخب التواریخ، محمد هاشم خراسانی، تصحیح ابو الحسن شعرانی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامی، 1382.
- 149-منظومه های فارسی، محمد علی خزانه دارلو، چاپ اول، انتشارات روزنه، 1375.
- 150-مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز چاپ تاکنون، مشار خان بابا، چاپ دوم، تهران، بنگاه ترجمه و نشر، 1352.
- 151-مینودر یا باب الجنه قزوین، سید محمد علی گلریز، چاپ اول، انتشارات طه، 1368.
- 152-نائین بلده طیبه، مهدی سجادی نائینی، چاپ اول، اصفهان، کانون پژوهش، 1379.
- 153-نادره کاران، ایرج افشار، به کوشش محمود نیکویه، چاپ اول، تهران، نشر قطره، 1382.
- 154-ناسخ التواریخ (تاریخ قاجاریه)، محمد تقی سپهر به اهتمام جمشید کیانفر، چاپ اول، انتشارات اساطیر، 1377.
- 155-ناسخ التواریخ (سلاطین قاجاریه)، محمد تقی سپهر، تصحیح محمد باقر بهبودی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامی، 1353.
- 156-نغمه های قدسی مجموعه اشعار غلامرضا قدسی، مقدمه مهرداد اوستا، چاپ اول، مشهد، اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1370.

- 157-نقباء البشر فی قرن الرابع عشر، شیخ آقابزرگ تهرانی، چاپ دوم، دار المرتضی مشهد، 1404 ق.
- 158-نیشابور شهر فیروزه، فریدون گرایلی، مشهد، دانشگاه فردوسی، چاپ اول 1357.
- 159-واقفین عمده کتاب به کتابخانه های آستان قدس، رمضان علی شاکری، چاپ اول، بنیاد پژوهشهای اسلامی، 1380.
- 160-وقایع السنین و الاعوام، عبد الحسین خاتون آبادی، تصحیح محمد باقر بهبودی، چاپ اول، کتابفروشی اسلامیة، 1352.
- 161-فهرست انتشارات بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد 1384.
- 162-هدیه العارفین، اسماعیل پاشا بغدادی، بیروت، دار الاحیاء التراث.

مقالات

- 1-«احمد حامد مقدم»، روزنامه قدس، 30 مرداد 1380.
- 2-«اختر طوسی»، تقی بینش، نامه آستان قدس، شماره 36.
- 3-«از شمار دو چشم یک تن کم»، علی سلطانی گرد فرامرزی، مجله نگین، 31 مرداد 1357.
- 4-«به یاد استاد فرزانه ام، شادروان دکتر غلامحسین یوسفی»، حسین رزم جو، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش 3 و 4، س 23.
- 5-«به یاد استاد میر غلامرضا مایل هروی»، چنگیز پهلوان، کلک، ش 68، س 1374.
- 6-«به یاد شادروان سید هدایت الله شهاب فردوسی»، نشریه فرهنگ خراسان، ش 1، سال 7 (آذر 1384).
- 7-«تاریخچه ابنیه متبرکه حرم»، هیئت تحریریه، مجله حرم (ویژه نامه راهنمای جامع اماکن متبرکه حرم).
- 8-«تاریخ معاصر تکنیک و استعمار در گفتگو با دکتر عبد الهادی حائری»، کیهان فرهنگی، شماره 7، سال 9 (مهر 1371).
- 9-«تجلی سبزواری»، سید حسن امین، مجله وحید، ش 218، س 14، 1356.

- 10- «تصویری از استاد فیاض»، غلامحسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش 4، س 7، 1350.
- 11- «جودی خراسانی»، نامه آستان قدس، ش 36، دوره نهم.
- 12- «درگذشت شاعر و هنرمند خراسانی»، هیئت تحریریه، کیهان فرهنگی، ش 10، س 10، دیماه 1372.
- 13- «درگذشت دکتر خواجهویان»، آینه پژوهش، ش 22، س 4، 1372.
- 14- «ذبیح الله ناصح»، مجله یغما، ش 4، س 19، 1345.
- 15- «ساعد نیری»، پوراندخت ساعدی، مجله وحید، ش 47، س 4.
- 16- «سالک سبزواری»، س. حسام، مجله ارمان، ش 4 و 5، دوره 47، س 1357.
- 17- سید حسن امین، مجله وحید، ش 251/250، س 1357.
- 18- مجله هوخت، ش 11، س 22، 1350.
- 19- «سه شعر از زنده یاد میر غلامرضا مایل هروی»، کلک، شماره 71-72، سال 1374.
- 20- «شرح حال و آثار دکتر رجایی»، محمد مهدی رکنی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش 2، س 14، 1357.
- 21- «شرح مختصر احوال و آثار دکتر ابراهیم شکورزاده بلوری، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد، ش 125-124، س 1378.
- 22.
- 22- «شهیدی حسن»، نشریه داخلی سازمان نظام پزشکی مشهد، 1378.
- 23- «عنوان تبریزی»، احمد گلچین معانی، مجله دانشکده ادبیات تبریز، ش 4، س 11، 1338.
- 24- «غلام حسین یوسفی»، هیئت تحریریه، کتاب هفته، دیماه 1381.
- 25- «قصاب کاشانی»، ابو نصر شبیبانی کاشانی، مجله ارمان، س 18، 1316.
- 26- «گفتگو با دکتر ابراهیم شکورزاده محقق و پژوهشگر»، فرزانه سجادیپور، روزنامه خراسان، شماره 14459 (یکشنبه 27 تیر 1378).
- 27- «مختصری از زندگینامه و آثار دکتر ابو الفضل نبئی»، فاطمه حاجی آبادی، ویژه نامه سمینار پیرامون تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد، 1383.

- 28- «مرگی در نور»، عبد الحسین مجید کفایی، مجله اندیشه حوزه علمیه مشهد، ش 5، س 2.
- 29- «مصاحبه با استاد پروفیسور تقی فاطمی»، مجله یکان، ش 26، خرداد 1345.
- 30- «میرزا رضا خان نائینی»، مجله ارمان، ش 2، س 13.
- 31- «وفیات معاصرین از یادداشتهای علامه استاد محمد قزوینی»، مجله یادگار، ش 4، س 3.
- 32- «ویژه نامه پروفیسور تقی فاطمی»، کیهان علمی، ش 2، س 4، اردیبهشت 1371.
- 33- «هنر خطاطی افغانستان امروز»، مایل هروی، مجله هنر و مردم، ش 95، 1349.
- 34- «همچو آینه سراپا فرق حیرت کن مرا»، احمد گلچین معانی (گفتگو با استاد)، وقت میراث جاویدان، شماره 1، سال 1373.
- 35- «یادبود زنده یاد رضا صادقی»، حسن صادقی، روزنامه قدس، 27 و 28/12/1376.
- 36- «یادی از زنده یاد دکتر محمد تقی عدالتی»، محمد رضا قصابیان، مشکاه، شماره 83، تابستان 1383.
- 37- «یادی از شادروان دکتر احمد علی رجایی»، غلام حسین یوسفی، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد.
- 38- «یادی از مرحوم دکتر ابو الفضل نبی»، حسین احمدی، مجله کتاب ماه (تاریخ و جغرافیا)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، 1381.

فهرست اسناد

- 1- اسناد خانواده آموزگار.
- 2- اسناد و دست نوشته خانواده دکتر سید حسن هاشمیان.
- 3- اسناد و دست نوشته خانواده صادقی.
- 4- اسناد و دست نوشته سید احمد مجتهدزاده.
- 5- اسناد و دست نوشته مصطفی زوار.

6- دفتر مدفونین اماکن متبرکه حرم رضوی.

7- مصاحبه با فریدون شاملو.

فهرست روزنامه ها

روزنامه خراسان 1360/4/28.

روزنامه خراسان 1372/10/3.

روزنامه رسالت 1377/5/16.

روزنامه قدس 1380/5/30.

روزنامه قدس 1383/6/15.

روزنامه قدس 1383/6/21.

روزنامه کیهان 1356/7/26.

ص: 317

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می دانند و کسانی که نمی دانند یکسانند؟

سوره زمر/ 9

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

